

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების
მეთოდის კათედრა

ივოლდა ქავიაშვილი

**კველი ქართული
მწერლობის სწავლების
ისტორიიდან**

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი 2005

წიგნი განკუთვნილია დამხმარე სახელმძღვანელოდ ფილოლოგიის ფაკულტეტის სტუდენტების, მაგისტრანტებისა და ასპირანტებისათვის. იგი საინტერესო ცნობებს მიაწვდის მეთოდური პრობლემების შესწავლით დაინტერესებულ პირებს.

რედაქტორი პროფ. ამირან გომართელი

*რეცენზენტები: პროფ. იუ ზა ევგენიძე
პროფ. გიორგი ალიბეგაშვილი*

© თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2005

წინათქმა

საქართველოს ისტორიაში დადგა ახალი ეტაპი. იგი მისწრაფვის დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრივი სისტემის, დემოკრატიული რესპუბლიკის შექმნისაკენ, რაც მხოლოდ დიდი შრომით და ბრძოლით მოიპოვება. იცვლება ფორმა და შინაარსი, ისახება ახალი სასწავლო კონცეფციები, მიზნები და ამოცანები.

უმაღლესი სკოლის მუშაობის მთავარი მიზანია ახალი ტიპის მასწავლებლის მომზადება, რომელიც გახდება აქტიური მონაწილე ამ პროცესებისა.

ახალი მოთხოვნები ითვალისწინებს ეროვნული მეთოდური აზროვნების განზოგადებას მსოფლიოს მეთოდურ და პედაგოგიურ მონაპოვართან. წიგნის მიზანიც ეს არის, ახალი ინოვაციების გათვალისწინებით — მომავალი პედაგოგების განმსჭვალვა ეროვნული იდეალების, ერის სიმტკიცის დაცვის მეზრძოლი სულისკვეთებით.

მისი სტრუქტურა ასეთია:

I — მასალები ძველი ქართული მეთოდური აზროვნების ისტორიიდან.

II — XX საუკუნის ამაგდარი მეთოდისტები.

III — აზრები და შეხედულებანი სასკოლო პროგრამით გათვალისწინებულ საკითხებზე, რომელიც ავტორის აზრით, ხელს შეუწყობს ქართული ლიტერატურის ერთი უაღრესად მნიშვნელოვანი მონაკვეთის — ძველი ქართული მწერლობის უკეთ სწავლებას სკოლაში.

IV — მასალები კრიტიკული აზროვნებისათვის.

V — ქართული ენისა და ლიტერატურის ქრესტომათია ისტორიიდან.

დართული გამოყენებული ლიტერატურა დაინტერესებულ პირს მისცემს არჩევანის საშუალებას.

ავტორი ხშირ შემთხვევაში ეყრდნობა თავის 25-წლიან პედაგოგიურ გამოცდილებას, მას თავისი დაკვირვებანი გამოქვეყნებული აქვს წიგნებისა და სტატიების სახით.

*2005 წლის 16 ივლისი
თბილისი*

შესავალი

ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლაში საგანგებო ადგილი ეთმობა ჩვენი სამშობლოს მრავალფეროვანი, მდიდარი და საამაყო ლიტერატურის შესწავლას. განვლილმა დრომ თვალსაჩინოდ გვიჩვენა მისი ისტორიულ-ესთეტიკური და მეცნიერული ღირებულება.

ძველი ქართული მწერლობის ნიმუშები სკოლაში მოსწავლეს აცნობენ ჩვენი ხალხის ისტორიული ცხოვრების გზას, მის პოლიტიკურსა და ეკონომიკურ მდგომარეობას, სოციალურ წყობას, ეთნოგრაფიულ ყოფას, სახელმწიფოებრივ მშენებლობას, საეკლესიო ორგანიზაციას.

ძველმა მწერლობამ დიდი როლი შეასრულა ისეთი დარგების კვლევის ისტორიაში, როგორიცაა ენათმეცნიერება, ფილოსოფია, ფსიქოლოგია, გეოგრაფია და სხვა.

ქართულ ენასა და ლიტერატურას სწავლობდნენ უცხოელი მეცნიერები: მ. ბროსე – ფრანგი; ავსტრიელები: ჰუგო შუხარტი, ფრიდრიხ მიულერი, რ. ბრაიხშტაინერი; გერმანელი, ბერლინის უნივერსიტეტის პროფესორი, – ა. ჰარნაკი, ამერიკელი ფილოლოგი – ჰარვარდის უნივერსიტეტის პროფესორი რობერტ ბლეიკი, გერმანელი – დეტერსი, ინგლისელი – დევიდ ლენგი, ფრანგი რ. ლაფონი და მრავალი სხვა. ზედმეტად მიგვაჩნია მტკიცება იმისა, როგორი ინტერესის სფეროს განეკუთვნება დღეს, ჩვენი ეროვნული კულტურა – ფოლკლორი, მეცნიერული მიღწევები.

რაც შეეხება სწავლა-განათლებას, ძველთაგანვე მაღალ დონეზე ყოფილა საქართველოში, მეცნიერები ასახელებენ ფოთის მახლობლად ფილოსოფიურ აკადემიას, სადაც სწავლა-განათლების მისაღებად უცხოელებიც ჩამოდიოდნენ¹. ძველ საქართველოში ეკლესიებთან

¹ ყაუხჩიშვილი, ბერძნული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II, 1949, გვ. 352.

ჩამოყალიბებული ყოფილა პირველდაწყებითი სკოლები, ასეთად მიჩნეულია დავით გარეჯის მონასტერთან არსებული სკოლა. სწავლა-განათლების კერები არსებობდა როგორც საქართველოში (მაგ. ოპიზა, ზანძთა, შატბერდი და სხვა), ისე საზღვარგარეთ (მაგ. ათონის ივერთა მონასტერი და სხვა.). დასახელებულ სკოლებში ძირითადი სასწავლო საგანმანათლებლო მიზანდასახულობა გამოიხატებოდა სასწავლო მასალის შერჩევასა, ბიბლიური საკითხავი ტექსტების შინაარსის ახსნა-განმარტებასა და შესწავლაში. ამ მხრივ თანმიმდევრული მეთოდოლოგიურ-მეცნიერული დაკვირვებები მოგვცა პროფ. შ. ქურდაძემ თავის წიგნში „ძველი ქართული მეთოდოლოგიური ცოდნა,“¹ სადაც მეცნიერმა ძველ ძეგლებზე დაყრდნობით, ჩამოაყალიბა ძველი ქართული მეთოდოლოგიური ცოდნა, როგორც წინარე საფეხური ქართული მეთოდოლოგიური აზროვნების ისტორიისა.

პროფ. აკ. თოფურიამ შეისწავლა XIX საუკუნის ქართული მეთოდოლოგიური აზროვნების ისტორია და მოგვცა ცალკეული განზოგადებული დასკვნები რუსული მეთოდოლოგიური აზროვნების ისტორიასთან მიმართებაში.²

ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდოლოგიამ, როგორც მეცნიერებამ, ასახვა ჰპოვა XX საუკუნის ამაგდარ მოღვაწეთა მთელ რიგ სახელმძღვანელოებში (მიხ. ზანდუკელი, ვ. ხუროძე, გრ. ბარამიძე, აკ. თოფურია და სხვ.).

ძველი ქართული მეთოდოლოგიური აზროვნების განვითარების ისტორიაში გარკვეული წვლილი მიუძღვით მეცნიერებს (ალ. ბარამიძე, რ. ბარამიძე, ლ. მენაბდე, ელ. ხინთიბიძე, რ. სირაძე, გრ. ფარულავა, შ. ქურდაძე და სხვა), ამჟამად მოქმედი სახელმძღვანე-

¹ იხ. შ. ქურდაძე, ძველი ქართული მეთოდოლოგიური ცოდნა, თბ., 1973.

² იხ. აკ. თოფურია, ქართული მეთოდოლოგიური აზროვნების ისტორია, თბ., 1969.

ლო-ქრესტომათიების ავტორებს (მ. გიგინეიშვილი, ლ. გრიგოლაშვილი, ვ. როდონაია, გ. მურღულია, გ. ალიბეგაშვილი, ვ. მაღლაფერიძე და სხვა), პრაქტიკოს პედაგოგებს.

ქართულ მეთოდიკურ ნააზრევს ნოყიერ ნიადაგს უქმნის როგორც რუსი (ვ. ოსტროგორსკი, მ. რიბნიკოვა, ვ. გოლუბკოვი, ვ. როლკოვიჩი), ისე ევროპელი (ფრ. ბუზბერგერი, დ. ჰემილტონი, დენიელ კალოსი, ჰ. ზეელი, ჰ. ჰიპელბერგი) მეცნიერების მიერ შემოთავაზებული ინოვაციური რეკომენდაციები.¹

ავტორი

¹ დასახელებულ ავტორთა მოსაზრებები დამოწმებულია სათანადო საკითხებთან.

თავი პირველი

ქართული მეთოდოკური აზროვნების ისტორიიდან

I. ძველი ქართული მეთოდოკური აზროვნების მკვლევრები XIX საუკუნეში

ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდოკის ჩანასახები ჯერ კიდევ უძველეს ძეგლებში უნდა ვეძიოთ,¹ ხოლო XIX საუკუნეში სასწავლოდ განკუთვნილ ცალკეულ ნიმუშებს, დართული ჰქონდა თანმიმდევრული მეთოდური მითითებებიც.

XIX საუკუნის II ნახევრისა და XX საუკუნის დასაწყისის საქართველოში, ი. ჭავჭავაძისა და ი. გოგებაშვილის ბრძოლას სახალხო განათლების დარგში, მხარს უჭერდნენ პედაგოგი-რეფორმატორებიც. მათი შემოქმედებით-პედაგოგიური მოღვაწეობა დღითიდღე აცოცხლებდა და ანვითარებდა ქართული კულტურის ჩანასახებს და ამით გარკვეულ ნიადაგს ქმნიდა ახალგაზრდების ნაყოფიერი აღზრდისა და სწავლა-განათლებისათვის. ამ მხრივ აღსანიშნავია ამ პერიოდის ცნობილი ქართველი პედაგოგების ნ. ცხევედაძის, ალ. ჭიჭინაძის, შ. ჩიტაძის, მიხ. ნასიძის, ივ. გომელაურის და სხვათა ცხოვრება და პედაგოგიური მემკვიდრეობა, რომელიც ითვალისწინებდა როგორც რუს, ისე ევროპელ მეცნიერთა მიღწევებს (ჩერნიშევსკი, ბელინსკი, უშინსკი, რუსო, პესტალოცი და სხვა. — ი.ქ.).

პუბლიცისტურ წერილებში ისინი განსაზღვრავდნენ სკოლის ძირითად ამოცანას — მშობლიურ ენაზე სწავლებას, სწავლებაში შეგნებულობას, თვალსაჩინოებასა და ევრისტიკული მეთოდების გამოყენებას, ყურადღებას ამახვილებდნენ მოსწავლეთა ზნეობრივ აღზრდაზე.²

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ცალკეულ პუბლიკაციებსა თუ გამოცემებში, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა ძველი

ქართული ნიშუშების შესწავლას. მაგ. 1852 წელს „დავითიანის“ რამდენიმე თავი პირველად დაიბეჭდა გ. ერისთავის „ცისკარში“, ასევე რამდენიმე ნაწყვეტი ამ პოემიდან ივ. კერესელიძემ გამოაქვეყნა განახლებულ „ცისკარში“ 1860 წ. ძველი ქართული ლიტერატურის სახელგანთქმული მკვლევრები: მ. ბროსე, თ. ჟორდანია, ალ. ხახანაშვილი თავგამოდებით იცავდნენ წარსულ ლიტერატურულ მემკვიდრეობას და ყოველმხრივ ხელს უწყობდნენ მათ ბეჭდურ გამოცემასა და პოპულარიზაციას ქართველთა შორის.

გ. წერეთელი ნ. ბერძენოვსა და პ. უმიკაშვილთან ერთად გამოცემულ „დავითიანის“ წინასიტყვაობაში³ საჭიროდ მიიჩნევს დაახასიათოს ძველი მწერლობის ცალკეული წარმომადგენლები დასაბამიდან XVIII საუკუნის ჩათვლით (არჩილი, იოსებ თბილელი, ვახტანგ VI, დავით გურამიშვილი). მისი აზრით, XII საუკუნიდან მოხდა გარდატეხა ქართული ლიტერატურის ჟანრებსა და მოტივებში, დასახელებული მწერლები დაუპირისპირდნენ სპარსული პოეზიის მიმდევრებს და შექმნეს ნაციონალური მიმართულების სკოლა. მკვლევარი განსაკუთრებით „დავითიანსა“ და მის ავტორს, დავით გურამიშვილს გამოჰყოფს და მას ნაციონალური პოეზიის გვირგვინს უწოდებს. წინასიტყვაობაში გ. წერეთელი ძეგლის გამოცემას ასაბუთებს იმით, რომ ახალგაზრდობას არ ჰქონდა საფუძვლიანი ცოდნა ძველი ქართული მწიგნობრობისა.⁴

XIX საუკუნის 40-50-იანი წლებიდან გაჩნდა ცალკეული სახელმძღვანელო-ქრესტომათიები, რომლებიც განკუთვნილი იყო გიმნაზიის მოსწავლე-ახალგაზრდობისათვის. ამ საქმეში პრიორიტეტი ეკუთვნის დ. ჩუბინაშვილს, რომელმაც დიდი წვლილი შეიტანა ძველი ქართული მწერლობის შესწავლისა და პოპულარიზაციის საქმეში.

დ. ჩუბინაშვილი დაიბადა თბილისში, 1814 წელს. 1839 წელს

დაამთავრა პეტერბურგის უნივერსიტეტი და მიიღო დოცენტის წოდება 1844 წელს, პროფესორის – 1870 წელს. იგი ლექციებს სიკვდილამდე უცვლელად კითხულობდა აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტზე, მისი ინიციატივით ქართული ენა საუნივერსიტეტო დისციპლინად იქცა და მისი შესწავლა აღმოსავლური ფაკულტეტის სტუდენტებისათვის სავალდებულოდ გამოცხადდა. დ. ჩუბინაშვილი უნივერსიტეტის სტუდენტებს აცნობდა შოთა რუსთაველის უკვდავ პოემას. მან ფილოლოგიური თვალსაზრისით გამოიკვლია ქართველი ხალხის ცხოვრება მე-11-მე-12 საუკუნეებში. შეადგინა უნივერსიტეტის ფუნდამენტალურ ბიბლიოთეკაში არსებული ქართული წიგნებისა და ხელნაწერების კატალოგი, აკადემიის სტამბაში დაბეჭდა სულხან-საბა ორბელიანის იგავ-არაკები და პარალელურად აქტიურად მონაწილეობდა საუნივერსიტეტო ცხოვრებაში. მან რუს კოლეგებს შორის დიდი სიყვარული და პატივისცემა დაიმსახურა. ამის ნათელი დადასტურებაა ის გარემოება, რომ 90-იან წლებში, მას 50 წლის მოღვაწეობის იუბილე გადაუხადეს პეტერბურგის უნივერსიტეტში. მას მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა ღირსეულ რუს ინტელიგენციასთან. პეტერბურგი მის მეორე სამშობლოდ იქცა ისე, რომ მას კავშირი არ გაუწყვეტია საქართველოსთან. იგი გარდაიცვალა 1891 წლის 5 ივნისს და დაკრძალული იქნა ალ. ნეველის სასაფლაოზე.⁵

ჯერ კიდევ 23 წლის ჭაბუკმა, დ. ჩუბინაშვილმა, დასტამბა რუსულ-ქართულ-ფრანგული ლექსიკონი, ამას მოჰყვა რუსულ-ქართული ენის სახელმძღვანელოები, მანვე შეადგინა ქართული ლიტერატურის სახელმძღვანელო-ქრესტომათიები, რომელთა გამოცვლას დიდი გამოხმაურება მოჰყვა. დასახელებულ წიგნებში (I ნაწილი – 1846, II ნაწილი – 1863 წ – ი.ქ) შეტანილი იყო ძველი ქართული მწერლობის ნიმუშები, I ნაწილს დ. ჩუბინაშვილმა წაუშმღვარა, რუსულ ენაზე, ძველი ქართული მწერლობის

ზოგადი დახასიათება. შეეხო „ვეფხისტყაოსნის“ ორიგინალობის საკითხს, დაახასიათა თამარ მეფის ეპოქა.

წიგნის სტრუქტურული ნაწილი მოიცავდა ცალკეულ ბიბლიურ პასაჟებს, აღორძინების ხანის მწერალთა შემოქმედების ნიმუშებს (თეიმურაზ I, ვახტანგ VI, დ. გურამიშვილი და სხვა), „სიბრძნესი ცრუს“ ზღაპრებს, ანდაზებს და სხვ. ქრესტომათიების გამოსვლას მოჰყვა როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი რეცენზიები, ვინმე მღვიმელის ფსევდონიმით 1865 წლის ივლისის ნომერში „ცისკრის“ ფურცლებზე გამოქვეყნდა კრიტიკული წერილი, იგი თავს ესხმოდა დ. ჩუბინაშვილს, იმ მოტივით, რომ მის სახელმძღვანელოში ასახვა ვერ ჰპოვეს მე-19 საუკუნის 60-70-იანი წლების მწერალთა წარმომადგენლებმა და დ. ჩუბინაშვილს თ. ბუსლაევის მიმდევარს უწოდებდა.⁶ საქმე ის არის, რომ XIX საუკუნის 40-50-იანი წლებიდან რუსული მეთოდოლოგიური აზროვნება აღმავლობის გზას დაადგა და გამოიყენა პირველი სახელმძღვანელოები. მათი ავტორები იყვნენ იმ დროს ცნობილი მეთოდისტი – პედაგოგები თ. ბუსლაევი (1818-1897), ვ. სტოიუნინი (1826-1888), ვ. ოსტროგორსკი (1840-1902), ბუსლაევის სახელს უკავშირდება ტერმინი „ლიტერატურული კითხვა“, თავის ნაშრომში⁷ მან საფუძველი ჩაუყარა რუსული ენისა და ლიტერატურის სწავლების მეთოდოლოგიური პრობლემების კვლევა-ძიებას რევოლუციამდელ რუსეთში – „სიტყვიერების სწავლება და არა მეცნიერება სიტყვიერების შესახებ“ – ამბობდა იგი.⁸ „არაფერი არ არის ისე უაზრო, როგორც ის, რომ გიმნაზიაში გავაცნოთ მოსწავლეებს თანამედროვე ნაწარმოებები, რომელთა ადგილი რუსეთის ლიტერატურის ისტორიაში ჯერ კიდევ არაა გარკვეული“,⁹ – წერდა იგი. არ არის გამორიცხული, რომ დ. ჩუბინაშვილი კარგად იცნობდა მისი დროის მოწინავე მეთოდოლოგიურ იდეებს, იზიარებდა და სახელმძღვანელოდაც მიიჩნევდა იმ დროის ქართული სინამდვილისათვის. ამიტომაც იყო რომ, ცნობილი მოღვაწე დ. ჯანაშვილი ამართლებდა მეცნიერის პოზიციას

იმ თვალსაზრისით, რომ ძველი ლიტერატურის ძეგლებზე ყურადღების გამახვილება საფუძველს ქმნიდა ქართული ენის სიმდიდრის დაუფლებისათვის.¹⁰

დ. ჩუბინაშვილის სახელმძღვანელოებმა შეიძინა ისტორიული მნიშვნელობა იმდენად, რამდენადაც ათეული წლების განმავლობაში მათ სასწავლო სახელმძღვანელოდ იყენებდნენ გიმნაზიაში, რომელშიც მეთოდიკური ელემენტებიც შეინიშნებოდა, კერძოდ, ასეთი იყო „რუხის ბრძოლის“ ლექსიკური კომენტარები.

XIX საუკუნის 80-იან წლებში ქართული მეთოდიკური აზრის განვითარებაში შესამჩნევი აღმავლობა იგრძნობა. ამ ფაქტს ხელი შეუწყო ილია ჭავჭავაძის ნაყოფიერმა მოღვაწეობამ და კერძოდ კი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების შექმნამ, რომლის გარშემო დაირაზმა მოწინავე ინტელიგენცია. მათი ხელშეწყობით გაიზარდა სკოლების რიცხვი. ამ დროს ქართული პერიოდული პრესის ფურცლებზე სწავლა-განათლების აქტუალურ საკითხებზე იბეჭდებოდა პოლემიკური ხასიათის წერილები. აზრთა განსაკუთრებული სიჭრელე იყო სასწავლო პროგრამებისა და სახელმძღვანელოების თაობაზე. ამ ერთგვარი გაურკვევლობის პერიოდში ნიჭიერად დაწერილი სტატიებით, საზოგადოების ყურადღება მიიქცია მ. ნასიძემ (1859-1935 წწ).

მ. ნასიძე დაიბადა სიღნაღის რაიონის სოფელ მაღაროში. 1880 წელს დაამთავრა თბილისის საოსტატო სამასწავლებლო ინსტიტუტი, იგი აქვე დატოვეს მასწავლებლად და 16 წელი იმუშავა. მ. ნასიძე მე-19 საუკუნის 80-იანი წლების იმ მოღვაწეთა რიცხვს განეკუთვნება, რომლებმაც ღრმა კვალი დატოვეს ქართული მეთოდიკური აზროვნების ისტორიაზე. მის მოღვაწეობას ჯერ კიდევ დიდი ილია ჭავჭავაძე აძლევდა მაღალ შეფასებას. მან რამდენიმე სახელმძღვანელო ქრესტომათია გამოსცა,¹ რომ-

ლებზედაც მრავალი თაობა აღიზარდა. მ. ნასიძის მოღვაწეობა აზრთა სხვადასხვაობას იწვევდა, მას მიიჩნევდნენ ე.წ. „განმარტებული კითხვის“ მიმდევრად, საყვედურობდნენ ი. გოგებაშვილის „დედაენის“, უგულვებელყოფას; აღნიშნავდნენ, რომ იგი განიცდიდა თ. ბუსლაევის ლინგვისტურ-სტილისტური სკოლის გავლენის ნიშნებს და ა.შ. ჩვენი მიზანია, მკითხველ საზოგადოებას გაეაცნოთ მისი ღვაწლი ძველი ქართული მწერლობის პოპულარიზაციისა და შესწავლის საქმეში. ამ მხრივ განსაკუთრებით უნდა დავასახელოთ მოსწავლეთათვის გამოცემული „ქართველი მწერლები“ – I ნაკვეთი, „სულხან-საბა ორბელიანი“ და II ნაკვეთი – დ. გურამიშვილი“, სახელმძღვანელო-ქრესტომათიების შედგენისას მ. ნასიძე პირველ რიგში ითვალისწინებდა მოსწავლეთა ასაკსა და ფსიქოლოგიურ მონაცემებს, შემდეგ განმარტავდა სასწავლო ტექსტების გამოცემის სპეციფიკას, რაც მდგომარეობს სასწავლო ტექსტების სათანადო მეთოდოლოგიურ დამუშავებაშიც:

I. მწერლის ბიოგრაფიის გაცნობის მეთოდოლოგია; II. მასალის შერჩევა მოსწავლეთა ასაკისა და ფსიქოლოგიური მონაცემების გათვალისწინებით; III. ყურადღების გამახვილება კლასში კითხვის მეთოდოლოგიასა და ლექსიკური კომენტარის აუცილებლობაზე.

მისი ნაშრომებიდან ჩანს, რომ მ. ნასიძე სისტემატურად ადევნებდა თვალს რუსულ მეთოდოლოგიურ მონაპოვრებს. ამის თქმის საფუძველს გვაძლევს მის მიერ დამოწმებული ანალოგიური ხასიათის ლიტერატურა სათანადო შენიშვნებით. ასეთებია: „Русские писатели для школ, под редакцией Острогорского. Русские писатели в классе, из Петра Вейнберга“ და სხვა. ეს წიგნები იმ დროს განკუთვნილი ყოფილა ყრმათათვის საკითხავად: „შეგნებული ნაწილი რუსი მეთოდისტებისა და პედაგოგებისა იმ ჰაზრისანი შეიქმნენ, რომ ასეთი წიგნების ხმარება სჯობია ქრესტომათიების ხმარებას. – შენიშნავდა იგი წიგნის

წინასიტყვაობაში“, ე.ი. ქრესტომათიებში მოცემულ ცალკეულ ნაწყვეტებს მწერლის ნაწარმოებებიდან, ამჯობინებდა სრულ გამოცემას.

ძველი ქართული მწერლობის შესწავლისათვის დიდი ღვაწლი გასწია სერგი გორგაძემ (1876-1929). დაიბადა 1876 წელს სოფელ ედემში (ზოგან მოხსენიებულია ილემში – ი.ქ.), ზემო იმერეთში. 1890 წელს დაამთავრა ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელი, ხოლო 1897 წელს – თბილისის სასულიერო სემინარია, შემდეგ სწავლა განაგრძო ყაზანის სასულიერო აკადემიაში ისტორიის ფაკულტეტზე. 1901 წელს მიენიჭა კანდიდატის ხარისხი. 1903 წლიდან იგი თბილისშია და ქართულ გიმნაზიაში ასწავლის ქართული ენისა და ლიტერატურის ისტორიას. მან არსებითად ჩამოაყალიბა ძირითადი დებულებანი ძველი ქართული ლიტერატურის მნიშვნელობის, მისი სწავლების გზებსა და მეთოდებზე. ამ მხრივ აღსანიშნავია 1915 წელს გამოცემული წიგნი „ჩვენი ძველი მწერლობა და ხალხური პოეზია“, სადაც მან შეაფასა ძველი ქართული მწერლობის წარმომადგენლების, თეიმურაზ I-ის, არჩილის, სულხან-საბას, ვახტანგ მეფის, ბესარიონ გაბაშვილისა და დ. გურამიშვილის შემოქმედება და მოგვცა მათი სწავლების მეთოდები და ხერხები.

ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, შეიძლება დასკვნა გამოვიტანოთ, რომ რევოლუციამდელ სკოლებში უკვე მეტი პასუხისმგებლობით ეკიდებოდნენ ქართული მწერლობის ნიმუშების შესწავლას, რომელსაც იწყებდნენ ძველი მონაკვეთით.

XX საუკუნის სახელმძღვანელო-ქრესტომათიებში ძველი ქართული ლიტერატურის ნიმუშებმა თვალსაჩინო ადგილი დაიკავეს. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია ივანე გომელაურის (1867-1951 წწ) როგორც პედაგოგისა ღვაწლი და დამსახურება, რომელიც აისახა „სკოლაში შესასწავლი ქართველი მწერლების“ I, II, III და IV წიგნებში.¹²

ამრიგად, მე-19 საუკუნის ქართული მეთოდოკური აზროვნების ისტორიაში ძველი ქართული მწერლობის შესწავლა ჯეროვანი ყურადღების საგნად იქცა. პირველ სახელმძღვანელო-ქრესტომათიებში სათანადო ადგილი მიუძღნეს ე.წ. ნაციონალური სკოლის მნიშვნელოვან წარმომადგენლებს – არჩილს, სულხან-საბას, დავით გურამიშვილს, მათი შემოქმედება მიჩნეული იქნა ახალგაზრდობის იდეური და ზნეობრივი აღზრდის მძლავრ საშუალებად. დასახელებულმა წიგნებმა სასწავლო პროგრამების შემუშავებისთანავე მიზან-მიმართული ხასიათი მიიღო. პირველი სახელმძღვანელო-ქრესტომათიების ანალიზის შედეგად ნათელია, რომ უკვე გამოიკვეთა ლიტერატურულ ტექსტებზე მუშაობის ძირითადი მეთოდები და ხერხები (ტექსტზე მუშაობის ეტაპები – „შინ კითხვა“, „კლასში კითხვა“, შესწავლილის ისტორიულ-ლიტერატურულ საკითხებად დაყოფა, შემოქმედებითი დავალებების მნიშვნელობა და ა.შ.). განსაზღვრული იქნა აღორძინების ხანის ქართველ მწერალთა ადგილი ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიაში. ასე რომ, XX საუკუნის კრიტიკულ-მეთოდოკურ ნააზრევს მდიდარი ისტორიული წანამძღვარები უდევს საფუძვლად.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. შ. ქურდაძე, ძველი ქართული მეთოდოკური ცოდნა, თბ., 1973.
2. ვ. ქაჯაია, ქართველი პედაგოგები, თბ., 1955.
3. დ. გურამიშვილი და იმის წინა დროება, 1871, გამომცემლნი ნ. ბერძენოვი, პ. უმიკაშვილი, გ. წერეთელი.
4. იქვე, წინასიტყვაობა.
5. კ. კინწურაშვილი, დავით ჩუბინაშვილი, თბ., 1970.

6. ეს საკითხი ვრცლად განიხილა პროფ. აკ. თოფურიამ, იხ. ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდика, თბ., 1991, გვ. 18.

7. Ф.И. Буслаев, О преподавании отечественного языка, Учпедгиз, 1941, გვ. 80.

8. იქვე.

9. დ. ჯანაშვილი, მახე, ჟურნ. „ცისკარი“, 1865, №11.

10. აკ. თოფურია, ქართული მეთოდიკური აზროვნების ისტორია, თბ., 1969, გვ. 129.

11. ქართული ქრესტომათია უმცროს კლასელებისათვის, შედგენილი მ. ნასიძისაგან, 1885. მისივე, ქართველი მწერლები – სულხან-საბა ორბელიანი, 1886, მისივე ქართველი მწერლები – დ. გურამიშვილი, 1887.

12. ს. გორგაძე, ჩვენი ძველი მწერლობა და ხალხური პოეზია, ქუთაისი, 1915; მისივე, ჩვენი ძველი მწერლობა (ქრესტომათია), 1927 წ.

II. ქართული მეთოდოკური აზროვნების მკვლევარი XX საუკუნეში

XX საუკუნის 20-21 წლებიდან დადგა სწავლა-აღზრდის ძირ-
ფესვიანი შეცვლის საკითხი. ამას ემსახურებოდა შრომის სკოლების
დამკვიდრებისა და განმტკიცების ფორმების ძიება. 1921 წლიდან
ასეთი სკოლებისათვის პროგრამაც შედგა, რომელიც გადაუღებელ
ამოცანად სახავდა ახალი საზოგადოებრივი წყობის აგებაში აქტი-
ური მონაწილეობის მიღებას.

როგორც პროფ. აკ. თოფურია მოქმედ სახელმძღვანელოში შენი-
შნავს,¹ 1921 წლიდან ქართული ლიტერატურის პროგრამების შედგე-
ნის ისტორია შეიძლება დავყოთ შემდეგ მთავარ ეტაპებად: 1. 1921-
1925 წწ; 2. 1925-1931 წწ; 3. 1933-1941 წწ; 4. 1941-1947 წწ; 5.
1947-1953 წწ; 6. 1953-1979 წწ; 7. 1981-1990 წწ; 8. 1990
წლიდან – დღემდე

თითოეულ ამ ეტაპს ახასიათებს თავისი განმსაზღვრელი ნიშნე-
ბი, რომლებიც მკაფიოდ ასახავენ ჩვენი ნაციონალური, ქართული
სკოლების ზრდისა და განვითარების გზას, – ლიტერატურის სწავ-
ლების სოციოლოგიური მეთოდებიდან „მეცნიერების საფუძვლების ნამ-
დვილი, მტკიცე და სისტემატურ შეთვისებამდე“.²

1940 წლიდან მომზადდა ნიადაგი, „ლიტერატურული კითხვის“,
როგორც ქართული ლიტერატურის სწავლების პროპედევტიკული
საფეხურის პირველი პროგრამების შედგენისათვის. ამ პროგრამებს
ამჟამად 50 წელზე მეტი ხნის ისტორია აქვს.

პროგრამების შესაბამისად მზადდებოდა ნიადაგი ერთიანი მე-
თოდოკური სახელმძღვანელოს შექმნისათვის. ქვემოთ წარმოდგენილ
მოღვაწეთა ლიტერატურული პორტრეტები ასახავს ქართული მე-
თოდოკური აზრის განვითარების გზას. მათ წარუშლელი კვალი
დატოვეს XX საუკუნის ქართული მეთოდოკური აზროვნების ის-
ტორიაში.

¹ აკ. თოფურია, ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდოკა

² სახელმძღვანელო დადგენილებათა კრებული, სკოლის შესახებ.

1918 წლის 26 იანვარს დაიწყო თბილისის უნივერსიტეტმა თავისი არსებობა. ამ დღიდან ქართველმა მეცნიერებმა თავი მოიყარეს თბილისის უნივერსიტეტში და დაიწყო ქართული ეროვნული მეცნიერული კვლევა-ძიების ახალი ეტაპი.

როგორც ცნობილია, თავდაპირველად სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტი დაარსდა. ამ ფაკულტეტზე უპირველესი ადგილი ჰქონდა დათმობილი ქართველი ერის სულიერი კულტურის – ქართული ენის, საქართველოს ისტორიისა და ქართული მწერლობის ისტორიის შესწავლას.

ამ დარგებს ივანე ჯავახიშვილის მეთაურობით უძღვებოდნენ ექვთიმე თაყაიშვილი, კორნელი კეკელიძე, იოსებ ყიფშიძე, აკაკი შანიძე, შალვა ნუცუბიძე, ფილიპე გოგიჩაიშვილი, დიმიტრი უზნაძე, გიორგი ახვლედიანი, სიმონ ავალიანი, იუსტინე აბულაძე და სხვანი.

ქართული ლიტერატურის ისტორიის შესწავლა, პირველ ხანებში, ძველი ქართული სასულიერო და საისტორიო მწერლობით შემოიფარგლებოდა. შემდეგ, ლიტერატურის ისტორიის სწავლება გაფართოვდა და პროგრამებში საერო მწერლობამაც დაიკავა ადგილი. მეცხრამეტე საუკუნის ქართული ლიტერატურა 16-იან წლების ჩათვლით ძველ ქართულ ლიტერატურასთან ერთად იკითხებოდა. ქართული ლიტერატურის ისტორიის კურსს კორნელი კეკელიძე და ალექსანდრე ცაგარელი უძღვებოდნენ. შემდეგ ცალკე გამოეყო XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურა.

¹ ნარკვევის მიზანია ამაგდარი პედაგოგისა და ღვაწლმოსილი მეცნიერის – მიხეილ ზურაბის ძე ზანდუკელის გახსენება, რადგანაც მისი ცხოვრება და შემოქმედება განუყოფელი ნაწილია დედა-უნივერსიტეტისა. იგი 43 წლის მანძილზე მოღვაწეობდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში.

სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტი მალე გადაკეთდა პედაგოგიურ ფაკულტეტად. ამ ფაკულტეტებზე 1923 წლიდან საპროფესოროდ მოსამზადებლად მოწვეულ იქნა მიხეილ ზანდუკელი.

მაშინდელი წესის მიხედვით, მოსამზადებლად დატოვებულს ხუთი სემესტრი უნდა ემუშავა აღებული თემის ირგვლივ და შემდეგ ჩაებარებიან სადოქტორო გამოცდები ფაკულტეტის საბჭოზე. სადოქტორო გამოცდების საგნები იყოფოდა მთავარ და დამხმარე საგნებად, რომელთა ნუსხას სათანადო ფაკულტეტი ადგენდა უნივერსიტეტის გამგეობის დასტურით. სადოქტორო გამოცდები მთავარი საგნებით იწყებოდა. გამოცდების წინ გამოსაცდელი პირი ფაკულტეტს დასამტკიცებლად წარუდგენდა სათანადო საგნის წერილობით პროგრამას წყაროების აღნიშვნით და სპეციალისტი პროფესორის დასკვნით.

1925 წელს მიხეილ ზანდუკელმა ჩააბარა სადოქტორო გამოცდები და მიიღო უფლება დამოუკიდებელი კურსის კითხვისა პედაგოგიური ფაკულტეტის სიბრძნისმეტყველების განყოფილებაზე, რომელსაც სულ მალე ენისა და ლიტერატურის განყოფილება ეწოდა.

მიხეილ ზანდუკელის პედაგოგიური მოღვაწეობა 1913 წლიდან დაიწყო და ნახევარ საუკუნეზე მეტ ხანს გრძელდებოდა. იგი 43 წელიწადი ემსახურა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს.

„მას ძალა ჰყოფნიდა შესძლებოდა თაღლითი და უსაქმური, აგეია და უბირი და სხვისთვისაც შეეძლებინა იგი. მის ახლოს ვერ ნახავდით უმიზნოსა და უადგილოს, უსაქმოსა და აგის მქმნელს. იგი აღსავსე იყო შინაგანი ინტელიგენტობით და მასთან ახლოს ყოფნა ყველას აიძულებდა ყოფილიყო გულმართალი და შროსმისმოყვარე. იგი იყო კაცური კაცი.“ — ასე იცნობდნენ მისი თანამედროვენი მიხეილ ზანდუკელს.

დაიბადა 1889 წლის 14 ოქტომბერს ღუშეთის მაზრის სოფელ არანისში. არაგვის ხეობის ერთ-ერთ უღამაზეს სოფელში, რომელიც

საკმაოდ მაღლა, მთაზეა შეფენილი და ჟინვალს გადაჰყურებს. სოფლის სამლოცველოს ტყე აკრავს, მას ხატის ტყე ჰქვია, რელიგიური რწმენით, ტყე შეუვალი იყო.

მიხეილ ზანდუკელის წინაპრები გუდამაყრის ხეობიდან ჩამოსახლებულან და სოფელ არანისში დასახლებულან. მათ რაღაც დამსახურებისათვის აზნაურობა მოუპოვებიათ და კარგი ადგილმამულის მფლობელნიც ყოფილან. მაგ., ვახუშტი ბატონიშვილის დროს არანისი ზანდუკელებისად მოიხსენიება.

ზურაბ ზანდუკელსა და მის მეუღლეს — ეკატერინე მაღალაშვილს ორი ვაჟი ჰყოლიათ — ბეჟანი და მიხეილი. მშობლების ხსოვნას განსაკუთრებული სითბოთი ინახავდა მიხეილ ზანდუკელი.

პატარა მიხეილი 1897 წელს თბილისის ქართულ გიმნაზიაში შეიყვანეს. მას ასწავლიდნენ იმდროინდელი ცნობილი პედაგოგები: ნიკო მთვარელიშვილი, ალექსანდრე ნათაძე, გიორგი იოსელიანი, ზაქარია ჩხიკვაძე, ივანე რატიშვილი, დავით კარიჭაშვილი და სხვ. გიმნაზიის დირექტორი იყო ექვთიმე თაყაიშვილი. 1909 წელს ქართული გიმნაზია მიხეილ ზანდუკელმა წარჩინებით დაქების სიგელით დაამთავრა.

1909 წელსვე მიხეილ ზანდუკელი გაემგზავრა მოსკოვში და ჩაირიცხა უნივერსიტეტის ისტორიულ-ფილოლოგიური ფაკულტეტის სიტყვიერების განყოფილების სტუდენტად; სპეციალდება რუსული ენისა და სიტყვიერების დარგში. მას სემინარები და ლექციები უტარდებოდა სახელმძღვანელო რუსი მეცნიერების — მ. სპერანსკის, მ. როზანოვის, ალ. გრუზინსკის, პ. საკულინისა და სხვათა ხელმძღვანელობით.

ქართველ სტუდენტთა სათვისტომოს დაუარსებია ი. ჭავჭავაძის სახელობის სტუდენტთა სამეცნიერო წრე, მისი მიზანი იყო ქართული კულტურის პოპულარიზაცია არაქართველთა შორის. ამ წრეში მიხეილ ზანდუკელთან ერთად აქტიურად მონაწილეობდნენ ალ.

სახნიაშვილი, სილოვან გაბუნია, აკაკი ფაღავა და სხვანი. საინტერესოა თვით მიხეილ ზანდუკელის მოგონებანი მოსკოვის უნივერსიტეტში გატარებული წლების შესახებ: „უნივერსიტეტი ჩემდროს (1909-1913 წწ.) სტუდენტთათვის მთელი დღე ღია იყო. ყოველ სტუდენტს თავისუფლად შეეძლო დასწრებოდა არა მარტო თავის ფაკულტეტის ლექციას, არამედ აგრეთვე სხვა ფაკულტეტებისას. უნივერსიტეტში არსებობდა სტუდენტთა თვითშემოქმედების მრავალი წრე, როგორც მეცნიერულ-ლიტერატურული, ისე საზოგადოებრივი ხასიათისა, მეტად რაციონალურად იყო მუშაობა ფაკულტეტებისა და უნივერსიტეტის ფუნდამენტალური ბიბლიოთეკისა, რომელიც სტუდენტებს ეხმარებოდა ყოველდღიურ სემინარულ და ლაბორატორიულ მუშაობაში. აქ სტუდენტებს დაუბრკოლებლად ეძლეოდათ წიგნები და პერიოდული გამოცემები. შესანიშნავად მოწყობილ დარბაზებში სტუდენტებს შეეძლოთ ემუშავათ მთელი დღის განმავლობაში. მოსკოვის უნივერსიტეტში გატარებული წლები იყო ჩემი ინტერესის, ცოდნის, უნარის, მიმართულების გარკვევის, დადულებისა და ჩამოყალიბების მეტად პროდუქტიული პერიოდი“.

1913 წლიდან მიხეილ ზანდუკელი იწყებს პედაგოგის მძიმე და საპატიო საქმიანობას. ჯერ ყარსის რეალურ სასწავლებელში ასწავლის რუსულ ენასა და ლიტერატურას, 1914 წლიდან ქართულ გიმნაზიაში ატარებს რუსული ენისა და ლიტერატურის გაკვეთილებს. 1917 წლიდან მიხეილ ზანდუკელი თბილისის პირველ გიმნაზიაში დაინიშნა რუსული ენის და ლიტერატურის მასწავლებლად. ამავე დროს იგი მუშაობდა თბილისის სამასწავლებლო ინსტიტუტში. 1918 წლიდან იგი ვაჟთა პირველი გიმნაზიის ინსპექტორადაა, ხოლო 1921 წლიდან თბილისის პირველი საცდელ-საჩვენებელი შრომის სკოლის გამგეა. ეს შრომის სკოლა პირველი გიმნაზიის ბაზაზე და მის შენობაში იყო მოთავსებული შოთა რუსთაველის პროსპექტზე.

მიხეილ ზანდუკელი ამ სკოლის გამგეც იყო და ქართულ ენასა და ლიტერატურასაც ასწავლიდა.

პირველ საცდელ-საჩვენებელ შრომის სკოლაში სამსახურის პერიოდი მიხეილ ზანდუკელისათვის იყო მეტად მნიშვნელოვანი პედაგოგიური და საზოგადოებრივი მუშაობის ეტაპი. მისი მოქალაქეობრივი და პედაგოგიური ტაქტის შედეგად ამ სკოლამ საქართველოს რესპუბლიკაში უპირველესი ადგილი მოიპოვა; საცდელ-საჩვენებელი სკოლა გადაიქცა სანიმუშოდ რესპუბლიკის სკოლებისათვის ახალი სკოლის პრინციპებისა და მეთოდების დამუშავება-გამონახვაში და პრაქტიკულად სასწავლო პროცესში დასანერგავად როგორც სანიმუშო სკოლა, იგი იყო კერა პედაგოგიური პრაქტიკისა, სადაც პრაქტიკას გადიოდნენ სხვადასხვა სკოლებიდან წარგზავნილი მასწავლებლები.

1921-1922 წლებში მიხეილ ზანდუკელი დაინიშნა განათლების კომისარიატში საშუალო და უმაღლესი სკოლების მთავარი სამმართველოს გამგის თანამდებობაზე. 1923 წელს თბილისში ჩამოყალიბდა სკოლის ასაკამდე აღზრდის ხელმძღვანელთა მოსამზადებელი კურსები, რომლის მეურვე და ლექტორი მიხეილ ზანდუკელი იყო. 1923 წლიდან იგი უძღვებოდა ქართული ლიტერატურის ისტორიის კურსს თბილისის სამწლიან პედაგოგიურ ინსტიტუტში. ამავე წელს მიხეილ ზანდუკელი მიიწვიეს უნივერსიტეტში პროფესორად მოსამზადებლად – ქართული ლიტერატურის ისტორიაში – 1929 წლამდე, იგი პარალელურად განაგებდა პირველ საცდელ-საჩვენებელ შრომის სკოლას.

უნივერსიტეტის პედაგოგიური ფაკულტეტის ენისა და ლიტერატურის განყოფილების სტუდენტებისათვის ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორიის კურსის კითხვა იყო საფუძველი მისი „ახალი ქართული ლიტერატურის“ სამტომიანი შრომისა.

1927 წლიდან იმავე ფაკულტეტის სტუდენტებისათვის მიხ-

ეილ ზანდუკელს დაევალა მეორე საგნის – „ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდის“ კითხვა, რაც აგრეთვე საფუძველი გახდა მის მიერ ამ დისციპლინაში პირველი ქართული სახელმძღვანელოს დაწერისა უმაღლესი სასწავლებლისათვის.

1929 წელს მიხეილ ზანდუკელს დოცენტის წოდება მიენიჭა. ამავე წლიდან 1931 წლამდე მიხეილ ზანდუკელი მუშაობდა საქართველოს სსრ საჯარო ბიბლიოთეკის დირექტორის მოადგილედ. ეს იყო ბიბლიოთეკის ორგანიზაციის რთული წლები. მეცნიერის თანამედროვენი იგონებენ, თუ რამდენი შრომა გასწია მან ბიბლიოთეკის დირექტორ გიორგი გეხტმანთან ერთად მისი მოწყობა-ორგანიზაციისათვის.

მიხეილ ზანდუკელის პედაგოგიური ღვაწლიდან აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ იგი უშურველად უნაწილებდა რესპუბლიკის თითქმის ყველა პედაგოგიური ინსტიტუტის აღსაზრდელებს თავის ღრმა ცოდნასა და გამოცდილებას. მაგალითად, 1929 წლიდან ქუთაისის ასალგახსნილ პედაგოგიურ ინსტიტუტში კითხულობდა ლექციებს, იყო კათედრის გამგე, ამზადებდა ასპირანტებს. 1935 წლიდან, როცა დაარსდა მაშინდელი პუშკინის სახელობის (ამჟამად, სულხან-საბა ორბელიანის) პედაგოგიური ინსტიტუტი, მიხეილ ზანდუკელი შეთავსებით კითხულობდა ლექციებს ქართული ლიტერატურის ისტორიაში. 1937 წლამდე იგი იყო ინსტიტუტის ენისა და ლიტერატურის ფაკულტეტის დეკანი და ამავე წლიდან კათედრის გამგე. იგი ასევე თავდადებით იღვწოდა თელავის იაკობ გოგებაშვილის სახელობის პედაგოგიურ ინსტიტუტში.

1935 წელს მიხეილ ზანდუკელმა დაიცვა დისერტაცია – „ხალხოსანი მწერლები ქართულ ლიტერატურაში“. 1936 წელს მას მიენიჭა ფილოლოგიურ მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხი ქართული ლიტერატურის ისტორიაში.

1948 წელს იგი კვლავ პროფესორია თბილისის სახელმ-

წიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტის ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორიის კათედრისა.

დიდი მეცნიერული ნიჭისა და უნარის გარდა, მიხეილ ზანდუკელი გამოირჩეოდა მაღალი ადამიანური თვისებებით და ჰქონდა მტკიცე, ურღვევი კავშირი თავის მოწაფეებთან: „ვინ მოსთვლის, რამდენი ადამიანისთვის გაუხსნია ცხოვრების გზა პროფესორ მიხეილ ზანდუკელს. მისი მრავალრიცხოვანი მოწაფეები მშობლიურ ქვეყანას, ხალხს, ქართულ მეცნიერებას ისევე უანგაროდ ემსახურებიან, როგორც მათი სახელოვანი მასწავლებელი – გამოჩენილი საბჭოთა მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე“ – წერდა აკადემიკოსი გ. ჯიბლაძე, 1960 წელს“.

მიხეილ ზანდუკელის აღზრდილებმა, შემდგომში ჩვენმა მასწავლებლებმა ანდერძად დაგვიტოვეს: „ვინც თავის მასწავლებელს დაივიწყებს, ის როდი იქნება ნამდვილი მოწაფე, შემდეგ კი მასწავლებელი“. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში აღინიშნა დიდი მეცნიერის დაბადებიდან 60, 80, 100 წლისთავი, სადაც შესაფერისად გამოხატეს თავიანთი სიყვარული სახელოვანი მოძღვრისადმი ჩვენი საზოგადოების თვალსაჩინო წარმომადგენლებმა, მისმა მოწაფეებმა როგორც საიუბილეო საღამოზე, ისე მისდამი მიძღვნილ სპეციალურ ნაშრომებში.

მიხეილ ზანდუკელი გარდაიცვალა 1968 წლის 2 აპრილს, მხცოვანი მეცნიერი განისვენებს დიდუბის პანთეონში.

* * *

მიხეილ ზანდუკელის სამეცნიერო-კვლევით საქმიანობაში მეცნიერები სამ მიმართულებას გამოყოფენ. პირველ სტადიაზე იგი ახალი ქართული ლიტერატურის ძირითად მიმდინარეობათა ხასიათსა და რაობას არკვევდა, იკვლევდა ამ მიმდინარეობათა საზოგადოებრივ საფუძვლებს და ახასიათებდა იმ მხატვრულ საშუალებებს,

რომელთაც ქართული მხატვრული სიტყვის ოსტატები იყვნებდნენ სხვადასხვა ლიტერატურულ მიმდინარეობაში.

მეორე სტადიად შეიძლება მეცნიერის მიერ „ახალი ქართული ლიტერატურის“ კურსის შექმნა ჩაითვალოს. ამ კურსის თითოეული ტომი რამდენჯერმე გამოვიდა, რაც იმის მაჩვენებელი იყო, რომ მეცნიერი განუწყვეტლივ ზრუნავდა მისი სრულყოფისა და გაუმჯობესებისათვის. მით უფრო დიდი ზრუნვის საგანი იყო ეს კურსი, რადგანაც „ახალი ქართული ლიტერატურა“ დანიშნული იყო უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტების სახელმძღვანელოდ.

მესამე სტადიაზე მიხეილ ზანდუკელი ქმნის მონოგრაფიულ გამოკვლევებს ზოგიერთი მწერლის ცხოვრება-შემოქმედების ან მწერლის მხატვრულ შესაძლებლობათა შესახებ.

ამ მონოგრაფიათა მიზანი ქართული ლიტერატურის თემებისა და საკითხების ღრმა და საფუძვლიანი შესწავლა იყო. მასალა მოიცავს XIX საუკუნის მთავარი ლიტერატურული მიმართულებებიდან – პირველ ნახევარში რომანტიზმს, მეორე ნახევარში კი – რეალიზმს. მაგ., „ილია ჭავჭავაძის მხატვრული ოსტატობა“, თბ., 1964; „ვაჟა-ფშაველა“, თბ., 1953; „შოი არაგვისპირელის ცხოვრება და შემოქმედება“, თბ., 1966 და სხვა. მანვე შექმნა რუსულ ენაზე XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის კურსი.

მისი რედაქტორობით გამოვიდა მრავალი კრებული თუ ნაშრომი და ა.შ.

* * *

მიხეილ ზანდუკელის პედაგოგიური მოღვაწეობის პირველი პერიოდი (1913 წ. ვიდრე 1931-33 წწ.) იყო წლები ძიებისა; პროგრამების შედგენა-დახვეწისა და სასწავლო ფორმების დადგენის წლები. მოძიებული საარქივო მასალების მიხედვით საქართველოში სახალხო განათლების რამდენიმე პერიოდი გამოიკვეთა:

I პერიოდი — 1914-1915 წწ. — ომის წინა პერიოდი;

II — მენშევიკური: — 1919-1920 და 1920-1921 წწ., ხოლო შემდგომ, საბჭოთა პერიოდიდან — 1921-1922 სასწავლო წელი.

ზემოდასახელებულ წლებში არსებობდა: დაბალი ტიპის პირველი დაწყებითი სკოლები, — ერთკლასიანი (ე.წ. სამონასტრო) სკოლები, სამრევლო (საეკლესიო) სკოლები, — მართლმადიდებელთა, სომეხ-გრიგორიანთა, ლუთერანთა და ებრაელების, კერძო და საზოგადოებრივი ორგანიზაციები (წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების), პირველი დაწყებითი სკოლები.

მაღალი ტიპის პირველდაწყებითი სკოლები: შეიცავს ორკლასიან და უმაღლეს პირველდაწყებით სკოლებს, სამოქალაქო და სასულიერო სასწავლებლებს.

არსებობდა საერთო განათლების საშუალო სასწავლებლები: ქალთა და ვაჟთა გიმნაზიები და პროგიმნაზიები, რეალური და კომერციული სასწავლებლები, სასულიერო სემინარიები, კადეტთა კორპუსი, საეპარქიო წმინდა ნინოს და კერძო საშუალო სასწავლებლები.

1921-22 წწ., 1922-23 წწ. — შრომის სკოლები საფეხურების მიხედვით არ იყო დანაწილებული. შრომის სკოლების სისტემა ჩამოყალიბდა 1923-24 წლებიდან, — როგორც ოთხწლედები, შვიდწლედები, ცხრაწლედი.

არსებობდა პროფესიული განათლების დაწესებულებები. მოღწეულია ოთხწლიანი შრომის სკოლების კომპლექსური პროგრამები (შედგენილია 1924 წელს, განათლების კომისიის მოადგილის მ. ორახელაშვილის ავტორობით — დაიბეჭდა 1925 წ.), მასში მოცემულია ცალკეული სქემები, ამა თუ იმ საკითხზე, რომელთა სრულყოფა თვით მოსწავლეებს ევალებოდათ. პროგრამა დაყოფილი იყო სამ სვეტად ბუნება, შრომა, საზოგადოება. ამ დროისათვის უკვე არსებობდა ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი რამდენიმე პროგრამა:

1. 8-წლიანი სკოლის პროგრამა, – გამოცემული 1921 წელს;
2. სოციალ-ჰუმანიტარული ტექნიკუმის პროგრამა;
3. სანიმუშო პროგრამა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების სკოლებისა;

4. პირველდაწყებითი სახალხო სკოლის დროებითი პროგრამები (ლ. ბოცვაძის ზოგადი ახსნა-განმარტებით, ტფ., 1919-1920). დასახელებულ პროგრამებში არ იგრძნობა ერთიანი სისტემა და არ არის გამოიჯნული ერთმანეთისაგან ცალკეული საგნები – ძირითადი ყურადღება გამახვილებულია საღმრთო რჯულზე, ქართულ ენაზე, არითმეტიკაზე.

1923 წლიდან თანდათანობით ყალიბდება საგნობრივი პროგრამები. საყურადღებოა სოციალურ-ჰუმანიტარული ტექნიკუმის სასწავლო პროგრამა, რომელიც პირველად 1921 წელს იქნა გამოცემული. ამ პროგრამას არა მხოლოდ გამიჯნული აქვს რომელიც და როგორი თანმიმდევრობით უნდა ისწავლებოდეს ქართული ლიტერატურის საგნობრივი პროგრამით ესა თუ ის მწერალი, არამედ თვით საგანიც – ქართული სიტყვიერება საშუალო სკოლაში: პროგრამათა შედგენის მთავარი პრინციპი იყო ისტორიზმის პრინციპი, ე.ი. ქართული ლიტერატურის ისტორია მთავარი მომენტების მიხედვით, საუკეთესო წარმოდგენების სახით, ისტორიულ-კულტურულ მოვლენებთან და თვით ავტორთა ცხოვრებასთან დაკავშირებით. მაგრამ ცალკეულ შემთხვევაში ირღვეოდა ისტორიზმის პრინციპი, ირღვეოდა ქრონოლოგიური რიგიც და ყურადღება იყო გამახვილებული ხალხური შემოქმედების იმ მომენტებზე, რომლებთანაც ეს გვიანდელი ნაწარმოები – თავისი საგნით (შინაარსით), ან ლიტერატურული ჟანრით იყო დაკავშირებული. მასალის ამგვარად გადაჯგუფებას პროგრამის შემდგენლები წმინდა დიდაქტიკური მოსაზრებით ხსნიდნენ, რათა ერთი და იგივე მასალა მოსაწყენი არ გამხდარიყო.

ნაწარმოებთა გაცნობა და შესწავლა სკოლაში ხდებოდა არა მასწავლებლის დოგმატიკური გადმოცემით და სახელმძღვანელო მშრალი კურსების შეთვისებით, არამედ უსათუოდ თვით ნაწარმოებთა უშუალო გაცნობით და წაკითხვით მოწაფეთა მიერ კლასში. იმ პერიოდში, როგორც პროგრამებიდან ჩანს, თანდათანობით გამოიკვეთა ლიტერატურის, როგორც საგნის, სწავლების ძირითადი მიზანდასახულობა. კერძოდ: მხატვრული ნაწარმოების გაცნობას მხოლოდ მაშინ აქვს განმავითარებელი და ესთეტიკურ-საზოგადოებრივი აღმზრდელობითი მნიშვნელობა, როცა მოწაფე პირდაპირ უშუალოდ განიცდის მისი სტილის, ფორმისა, მთელი შინაარსის და მხატვრული იდეის მთლიან გავლენას. ეს კი შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როცა ნაწარმოების გაცნობა შეერთებულია მისი ტექსტის კითხვასთან შესაფერისი ახსნითა და სტილისტიკურ-ისტორიული კომენტარებით. ე.ი. თვით ნაწარმოების გაცნობა და არა მხოლოდ განყენებული მსჯელობა და საუბრები მის შესახებ, — ასეთია ძირითადი დიდაქტიკური დებულება მხატვრული ლიტერატურის სწავლების შესახებ.

პროგრამაში აისახა მეთოდოკური მითითებანი ძველი ტექსტების (კითხვის დროს გრამატიკული კომენტარები), ლიტერატურის თეორიის სწავლების, წერითი სავარჯიშოების აუცილებლობის შესახებ. აგრეთვე ქართული ლიტერატურის პროგრამებში ვრცლად იყო წარმოდგენილი დასავლეთევროპული ლიტერატურაც: სოფოკლეს, შექსპირის, მოლიერის, ბაირონის, გოეთეს, ჰიუგოსა და სხვათა მხატვრული ნიმუშები.

მიუხედავად ზემოთ აღნიშნულისა, ჯერ კიდევ გაურკვეველობა სუფევდა და არ იყო შემუშავებული, ახალი წყობილების პირობებში სწორი მეთოდოლოგიური საფუძვლები. ქართული ლიტერატურის ამ პერიოდის პროგრამებს ეტყობოდა უსისტემობა. მოსწავლეთა ასაკობრივ-გონებრივ თავისებურებათა და ძირითად დიდაქტიკურ მოთხოვნათა უგულებელყოფა.

როგორც ვხედავთ, საფუძველი ეყრებოდა ლიტერატურის სწავლების ახალ მოთხოვნებს, — მწერალთან უშუალოდ მისვლა, ტექსტის გაცნობა და არა თეორიული უსისტემო მოძღვრებანი პოეტიკისა და რიტორიკის სწავლების გათვალისწინებით. ეს მოძღვრება კი სათავეს იღებდა რევოლუციამდელ მეთოდურ ნააზრევში (ი. გომელაური, ვ. ბარნოვი, სილ. ხუნდაძე, ს. გორგაძე, მ. კელენჯერიძე და სხვ.), რომელიც ლიტერატურული მოვლენების ღრმად, მოწინავე საზოგადოებრივი იდეების თვალსაზრისით შესწავლის მოთხოვნას აყენებდნენ.

შემდგომი წლების (30-40-იანი წლების) სასწავლო პროგრამებში აისახება ამ პერიოდის ქართული მეთოდური აზროვნების ჯანსაღი მონაპოვარი, რომელსაც ამავე პერიოდის რუსული მეთოდური აზროვნების გავლენის ნიშნებიც ატყვია, მაგრამ აქვე უნდა აღინიშნოს ცალკეული უარყოფითი გადახვევებიც, რომლებმაც 1925-1931 წლების ქართული ლიტერატურის პროგრამებში თავისებური გამოხატულება ჰპოვა. ეს იყო ერთი მხრივ, „პროლეტკულტელთა და რაპკელთა“ გავლენით კლასიკოსებისადმი ნიჰილისტური დამოკიდებულება, ხოლო მეორე მხრივ, კომპლექსურ-პროექტული, ლაბორატორიულ-ბრიგადული მეთოდების შემოღება. 1925-1930 წლებში სკოლებში, ლიტერატურის სწავლებაში გაბატონებული იყო „ვეულგარული სოციოლოგიზმის“ მეთოდი, პროგრამებსა და სახელმძღვანელოებში მასალები დალაგებული იყო თემატურად, რასაც საფუძველად ედო: „ბუნება, შრომა და საზოგადოება“. ასეთი მიდგომა და ნაწარმოებთა უაზრო დაჯგუფება ძირს უთხრიდა მათ მხატვრულ ღირებულებას, აფერხებდა ლიტერატურის სწავლების სწორად დაყენების საქმეს.

მოცემულ საკითხთან დაკავშირებით ღვაწლმოსილი მეცნიერი, პროფესორი აკაკი თოფურია თავის ცნობილ სახელმძღვანელოში შენიშნავს: „ვეულგარული სოციოლოგიზმის მიმდევრები ამახინჯებდნენ

ესთეტიკის ძირითად ამოსავალ პრინციპს, უარყოფდნენ ლიტერატურისადმი ისტორიულ მიდგომას, ისინი კლასიკოს მწერლებს განიხილავდნენ არა მათ შემოქმედებაში გამოსახული კონკრეტულ-ისტორიული ეპოქის, მოწინავე საზოგადოებრივი იდეებისა და მხატვრული ოსტატობის საფუძველზე, არამედ წინასწარ შედგენილი სქემების მიხედვით, იმის მიხედვით, თუ რომელი სოციალური ჯგუფიდან, კლასიდან იყო წარმოშობილი თვით მწერალი. ყოველივე ეს იფარებოდა ძველის განდევნისა და ახალი პროლეტარული ლიტერატურის ნიმუშების პროგრამებში ხელოვნურად შეტანის ხარჯზე, ვითომდა მარქსისტული მოთხოვნით“.

ასეთ ვითარებაში მეთოდური სახელმძღვანელოს აუცილებლობის საკითხიც დგებოდა, რასაც ხელს უწყობდა ის გარემოება, რომ მზადდებოდა ნიადაგი სკოლებში ისტორიულ-ლიტერატურული კურსის აგების მეცნიერული საფუძვლების ჩამოყალიბებისა და შემუშავებისათვის. ამას ხელი შეუწყო იმ პერიოდის მთავრობის 1931 წლის 5 სექტემბრისა და 1932 წლის 25 აგვისტოს ისტორიულმა დადგენილებებმა „დაწყებითი და საშუალო სკოლის სასწავლო პროგრამებისა და რეჟიმის შესახებ“. ამ დადგენილებებმა საბოლოოდ განაპირობა საშუალო სკოლების პროგრამებში ისტორიულ-ლიტერატურული კურსის დამკვიდრება.

* * *

მრავალი წლის განმავლობაში ახალგაზრდობის სწავლებამ, ლექციების კითხვამ, დიდი მეთოდური გამოცდილება შესძინა მიხეილ ზანდუკელს. მანაც იგი გამდიდრებული თეორიული მოსაზრებებით გამოიყენა და შექმნა „ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდიკა“. უმაღლესი სკოლებისათვის განკუთვნილი მიხეილ ზანდუკელის მეთოდური სახელმძღვანელო სამჯერ გამოიცა და თითოეულ გამოცემაში აისახა ის ცვლილებები, რასაც საზოგადოებრივი ცხოვრება

უყენებდა სკოლას, მასწავლებელსა და მოსწავლეებს 30-40-50-იან წლებში. ქართული ლიტერატურის სწავლების დასახელებულ მეთოდურ ნაშრომში მოცემულია ყველა აქტუალური საკითხი ლიტერატურის სწავლების მეთოდისა და ხერხებისა. მიხეილ ზანდუკელი, როგორც პრაქტიკოსი და თეორეტიკოსი, თავიდანვე იდგა მათ შორის, ვინც საფუძველს უყრიდა ახალ სკოლას, სწავლების ახალ პრინციპებს და ახალ მეთოდებს. ეს იყო უაღრესად რთული და ხანგრძლივი პროცესი. 1939 წლის 5 მაისით დათარიღებულ ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდის პირველი (1939 წ.) გამოცემის წინასიტყვაობაში პროფ. მ. ზანდუკელი გამოხატავდა გულისტკივილს იმის გამო, რომ პრაქტიკოს მასწავლებლებს არ ჰქონდათ ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდის სახელმძღვანელო, რომელიც მათ გაუადვილებდათ მუშაობას, რისთვისაც ავტორს წიგნში არა მხოლოდ საკუთარი პედაგოგიური გამოცდილებისათვის მოუყრია თავი, არამედ რევოლუციამდელი თუ შემდგომი პერიოდის რუს და ქართველ მეთოდისტთა მიღწევებიც გაუთვალისწინებია.

როგორც მ. ზანდუკელი შენიშნავს, ეს ნაშრომი გამომხაურება იყო 1931 წლის სექტემბრისა და 1932 წლის 25 აგვისტოს მაშინდელი ცკ-ის დადგენილებისა. ამ დადგენილებებში ნათქვამი იყო, რომ „სკოლაში სწავლება არ იძლევა საკმარის მოცულობის საერთო საგანმანათლებლო ცოდნას და არაადაკმაყოფილებლად ჭრის ტექნიკუბებისა და უმაღლესი სკოლებისათვის საესებით მცოდნე ადამიანების მომზადების ამოცანას, რომლებსაც კარგად აქვთ შეთვისებული მეცნიერების საფუძველები (ფიზიკა, ქიმია, მათემატიკა, მშობლიური ენა, გეოგრაფია და სხვა).“

დასახელებული დადგენილებანი მშობლიური ენისა და ლიტერატურის პროგრამას შემდეგ ურყევ მოთხოვნებს უყენებდა: „მან უნდა უზრუნველყოს ცოდნის ნამდვილი, სისტემური, ზუსტად

განსაზღვრული წრის შეთვისება, აგრეთვე, კითხვის, წერისა და ზეპირი გამოცდების მტკიცე ჩვევების შეთვისება“.

ხსენებული დადგენილება მოითხოვდა მასწავლებლის აქტიური და რაციონალური ხელმძღვანელობით მოსწავლეში გამოუმუშავებინა დამოუკიდებელი და შემოქმედებითი წერითი და ზეპირი მეტყველების კულტურა. საჭირო იყო ახალი ცხოვრების შესატყვისი ახალი მოთხოვნები.

მიხილ ზანდუკელი უარყოფდა ძველ სკოლებში არსებულ და — სწავლისა და დაზეპირების მავნე ჩვევებს, — სქოლასტიკურ მეთოდებს, 12-ბაღიან ნიშნთა შეფასების კრიტერიუმებს. მისი აზრით, ასეთი მეთოდისა და სისტემის მეოხებით ბავშვის ბუნებრივი ზრდა ფერხდებოდა და შემოქმედებითი ნიჭი ჩლუნგდებოდა.

მეცნიერი სამართლიანად შენიშნავდა, რომ ლიტერატურის სწავლების სწორად დაყენების საქმეში ყურადღება უნდა მიექცეს სამ მთავარ მომენტს: რა მასალა უნდა მიეცეს მოსწავლეს დასამუშავებლად (ეს პროგრამის საკითხია), როგორ, რა თვალსაზრისით უნდა იყოს გამოკვლეულ-შესწავლილი ეს მასალა (მეთოდოლოგია), რა ხერხით უნდა მოხდეს დამუშავებული მასალის სწავლება (მეთოდიკა).

მიხილ ზანდუკელის მეთოდიკური ნააზრევი აისახა სახელმძღვანელოში „ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდიკა“ (თბ., 1939 წ.), იგი მოიცავს 250-ზე მეტ გვერდს და მასში თანმიმდევრულად არის განხილული ქართული ლიტერატურის სწავლების აქტუალური საკითხები. გამოვეყოფთ არსებითსა და ძირითადს, რომლებიც დახმარებას გაუწევს ქართული ლიტერატურის სწავლებით დაინტერესებულ მკითხველს.

ავტორი წიგნის პირველსავე სტრიქონში გვაცნობს თავის მიზანს, — სურს, რომ პრაქტიკის მასწავლებლებს გაუზიაროს სკოლაში მიღებული საკუთარი პედაგოგიური დაკვირვებანი.

წინამდებარე „ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდიკა“ უმთავრესად საშუალო სკოლისა და ტექნიკუმების მუშაობას გულისხმობს. დაწყებით სკოლაში ენისა და ლიტერატურის სწავლების შესახებ ცნობები მოცემულია მხოლოდ გაკვრით, სხვათა შორის, იმდენად, რამდენადაც ეს აუცილებელი ხდება საშუალო სკოლებისა და ტექნიკუმების მუშაობასთან დაკავშირებით.

„ქართული პედაგოგიური ლიტერატურა ამგვარი შრომებით თუ წერილებით მეტად ღარიბია. პრაქტიკულად მომუშავენი ამ მხრივ დიდ დაბრკოლებებს ხვდებიან, კერძოდ, ჯერ კიდევ არ მოიპოვება ქართული ენისა და ლიტერატურის მეთოდის სახელმძღვანელო, ეს გარემოება მომუშავეთ მეტად უშლის ხელს. ასეთმა მდგომარეობამ უფრო დააჩქარა ჩვენი „ქართული ლიტერატურის მეთოდის“ გამოცემა“ (წინასიტყვაობა).

ქართული ლიტერატურის სწავლების პრაქტიკული საკითხები გათვალისწინებულია წიგნის შემდეგ თავებში:

I. მეტყველების კულტურა;

II. მხატვრული ნაწარმოების შესწავლა;

III. თვითშემოქმედებისა და თავისუფალი შემოქმედების სახეები;

IV. საქმის ქაღალდები;

V. ხალხური ზეპირი შემოქმედების ადგილი თანამედროვე სკოლაში;

VI. წერითი სავარჯიშოები;

VII. აგეგმვა და აღრიცხვა;

VIII. ქართული ენისა და ლიტერატურის კაბინეტი.

მეტყველების კულტურის გაუმჯობესებისათვის წიგნის ავტორი საგანგებო ყურადღებას ამახვილებს მხატვრული კითხვის მნიშვნელობაზე. ავტორის აზრით, უდიდესი ყურადღება უნდა მიექცეს სწორ და აზრიან წაკითხვას, „დავიცვათ ინტონაცია, პაუზა, ლოგიკური მახვილი“. მოსწავლეები კითხვის პროცესში

უნდა მივაჩვიოთ მთავარისა და მეორეხარისხოვანის გარჩევას, ლექსიკაზე ყურადღების გამახვილებას. მოსწავლემ საჭიროა იგრძნოს და გაითავისოს სხვისი ლამაზი და მძლავრი სიტყვა და შესაბამისად შექმნას თავისი. მეთოდისტის აზრით, მეტყველების გავარჯიშებისთვის მთავარია სიტყვის მარაგის სრული დაუფლება და ხერხიანი გამოყენება პოეტური ლექსიკისა და ხერხებისა, როგორიცაა: ეპითეტი, შედარება, მეტაფორა, ჰიპერბოლა, კონტრასტი, სინონიმი, ბარბარიზმი და სხვ. ოღონდ ლიტერატურის თეორიის საკითხების სწავლება სალიტერატურო კურსს უნდა ორგანულად უკავშირდებოდეს.

მომდევნო თავში განხილულია მხატვრულ ტექსტზე მუშაობის საკითხები. მეთოდისტი უპირატესობას ანიჭებს უშუალოდ ტექსტის გაცნობას და უარყოფს ე.წ. მოსამზადებელ მომენტს – „შესავალ მეცადინეობას“, მას ძველი, დრომოჭმული მეთოდიკის გადმონაშთად მიიჩნევს. იგი ჩერდება „ლექსიკური მუშაობის“ აუცილებლობაზე, აგეგმვასა და ტექსტის ანალიზის საკითხებზე. ასეთი მუშაობის შემდეგ კი მოითხოვს მწერლის ბიოგრაფიის გაცნობას. წიგნში ჩართულია ნიმუშები – როგორ ვასწავლოთ კლასიკოსთა ნაწარმოებები, ილიას, აკაკის და სხვათა შემოქმედებითი ნიმუშები. მეთოდისტი ტექსტზე მუშაობას ორ ეტაპად ყოფს: „შინ კითხვა“ და „კლასში კითხვა“. აქვე ყურადღებას ამახვილებს კომენტირებულ კითხვასა და მის მნიშვნელობაზე, საუბრობს ტექსტის შინაარსის გადმოცემის სახეებსა და სხვ.

ავტორი უპირატესობას ანიჭებს მოსწავლეთა ცოცხალ აქტიუ-იზაციას. ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა: რამდენიმე მოცემული სიტყვის მიხედვით მოთხრობის შედგენა, დაკვირვების, განცდისა და შთაბეჭდილების გადმოცემა; დღიური, წერილი, დრამატიზაცია, ნაწარმოების გადაკეთება; მაგ., „კაცია-ადამიანი!“-ს გადაკეთება პიესად და ა.შ.

წიგნის ავტორი საგანგებო ყურადღებას ამახვილებს საქმიანი ქაღალდების ცოდნის საჭიროებაზე. წიგნში მოცემულია ნიმუშები ხელწერილის, დავალების, განცხადების, მოწმობის, მინდობილობის, შუამდგომლობის, დადგენილების, უწყებისა და ა.შ.

მიხეილ ზანდუკელი განიხილავს ხალხური ზეპირსიტყვიერების სწავლების საკითხებს. მისი აზრით, ფოლკლორი მშვენიერ მასალას იძლევა თავისუფალი შემოქმედებისათვის. მაგ., თქმულებათა, ზღაპრების, საყოფაცხოვრებო ლექსების ინსცენირება და ა.შ. მეთოდისტიკის სამართლიანი შენიშვნით, წერითი სამუშაოების შესრულება სათანადო დონეზე როგორც ძველი სკოლის, ასევე თანამედროვე სკოლების მტკივნეული საკითხია. იგი ძველ სკოლებში დანერგილი იყო უხალისო ვარჯიშობების სახით. ესენია: კარნახი, გრამატიკული ვარჯიშობანი, გადმოცემები, შაბლონური დახასიათებები და ა.შ.

რევოლუციის შემდგომ პერიოდში სკოლამ გრამატიკასთან ერთად სასტიკი ბრძოლა გამოუცხადა და სკოლიდან განდევნა ასეთი ხასიათის საგარჯიშოები და მთელი ყურადღება ზეპირმეტყველების გამომუშავებაზე გადაიტანა. ამას თხოულობდა ცხოვრების პირობები: კრებები, ყრილობები, დემონსტრაციები სკოლაში, ქუჩაში, მოედანზე, ქარხანაში და ა.შ. ყველგან ამეტყველებული მასები დაუინებით მოითხოვდნენ თავისუფალი ზეპირმეტყველების უნარისა და ჩვევების ქონას. ამიტომ სკოლის მესვეურთა და მათში მომუშავეთა ყურადღება იქით იყო წარმართული. ამის შედეგი იყო, რომ ზეპირი მეტყველების უნარის განვითარება წერის ჩვევების ხარჯზე მოხდა.

შემდგომ პერიოდში დაწყებითი კლასებიდანვე ჩაეყარა საფუძველი ლამაზ წერას (კალიგრაფიულად), მართლწერას (ორთოგრაფიულად). როგორც პროფ. მიხეილ ზანდუკელი მართებულად შენიშნავდა, თუ ასე არ წარმართავდნენ მუშაობას უფროს კლასებსა და ტექნიკუმებში, სათანადო დონისძიებების გატარება

უპკვე დაგვიანებული იქნებოდა. ამასთანავე, მეთოდისტი აზრით, როდესაც მოსწავლის წერითი ნამუშევრების განხილვა ხდება კლასში, წრეში, სასკოლო კლუბებში, იგი მეტ ხალისს, გულმოდგინებასა და პასუხისმგებლობას ამჟღავნებს.

- წერითი მუშაობის თემებს ავტორი სამ ძირითად ჯგუფად ყოფს:
1. თემები ინდივიდუალურად, — განცდა-ნანახთან დაკავშირებით;
 2. თემები ექსკურსიებთან დაკავშირებით;
 3. თემები ლიტერატურული ნაწარმოების მასალის მიხედვით.

პირველი კატეგორიის თემები აზროვნებისა და მეტყველების განვითარებისთვისაა მიზანშეწონილი. მეორე კატეგორიის თემების წყარო ექსკურსიებია, მესამე კატეგორიის თემების საფუძველი კი ლიტერატურული მასალაა.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ლიტერატურული თემების კლასიფიკაციის დროს პროფ. მიხეილ ზანდუკელს რუს მეთოდისტთა ნააზრევი შეუძნეველი არ დარჩენია, კონკრეტულად კი — მეთოდისტი ქალის მარია რიბნიკოვას სათანადო მეთოდიკური რეკომენდაციები (მარია რიბნიკოვა [1885-1942 წწ.] მე-20 საუკუნის 30-40-იანი წლების რუსული მეთოდიკური აზროვნების ცნობილი წარმომადგენელი და მრავალი მეთოდიკური ნაშრომის ავტორი — ი.ქ.).

მეცნიერი გარკვეულ მნიშვნელობას ანიჭებს ქართული ენისა და ლიტერატურის კაბინეტს, რომლის როლსა და მნიშვნელობაზეც სახელმძღვანელოს IX თავში ამახვილებს ყურადღებას.

როგორც ზემოთ ითქვა, ავტორმა რამდენჯერმე გადაამუშავა ეს სახელმძღვანელო და თითოეულ გამოცემაში აისახა ის ცვლილებები, რასაც საზოგადოება უყენებდა სკოლას.

მიხეილ ზანდუკელის „ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდიკა“ განკუთვნილი იყო ე.წ. შრომის სკოლებისათვის (არსებობდა შრომის სკოლების I და II საფეხურები — შვიდწლელები, ცხრაწლელები). მასში ასახვა ჰპოვა რევოლუციამდე-

ლი პერიოდის რუს და ქართველ მოწინავე მეთოდისტთა ნააზრევმა. ამ ნაშრომმა ერთგვარი საფუძველი მოუშადა ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდიკის მეცნიერული კურსის შექმნას XX საუკუნის მომდევნო პერიოდში.

ვალმოხდილი წავიდა დიდი მეცნიერი და პედაგოგი მიხეილ ზანდუკელი თავისი ერისა და ქვეყნის წინაშე. მან შთამომავლობას მაგალითი მისცა იმისა, თუ როგორ უნდა გიყვარდეს შენი საქმე, როგორ გასცემდე უნგაროდ.

ეს მოკრძალებული სტრიქონები დასტურია მისი ნათელი ხსოვნის უკვდავებისა.

2. ვარლამ ხუროძე

*მიზნად დავისახე ხალხის სამსახურისათვის
შეგეწირა თავი, მწერლობაში დავინახე
ამ მიზნის მისაღწევი ერთ-ერთი გზა.
ვარლამ ხუროძე ¹*

ვარლამ ხუროძეს პატივით მოიხსენიებენ მისი თანამედროვენი, როგორც გამოჩენილ მწერალს, უანგარო მოღვაწეს, მგზნებარე პატრიოტს, ჭეშმარიტ ინტელიგენტს.

ფართო პედაგოგიური საზოგადოებისათვის საინტერესოა მისი მძიმე და შინაარსიანი ცხოვრების გზა.

დაიბადა ზონის რაიონის სოფელ მათხოჯში 1883 წლის 17 ოქტომბერს, – მშრომელი გლეხის ოჯახში და სამშობლო მიწის სიყვარული გაჰყვა სიცოცხლის ბოლო წლებამდე. მშრომელი ადამიანების ღუხჭირი ცხოვრება ასახა მან თავის მხატვრულ პროზასა, თუ პუბლიცისტურ წერილებში.

პატარა ვარლამს, როგორც ტრადიციად იყო მიღებული, დედამ შეასწავლა წერა-კითხვა. შემდგომ კი ერთმანეთს ენაცვლება თარიღები სწავლას მოწყურებული ზონელი ახალგაზრდის ცხოვრების გზაზე, – მათხოჯის სამონასტრო სკოლა, ზონის ორკლასიანი სასწავლებელი, ზონის საოსტატო სემინარია და ბოლოს 1910 წელი, როდესაც ვარლამ ხუროძე უმაღლესი განათლების მისაღებად მოსკოვში გაემგზავრა და ჩაირიცხა შინაივესკის სახელობის ჰუმანიტარული უნივერსიტეტის ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტზე.

¹ შემოკლებით დაიბეჭდა სათაურით „მეცნიერის გახსენება“ წგ. იზოლდა ქაფიაშვილი, „ვეფხისტყაოსნის“ სწავლებისათვის სკოლაში, თსუ, გამომცემლობა, 1997 (მწერლის გარდაცვალებიდან 60 წლისთავთან დაკავშირებით).

პედაგოგიური მოღვაწეობა დაიწყო ჭიათურის რაიონის სოფელ მერევეში, ხოლო შემდეგ ლანჩხუთში განაგრძო ეს საპატიო საქმე. უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ ვ.ხუროძე დასახლდა ქუთაისში, სადაც პედაგოგობას წარმატებით უთავსებდა ნაყოფიერ მწერლურ საქმიანობას. მალე პროგრესულად მოაზროვნე ახალგაზრდა, მეფის მთავრობის მიერ დაპატიმრებული და გადასახლებული იქნა, სადაც მან დაჰყო 1917 წლამდე.

დაბრუნების შემდეგ, ვარლამ ხუროძე ერთხანს ასწავლიდა ქართულ ლიტერატურას ხონის საოსტატო სემინარიაში. შემდეგ იგი გადადის თბილისში და 30-იან წლებში მუშაობს განათლების განყოფილების ქართული ენისა და ლიტერატურის პედაგოგიური კაბინეტის მეთოდისტად. ამავე დროს ასწავლის მშობლიურ ენასა და ლიტერატურას სხვადასხვა სკოლაში.¹

ეს პერიოდი იყო სწავლა-აღზრდის ახალი მეთოდების ძიების წლები, როდესაც ერთმანეთს ეჯახებოდა და უპირისპირდებოდა სხვადასხვა პრინციპი, მაშინ ვარლამ ხუროძემ ხელი მიჰყო ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდის აქტუალური საკითხების კვლევას. იგი საკუთარს უთავსებდა მოწინავე მასწავლებელთა პრაქტიკულ გამოცდილებას და თავის წიგნებსა და სახელმძღვანელო-პუბლიცისტურ სტატიებში გვაწვდიდა საყურადღებო მეთოდიკურ რეკომენდაციებს.¹

1936-1937 წლებში ვარლამ ხუროძე მოღვაწეობდა თბილი-

¹ ამავე წლებში მოღვაწეობდნენ ცნობილი მეცნიერები და მეთოდისტები – მიხეილ ზანდუკელი, რომელმაც ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორიის კურსთან ერთად საშუალო სკოლაში, ლიტერატურის სწავლების მეთოდიკაც შექმნა, ასევე აღსანიშნავია გრიგოლ ბარამიძე, რომელიც ავტორია „ძველი ქართული ლიტერატურის“ (VIII კლასის სახელმძღვანელო) და „ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდიკის“ მეცნიერული კურსისა (გამოცა რამდენიმეჯერ).

სის უნივერსიტეტში. „მიზნად დავისახე ხალხის სამსახურისათვის შემეწირა თავი... მწერლობაში დავინახე ამ მიზნის მისაღწევი ერთ-ერთი გზა“, – წერდა ვარლამ ხუროძე და მალაქიაშვილის ფსევდონიმით აქვეყნებდა თავის მხატვრულ თხზულებებს – რომანებსა და მოთხრობებს. ჩვენი საუკუნის 10-იანი წლებიდან იგი პოპულარული მწერალი გახდა, იგი წერდა კრიტიკულ წერილებს, აგრეთვე ქართველ, რუს და უცხოელ მწერალთა შემოქმედებაზე, პუბლიცისტურ სტატიებს ქართული ხელოვნებისა და კულტურის, პედაგოგიკისა და სწავლების მეთოდის საკითხებზე, ეწეოდა მთარგმნელობით საქმიანობას.

ვ. ხუროძე აქტიურად მონაწილეობდა ქუთაისში გამართულ ლიტერატურულ სადამოებშიც, სადაც იკრიბებოდნენ აკაკი წერეთელი, შ. დადიანი, შ. ცახელი (თვალჭრელიძე), ი. ნიკოლაიშვილი, ი. გრიშაშვილი, დ. მესხი, ჯ. ჯორჯიკია და სხვ.

გაზეთ „მერცხალში“ 1913 წლის 1 თებერვალს დაიბეჭდა ვ. მალაქიაშვილის ვრცელი წერილი – „ხმა მოსკოვიდან“, საიდანაც ვიგებთ, რომ მას, სხვა ქართველ სტუდენტებთან ერთად, აქტიური მონაწილეობა მიუღია პეტერბურგში მყოფი აკაკი წერეთლისადმი მიძღვნილი სადამოს გამართვაში 1913 წლის 13 იანვარს.²

XX საუკუნის 20-30-იან წლებში, მეთოდოკური აზროვნება შოთა რუსთაველის პოემიდან შესწავლის საგნად მთელ რიგ სასწავლო-აღმზრდელობით პრობლემატიკას გამოჰყოფდა, მაგრამ ზომიერად. მაგალითად, ვარლამ ხუროძე მხატვრული ლიტერატურის სწავლების საკითხთა კვლევისას ნაწარმოების თავისებურებიდან ამოდიოდა და ფართოდ ითვალისწინებდა მოსწავლეთა ასაკსა და შესაძლებლობას:

¹ ვარლამ ხუროძე, „ვეფხისტყაოსნის“ სწავლებისათვის, თბ., 1937, გვ. 270; აგრეთვე, ვ. რამიშვილი, ვარლამ ხუროძე, თბ., 1990.

² ვარლამ ხუროძის მაჯისცემა უდროოდ შეწყდა 1938 წელს – ციხეში.

„ფართო ფილოლოგიურ მოღვაწეობას სკოლაში ვერ ვაწარმოებთ, ეს უნივერსიტეტისა და სპეციალისტების საქმე“, – შენიშნავდა მეცნიერი. მისი მეთოდიური ნარკვევები ლიტერატურის სწავლების საკითხებზე დღესაც ინარჩუნებს თავის თეორიულსა და პრაქტიკულ ღირებულებას.

მეთოდისტი მოსწავლეთა ზნეობრივი და ესთეტიკური აღზრდისათვის საგანგებო მნიშვნელობას ანიჭებდა ტექსტზე მუშაობის ცალკეულ საკითხებს. კერძოდ, ტექსტის „სანიშნო“ და „გარკვეულ“ კითხვას, რადგანაც ეს გზა მისი აზრით, მოსწავლეებს აზიარებდა რუსთაველის შემოქმედების მომხიბვლელ პოეტურ სამყაროსთან, სტრიქონთა მომაჯადოებელი მუსიკალობა და მაღალი პოეტური მეტყველება თავიდანვე უდიდეს ინტერესს გაუღვიძებდა მათ.

ვ. ზუროძე იმთავითვე წინააღმდეგი იყო „ვეფხისტყაოსნის“ შემოკლებული ტექსტის სწავლებისა, იგი მოითხოვდა მის შესასწავლად 40 სთ (დღესაც სასკოლო პროგრამებში 40-34 სთ-ია გათვალისწინებული – ი.ქ.). მეცნიერი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა პოემის ტექსტის საფუძვლიან ცოდნას, რისთვისაც მიმართავდა გეგმიან მუშაობას, თითოეული თავის კითხვის დასარულების შემდეგ საჭიროდ მიიჩნევდა შინაარსის გადმოსაცემი გეგმის შედგენას, ზოლო ყველა თავის დამუშავების შემდეგ მთლიანი შინაარსის გეგმის შედგენას. ამას მოსდევდა ტექსტის ღრმა ანალიზი, პოემის ჟანრის განსაზღვრის აუცილებლობა. პერსონაჟთა დახასიათება, პოეტური გამოსახვის საშუალებანი, ზოგადსაკაცობრიო იდეალების მნიშვნელობა და სხვა. ერთი სიტყვით, ვ. ზუროძე „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტს მიიჩნევდა საუკეთესო საშუალებად ახალგაზრდობის ზნეობრივი და ესთეტიკური აღზრდისათვის. ამ მხრივ გვინდა გამოვყოთ მისი წერილი „ვეფხისტყაოსნის“ ეთიკა და სოციალური იდეალები“!

¹ ვარლამ ზუროძე, მოთხრობები, პუბლიცისტურ-პედაგოგიური წერილები, თბ., 1993 (ალ. სიგუას რედაქტორობით).

„ვეფხისტყაოსნის“ ეთიკასა და სოციალურ იდეალებზე მას შემდეგ ბევრი რამ დაიწერა და გამოქვეყნდა, მაგრამ ვ. ხუროძეს დაკვირვებებს ახლაც არ დაუკარგავს თავისი მნიშვნელობა.

ავტორმა ეს ნაშრომი წაიკითხა ფართო აუდიტორიის წინაშე 1937 წლის შემოდგომაზე გორის პედაგოგიურ ინსტიტუტში „ვეფხისტყაოსნის“ 750 წლისთავისადმი მიძღვნილ სამეცნიერო სესიაზე. მოხსენებამ, როგორც მისი მსმენელები აღნიშნავდნენ,¹ დიდი ინტერესი გამოიწვია. ვ. ხუროძემ ასე მიმართა დამსწრე საზოგადოებას: „შევეცადეთ ამ ენციკლოპედიიდან ამოგვეკითხა ავტორის აზრთა ძირითადი ტენდენცია, სახელდობრ ეთიკა და აქედან გამომდინარე, მისი სოციალური იდეალები. როგორი ურთიერთობა უნდა იყოს ადამიანთა შორის და რაგვარად უნდა იყოს მოწყობილი მისი მომავალი საზოგადოებრივი ცხოვრება.

ჩვენ გვინდა ყურადღება გავამახვილოთ მეცნიერის მიერ შენიშნული „რუსთაველის ეთიკის“ ძირითად საკითხებზე, რომელიც შეიძლება ჩვენი აზრით, „ვეფხისტყაოსნის“ მაგალითებით განზოგადდეს და სახელმძღვანელო პრინციპად იქცეს ყველა ეპოქის ადამიანთათვის, მაგ:-

1. მე-12 საუკუნის საქართველოს „აბსოლუტური ცენტრალიზმისაგან“ – საზოგადოება მოითხოვს „ყოველთა შემწყალებ“ ლეთის ამქვეყნიურ წარმომადგენელს: „მეფეთა შიგან სიუხვე, ვით ედემს ალვა რგულია“...
2. მეფის გარშემო ღარაზმულნი უნდა ყოფილიყვნენ არა მხოლოდ განსწავლულნი, არამედ ჰუმანურ-საზოგადოებრივი გრძნობით აღჭურვილნიც. აეთანდილი ამბობს: „არა ვიქმ, ცოდნა რას მარგებს, ფილოსოფოსთა ბრძნობისა“.

¹ ვარლამ ხუროძე, მოთხრობები, პუბლიცისტურ-პედაგოგიური წერილები, თბ., 1993 (ალ. სიგუას რედაქტორობით).

3. „ზნეობრივი კანონები, ეთიკა, კოლექტივთან ან პიროვნებებთან ურთიერთობაში მოითხოვება“, – შენიშნავს ვ. ხუროძე და მართლაც ავთანდილი აცხადებს: „სიცრუე და ორპირობა აენებს ზორცსა, მერმე სულსა“, – „იგი თავია ყოვლისა უბედობისა“.
4. „ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟთა მორალი (თვით რუსთაველის მორალი“ – ვ.ხ.), უნდა იქცეს განვითარებული საზოგადოების მოქალაქეთა სახელმძღვანელო ცხოვრების წესად.
5. მეფის სიუხვის აღნიშვნით უნდა განზოგადდეს ადამიანთა შორის არსებული ურთიერთობები: „მოიქეც ისე, როგორც გინდა, რომ შენ მოგექცნენ,“ – იმოწმებს მეცნიერი.
6. ამავე ნაშრომში დამაჯერებლად არის განხილული სიყვარულის ზოგადსაკაცობრიო მნიშვნელობაც: „სიყვარული, შოთას გაგებით, არ არის მარტო მოწინააღმდეგე სქესთა დამახლეობელი გრძნობა, იგი უფრო ფართოა და მიზნად ისახავს საერთოდ ადამიანთა სიყვარულს. „სიყვარული აგვამაღლებსო“ – ასე უნდა გავიგოთ შერმადინ-ავთანდილის, ტარიელ-ასმათის ურთიერთობანი და სხვა.

ასეთი ხელოვნებით გამოჰკვეთდა დიდი შოთას პოემიდან აღმზრდელობითი თვალსაზრისით საინტერესო საკითხებს, თვით ფილოსოფიურად ღრმად განსწავლული მეცნიერი, მის მიერ შემუშავებული სახელმძღვანელო – მეთოდური რეკომენდაციები, როგორც ვხედავთ, დღესაც ინტერესს მოკლებული არ არის.

* * *

ვარლამ ხუროძის უკვდავების დასტურია – ღირსეული შთამომავლობა, მისი აღსაზრდელები, „კვალი ნათელი“ და მარადჟამს ღიმილიანი გახსენება ამაგდარი პედაგოგის, მეცნიერის და პუბლიცისტისა.

3. გრიგოლ ბარამიძე

„მადლითა და შეწევნითა ღმრთისაითა, რაოდენცა შეუძლო უწყებად მსმენელთა, ჭეშმარიტად თხრობილი მოწაფეთაგან და მოწაფის მოწაფეთაგან მის წმიდისათა, და ნეტართა მათ ოხითა ვპოვო ორკერძოვე ღვინეზბი უძღურებათა ჩემთაი ესრეთ სიტყვათა ამათ წერითა“.

გიორგი მერჩულე

გამოჩენილი პედაგოგი, მეცნიერი და მეთოდისტი

გრიგოლ რეჯების ძე ბარამიძე დაიბადა 1905 წლის 5 ივლისს ლანჩხუთის რაიონის სოფელ ჯუნჯათში – გლეხის ოჯახში (ეს ის ჯუნჯათია, სადაც 1917 წ. სექტემბერში ნოე ჟორდანიამ მოიწვია სოციალ-დემოკრატების ყრილობა. იქაური მაცხოვრებლის ზოსიმე ჯორბენაძის სახლში – ამის შესახებ დაწვრილებით მოგვითხრობს ნოე ჟორდანიას თავის მოგონებების წიგნში).

გრიგოლ ბარამიძის ვაჟი პროფესორი რევაზ ბარამიძე იგონებს: „ბაბუაჩემი რეჯე ბარამიძე უბრალო, გაუნათლებელი გლეხი იყო. მამას ჩავყავდი ბაბუასთან ლანჩხუთში. ერთ დღეს ოღა სახლიდან გამოვდიოდი, კიბეზე შემომეგება ბაბუა და ჩუმი ხმით ჩამჩურჩულა „დაბრუნდი ოთახშიო“. შემომყვა და ჩაკეტა კარები. მე გაოცებული შევყურებდი, ბაბუამ კვლავ ჩურჩულით მითხრა: „ჩემად იყავი, ნუ ხმაურობ, ჩვენს ბაღის ხეზე მეზობლის ბავშვები არიან, რომ დაგინახონ დაფრთხებიან და ვაი, თუ დამარცხდნენ, ცოდვაში ჩავყარდებით, დავაცადოთ, მოიჯერებენ გულს და მერე გავიდეთო“. - მართლაც ფანჯრიდან ვუყურებდით, რა გატაცებით შეექცეოდნენ ბაღს. როდესაც ჩამოვიდნენ და ეზოს გასცდნენ, მერე გამომიშვა ბაბუამ. ასეთი კაცის გაზრდილი იყო მამაჩემი“.

გურიის ულამაზესმა ბუნებამ თავისებური გავლენა იქონია რომანტიკული ბუნების ახალგაზრდაზე და ამიტომაც შემთხვევითი არ იყო მისი არჩევანი — დაწყებითი განათლების შემდეგ, მან სწავლა განაგრძო ხაშურის ჰუმანიტარულ ტექნიკუმში, მეცნიერის თანამედროვეთა გადმოცემით სწავლის პერიოდში გრ. ბარამიძე, ამხანაგთა შორის, თავისი ნაკითხობითა და საერთო განათლებით გამოირჩეოდა.

1924 წელს, ტექნიკუმის დამთავრებისთანავე, გრ. ბარამიძე, სწავლას განაგრძობს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტზე, სადაც მან საფუძვლიანი განათლებაც მიიღო. იგი გულმოდგინედ ისმენდა ჩვენი სასიქადულო მეცნიერების — ივ. ჯავახიშვილის, გრ. წერეთლის, კ. კეკელიძის, ა. შანიძის, გ. ახვლედიანის, დ. უზნაძის, ს. დანელიას, შ. ნუცუბიძის, მ. ზანდუკელისა და სხვათა ლექციებს, განსაკუთრებულ ინტერესს იჩენდა ლიტერატურის ისტორიისა და ლიტერატურისმცოდნეობის საკითხების შესწავლისადმი. აქტიურად მონაწილეობდა სამეცნიერო-ლიტერატურული ხასიათის დისპუტებში. გრ. ბარამიძე თავისი პროფესორების ყურადღებას სტუდენტობის დროიდანვე იმსახურებდა.

უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ, გრ. ბარამიძეს უნივერსიტეტში დარჩენა და კათედრაზე მუშაობა შესთავაზეს კ. კეკელიძემ და დ. უზნაძემ, მაგრამ უსახსრობის გამო ვერ შეძლო და იძულებული იყო წასულიყო მასწავლებლად. ამის შემდეგ, მან ძნელი, ხანგრძლივი და ნაყოფიერი შემოქმედებითი გზა განვლო, — სოფლის დაწყებითი სკოლის მასწავლებლიდან, პედაგოგიური ინსტიტუტის კათედრის გამგის თანამდებობამდე.

1925 წელს გრ. ბარამიძე მუშაობას იწყებს წავკისის დაწყებით სკოლაში, ხოლო 1928-1930 წწ. სოფელ ბორბალოს (გარდაბნის რაიონი) დაწყებითი სკოლის მასწავლებელია. შემდეგ საგარეჯოს საშუალო სკოლაში მოღვაწეობს და აღმზრდელებსა და

კოლეგებს შორის ყველგან სარგებლობს გამორჩეული ავტორიტეტით.

1930 წლიდან გრ. ბარამიძე სამუშაოდ გადადის ქ. თბილისში. სხვადასხვა დროს მუშაობდა თბილისის IV საშუალო სკოლაში. საფინანსო ეკონომიკურ ტექნიკუმში, დაუსწრებელ საფინანსო ინსტიტუტში.

გრ. ბარამიძე ადრე ჩაება პოლიტიკურ ცხოვრებაში, იგი მონაწილეა კოჯრის ბრძოლისა და იმავე პერიოდში მან გაზეთ „მამკრალის ხმაში“ „ივლისელის“ ფსევდონიმით დაწერა წერილი, რომელშიაც მხილებულია ბოლშევიკური აგრესია.

1937 წლის სუსხი ყველა ინტელიგენტს უქმნიდა საშიშროებას და ბუნებრივია, რომ გრიგოლ ბარამიძეც განწირულად გრძნობდა თავს. მისი ვაჟის, რევაზ ბარამიძის გადმოცემით, გრიგოლი და მისი მცირეწლოვანი ვაჟი ცხოვრობდნენ თბილისში, ზოშტარიას ქ. №3, ისინი ორნი იყვნენ (გრიგოლს მეუღლე გოგუცი გიორგის ასული ქავთარაძე ადრე გარდაეცვალა, ვაჟი რევაზი 3 წლის ღარჩა და გრიგოლი ზრდიდა თავის ვაჟს. 1937 წლის მძიმე დღეებში, — მოგვითხრობს ვაჟი, — მამა ყოველ დღეს მაფრთხილებდა, რომ შეიძლება ამაღამ მოვიდნენ და კრებაზე წამიყვანონო და შენ ნუ შეგეშინდება, დილაზე იყავი სახლში, ხოლო დილით წადი ბიძასთან (ბაბუას ძმასთან — ვალერიან ქავთარაძესთან) და ყოველ საღამოს ჩაეყავდი კრილოვის №4-ში და გზას მასწავლიდაო. ასე მეორდებოდა ყოველ საღამოს, ერთ ღამეს ძილში მყოფმა ლოყაზე სისველე ვიგრძენი და გამომეღვიძა. მამა მკოცნიდა (როგორც ჩანს ცრემლებიც გადმოუვიდა) და მითხრა: „აი, მოვიდნენ და აბა, შენ იცი, შენ უკვე დიდი კაცი ხარ (9 წლის ვიყავი), არ შეშინდე და დილით წადი ბიძასთანო. მართლაც ჩვენს სახლთან გაჩერდა მანქანა (მაშინ მანქანები იშვიათად იყო და ღამე მხოლოდ შინსახკო-მში მუშაობდნენ) და მამა მივიდა ფანჯარასთან, მეც მასთან ვიდექი,

და ვუყურებდი, როგორ გადმოდიოდნენ მანქანიდან კაცები, მამამ კიდეე მაკოცა, ჩამეხუტა და მითხრა, ხედავ, მოვიდნენ და აბა, შენ იცი, ჩემო ვაჟკაცო, ხვალ ჩადი ბიძასთან“. მანქანიდან გადმოსულები ჩვენს პირდაპირ სახლში შევიდნენ და ორიოდე წუთის შემდეგ მეორე სართულზე აინთო სინათლე. მამამ ამოიოხრა და წამოცდა: „საწყალი გიგუცაო“. მე ვერ მივხვდი და ამხსნა — „გიგუცა ბიძია მიყავთ კრებაზედ“. მართლაც, სულ მაღე ჩამოიყვანეს ბატონი გიგუცი კიკნაძე (ამჟამად პროფესორ ზურაბ კიკნაძის მამა), მას გამოყვა ქალბატონი ნინო, მეუღლე, რომელსაც ხელში ეჭირა ჩვილი ბავშვი ვახტანგი, ხოლო კაბაზე ხელჩაკიდებული ზურაბი მოყვებოდა. შინ-სახკომელებმა უხეშად ხელი ჰკრეს ქალბატონ ნინოს და ბატონი გიგუცა ჩასვეს მანქანაში“. — ასე ჩაებეჭდათ მამა-შვილ ბარამიძეებს 1937 წელი.

გრ. ბარამიძე 1937 წელს როგორც მოწინავე მასწავლებელი, მიიწვიეს საქართველოს სსრ განათლების სამინისტროში მეცნიერთანამშრომლად, სადაც მან დაჰყო 1949 წლამდე. აქ, პედაგოგიკის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ქართული ენისა და ლიტერატურის სექტორში მუშაობისას, გრ. ბარამიძემ ხელი მიჰყო ლიტერატურის სწავლების მეთოდის აქტუალური საკითხების კვლევას, რაშიც ფართოდ გამოიყენა როგორც მოწინავე მასწავლებელთა, ისე საკუთარი მდიდარი პედაგოგიური გამოცდილება. პირველი მისი შრომაა „ცოდნის შეფასების ნორმები ქართულ ლიტერატურაში“, რომელიც 1940 წელს გამოქვეყნდა (ნაშრომს გვარი არ აწერია — ი.ქ.) და „ცოდნის შეფასების ნორმები ქართულ ენაში“ (დაწყებითი კლასები), რომელიც იმავე წელს გამოიცა (მასაც აწერია მხოლოდ რედაქტორები: გრ. ბარამიძე და უ. ობოლაძე).

პროფ. ვ. რამიშვილი იგონებდა: „ეს შრომები კაბინეტში არ დაწერილა, არამედ მეცნიერთა და მასწავლებელთა დიდი განსჯის შედეგად გამოქვეყნდა, როგორც ცოდნის შეფასების პირვე-

ლი სახელმძღვანელო დოკუმენტები. ამ სფეროში პირველი ყაშირის გატეხა ადვილი არ იყო, ცოდნასთან ერთად მოითხოვდა დიდ პასუხისმგებლობას, სკოლებში გაკვეთილებზე დასწრებით წამსაზომებით ვადგენდით წერის ხანგრძლივობას და საწერი მასალის მოცულობას კლასების მიხედვით და ამგვარი ექსპერიმენტული მუშაობის პროცესი მთელი წლის მანძილზე მიმდინარეობდა. მიღებული შედეგების სისწორე-ობიექტურობა დეტალურად მოწმდებოდა ქართული ენისა და ლიტერატურის სექტორის კორესპონდენტთა სხდომებზე (ასეთი აქტივი ოფიციალურად არსებობდა ამ სექტორთან) და მეცნიერთა და მასწავლებელთა აქტივის დასტურის, სანქციის შემდეგ შედიოდა, ყოველი რეკომენდაცია სახელმძღვანელოდ გამოსაქვეყნებელ „ნორმებში“.

ცოდნის შეფასების ნორმების შექმნაში გრ. ბარამიძის წვლილი დიდი, ვინაიდან შემდეგ წლებში გამოქვეყნებული შეფასების ნორმები ადრე შექმნილ ნორმებს ეფუძნებოდა (იხ. ვ. რამიშვილი, გრიგოლ ბარამიძე, „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, 1975, №4, გვ. 77).

გრ. ბარამიძე ამ სექტორში მუშაობისას ერთ-ერთი პირველთაგანი ჩაერთო სკოლის რეორგანიზაციის საქმეში. იგი იღებდა შემოქმედებით მონაწილეობას პროგრამების შედგენაში. მათ დახვეწა-გადამუშავებას კი თავისი ისტორია აქვს, ჩვენი საუკუნის მთელ მანძილზე.

1921-1925 წლებში შედგენილი პროგრამები განკუთვნილი იყო შრომითი სკოლების პირველი და მეორე საფეხურებისათვის. იგი მიზნად ისახავდა ახალი საზოგადოებრივი წყობის აგებაში ახალგაზრდობის აქტიურად ჩაბმას. სათანადო მითითებებში ხაზგასმული იყო მხატვრული ლიტერატურის განმავითარებელ, ესთეტიკურ-საზოგადოებრივ აღმზრდელობითი მნიშვნელობის შესახებ, „როცა მოწაფე პირდაპირ უშუალოდ განიცდიდა ნაწარმოების

სტილის, ფორმის, მთელი შინაარსისა და მხატვრული იდეის მთლიან გაველენას, როცა ტექსტის შესწავლა დაკავშირებული უნდა ყოფილიყო სათანადო ახსნასა და სტილისტიკურ-ისტორიულ კომენტართან“ (დაინტერესებულ პირს შეუძლია გაეცნოს „მთლიანი 8-წლიანი სკოლის შესახებ პროგრამებს“, გამოცემულს 1921 წელს, ოთხწლიანი შრომის სკოლების კომპლექსურ პროგრამებს (მ. ორახელაშვილის წინასიტყვაობით. — შედგენილი 1924 წელს, გამოცემული 1925 წ. 1923 წლიდან გვხვდება საგნობრივი პროგრამები და ა.შ. მასალები ჩვენს მიერ შესწავლილი იქნა თბილისის სახელმწიფო განათლების მუზეუმში).

ამ დროს კიდევ არ იყო შემუშავებული პროგრამების შედგენის სწორი მეცნიერული პრინციპები, რომლის დროსაც გათვალისწინებული იქნებოდა მოსწავლეთა ასაკობრივ-გონებრივი შესაძლებლობანი, მათი ფსიქოლოგიური თავისებურებანი. ლიტერატურის სწორი მიმართულებით სწავლებას ხელს უშლიდა აგრეთვე 1931 წლამდე, პროგრამებსა და სახელმძღვანელოებში გაბატონებული ე.წ. „ვეულგარული სოციოლოგიზმის მეთოდი“, — ნიჰილისტური დამოკიდებულება ჩვენი დიდი კლასიკოსების ილიას, აკაკის, ვაჟასა და ყაზბეგის მდიდარი შემოქმედებისადმი.

შემდგომ წლებში ლიტერატურის სასკოლო პროგრამები დაიხვეწა, მათში სწორი ასახვა ჰპოვა სასწავლო-საგანმანათლებლო მიზნებმა და მასალათა ფორმირება მოხდა ისე, რომ წინა პერიოდის კლასიკოსთა გვერდით სათანადო ადგილი დაიკავეს თანამედროვეობის ამსახველ მწერალთა ნაწარმოებებმაც. ამაღლდა ქართული ლიტერატურის მასწავლებლისადმი წაყენებული მოთხოვნებიც. დადგენილებებში პირდაპირ იყო მითითებული, რომ „მასწავლებელმა უნდა უზრუნველყოს ცოდნის ნამდვილი, სისტემატური, ზუსტად განსაზღვრული წრის შეთვისება, აგრეთვე კითხვის, წერისა და ზეპირი გადმოცემის მტკიცე ჩვევების დან-

ერგვა-შეთვისება“ (სახელმძღვანელო დადგენილებათა კრებული სკოლის შესახებ, თბ., 1953, გვ. 47-48).

ლიტერატურის სწორი მიმართულებით შესწავლას ხელს უშლიდა ის გარემოებაც, რომ არ არსებობდა სახელმძღვანელო ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდოლოგიაში. ამ ხარვეზის ერთგვარ შეფასებას წარმოადგენდა მიხ. ზანდუკელის „ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდოლოგია“ (1-ლი გამოცემა – 1933 წ., მე-2 გამოცემა 1939 წ.), რომელიც განკუთვნილი იყო შრომის სკოლების მასწავლებელთა დასახმარებლად (იხ. წინასიტყვაობა).

1940 წლიდან მომზადდა ნიადაგი „ლიტერატურული კითხვის“ როგორც ქართული ლიტერატურის სწავლების პროპედევტიკული საფეხურის, პირველი პროგრამების შედგენისათვის სკოლებში (დაწვრილებით იხ. აკ. თოფურია, „ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდოლოგია, თბ., გვ. 83-87). საფუძველი ჩაეყარა ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდოლოგიის მეცნიერული კურსის შექმნას, ამ საქმის ერთ-ერთი ფუძემდებელი იყო გრ. ბარამიძე. აღსანიშნავია მის მიერ 1939-1945 წლებში გამოქვეყნებული მეთოდოლოგიური ნაშრომები, რომლებიც განკუთვნილი იყო მასწავლებელთა დასახმარებლად „ლიტერატურული კითხვის“ ეტაპზე. თითოეული მათგანი ცალკე ყურადღების საგანია, რადგანაც ამ ნაშრომებმა, ორმოციან წლებში შექმნეს ახალი ეტაპი ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდოლოგიაში.

ილია ჭავჭავაძის შესწავლა V კლასში (მასწავლებელთა დასახმარებლად, თბ., 1939)

წიგნში განხილულია 1939 წლის ქართული ლიტერატურის V კლასის პროგრამით გათვალისწინებული ილია ჭავჭავაძის შემოქმედების სწავლება „ლიტერატურული კითხვის“ ეტაპზე.

მასალა დაყოფილია ხუთ გაკვეთილად მწერლის ბიოგრაფიის შესწავლას დათმობილი აქვს პირველი გაკვეთილი, ხოლო შემდეგ ერთმანეთს მოსდევს მითითება, როგორ ვასწავლოთ ლექსები „გაზაფხული“, „ჩემო კარგო ქვეყანავ“, პოემა – „კაკო ყაჩაღი“.

გრ. ბარამიძე თითოეულ გაკვეთილს ურთავს სათანადო მეთოდურ მითითებებსა და სავარჯიშოებს. ტექსტზე მუშაობის დროს გამოყენებულია ლირიკულ ნაწარმოებზე მუშაობის ყველა ეტაპი – შესავალი მეცადინეობა, ტექსტის წაკითხვა, გამომეტყველებითი კითხვა, სტოფობრივი გაშინაარსება, იდეურ-მხატვრული ანალიზი და ა.შ.

ლირიკული ნაწარმოების შესწავლის ესთეტიკურ, იდეურ-აღმზრდელობითი მნიშვნელობით, აქამდე, სხვა რუსი და ქართველი მეთოდისტებიც ინტერესდებოდნენ (მაგ., მ. რიბნიკოვა, მიხ. ზანდუკელი, ნ. სოკოლოვი და სხვა), მაგრამ ახლა ჩვენს ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ გრ. ბარამიძის მიერ თითოეული საკითხი გადაწყვეტილია შემოქმედებითი მიდგომით, რომლის საშუალებასაც მას აძლევს საკუთარი მდიდარი პედაგოგიური გამოცდილება. დავასახელებთ რამდენიმე მათგანს:

1. მწერლის ბიოგრაფიის შესწავლის დროს, აღმზრდელობითი თვალსაზრისით უნდა განზოგადდეს ილიას ყრმობის პერიოდის სამაგალითო თვისებები – სიბეჯითე, გულკეთილობა, თავაზიანობა;
2. ლექსების „გაზაფხულისა“ და „ჩემო კარგო ქვეყანავ“ ურთიერთდაკავშირებით ხაზი უნდა გაესვას ილიას დამოკიდებულებას, ე.წ. „ძველ თაობასთან“ თუ როგორ ვერ ერკვეოდნენ „მამები“ ილიას მოღვაწეობის არსში;

3. ილიას ბიოგრაფიაში მოხსენებული გეოგრაფიული ადგილების სახელწოდებებზე ყურადღების გამახვილებით გვერდს ავევლით, მხოლოდ მშრალი ფაქტების მიწოდებას;
4. ესთეტიკური აღზრდის თვალსაზრისით საინტერესო იქნება პოემის ცალკეული ნაწილების ილუსტრაციებზე მუშაობა;
5. შინაარსის გადმოცემისას საჭიროა ე.წ. „სააზროვნო კითხვის“ დასმის აუცილებლობა და ა.შ.

გრ. ბარამიძე დიდ ყურადღებას უთმობდა წერითი სამუშაოების მეთოდიკას სკოლაში. წიგნში მოცემულია საშინაო თუ საკლასო დავალებათა ნიმუშები, რომელთა შორის აღსანიშნავია ე.წ. შემოქმედებითი ხასიათის თემები.

ვფიქრობთ, გრ. ბარამიძის მეთოდოკური ნაშრომი „ილია ჭავჭავაძის შესწავლა V კლასში“, დღესაც სათანადო დახმარებას გაუწევს ქართული ლიტერატურის მასწავლებლებს.

ამავე თვალსაზრისით უნდა განვიხილოთ გ. ერისთავის კომედია „გაყრას“ შესწავლა VI კლასში (მასწავლებელთა დახმარებისათვის, თბ., 1939).

ცნობილია, რომ გ. ერისთავის მოღვაწეობამ უდიდესი კვალი დააჩნია ჩვენს კულტურულ ცხოვრებას მე-19 საუკუნის 50-იან წლებში, როცა ხდებოდა ჩვენი საზოგადოებრივი აზროვნების მობრუნება რომანტიკული ილუზიებიდან რეალისტური მსოფლმხედველობისაკენ.

საკამათოდ იყო გ. ერისთავის კომედია „გაყრას“ ადგილი ქართული ლიტერატურის სასკოლო პროგრამებში. კერძოდ, იგი შეტანილი იყო საშუალო სკოლის VI კლასში და მასწავლებლები გარკვეულ სირთულეებს აწყდებოდნენ პიესის შესწავლის დროს.

ნაშრომის შესავალში ავტორი განმარტავს ნაწარმოების სწავლების მიზანდასახულობას: „მე-ნ კლასის მოსწავლეებისათვის, კომედია „გაყრა“ როგორც ჟანრის და ენის, ისე შინაარსის მიხედვით

აუცილებელ სიახლეს წარმოადგენს. მე-5 კლასში მათ მსგავსი ნაწარმოები არ შეუსწავლიათ, მიზანი ამ ნაშრომისა ის არის, რომ მასწავლებელმა სწორი მეთოდური ხერხით წარმართოს გაკვეთილები, რომ მოსწავლეებმა შეძლონ ამ ნაწარმოების დაძლევა“.

კომედია „გაყრას“ ტექსტზე მუშაობას მეთოდისტი თანმიმდევრულად წარმართავს ეტაპების მიხედვით: შესავალი საუბარი, კომედიის წაკითხვა და ცალკეული საკვანძო ადგილების ანალიზი, შინაარსის შესწავლის გაღრმავება მოქმედ პირთა თავგადასავალზე ყურადღების გამახვილებით. პერსონაჟთა დახასიათება, როგორც მოცემული პიესის ანალიზის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ეტაპი.

პიესის სწავლების თავისებურებანი ასეა წარმოდგენილი:

1. „გაყრასზე“ დაკვირვებისას მოსწავლეებს უნდა განუმარტოთ დრამატული ნაწარმოების ორგვარი ბუნება, რომ ის წაკითხვისთვისაც არის გათვალისწინებული და თეატრში სცენაზე დადგმისთვისაც;
2. დრამატულ ნაწარმოებში ადგილი აქვს არა მოთხრობას გმირთა მოქმედების შესახებ, არამედ მოქმედების ჩვენებას – ავტორი არ ჩანს და მოქმედება იშლება მხოლოდ დიალოგებითა და მონოლოგების სახით;
3. უნდა გამოიკვეთოს ავტორის მიზანი – რა სურდა მას ამ კომედიის დაწერით: „მე დავწერე იმაზედა, ვინც ზნეობით არის მრუდი“ (მიკირტუმას სიტყვები).

აღსანიშნავია მეთოდური მითითებანი ტექსტზე მუშაობის სწორი ორგანიზაციისათვის:

1. ლექსიკური კომენტარი ისე უნდა წარიმართოს, რომ „მოქმედების ხაზი არ დაიჩრდილოს“;
2. გზადაგზა ტექსტიდან უნდა გამოიკვეთოს სათანადო მასალა მოქმედ პირთა დასახასიათებლად. ყურადღება უნდა გამახ-

- ვილდეს პერსონაჟთა ჩაცმულობაზე, მოძრაობაზე, ფსიქო-
იდეოლოგიურ თავისებურებებსა და ენობრივ ნიუანსებზე;
3. მეთოდისტი ცალკეულ პერსონაჟთა მთლიანობაში წარმოსად-
გენად ორ გზას ასახელებს, ესენია თავგადასავალი და დახას-
იათება. აქედან იგი უპირატესობას ანიჭებს დახასიათებას,
რადგანაც თავგადასავალი თუ გმირის ცხოვრებაში მომხდარი
ძირითადი მომენტებია, დახასიათება მსჯელობის ჟანრია, – ის
ავითარებს მსჯელობის უნარს მოსწავლეებში;
4. პიესაში დახატულ პერსონაჟებს მეთოდისტი ავგუფებს ფსიქო-
იდეოლოგიური (სოციალური) ნიშნების მიხედვით: ა) ფეოდალური წრის; ბ) ვაჭართა; გ) მთავრობის მოხელეთა
და სხვ.
5. დრამატულ ნაწარმოებში მოქმედება იშლება მხოლოდ დია-
ლოგებისა და მონოლოგების სახით.

დასასრულს, გრ. ბარამიძე კომედია „გაყრას“ სწავლებას დიდაქ-
ტიკური თვალსაზრისით უფრო კანონზომიერად მიიჩნევს ზოგად-
საგანმანათლებლო საშუალო სკოლის IX კლასში, რადგანაც ლიტ-
ერატურის თეორიის საკითხები (დრამა, კომედია, ტრაგედია), პრო-
გრამების მიხედვით სწორედ IX კლასში იყო გათვალისწინებული.

შემდგომ წლებში, კომედია მართლაც IX კლასის პროგრამებ-
ში იქნა შეტანილი და ასე ისწავლებოდა წლების განმავლობაში.

გრ. ბარამიძის 1940-1941 წწ. მეთოდური ნაშრომებიდან
აღსანიშნავია „ნ. ბარათაშვილის შესწავლა VII კლასში“ (თბ.,
1941), როგორც ერთ-ერთი საუკეთესო ნაშრომი მწერლის ბიოგრაფი-
ისა და შემოქმედების ურთიერთკავშირისა და ურთიერთმიმართე-
ბით სწავლებისათვის.

მწერლის ბიოგრაფიის მნიშვნელობის შესახებ, მეთოდისტთა
შორის აზრთა სხვადასხვაობა იყო. მაგ., ფრანგი მეცნიერი სენტ-
ბევი ინდეტერმინიზმის თვალსაზრისზე იდგა და გარემოსაგან

დამოუკიდებელი, თავისუფალი პიროვნების შინაგანი ცხოვრების გამორკვევა მიაჩნდა ერთადერთ სწორ მეთოდად ნაწარმოების აზრის გასაგებად. მეთოდისტი პერევერზევი წერდა: „მწერლის ბიოგრაფია თვით საჭიროებს ახსნა-გაგებას და მისი საშუალებით მწერლის შემოქმედების ახსნა ნიშნავს ერთი უცნობის მეორე უცნობით შეცვლას“ (მასალები იხ. გრ. ბარამიძე, ნ. ბარათაშვილის შესწავლა VII კლასში, გვ. 8-9).

პროფ. მიხ. ზანდუკელი თავის მეთოდისკის სახელმძღვანელოში წერდა: „ბიოგრაფიული ცნობები ხშირად ბევრს მხატვრული შემოქმედების „საიდუმლო“ ადგილებს ნათელს ჰფენს. ამიტომ ბიოგრაფიული მასალით სარგებლობა მიზანშეწონილია. საჭიროა ამ მასალის შესწავლა, შემოწმება, ბიოგრაფიულ მასალას გამოვიყენებთ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა ლიტერატურული ნაწარმოების ტექსტი გაანალიზებულია, შესწავლილია და დასკვნისათვის შემოწმებული. ბიოგრაფიული მასალა აუცილებლად ავსებს ტექსტზე ნამუშევარს (მიხ. ზანდუკელი, ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდისკა, 1939, გვ. 74).

ცნობილი რუსი მეთოდისტი ვ. გოლუბკოვი თავის სახელმძღვანელოში წერდა: «Биографию писателя надо давать так, чтобы она помогла пониманию литературного произведения... для этого необходимо с особой тщательностью отобрать из биографических фактов то, что должно содействовать этой задаче... т.е. то, что типично для писателя». (В. Голубков, Методика преподавания литературы, 1962, стр. 83).

გრ. ბარამიძე ანგარიშს უწევს რუსი მეთოდისტის ვ. გოლუბკოვის თვალსაზრისს და მას ანზოგადებს ნ. ბარათაშვილის შემოქმედებაზეც. იგი წერს: „ნ. ბარათაშვილის მიმართ ასეთი მიდგომა მით უფრო აუცილებელია იმიტომ, რომ ეპოქის გარკვეული ნიშ-

ნების დახასიათების გარეშე შეუძლებელია ბავშვები გაერკვნენ ნ. ბარათაშვილის ლექსთა შინაარსში და გაიგონ თავისებურება ამ პოეტისა“ (გრ. ბარამიძე, ნ. ბარათაშვილის სწავლება VII კლასში“, გვ. 8).

მეთოდისტის აზრით, ნ. ბარათაშვილის ბიოგრაფიის შესწავლა არ უნდა გადაიქცეს პოეტის ცხოვრების მშრალ აღწერად, რომ ბარათაშვილის ბიოგრაფიის შესწავლის დროს არ შეიძლება გვერდი ავუაროთ ეპოქას, საზოგადოებას, რომელშიც ცხოვრობდა პოეტი და რომელ გარემოშიც ყალიბდებოდა მისი შემოქმედებითი გენია. „მასწავლებლის ოსტატობაზე ბევრია დამოკიდებული, რამდენად მოახერხებს ის, რომ ეპოქის დამახასიათებელი მოვლენები გამოიყენოს ერთგვარ ფონად, რომელზედაც უფრო ნათელი გახდება პოეტის ცხოვრების გზა და შემოქმედება. მასწავლებელი უნდა ეცადოს, რომ ცალკეულმა ფაქტებმა არ დაჩრდილოს პოეტის პიროვნება“ (იქვე).

დასახელებულ ნაშრომში მკვლევარი ნ. ბარათაშვილის ბიოგრაფიის შესწავლას მიზნად უსახავს, ერთი მხრით, პოეტის ცხოვრების პირობების გათვალისწინებას, მეორე მხრით, პოეტის ბიოგრაფიული მომენტების გამოყენებას აღმზრდელობითი თვალსაზრისით. წიგნში განხილულია როგორც ვასწავლოთ 1940-41 წწ. ქართული ლიტერატურის სასკოლო პროგრამით გათვალისწინებული ლექსები: „ფიქრნი მტკვრის პირას“, „სული ობოლი“, „ჩემს ვარსკვლავს“, „ჩონგური“, „ჩვილი“.

მეთოდისტი მასწავლებელს მიუთითებს ისე ასწავლოს ლექსი, რომ მოსწავლის განცდა რამდენადმე დაუახლოვდეს ავტორისეულ განცდას, რაც ეუფლება ლექსის დაწერის დროს, მაგრამ ამის მიღწევა ბარათაშვილის ლექსების შესწავლის დროს არც ისე ადვილია. ბარათაშვილის ეპოქა, სოციალური გარემო, რომელშიაც უხდებოდა პოეტს ცხოვრება და რომლის ზეგავლენითაც

ყალიბდებოდა მისი პოეტური განცდები, შორეულია თანამედროვე ბავშვისათვის. ამიტომაც ნ. ბარათაშვილის შემოქმედების შესწავლა უნდა დავიწყოთ, როგორც გრ. ბარამიძე მიუთითებს, იმ ლექსით, რომლისთვისაც პოეტის ბიოგრაფიამ შეამზადა ერთგვარი ნიადაგი. ასეთი ლექსი კი „სული ობოლია“.

მეთოდისტი არჩევს ლირიკული ნაწარმოების შესწავლის მეთოდებსა და ხერხებს ეტაპების მიხედვით: შესავალი მეცადინეობა, ტექსტის წაკითხვა, გამომეტყველებითი კითხვა, ლექსის სტოფობრივი გაშინაარსება, იდეურ-მხატვრული ანალიზი და სხვა. მაგრამ იგი იქვე დასძენს, რომ ზოგჯერ არ არის საჭირო ლექსის ზედმეტი დეტალიზაცია და ძიება იმისა, რაც იქ არ არის, რადგან ლექსი პოეტის გულიდან ამოხეთქილი გაბმული ოხვრაა, შეუფერავი და პირდაპირი. ამ პირდაპირობით და უშუალობით, მოქმედებს ის მკითხველზე, მსმენელზე“ (იქვე, გვ. 8-10).

ნაშრომს ახლავს კითხვარები, სავარჯიშოები. მეთოდისტი განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს გამომეტყველებით კითხვაზე, როგორც ნაწარმოების იდეურ-მხატვრული ანალიზისათვის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მეთოდიკურ წინაპირობაზე.

გრ. ბარამიძის სახელი ფართოდ არის ცნობილი საშუალო და უმაღლესი სასწავლებლების მუშაკთა, ლიტერატორთა, სტუდენტთა და მოწაფეთა შორის. ასეთი პოპულარობა მას მოუპოვეს ორიგინალურმა სახელმძღვანელოებმა, რომელთაც მრავალი ათეული წლის განმავლობაში უამრავი მომავალი თაობა აღზარდეს.

მეცნიერის ახლობლები იგონებენ, თუ როგორ წუხდა იგი ძველი ქართული ლიტერატურის სასკოლო კურსის უქონლობის გამო. მან გრ. ჯაკობიასთან ერთად დაწერა ასეთი სახელმძღვანელო (იხ. გრ.ბარამიძე, გ. ჯაკობია, ქართული ლიტერატურა, VIII კლასის სახელმძღვანელო, რედაქტორი ალ. ბარამიძე, თ., 1944 წ. I გამოცემა) და მოსწავლე-ახალგაზრდობა თითქმის

ნახევარი საუკუნის განმავლობაში ამ სახელმძღვანელოთი სწავლობს ჩვენს მდიდარ ძველ მწერლობას.

წლების განმავლობაში წიგნმა სტრუქტურული ცვლილებები განიცადა. ბოლო წლებში გამოცემულ სახელმძღვანელოდან ზოგიერთი თავი ამოღებულია, ზოგიც – გამარტივებული.

პირველ გამოცემაში ყურადღებას იპყრობს გრ. ბარამიძის მიერ ღრმა შინაარსითა და მეცნიერული გააზრებით გამორჩეული თავები.

წიგნის სტრუქტურა ასეთია: 1. ქართული მწერლობის დასაწყისი და მისი განვითარების პერიოდები; 2. ქართული მწერლობის I პერიოდის ზოგადი მიმოხილვა; 3. იაკობ ცურტაველი; 4. იოანე საბანისძე; 5. გიორგი მერჩულე; 6. ჰიმნოგრაფია; 7. ქართული მწერლობის II პერიოდის ზოგადი დახასიათება; 8. მოსე ხონელი; 9. „ვისრამიანი“; 10. ქართული საერო-სახოტბო პოეზია; 11. ჩახრუხაძე; 12. იოანე შავთელი; 13. შოთა რუსთაველი; 14. ძველი ქართული მწერლობის III პერიოდის ზოგადი დახასიათება; 15. თეიმურაზ პირველი; 16. არჩილი; 17. სულხან-საბა ორბელიანი; 18. დ. გურამიშვილი; 19. ბესარიონ გაბაშვილი.

წიგნში წარმოდგენილი 19 თავიდან გრიგოლ ბარამიძე ავტორია ცხრა თავისა და თითოეული მათგანი გამოირჩევა საკითხის სიღრმისეული ანალიზით, დამოწმებული მასალის სიზუსტით. ამ მხრივ აღსანიშნავია წიგნის ზოგადი ნაწილიც – ქართული მწერლობის დასაწყისი, ქრისტიანობის გავრცელება და მისი გავლენა ქართულ მწერლობაზე, საიდან წარმოსდგა აღმოსავლეთ საქართველოს ძველი იბერია – ივერია და სხვა.

სახელმძღვანელოში ორიგინალურად არის გადაწყვეტილი ძველი ქართული მწერლობის პერიოდიზაციის საკითხი:

I პერიოდი – დასაწყისიდან X საუკუნის გასულამდე – ადრინდელი ფეოდალური ხანის მწერლობა;

II პერიოდი – XI-XIII საუკუნის მწერლობა – ფეოდალური მონარქიის ხანის მწერლობა;

III პერიოდი – XIII-XVIII საუკუნის ქართული მწერლობა – ფეოდალური მონარქიის დაშლის ხანის მწერლობა.

აქ გვინდა გავიხსენოთ 1917 წლის წინარე პერიოდის ცნობილი მეთოდისტი ს. გორგაძე და მის მიერ 1915 წელს ქუთაისში გამოცემული ძველი ქართული ლიტერატურის პირველი სასკოლო სახელმძღვანელო ქრესტომათია „ჩვენი ძველი მწერლობა და ქართული პოეზია“, რადგანაც ეს სახელმძღვანელო წინარე პერიოდების სახელმძღვანელოებისაგან განსხვავებულ პრინციპებზე და თვალსაზრისზე იყო აგებული. კერძოდ, ძველი მწერლობა დაყოფილი იყო სამ პერიოდად (იხ. აგრეთვე აკ. თოფურია, ქართული მეთოდოლოგიური აზროვნების ისტორია, ნაწილი I, გვ. 21).

სახელმძღვანელოში ყურადღებას იპყრობს ქართული ჰიმნოგრაფიის დახასიათება – მასალები იოანე მინჩხის, იოანე მტბე-ვარის, მიქაელ მოდრეკილის, ფილიპეს და სხვათა წვლილის წარმოჩენისათვის ქართული ორიგინალური ჰიმნოგრაფიის განვითარების საქმეში. აქვე მეცნიერი დამაჯერებლად ასაბუთებს, თუ რა მნიშვნელობა ჰქონდა ნათარგმნ ჰიმნოგრაფიას მას შემდეგ, რაც საქართველოში ქრისტიანობა გავრცელდა.

ცნობილია, რომ ყველა მართლმადიდებელი ერი თარგმნიდა ბერძნულ ჰიმნებს და მას იყენებდა ღვთისმსახურებაში. ქართველებსაც სხვა ერების მსგავსად, ბერძნულიდან გადმოუთარგმნიათ ყველა საგალობელი, საჭიროების მიხედვით, ხოლო შემდგომ საკუთარიც შეუქმნიათ. გრ. ბარამიძე სამართლიანად შენიშნავს, რომ ქართულმა ჰიმნოგრაფიამ ხელი შეუწყო საერო პოეზიის განვითარებას, რადგანაც ქართველმა ჰიმნოგრაფებმა შექმნეს მდიდარი პოეტური ლექსიკა, პოეტური სიტყვის კულტურა, პოეტური ფანტაზია და სხვა.

შემდგომ გამოცემებში (მაგ. 1952, 1956, 1963 წწ. და ა.შ.), ამოღებულ იქნა სახელმძღვანელოს ეს მნიშვნელოვანი თავი, დარ-

ჩა მხოლოდ პიძნოგრაფიის, როგორც სასულიერო მწერლობის ერთ-ერთი დარგის ზოგადი განმარტება.

წიგნში ყურადღებას იპყრობს აგრეთვე ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიის II პერიოდის დახასიათება. მასალები წარმოდგენილია ერთმანეთთან ორგანულ კავშირში, — რამ განაპირობა საერო ლიტერატურის აღმოცენება, როგორი იყო იმ პერიოდის სოციალურ-პოლიტიკური და ეკონომიკური წინამძღვრები, ხოლო შემდგომ თანამიმდევრულად არის განხილული პროგრამით გათვალისწინებულ საერო მწერალთა შემოქმედების ნიმუშები. თითოეულ მათგანს დართული აქვს კითხვარები თვითშემოწმებისათვის მეთოდური ხასიათის სავარჯიშოები, საწერი თემატიკა და სხვ.

ამ სახელმძღვანელოს გამოსვლას, უარყოფითად შეხვედრიან ათეიზმის კათედრის წევრები, განსაკუთრებით აქტიურობდაო პროფ. მათე ალექსიშვილი: „როგორ შეიძლება ასე დადებითად საუბარი წმინდანების შესახებ, ეგ ზომ რელიგიის პროპაგანდააო“.

სახელმძღვანელოს ავტორები ირწმუნებოდნენ, რომ აგიორგაფიაში მართალია წმინდანებზეა საუბარი, მაგრამ ამავე დროს ეს ძეგლები ავითარებენ პატრიოტიზმის იდეას, მაღალ ჰუმანურ პრინციპებს და, რაც მთავარია დაწერილია დიდი შემოქმედებითი ოსტატობით, ხელს უწყობს მოსწავლეთა ესთეტიკურ აღზრდას, აცნობს დიდ მხატვრულ გამომსახველობით ოსტატობას და განაცდევინებს მშობლიური ენის სიმდიდრეს.

„მათი არგუმენტები მაინცდამაინც მიზანს ვერ მიაღწევდა თუ არა ბატონი კორნელი“, — იგონებს მეცნიერის ვაჟი, პროფესორი რევაზ ბარამიძე.

თავის დროზე ამ სახელმძღვანელოს აკად. კ. კეკელიძემ მაღალი შეფასება მისცა. იგი წერდა: „სახელმძღვანელო ზოგადად აკმაყოფილებს მთავარ მოთხოვნებს, რომელსაც უყენებენ ხოლმე ამგვარ ნაშრომებს, წიგნი არაა გადატვირთული ზედმეტი დეტალებით,

იმამში ვერ ვიპოვით ისეთ რამეს, რის ცოდნა სავალდებულო არ იყო საშუალო სკოლის მოსწავლეთათვის. ამასთან ერთად სახელმძღვანელოში. მართალია, მასალა უმეტეს შემთხვევაში გაშუქებული და დალაგებულია მეცნიერული თვალსაზრისით სწორად, მეორე მხრით წიგნი დაწერილია ადვილი, გასაგები და გამართული ენით“ (იხ. კ. კეკელიძე, „გრ. ბარამიძე, გრ. ჯაკობია, ქართული ლიტერატურის მეცხრე კლასის სახელმძღვანელო, მერვე გამოცემა, თბილისის, 1951. წიგნში კ. კეკელიძე, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, ტ. X, 1968, გვ. 220-231).

გრ. ბარამიძე იყო აგრეთვე ავტორი და თანაავტორი მშობლიური ლიტერატურის III, V, VI, VII კლასების სახელმძღვანელოებისა ილ. სიხარულიძესთან, კლ. დევდარიანთან და სხვებთან ერთად.

პედაგოგიურ პრესაში მაღალი შეფასება დაიმსახურეს გრ. ბარამიძის მიერ 1960-1970 წწ. გამოცემულმა ფუნდამენტალურმა მეთოდოლოგიურმა გამოკვლევებმა.

1960 წ. „ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდოლოგიის საკითხების“ შესავალში ნაშრომის მიზანდასახულობის შესახებ მეცნიერი წერდა: „ნ0-იან წლებში არსებული მდიდარი ქართული მეთოდოლოგიური ნააზრევები საფუძველს ქმნიდა ერთიანი მეთოდოლოგიური კურსის შექმნისათვის, სადაც თავმოყრილი და გაანალიზებული იქნებოდა პედაგოგიური მეცნიერების თანამედროვე დონისა და მოწინავე მასწავლებელთა მდიდარი გამოცდილების მთლიანი კურსი ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდოლოგიაში“.

ამ ჩანაფიქრის განხორციელებად უნდა მივიჩნიოთ მის მიერ გამოცემული „ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდოლოგია“ (იხ. 1965 – II გამოცემა).

მსჯელობა დასახელებული ნაშრომის შესახებ ამჯერად ჩვენი ნარკვევის ფარგლებს სცილდება, მაგრამ ვიტყვით ორიოდ სიტყვას, რომ მასში თავმოყრილია და გაანალიზებული ლიტერატურის სწავ-

ლების თითქმის ყველა საკითხი. ძირითადად შეიდწლიანი სკოლის მოთხოვნებია გათვალისწინებული და საილუსტრაციო მასალაც უმთავრესად ამ საფეხურიდან არის აღებული. განსაკუთრებით დიდი ყურადღება აქვს დათმობილი მოსწავლეთა ესთეტიკური აღზრდის პრაქტიკულ საკითხებს; ეს საკითხი მე-20 საუკუნის 80-90-იანი წლების მეთოდისტთა ნააზრევშიც კვლავ აქტუალურ საკითხად რჩება (იხ. მაგ. მ. თაბორიძე, ესთეტიკური აღზრდის პრობლემები ლიტერატურის სწავლებისას, თბ., 1985).

მეთოდისტი საამისოდ საგანგებოდ გამოჰყოფს ლირიკული ნაწარმოების სწავლების მნიშვნელობას. გამომეტყველებითი კითხვის წრეებს, კედლის გაზეთის თანამშრომლობას და სხვა. იგი შენიშნავს, რომ სკოლამ უნდა გამოუმუშაოს მოსწავლეებს მისწრაფება გაიცნონ და აღიქვან ხელოვნების ძეგლთა მშვენიერება და მიიღონ ესთეტიკური სიამოვნება. ესთეტიკური აღზრდისათვის მეთოდისტი საგანგებო მნიშვნელობას ანიჭებს ამა თუ იმ მწერლის ნაწარმოებზე შექმნილი მუსიკალური ნაწარმოებების მოსმენის საჭიროებას (გრ. ორბელიანის, ნ. ბარათაშვილის, ილიას, ვაჟას, აკაკის, გ. ტაბიძის და სხვა). უნდა შევნიშნოთ, რომ მეცნიერის ამა თუ იმ საკითხის სწავლებაზე შემუშავებული ძირითადი დასკვნები ძალაში დარჩა და ზემოთ დასახელებული სახელმძღვანელოები დღესაც პედაგოგთა სამაგიდო წიგნია.

გრ. ბარამიძე სხვადასხვა დროს აქვეყნებდა მეცნიერულ-მეთოდური ხასიათის პუბლიცისტურ წერილებს, სადაც იხილავდა ახალგაზრდობის აღზრდის მნიშვნელოვან საკითხებს. ერთ-ერთი ასეთია „შოთა რუსთაველი მოზარდი თაობის აღზრდის საშუალებებში“, თბ., 1966).

დასახელებულ ნაშრომში მეცნიერი იხილავს ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდისკის ზოგადი პრინციპებისა და პოემის მთავარ საკითხთა ურთიერთმიმართებას, — რა არის კარგი, რა არის ცუდი, რაა ბოროტება, სიკეთე, როგორ უნდა იქცე-

ოდეს ადამიანი საზოგადოებაში ამ მხრივ საგანგებოდ არის გამოკვეთილი პოემის მაღალი იდეალები, — მიჯნურობა, მეგობრობა, პატრიოტიზმი, ინტერნაციონალიზმი და სხვა. გრ. ბარამიძე დიდაქტიკური თვალსაზრისით წინა პლანზე წამოსწევს გამძლეობასა და წინააღმდეგობათა გადალახვის უნარის, პატიოსნების და სიმართლის, სიცრუისა და ორპირობის, გრძნობა-გონების ურთიერთმიმართების საკითხებს.

* * *

ძნელია წერა დიდ მეცნიერსა და დიდ ადამიანზე.

ამ მოკლე ნარკვევით გვინდოდა გახსენება ამაგდარი ადამიანისა. ვინც სიცოცხლეშივე მოიპოვა საპატიო ადგილი ქართული მეთოდოკური აზროვნების, ქართული ლიტერატურის მეცნიერული კვლევისა და კრიტიკის ისტორიაში.

* * *

ორიოდე სიტყვა მასზე, როგორც საზოგადოებრივ მოღვაწესა და ადამიანზე.

გრ. ბარამიძე 1949 წლიდან მუშაობდა ა.ს. პუშკინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიურ ინსტიტუტში (ახლანდელი სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის პედაგოგიური ინსტიტუტი), როგორც ლექტორი, ქართული ლიტერატურის კათედრის გამგე, ფილოლოგიის ფაკულტეტის დეკანი.

1961 წლიდან იგი პროფესორი იყო ამავე ინსტიტუტში, აქვე დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია 1968 წელს, ჩამოყალიბების დღიდან დაწყებული გარდაცვალებამდე (1975 წ) ხელმძღვანელობდა ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების მეთოდოკების კათედრას.

გრ. ბარამიძე საყოველთაო პოპულარობით სარგებლობდა საშუალო და უმაღლესი სასწავლებლების მუშაკთა, ლიტერატორთა, სტუდენტთა და მოწაფეთა შორის. ასეთი პოპულარობა მას მოუპოვეს იმ სახელმძღვანელოებმა, რომელთაც მრავალი ათეული წლის გამოცდას გაუძლეს, იმ გამოკვლევებმა, რომელთაც საგრძნობლად წასწიეს წინ ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდიკა.

გრ. ბარამიძე აქტიურად თანამშრომლობდა პედაგოგიურ პრესაში, სადაც აქვეყნებდა წერილებს ქართული ლიტერატურის სწავლების თეორიულსა თუ პრაქტიკულ საკითხებზე, პროგრამებისა და სახელმძღვანელოების გაუმჯობესებაზე.

იყო ჟურნალ „სკოლა და ცხოვრების“ რედაქციის წევრი, იყო აგრეთვე ქართული ენციკლოპედიის, სახალხო განათლების, პედაგოგიკისა და პრესის სამეცნიერო საბჭოს წევრი.

არაერთი და ორი მოგონებაა შემორჩენილი მასზე, როგორც კარგ ორგანიზატორზე, ლექტორზე, საყვარელ მასწავლებელზე.

აი, რას მოგვითხრობს მეცნიერთან გატარებულ წლებზე სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის ქართული ფილოლოგიის ფაკულტეტის დეკანი, დოც. ჯ. თევზაძე:

„1955 წლის ოქტომბერში პროფ. ა. შანიძემ საქართველოს სსრ განათლების სამინისტროში აღძრა შუამდგომლობა, რომ მისი მოწაფის რ. ღამბაშიძის ადგილზე, რომელიც რესპუბლიკის აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ტერმინოლოგიის განყოფილების გამგედ გადაიყვანეს, ა.ს. პუშკინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიურ ინსტიტუტში დაენიშნათ აგრეთვე მისი მოწაფე, ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატი ჯ. თევზაძე. თხოვნა დაკმაყოფილებულ იქნა. ასე აღმოვიჩინე პედაგოგიური ინსტიტუტის ქართული ენისა და ლიტერატურის კათედრის წევრი. კათედრას ამ დროს განაგებდა დოც. გ. დოლიძე, რომელ-

იც ამავე დროს იყო ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილე სასწავლო და სამეცნიერო მუშაობის დარგში.

ჩემს ალტაცებას საზღვარი არ ჰქონდა, როდესაც პირველად გამოცეხადი კათედრის სხდომაზე, აქ მოვიდნენ წევრები: გრიგოლ ბარამიძე, ნიკო ლორთქიფანიძე, გიორგი გიორგაძე, გიორგი ბაქრაძე, აკაკი გაწერელია, ლეო კვაჭაძე, იოსებ მეგრელაძე, შალვა კეკელია და სხვები.

ერთ კათედრაზე ამდენი ბრწყინვალე სპეციალისტი ნებისმიერი უნივერსიტეტის კათედრას დაამშვენებდა. ზოგიერთი მათგანის შესახებ მე ადრეც მსმენოდა, ზოგიერთის ნაშრომებსაც ვიცნობდი, მაგრამ ერთად ასეთი ლექტორების თავმოყრა ჩემთვის უჩვეულო და ამავე დროს ძალზე სასიამოვნო შემთხვევა იყო. ალბათ, წინასწარ ვგრძნობდი, რომ ამდენი შესანიშნავი ადამიანისა და სპეციალისტის გვერდით მომიხდებოდა მოღვაწეობა ათეული წლების განმავლობაში. კათედრის გამგე ინსტიტუტის დირექციაში შეყვინდა და სხდომა დაიწყო კათედრის გამგის მოადგილემ საზოგადოებრივ საწყისებზე, დოცენტმა გრიგოლ ბარამიძემ. კათედრა მრავალდარგოვანი იყო: აქ გარდა ქართული ენისა და ქართული ლიტერატურისა, შემოდიოდა აგრეთვე ბიბლიოთეკათმცოდნეობისა და ბიბლიოგრაფიის ციკლის დისციპლინები. სხდომა საქმიანად წარიმართა, განხილულ იქნა რამდენიმე სასწავლო საკითხი და დამთავრდა სასწავლო წლის მანძილზე ჩემი სასწავლო დატვირთვის განსაზღვრით. სხდომას გამგემაც მოუსწრო, მაგრამ მისივე თხოვნით ბოლომდე წაიყვანა იგი გრ. ბარამიძემ. სხდომაზე არ განუხილავთ სამეცნიერო საკითხები, მაგრამ მაინც იგრძნობოდა სხდომის თავმჯდომარის ოპერატიულობა, საქმის ღრმად ცოდნა, დიდი გამოცდილება. საკითხთა განხილვისას მან გამოთქმული მოსაზრებანი ძალიან ნათლად შეაჯამა. მიღებული დადგენილებები იყო მოკლე, სხარტი, ნათელი და კონკრეტული.

ცოტა ხნის შემდეგ აღნიშნული კათედრა დაიყო სამად: ქართული

ენის (გამგედ მოწვეულ იქნა პროფ. შ. გაფრინდაშვილი), ქართული ლიტერატურის (გამგედ დაინიშნა დოც. გრ. ბარამიძე) და ბიბლიოთეკათმცოდნეობის და ბიბლიოგრაფიის (გამგედ დაინიშნა დოც. ნ. ლორთქიფანიძე).

მე, რა თქმა უნდა, დავრჩი ქართული ენის კათედრაზე, დამევალა კათედრის გამგის მოადგილისა და მდივნის მოვალეობის შესრულება.

გრიგოლ ბარამიძესთან ჩემი ურთიერთობა უფრო და უფრო ინტენსიური გახდა მას შემდეგ, როცა ინსტიტუტში ჩამოყალიბდა ქართული ფილოლოგიის ფაკულტეტი. ამ ფაკულტეტის ფუძემდებელი გრ.ბარამიძე იყო. მე, როგორც ლექტორს და კათედრის გამგის მოადგილეს, მასთან მქონდა საქმიანი ურთიერთობა. ამავე ხანებში ბატონმა გრიგოლმა გადმომაბარა ინსტიტუტის შრომების პასუხისმგებელი მდივნის მოვალეობაც, რისი შესრულებაც ძალზე რთული იყო, რადგან ყოველწლიურად უნდა გამოგვეცა 60-70 თაბახის მოცულობის პროფესორ-მასწავლებელთა შრომების კრებული მეცნიერების სხვადასხვა დარგიდან; საქმეს ისიც ართულებდა, რომ ინსტიტუტს არ ჰქონდა სტამბა და ამოღენა შრომების დაბეჭდვა უნდა მოგვეხერხებინა სხვის სტამბაში, რომელიც ისედაც გადატვირთული იყო. ამ საქმეში ბატონი გრიგოლის დეაწლი დაუფასებელია, მას ძალიან ფართო ნაცნობობა ჰქონდა და ეს გვეშველიდა.

ჩემი მუშაობა გრიგოლს ძალიან მოსწონდა, რადგან საკითხთა გადაწყვეტისას მისი პრინციპების ერთგული ვიყავი, მე გულით მწამდა, რომ დეკანი სადავო საკითხების გადაწყვეტისას ყოველთვის საქმის ინტერესებიდან გამომდინარე, ვერ იტანდა, რომ ფაკულტეტზე რაიმე არ კეთდებოდა პრინციპულ დონეზე, ვერც იმას ითმენდა, რომ მის ფაკულტეტზე ინსტიტუტში რომელიმე სხვა ფაკულტეტთან შედარებით უარესი მდგომარეობა შეიქმნებოდა. მისთვის ერთნაირად საინტერესო იყო სტუდენტთა აკადემიური მოსწრება, აღმზრდელობითი მუშაობა, კათედრათა სამეცნიერო საქმიანობა, საზოგადოებრივ

საქმიანობაში მონაწილეობა. ამიტომაც ქართული ფილოლოგიის ფაკულტეტი ყოველთვის მოწინავე იყო. ფაკულტეტიცა და მისი დეკანიც წამყვან ფაკულტეტად და დეკანად ითვლებოდნენ. ყველაფერ ამას ინსტიტუტის რექტორატი და ხელმძღვანელობა სათანადოდ აფასებდნენ. მას ინსტიტუტში სრულიად დამსახურებულად დიდ პატივს სცემდნენ: გიორგი ტალიაშვილი და დავით ჩხიკვიშვილი, გივი დოლიძე და იასონ ნაჭყეძა, ვლადიმერ მიქაძე და არმაზ სანებლიძე და სხვები. განსაკუთრებული გულითადი ურთიერთობა ჰქონდა ბატონ გრიგოლს გ. დოლიძესთან, ლ. კვაჭაძესთან და ვალერიან რამიშვილთან. პირადად მეც ამ დონეზე ვიყავი მათთან; მიუხედავად იმისა, რომ მე ასაკით მათთან შედარებით ახალგაზრდა ვიყავი, ჩვენს შორის განსხვავება ორ ათეულ წელზე მეტი იყო. ბატონ გრიგოლთან და მის საზოგადოებასთან ყოფნა გულით მინდოდა, მე დარწმუნებული ვიყავი, რომ მასაც მოსწონდა ჩემი ყოფნა მის წრეში. არაერთგზის აღუნიშნავს, რომ მას წლებით თითქმის ჩემი ტოლი შვილი ჰყავს და მასთან არ არის ისეთი თანასწორ ურთიერთობაში, როგორც ჩემთან. ამის შესახებ ის გაკვირვებული აღნიშნავდა. ძალიან ხშირად ვიყავი ბატონ გრიგოლთან სახელმწიფო თუ მისაღებ გამოცდებზე, დემონსტრაციებზე თუ შაბათობებზე, წვეულებებზე ოჯახებში, თუ რესტორანში, მეგობართა წრეში თუ ოფიციალურ შეხვედრებზე, ამით უნდა აიხსნას ის გულახდილობა, რომელიც მას ჩემთან ჰქონდა. მას შეეძლო ჩემთან მნიშვნელოვანი საიდუმლოს მოყოლა. მახსოვს, ერთხელ ლ. კვაჭაძის მამის დასაფლავებაზე დასასწრებად გაგვრას გავემგზავრეთ, ვაგონის კუპეში ჩვენ ორნი ვიყავით. მთელი ღამე არ დაგვიძინია, საინტერესოდ მიამბობდა მისი ახალგაზრდობისდროინდელ ამბებს, უნივერსიტეტში სწავლისა და სტუდენტობის წლებზე, საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების დროინდელ ამბებზე და სხვა.

გრიგოლ ბარამიძესთან ურთიერთობას ჩემთვის უქმად არ ჩაუვლია, თუ დღეს ხელი მიმიწვდება უმაღლესი სკოლის პედა-

გოგოკისა და მეთოდის საკითხებზე, ინსტიტუტის კათედრისა და დეკანატის საქმიანობაზე, ამას მე ვუმაღლი მასთან ურთიერთობას, მასთან დიდი ხნის მანძილზე მუშაობის გამოცდილებას და თუ დღეს აღნიშნავენ როგორც სასიამოვნო ფაქტს, რომ ფაკულტეტის დეკანის მოვალეობის შესრულებისას ვაგრძელებ იმ ტრადიციას, რომელიც ბატონმა გრიგოლმა დანერგა ინსტიტუტში, სწორედ ამ ურთიერთობის შედეგია, თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ პირადად მე ზოგჯერ მაკლია ის პრინციპულობა, რომლითაც ბატონი გრიგოლის საქმიანობა ხასიათდებოდა.

გრ. ბარამიძის მეცნიერული ღვაწლის შეფასება ჩემს შესაძლებლობებს აღემატება, მაგრამ, ჩვენი ღრმა რწმენით, ის უთუოდ იყო დიდი ნიჭით დაჯილდოებული სწორუპოვარი ლექტორი. აღფრთოვანებას იწვევდა მისი ლექციები, იქნებოდა ის სტუდენტებთან წაკითხული, თუ საჯარო. მას არ შეეძლო ლექციაზე ღროის უქმად გატარება, ჩვეულებად ჰქონდა საკითხების ჩამოთვლა, რომლებზედაც ლექციებზე ისაუბრებდა; იწყებდა ლექციას შედარებით დაბალი ხმით, შემდეგ შედიოდა საკითხთა მსვლელობაში, ხმას აუწევდა, ნათლად, ლოგიკური თანმიმდევრობით გააშუქებდა საკითხებს, არ იცოდა შესვენება ლექციის კითხვის პროცესში და ლექციიდან ყოველთვის დაღლილი გამოდიოდა. მისი ლექცია მეცნიერულად იყო ღრმა. ეყრდნობოდა ქართულ და რუსულ ლიტერატურათმცოდნეობაში გამოთქმულ მოსაზრებებს. ბატონ გრიგოლს სიცოცხლის უკანასკნელ დღეებამდე არ მიუტოვებია თავისი საყვარელი საქმე – ლექციების კითხვა. მაშინაც კი, როცა უმძიმესი სენით შეპყრობილი ძლივს მიდიოდა აუდიტორიის კარებთან და შემდეგ კათედრასთან, როცა ის ლექციის კითხვას შეუდგებოდა, ყველაფერი რიგზე იყო. ყოველგვარი შეღავათის გარეშე მიჰყავდა ლექცია ბოლომდე და მხოლოდ ლექციის დამთავრების შემდეგ თუ ვგრძნობდით მის ფიზიკურ მდგომარეობას.

ბატონი გრიგოლი დაჯილდოებული იყო იუმორის უდიდესი

გრძნობით. მას უყვარდა იუმორის სტილში კამათი ლეო კვაჭაძესთან, ნიკოლოზ კანდელაკთან, ივანე იმნაიშვილთან, როსტომ წულუკიძესთან.

არ მახსოვს, რომ ვინმესთვის რაიმე შეერჩინოს, მაშინვე გაცემდა პასუხს, რომელიც მოკამათის „განადგურებას“ მოასწავებდა. აქაც ის თავის პრინციპულობას ინარჩუნებდა. იგი ოპტიმისტი იყო, შიში და წუწუნები არ იცოდა, მიუხედავად იმისა, რომ გული არასახარბიელოს უგრძნობდა. ბოლო ზაფხულს ქობულეთის სანატორიუმში ისვენებდა, მეც იქ ვიყავი და მთელ ღღეებს მასთან ვატარებდი. ერთ ღღეს მითხრა: „მარიკა და მეგის ვაჟი ჩამოდიან და მატარებელს უნდა დაეხვედო“. რა თქმა უნდა, მეც მასთან ერთად გავედი სადგურში. როდესაც ისინი ჩამოვიდნენ, გრიგოლმა გაიხარა, თბილისის ამბები იკითხა და კმაყოფილმა თქვა: „მართალია, მე მივდივარ ასპარეზიდან, მაგრამ რეზო და მეგი თბილისში დარჩნენ და ჩემს საქმეს აგრძელებენ“.

პროფესორ გრიგოლ ბარამიძეს მისი ყოფილი თანამშრომლები სიყვარულით იგონებენ, როგორც სამაგალითო კათედრის გამგესა და კარგ ორგანიზატორს.

გრიგოლ ბარამიძე აქტიური საზოგადო მოღვაწე იყო და მეგობართა ფართო წრე გააჩნდა, მისი თანაკლასელები იყვნენ პროფესორები: გრიგოლ კიკნაძე, ვლადიმერ ფანჩულიძე, ბიძინა კონტრიძე, ცნობილი პედაგოგი ავთანდილ კვასხვაძე, შემდეგ წლებში დაუმეგობრდნენ: პროფესორები – ვალერიან რამიშვილი, უშანგი ობოლაძე, გიორგი ჯაკობია, გიორგი ახვლედიანი, პროკლე კეკელიძე, გივი დოლიძე, რევაზ ლალიძე, მასთან ხშირად იკრიბებოდნენ იმ დროის საზოგადო მოღვაწეები და მწერლები: სიმონ ჩიქოვანი, გერონტი ქიქოძე, ალექსანდრე ბარამიძე, ბესარიონ ჟღენტაი, კორნელი სანაძე, გიორგი ლეონიძე, გალაკტიონ ტაბიძე, დიდმა პოეტმა ბატონ გრიგოლს აჩუქა თავისი ლექსთა კრებული წარწერით:

„ლიტერატურის მუშაკთა აღმზრდელს გრიგოლ ბარამიძეს უღრმესი პატივისცემით, გ. ტაბიძე, 1958 წ. 3 ივნისი“.

ეს წიგნი ვითარცა რელიქვია, ინახება მათ ოჯახში.

„საქმეში აქტიური და ენერგიული, ოჯახადაც „მზიარული მესტუმრე“ იყო. ხოლო მეგობართა თაყვრილობაზე მას მუდამ თამაღობას სთხოვდნენ, რეზო ლაღიძემ მას ხანდაზმუღობის ასაკში სიყვარულით „ჩამქრალი ეულკანი“ უწოღა. მისი მახვილსიტყვაობა და შეგონებები დიდ სიამეს გვრიღა თანამესუფრეებს“, იგონებს გრიგოლის ვაჟი რევაზ ბარამიძე (მასაღებს გავეცანიოთ მეცნიერის პირად არქივში, რისთვისაც პროფ. რევაზ ბარამიძეს ეუხღით მაღღობას).

ასეთ აღამიანებზე ამბობენ: შემოქმედებითი ცეცხლით იწვოღა, იღვანა, ეაღმოხღიღი წავიღაო.

აქ ღარჩა საქმე, სახელის უკვღაეება, კვალი ნათელი და ღირსეული შოამომავღობა, – მეცნიერების ძნელად სავალ გზებზე მასავით მუხღჩაუხრელი, ღარჩნენ მისი საქმის გამგრძეღებელი მოწაფეები.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. გრ. ბარამიძე, ი. ჭავჭავაძის შესწავღა V კღასში, თბ., 1939.
2. გრ.ბარამიძე, გ. ერისთავის შესწავღა VI კღასში, თბ., 1939.
3. გრ. ბარამიძე, ნ. ბარათაშვიღის შესწავღა VII კღასში, თბ., 1941.
4. გრ. ბარამიძე, მზატვრული კითხვა საშუაღო სკოღაში, 1941, გვ. 56.
5. გრ. ბარამიძე, გ. ჯაკობია, ქართული ლიტერატურის სახელმძღვანელო VIII კღასისთვის, თბ., 1945, II გამოცემა.
6. გრ. ბარამიძე, ვაჟა-ფშავეღა ჩვენს სკოღაში – საბჭოთა მასწაღებელი, 1945, №3 (10 აგვისტო).
7. გრ. ბარამიძე, მზატვრული კითხვა საშუაღო სკოღაში, თბ., 1947.

8. გრ. ბარამიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის სწავლების საფუძვლები, 1945, №3 (10 აგვისტო).
9. გრ. ბარამიძე, ლიტერატურული კითხვა და ლიტერატურის ისტორიის სასკოლო კურსი – ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, 1950, №4, გვ. 27-32, 39-40.
10. გრ. ბარამიძე, როგორ ვიმუშაოთ IX კლასში ლიტერატურის ისტორიის სახელმძღვანელოთი და ქრესტომათიით „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, 1950, №3, გვ. 83-91.
11. გრ. ბარამიძე, მშობლიური ლიტერატურა მე-8 კლასში, სახელმძღვანელო, თბ., 1950.
12. გრ. ბარამიძე, გამომეტყველებითი კითხვა, თბ., 1950.
13. გრ. ბარამიძე, გამომეტყველებითი კითხვა სკოლაში (გამოყენებულია ვაჟა-ფშაველას „ღამე მთაში“), თბ., 1951, გვ. 67-68.
14. ძველი მწერლობის სწავლების ზოგიერთი სიძნელე და მათი დაძლევის საშუალებანი – „ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების საკითხები სკოლაში“, კრებული №5, 1953, გვ. 95-119.
15. გრ. ბარამიძე, ყოფიძე დ., მშობლიური ლიტერატურა, III კლასის სახელმძღვანელო, თბ., 1954.
16. გრ. ბარამიძე, იაკობ ცურტაველის „მარტვილობა შუმანიკისა“, „კომუნისტური აღზრდისათვის“, 1953, №6, გვ. 46-51.
17. გრ. ბარამიძე, მხატვრული ნაწარმოების ანალიზის ძირითადი პრინციპები და ელემენტები („კაცია ადამიანი?!“, „გლახის ნამბობი“, „კაკო ყაჩაღი“). „კომუნისტური აღზრდისათვის“, 1957, №9, გვ. 23.
18. გრ. ბარამიძე, მხატვრული ნაწარმოების ძირითადი პრინციპები („გოგია უიშვილი“, „პალიასტომის ტბა“) – „კომუნისტური აღზრდისათვის“, 1959, №4, გვ. 61-68.
19. გრ. ბარამიძე, ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდის საკითხები, თბ., 1960, თბ., 1966.
20. გრ. ბარამიძე, ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდის, მე-2 გამოცემა. „განათლება“, 1965, გვ. 70, 173-174, 354-355.

21. გრ. ბარამიძე, მოსწავლე-ახალგაზრდობის აღზრდა „ვეფხისტყაოსნის“ პროგრესულ იდეალებზე „სკოლა და ცხოვრება“, 1966, №9, გვ. 25-31.
22. გრ. ბარამიძე, შოთა რუსთაველი მოზარდი თაობის აღზრდის სამსახურში, თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1966.
23. გრ. ბარამიძე, „ხალხთა მეგობრობის იდეა ადრეულ ქართულ მწერლობაში და „ვეფხისტყაოსანი“, „სკოლა და ცხოვრება“, 1966, №9, გვ. 45-50.
24. გრ. ბარამიძე, ი. სიხარულიძე, მშობლიური ლიტერატურა, VI კლასის სახელმძღვანელო (24-ე გამოცემა), თბ., განათლება, 1971.
25. გრ. ბარამიძე, კლ. დევდარიანი, მშობლიური ლიტერატურა, მე-7 კლასის სახელმძღვანელო, (მე-13 გამოცემა), თბ., 1973.
26. გრ. ბარამიძე, მშობლიური ლიტერატურა, მე-5 კლასის სახელმძღვანელო (მე-8 გამოცემა), თბ., 1980, 1971 (მე-2 გამოცემა).
27. გრ. ბარამიძე, ქართული ლიტერატურა, XIX საუკუნე, მე-9 კლასის სახელმძღვანელო, თბ., 1987 (30-ე გამოცემა).
28. კ. კეკელიძე, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, ტომი X, 1968, გვ. 228-231.
29. В. Голубков, Методика преподавания литературы, 1962, გვ. 83.
30. მ. ზანდუკელი, ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდика, თბ., 1933 (1-ლი გამოცემა).
31. აკ. თოფურია, ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდика, თბ., 1991.
32. ე. რამიშვილი, გრიგოლ ბარამიძე, „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, 1975, №4, გვ. 77.
33. Рыбникова М., Методика преподавания литературы, М., 1930.

4. აკაკი თოფურია

პროფესორი აკაკი სარდიონის ძე თოფურია დაიბადა 1916 წლის 14 მარტს სენაკის რაიონის ზემოჭალადიდის თემის სირიაჩქონში. ღარიბი, მრავალშვილიანი, შრომისმოყვარე გლეხის ოჯახში. ეს სოფელი მაშინდელი სენაკის სამაზრო ცენტრს 15 კილომეტრით იყო დაშორებული, ერთადერთი დამაკავშირებელი გზა ბორნით მდინარეზე გადიოდა.

სირი, ჩიტის სახელია მათეს სახარების მიხედვით, როგორც ამას კურთხეული სულხან-საბა ორბელიანი გვიმოწმებს თავის ქართულ ლექსიკონში. „ჩქონი“ კი დაბალი ნაშე, ანუ დაბალი წვლილი ტყე წყალთა შუა (იმავე საბას მიხედვით), ნარიონალი ქვეშნარი ჩქონად იწოდება ახლაც. სირი-ა-ჩქონი-ს ტოპონიმი (ჩიტო, აგერ ჩქონი), ამ ორი ცნებისაგან წარმოდგება და უძველესი წარმოშობით ჩიტების საგალობელ ჭალას წარმოადგენდა. ესეც დამატებით ინტერესს უნდა იწვევდეს.

„აი, ასეთი საბუთებით შეიარაღებულს, ვგონებ, მაქვს უფლება აქამდე დამწყვედული საკუთრივ ნანახის, გაგონილის და განცდილის გამოსაჩენად ერთგვარი სიამაყით განვაცხადო, დავიბადე მეფენამყოფ სირიაჩქონის ეკლესიასთან და განთქმული კოლხური ტყეების ახლოს, სოფლის შუაგულში, მეტრიკული ჩანაწერის გადაკეთება თემსა-ბჭოს კანცელარიაში მოუხდენიათ 1930 წელს, როცა სენაკის პედაგოგიურ ტექნიკუმში შესასვლელად საჭირო იყო 14 წლის ასაკი. ამ დროიდან პასპორტით დაბადების თარიღად 1917 წლის 14 მარტის ნაცვლად 1916 წლის 14 მარტია გატარებული და ოფიციალურად ცხოვრების ბიოგრაფიაც აქედან მეწყება“ – იგონებდა ბატონი აკაკი.

მამა – სარდიონ ბიტუს ძე თოფურია წარმოშობით აბაშიდან იყო, სოფელ მანცხვარკარიდან (ახლანდელი განათლების კარი). იგი

1891 წელს დაბადებულია (გარდაიცვალა 1953 წ.), უღარიბესი გლეხის შვილს სკოლა საერთოდ არ ენახა. პატარაობიდანვე მძიმე ფიზიკური შრომა დაუწყო და აბაშელებთან ერთად ჩამოდიოდა თურმე სირიაჩქონში ტყიდან შეშის გასაზიდად. აქ გაუცვნია აქაური მკვიდრის იოსებ ცომაიას ქალიშვილი, რომელსაც სამი ძმა ჰყავდა, თვრამეტი წლის ყმაწვილს ცოლად შეურთავეს იგი. დედის მშობლებისა და ძმების დახმარებით სრულიად უსახლკარო მამაჩემისათვის სამოსახლოდ შეუსყიდიათ სწორედ ისეთი ადგილი, რომელიც მათთან ახლოს იქნებოდა“ — იგონებდა ბატონი აკაკი.

დედა — მატრონა იოსების ასული ცომაია 16 წლის ყოფილა, რომ გათხოვილა (დაბადებულია 1893 წ. — გარდაიცვალა 1980 წ.), „10 შვილთაგან მშობლებს რვა გაუზრდიათ (ხუთი ძმა და სამი და), უკლებლივ ყველა სირიაჩქონშია დაბადებული, ერთი აკნით, „ნანა სქუას“ ერთნაირი ტყბილი ჰანგებით ნარწევნი, ნაფერები და ნალოლიავენნი“ — იგონებდა ბატონი აკაკი.

ამას დამატებია ერთი შვილობილიც „ცოლქმრული სიყვარულის ურთიერთპატივისცემის და ოჯახის ურღვევობის პრინციპის გარდა, რაოდენი სიკეთის გრძნობით უნდა ყოფილიყო დაჯილდოებული დედა, რომ უარი არ ეთქვა პირველი მსოფლიო ომიდან მამის მიერ ჩამოყვანილი მცირეწლოვანი შვილის აღზრდაზე“ — მეორე მხრივ რაოდენ კეთილშობილური, ჰუმანური და მისაბამია ჯარისკაცი მამის მოქმედება 1914-1915 წლებში ის ყარსის ფრონტზე იბრძოდა. დემობილიზაციის დროს, სადგურზე, მატარებელში ჩასხდომისას, დაუნახავს უპატრონოდ მიტოვებული თურქი წლინახევრის ბავშვი, არავინ აქცევდა ყურადღებას, ყველა ისწრაფოდა წამოსასვლელად. „მამას შებრალებია ბავშვი, მოფერებია, პურის ნატეხი შეუჩერებია ხელში. ვაგონში კიბეზე ფეხი რომ შეუდგამს, წინ გამოწვდილი თოთო ხელებით ბავშვის გულში ჩამწვდომი ტირილი და ჩხავილი დასდევნებია. უკან მიბრუნებულია სწრაფად, მაზარაში გულთან მიუხ-

უტბია და ვაგონზე ასულა, სამი დღე და ღამე უტარებია. თავის ულუფას უყოფდა და ისე კვებავდა გზაზე. შინ დაბრუნებულს ჩვრებში გახვეული, ხელზე ატოტებული ბავშვი დედისათვის გადაუცია და ძუნწად უთქვამს: „თუ გაზრდი, მატო, მადლია, შენ იცი და შენმა ქალობამო“.

„გაიზარდა თურქის შთამომავალი ბიჭი ჩვენთან ერთად, მამის გვარით და ქართული სახელით — ვლადიმერ. სიმწიფის ასაკის რომ გახდა, მამამ ვალოდია ძონძირში ხელობის შესასწავლად ერთ ნაცნობს მიაბარა. ივარგა გაზრდილმა, დავაჟკაცდა იქ, დაცოლშვილდა კიდევ. მეორე მსოფილო ომში გაიწვიეს და ბრძოლებში დაიღუპა. დარჩა შვილები, ისინიც გაიზარდნენ, თოფურიას გვარით, ჩვენ ოჯახთან კავშირი არ გაუწყვეტიათ, მამის და დედის დასაფლავებაზე გვირგვინებით მოვიდნენ და დაიტირეს როგორც ბაბუა და ბებია“ — იგონებდა ბატონი აკაკი.

ეს ყოველივე ასე დაწვრილებით იმიტომ გავიხსენეთ, რომ ის დიდი შინაგანი კეთილშობილება და ადამიანის სიყვარული, ბატონ აკაკის შთამომავლობით ჰქონდა გამოყოლილი.

სოფლის შეიღწლიანი სკოლის დამთავრების შემდეგ, აკაკი თოფურიამ მიუხედავად სიშორისა და სიღარიბისა, სწავლა განაგრძო სენაკის პედაგოგიურ ტექნიკუმში, სადაც ერთ დროს მასწავლებლად ვასილ ბარნოვი მუშაობდა. სენაკში სწავლის პერიოდთანაა დაკავშირებული მისი კომკავშირში მიღება, ლიტერატურულ-საზოგადოებრივი ინტერესებით გატაცება, გაზეთ „მთლიანი კოლექტივიზაციის“ ფურცლებზე პირველი კორესპონდენციების გამოქვეყნება. თვითგანვითარებისა და თვითძიებისაკენ ლტოლვა, საერთო დამახასიათებელი მოვლენა იყო იმ დროის მოსწავლე-ახალგაზრდობისათვის. აკაკი თოფურიაც მათ რიგებში იდგა.

1935 წლის სექტემბერში აკაკი თოფურია ჩაირიცხა სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბაზაზე ახლადდარსებულ თბილისის სა-

მასწავლებლო ინსტიტუტში, რომლის პირველი დაკომპლექტება უნივერსიტეტში შემსვლელ ახალგაზრდათა ხარჯზე მოხდა. იმ ნაკადის წევრთა შორის, რომლებიც მისაღები მრავალსაგნიანი გამოცდების ჩაბარების შემდეგ შეირჩნენ ინსტიტუტის ქართული ენისა და ლიტერატურის ფაკულტეტისათვის, იყო აკაკი თოფური-აც, რომლის სტუდენტობისდროინდელი სურათი ინსტიტუტის წარჩინებულ კურსდამთავრებულებთან ერთად, გამოქვეყნებულია გაზეთ „ახალგაზრდა კომუნისტის“ 1937 წლის 8 ივლისის ნომერში.

ფაკულტეტზე ლექციებს კითხულობდნენ: ძველ ქართულ ლიტერატურაში – კორნელი კეკელიძე, ახალ ქართულ ლიტერატურაში – მიხეილ ზანდუკელი, ქართულ ენაში – ვარლამ თოფურია, ბერძნული ლიტერატურის ისტორიაში – სიმონ ყაუხჩიშვილი, ენათმეცნიერებაში – გიორგი ახვლედიანი, ფსიქოლოგიაში – დიმიტრი უზნაძე, რუსული ლიტერატურის ისტორიაში – ანა ჩხეიძე, ლიტერატურის ხელოვნების ისტორიაში – კონსტანტინე კაპანელი და სხვა გამოჩენილი მეცნიერები, რომელთა შთამაგონებელი მაგალითები აკაკი თოფურიას წარუშლელ მოგონებად გაჰყვა ცხოვრების მთელ მანძილზე. 1936-1937 წლებში აკაკი თოფურია მონაწილეობდა განათლების მუშაკთა რესპუბლიკურ სახლთან არსებულ ლიტერატურულ წრეში, რომელსაც ვახტანგ კოტეტიშვილი ხელმძღვანელობდა. წრის რეკომენდაციით აკაკი თოფურიას ლექსები სტუდენტობის წლებშივე იბეჭდებოდა გაზეთ „მუშის“ და ჟურნალ „ჩვენი თაობის“ ფურცლებზე.

1937-1941 წლებში აკაკი თოფურია მუშაობდა მისივე სოფლის არასრული საშუალო სკოლის ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებლად. სენაკის რაისაბჭოს აღმასკომის განათლების განყოფილების ინსპექტორად. ფოთის საქალაქო გაზეთ „მგზნებარე კოლხიდელის“ რედაქციის კულტურისა და განათლების განყოფილების გამგედ. აკ. თოფურია 1939-1941 წლებში ფო-

თის დრამატული თეატრის ახალ დადგმებზე სისტემატურად აქვეყნებდა რეცენზიებს გაზეთ „მგზნებარე კოლხიდელსა“ და ჟურნალ „საბჭოთა ხელოვნებაში“.

1941 წლის აგვისტოდან 1946 წლის იანვრამდე აკაკი თოფური იმყოფებოდა მეორე მსოფლიო ომის წინა ხაზზე, სადაც პირნათლად მოიხადა თავისი პატრიოტული ვალი ქვეყნის და ხალხის წინაშე. სამამულო ომის წლებში იგი წერდა ოპტიმისტური ხასიათის ლექსებს, რომლებიც თანამებრძოლებს მტრის წინააღმდეგ ბრძოლის სურვილით განაწყობდა. დემობილიზაციის შემდეგ 1946 წლის მაისიდან 1951 წლის დეკემბრამდე მუშაობდა გაზეთ „სახალხო განათლების“ რედაქციაში ჯერ ლიტერატურულ მუშაკად, შემდეგ კი უმაღლესი სკოლის და სახალხო განათლების ხელმძღვანელობითი ორგანოების განყოფილების გამგედ. ამ პერიოდში პარალელურად აკაკი თოფური-ამ სწავლა განაგრძო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტის დაუსწრებელ განყოფილებაზე, რომლის დამთავრების შემდეგ ჩაება ინტენსიურ სამეცნიერო საქმიანობაში. 1949 წლის დეკემბრიდან 1952 წლის სექტემბრამდე იგი მუშაობდა საქართველოს პედაგოგიკის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ქართული ენისა და ლიტერატურის მეთოდოლოგიის სექტორის უმცროს-მეცნიერ მუშაკად, უფროს-მეცნიერ მუშაკად და სექტორის გამგედ. ამავე ხანებში შეთავსებით ასრულებდა ინსტიტუტის გამომცემლობის რედაქტორის მოვალეობასაც.

1952-1958 წლებში აკაკი თოფურია ცხინვალის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის ქართული ლიტერატურის კათედრის გამგე და ქართული ენისა და ლიტერატურის გაერთიანებული კათედრის დოცენტი. 1958-1961 წლებში იგი პუშკინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის ქართული ლიტერატურის კათედრის დოცენტი, 1961 წლიდან თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტშია. 1961-1968 წლებში ახალი ქართუ-

ლი ლიტერატურის ისტორიის კათედრაზე ჯერ დოცენტად, შემდეგ კი პროფესორად მუშაობდა, 1968-1978 წლებში უახლესი ქართული ლიტერატურის ისტორიის კათედრის პროფესორი და საზოგადოებრივ საწყისებზე კათედრის გამგის მოადგილე იყო, ხოლო 1974 წლიდან 1989 წლამდე ხელმძღვანელობდა მისი თაოსნობით დაარსებულ ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების მეთოდოლოგიის გაერთიანებულ კათედრას.

1950-1952 წწ პროფესორ პროკლე კეკელიძესთან ერთად იგი აქტიურად მონაწილეობდა ქართული ლიტერატურის სასკოლო პროგრამების შედგენა-გადამუშავების საქმეში, ხელმძღვანელობდა რესპუბლიკურ პედაგოგიურ კონფერენციებზე ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებელთა სექციების სხდომებს, 1950-1962 წლებში კითხულობდა ლექციებს ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებელთა დახელოვნების ბორჯომის, წყალტუბოს, ბათუმის და ცხინვალის რესპუბლიკურ და საოლქო კურსებზე. 1969-1980 წლებში ითვლებოდა საქართველოს სსრ უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლების სამინისტროს ქართული ლიტერატურის სასწავლო-მეთოდური საბჭოს თავმჯდომარედ. ამ ხნის განმავლობაში მისი ხელმძღვანელობით ჩატარებულ იქნა რამდენიმე რესპუბლიკური და სამეცნიერო-მეთოდური კონფერენცია უმაღლეს სკოლებში ქართული ლიტერატურის სწავლების აქტუალურ საკითხებზე. მისი მონაწილეობით გადამუშავდა და გამოიცა პედაგოგიური ინსტიტუტებისათვის ძველი, ახალი და უახლესი ქართული ლიტერატურის, ქართული ფოლკლორის, ლიტერატურისმცოდნეობის შესავლის, ქართული ლიტერატურის კრიტიკის სასწავლო პროგრამები.

ასეთია ქრონოლოგიურად ერთგვარი მშრალი ნუსხა ბიოგრაფიული და პედაგოგიურ-საზოგადოებრივი საქმიანობის შტრიხებისა, რომლის მიღმა ადვილად შევიძლია დაინახო აკაკი თოფურიას

პიროვნული ბუნებაც და მისი მოღვაწეობის მრავალმხრივობაც. ციფრების ენით რომ ვთქვათ, აკაკი თოფურია 160 მეცნიერული შრომის, ათეულობით წიგნის და 300-ზე მეტი სტატიის ავტორია. მისი კრიტიკული შემოქმედების, მეცნიერული გამოკვლევების, მონოგრაფიებისა და სახელმძღვანელოების შესახებ მრავალი წერილია დაბეჭდილი. შევეცდებით მათი კონდესირებით ერთგვარი შემაჯამებელი სურათი შევქმნათ ორი განხრის მიხედვით:

1. კრიტიკოსისა და ლიტერატურისმცოდნეობის დარგში აკაკი თოფურიას ძირითადი ნამუშევრები თავმოყრილია წიგნებში: „კრიტიკული წერილები“ (1956), „წერილები ლიტერატურულ საკითხებზე“ (1960), „ლიტერატურულ-კრიტიკული წერილები“ (1969), „ლიტერატურული წერილები“ (1972), „ლეო ქიაჩელის ცხოვრება და შემოქმედება“ (1977) და „ეტიუდები კრიტიკული ნააზრევიდან“ (1980). ეს არც რაოდენობით, არც სისქით და არც ტირაჟიანობით ჩვენს განსაკუთრებულ ყურადღებას არ იქცევს, მაგრამ მკითხველთა ინტერესს ეს წიგნები იწვევდნენ და იწვევენ სხვა კუთხით და რამდენადაც აკაკი თოფურიას ლიტერატურულ-კრიტიკული შრომების საერთო ხასიათს შესანიშნავად გვისურათებს, ამ დარგის ისეთი ავტორიტეტული წარმომადგენელი, როგორიც პროფესორი გიორგი ნატროშვილი იყო, მოვიტანთ აქ ერთ ადგილს მისი 1980 წელს გამოქვეყნებული ნაშრომიდან: „აკაკი თოფურია ლიტერატურის თეორიის, ლიტერატურის ისტორიისა და კრიტიკის საუკეთესო მონაცემებს ფლობს და თანაბარ უნარს იჩენს ჩვენი ლიტერატურისმცოდნეობის ამ სამ, ერთი მეორისაგან განუყრელ დარგში. ეს კი ისეთი თვისებაა, რომელიც კრიტიკულ ნაშრომს მატებს ცხოველმყოფელობას. ...აკაკი თოფურია მუდამ ხელს ჰკიდებს ჩვენი ლიტერატურის პრობლემატურ, ან კიდევ, ჯერ გადაუჭრელ სადაო საკითხებს“.

დიდი მოწონება ხვდა წილად აკ. თოფურიას გამოკვლევებს „ილია ჭავჭავაძე და ნიკოლოზ ბარათაშვილი (შემოქმედებითი

ნათესაობისათვის), საყოველთაო აღიარება მოიპოვა მონოგრაფი-
ამ „ლეო ქიაჩელის ცხოვრება და შემოქმედება“.

სსრ კავშირის პედაგოგიკის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემი-
კოსს, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტს,
გიორგი ჯიბლაძეს თავის წიგნში „პედაგოგიკა და მეთოდის“
სპეციალურ თავად აქვს გამოყოფილი სტატია „სწავლების მეთო-
დიკური პრობლემატიკა“ (იხ. 1973, გვ. 67-76), რომელიც ეძღვნე-
ბა აკაკი თოფურიას დამსახურების მეცნიერულ ანალიზს: „შეუ-
ძლებელია იმ საგნის სწავლების მეთოდის შექმნა, რომელსაც
ღრმად არა ხართ დაუფლებული“ – წერდა ღვაწლმოსილი მეც-
ნიერი... „აკაკი თოფურია არა მარტო ღრმად ერკვევა სწავლების
ზოგადმეთოდოლოგიურ პრობლემებში, არამედ მან კარგად იცის
ქართული ლიტერატურის ისტორია, პედაგოგიკა, მისი მომიჯნავე
საგნები, რაც საშუალებას აძლევს თავისუფლად გამოიყენოს თი-
თოეული მათგანი მეთოდის, როგორც თეორიული, ისე პრაქ-
ტიკული საკითხების გადასაწყვეტად“ და ბოლოს დასკვნის სახ-
ით იქვე დასძენს: „ვინც ფიქრობს მეთოდის მეცნიერება არ არისო,
მას ამ წიგნითაც (ლაპარაკია აკაკი თოფურიას მეთოდის სახ-
ელმძღვანელოზე – ი.ქ.), კარგად შეუძლია საკუთარი შეცდომა
დაინახოს და მისი გამოსწორებაც დაიწყოს“ (გვ. 76).

აკაკი თოფურიას გამოკვლევებიდან აღსანიშნავია „ლეო ქიაჩე-
ლის შემოქმედების სწავლება სკოლაში“ (გამოიცა ორჯერ, 1952-
1956 წწ.), „ქართული მეთოდისკური აზროვნების ისტორია“ (გამ-
ოიცა 1969 წელს, აკად. გიორგი ჯიბლაძის წინასიტყვაობით) და
„ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდის“ (გამოიცა შვიდ-
ჯერ 1957-1991 წწ.). მათ შორის 1985 წლის გამოცემას წილად
ხვდა სსრ უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლების
სამინისტროს რესპუბლიკური პირველი პრემიის მინიჭება.

წიგნს წამძღვარებული აქვს წინასიტყვაობა, სადაც პროფ. აკ.

თოფურია წერს: „რამდენადაც წიგნი მოიცავს საგნის ზოგად-სისტემატურ კურსს, მას სტუდენტებისა და მასწავლებლების გარდა იყენებენ ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდის სპეციალობის ასპირანტებიც და სამეცნიერო ხარისხის მაძიებლებიც. ავტორი პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის მონაცემების გათვალისწინებით თავიდანვე უწინარესად ლიტერატურისმცოდნეობის პოზიციიდან განიხილავდა ყოველ მეთოდურ პრობლემას და ამ პრინციპს იცავდა ახლაც, მიაჩნდა რა იგი მეთოდის აქ წარმოდგენილი ზოგადი საფუძვლების და მაშასადამე, ამ დარგის შემდგომი მეცნიერული განვითარების საყრდენ ბაზად“.

ეს სრულიად ახალი, ორიგინალური კონცეფცია, როგორც ბატონი აკაკი ბრძანებდა, მიმართული იყო პრიმიტივიზმისა და ემპირიზმის წინააღმდეგ, რომელმაც ჩვენშიც და რუსეთშიც ლიტერატურის მეთოდის ჩამოაყალიბა ლიტერატურისმცოდნეობას, გაწყვიტა მასთან შემაერთებელი ძაფები და მეთოდის დაიყვანა მხოლოდ მეთოდებისა და ხერხების შეჯამების ცდამდე. აქედან გაჩნდა მისი გაუბრალოების და გაუფასურების მავნე ტენდენცია. აკაკი თოფურიას მეთოდური შრომების ნათელი ძალა და პათოსი კი მიმართული იყო ასეთი ტენდენციის წინააღმდეგ და იგი თავისი მაღალი პროფესიონალიზმით აღწევდა ამ მიზანს.

ის ცხარე პოლემიკური ბრძოლები, რაც ადრე გადაუტანია პროფესორ აკაკი თოფურიას მეცნიერული პრინციპების დასაცავად, ეს იყო ეროვნული მწერლობის და ეროვნული სკოლის, ქართული ლიტერატურის ისტორიისა და ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდის ურთიერთმჭიდროდ დაკავშირების ინტერესებისათვის თავგამოდებული, შეიძლება ითქვას, თავგანწირული ბრძოლის მკაფიო გამოხატულება და ამიტომაც გრძნობდა იგი ყოველთვის ჩვენი ინტელიგენციის მოწინავე ნაწილს, ჩვენი უნივერსიტეტისა და ფაკულტეტის ხელმძღვანელობის, მწერალთა კავშირის მხარდაჭერასა და თანადგომას.

აკაკი თოფურია იყო კრისტალური ბუნების შინაგანი სისპეტაკით და პატიოსნებით აღსავსე პიროვნება. გამოირჩეოდა საქმისადმი ერთგულებით და მის გარშემო მყოფთაგანაც ამას მოითხოვდა. ამით იყო გამოწვეული კონკრეტულ შემთხვევაში მისი სიმკაცრე, ზოგჯერ სისასტიკეც კი, მაგრამ დრო ყველაფერს წაიღებს, როდესაც ასეთი სიმკაცრის მიღმა ადამიანი სამშობლოსათვის თავდადების ღამაზე სამოსელშია.

ასეთი დარჩა ჩემს მეხსიერებაში აკაკი თოფურია, საქართველოს სსრ მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწე, ჩვენი ხელმძღვანელი და მასწავლებელი.

* * *

ორიოდე სიტყვა პროფ. აკ. თოფურიას, როგორც კათედრის დამაარსებლისა და ორგანიზატორის შესახებ, ყოველივე ქვემოთ აღნიშნული ჩვენი აზრით ეხმაურება თანამედროვე სასწავლო რეფორმას, ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების მეთოდების კათედრის, როგორც დამოუკიდებელი ორგანიზმის, სამომავლო პერსპექტივების შესახებ.

1977 წლის 17 ოქტომბერს თბილისის შრომის წითელი დროშის ორდენოსანი სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტს შეემატა ახალი, ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების მეთოდების გაერთიანებული კათედრა, რომელსაც სათავეში ჩაუდგა მისი დაარსების ინიციატორი — მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწე, ფილოლოგიურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი აკაკი თოფურია. ახლადშექმნილი კათედრის მიზნებისა და ამოცანების შესახებ პროფესორი აკაკი თოფურია გაზეთ „ახალგაზრდა კომუნისტის“ კორესპოდენტისათვის მიცემულ ინტერვიუში მიუთითებდა, რომ სამეცნიერო-კვლევით მუშაობასთან ერთად ახალ კათედრას ევალება პრაქტიკულ-გამოყენებითი ხასიათის ორი სე-

რიოზული ამოცანა: პირველი — თანამედროვეობის გაზრდილი მოთხოვნების ყოველმხრივი გათვალისწინებით მშობლიური ენისა და ლიტერატურის მასწავლებელთა მაღალკვალიფიციური კადრების მომზადების უზრუნველყოფა რესპუბლიკის პედაგოგიური ინსტიტუტებისათვის ამ მხრივ ერთგვარი საორიენტაციო ცენტრის შექმნა, და მეორე უნივერსიტეტის მოსამზადებელ განყოფილებაზე ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების სწორად დაყენება და ამასთან ერთად, რესპუბლიკის სხვა უმაღლეს სასწავლებლებთან არსებულ მოსამზადებელ განყოფილებათა ხაზით ამ საგნების სწავლების მდგომარეობაზე ერთიანი მეთოდური ხელმძღვანელობის განხორციელება (გაზეთი „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 1978, 4 ივლისი).

სკოლებთან უნივერსიტეტის კავშირის განმტკიცების მიზნით კათედრამ წლების განმავლობაში შეფომა გაუწია ზუგდიდის მე-14 საშუალო სკოლას, კასპის რაიონის სასირეთის საშუალო სკოლასა და ქ. თელავის პირველ საშუალო სკოლას.

ამ სკოლებში კათედრის წევრები: დოც. ო. გაჩეჩილაძე, დოც. ტ. სულაბერიძე, დოც. ი. ქაფიაშვილი, დოც. ი. მაცაბერიძე, თვითონ პროფ. აკ. თოფურია, პერიოდულად ჩადიოდნენ, ამარაგებდნენ საჭირო მეთოდური ლიტერატურით და ესაუბრებოდნენ მათთვის საჭირობოროტო და მტკივნეულ საკითხებზე.

1983 წლის 7 აპრილიდან ურთიერთდადებული ხელშეკრულების საფუძველზე თბილისის პირველი საშუალო სკოლა (დირექტორი ლ. შეწირული), იქცა სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების მეთოდოლოგიის კათედრის სასწავლო ბაზა-ფილიალად. ბაზის შექმნის მიზანი იყო თბილისის პირველ საშუალო სკოლაში ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების მდიდარი გამოცდილების შესწავლა, მისი გამოყენება სტუდენტთა პედაგოგიზაციის ხარისხის ამაღლებისათვის, კათედრის სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობის სწორი მიმართულებით წარმართ-

ვა და შემუშავებული ღონისძიებების პრაქტიკული გატარება. სკოლის უზრუნველყოფა უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტის ქართული ენისა და ლიტერატურის დღის განყოფილების საუკეთესო კურსდამთავრებულებით, სკოლის მუზეუმსა და კაბინეტებში დაცული უნიკალური ისტორიული მასალების შესწავლა და გამოყენება მე-4 კურსზე ქართული ენისა და ლიტერატურის მეთოდის სალექციო კურსების გამრავალფეროვნებისა და გაძლიერებისათვის და სხვა. კათედრის ინიციატივით სკოლაში ეწყობოდა „გულახდილი პაექრობის დღე“, რომელშიც მონაწილეობდნენ სკოლის მე-8, მე-10 კლასის მოსწავლეები, პედაგოგები, მეცნიერები.

ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების მეთოდის გაერთიანებულმა კათედრამ უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულებთან კონტაქტის დამყარების მიზნით, პირველად უნივერსიტეტის სინამდვილეში, 1979 წლის 29 ივნისს ჩაატარა ფაკულტეტის ქართული ენისა და ლიტერატურის განყოფილების 1975, 1976, 1977, 1978 წლების იმ კურსდამთავრებულთა რესპუბლიკური შეკრება, რომლებიც მუშაობენ ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებში. კათედრამ აღუთქვა მათ დახმარება მომავალ პედაგოგიურ მუშაობაში. ამის დამადასტურებელი იყო 1978 წლის ოქტომბრიდან თბილისის ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლების ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებელთათვის კათედრასთან მუდმივმოქმედი სემინარის შექმნა, რომლის თემატიკაშიც გათვალისწინებული იქნა ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების აქტუალური საკითხები, ამ სემინარის არსებობის მანძილზე წაკითხული იქნა 36 მოხსენება, პედაგოგებთან ერთად აქტიურად მონაწილეობდნენ მეცნიერები: აკად. აკ. შანიძე, პროფ. აკ. თოფურია, პროფ. ივ. ქავთარაძე, პროფ. ე. ხინთიბიძე, პროფ. ლ. კვაჭაძე, პროფ. რ. გაბეჩავა, დოც. ტ. სულაბერიძე და სხვ.

ამაღლდა ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების მეთოდის როგორც სასწავლო საგნების როლი სტუდენტთა სპე-

ციალიზაციისა და პედაგოგიზაციის საქმეში, ამ საგნებში შემოღებული იქნა ორსემესტრიანი სალექციო კურსი და დაწესდა გამოცდები. საგნის სწავლებას ხელი შეუწყო 1983 წელს თორმეტი ათასი ტირაჟით მეხუთედ გადამუშავებული სახით გამოცემულმა ახალმა სახელმძღვანელომ.

კათედრის პროფილით კვალიფიკაციის ამაღლების მიზნით კათედრასთან ჩამოყალიბდა მასწავლებელთა სემინარი, სადაც პერიოდულად, ორ კვირაში ერთხელ, კათედრის წევრები კითხულობდნენ მოხსენებებს წინასწარ შედგენილი გეგმის მიხედვით. მაგ. 1. მ. რიბნიკოვას ცხოვრება და მოღვაწეობა (მოძხს. ი. მაცაბერიძე); 2. პუშკინის ქართველი მთარგმნელები (მასწ. ნ. წერეთელი); 3. „ვეფხისტყაოსნის“ სწავლების ძირითადი საკითხების შესახებ (დოც. ი. ქაფიაშვილი) და ა.შ.

განსაკუთრებულ სითბოსა და ყურადღებას იჩენდა ბატონი აკაკი თოფურია მოსამზადებელი განყოფილების მსმენელებისადმი, იქ, მაშინ, მხოლოდ ავღანეთის ჯარიდან დემობილიზებული დაინვალიდებული ახალგაზრდები და ინგილო მსმენელები სწავლობდნენ. მათთვის კათედრამ შეადგინა პროგრამა ქართულ ენასა და ლიტერატურაში; გამოვეცით სახელმძღვანელოები. იგი პირადად ესაუბრებოდა და უკითხავდა ლექციებს და ა.შ. 1989 წლიდან დღემდე კათედრამ მოსამზადებელი განყოფილების პროგრამა რამდენჯერმე გადაამუშავა (რედაქტორი კათედრის გამგე, პროფ. ა. გომართელი), კათედრის მიერ დამკვიდრებული ტრადიციები დღესაც გრძელდება. პროფ. ა. გომართელმა კათედრის ძალებით გამოსცა რამდენიმე წიგნი რუბრიკით „უნივერსიტეტი სკოლას“, ფილოლოგიის ფაკულტეტის სტუდენტთა და პედაგოგთა დასახმარებლად.

ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების მეთოდის კათედრა უკვე სამი წელია მუშაობს ახალი პროგრამით, ლექცია-სემინარებზე სწავლებისას ახალი მეთოდების დანერგვით, ახალი

საგნების „საგნის ისტორია“, „სასკოლო კურსის სწავლების მეცნიერული საფუძვლების“ სახელმძღვანელო პროგრამების შედგენა-მომზადებით. ყოველივე ეს უკავადებაა იმ დიდი საქმისა, რომელსაც კათედრის შექმნით საფუძველი ჩაუყარა ჩვენმა მასწავლებელმა პროფ. აკ. თოფურიამ.

* * *

აკ. თოფურია იყო მკაცრი აღმზრდელი, იმ წლებში, ვიდრე კათედრის შემადგენლობა გაიზრდებოდა, ამ სტრუქტურების ავტორი იყო ლაბორანტი, ასისტენტი, ლექტორი. ხშირად მეუბნებოდა: „არ გაიადვილო, იმუშავე წყაროებზე“. არ იზარებდა, გვესწრებოდა ლექციებზე და ერთად ვიხილავდით მის ავკარგიანობას. ჯერ დაუსწრებლის, შემდეგ საღამოს და ბოლოს, დღის ფაკულტეტის სტუდენტებთან, — ასე განსაზღვრა მან ჩემი, როგორც ლექტორის მომავალი.

* * *

ბატონი აკაკი მრავალჭირგამოვლილი ადამიანი იყო. მას პირად საუბარში უყვარდა თავისი ცხოვრებიდან ერთი ეპიზოდის გახსენება. გერმანელ-ფაშისტებთან სამამულო ომის დროს, როდესაც ჩვენი ჯარი ჯერის უღელტეხილზე გადმოდიოდა, დაუჭრიათ და წაქცეული თოვლს დაუფარავს. თოვლიდან თოფის ლულა ყოფილა ამოშვერილი, გამვლელ ჯარისკაცს უფიქრია, ამოვიღებ თოვლიდან და გამოვიყენებო. ასე უპოვიათ ბატონი აკაკი მომაკვდავი და გადაურჩენიათ.

ბატონი აკაკი ადამიანს თავისი შრომისმოყვარეობით აფასებდა, იგი უანგაროდ ზრუნავდა კათედრის წევრთა როგორც ეკონომიკურ კეთილდღეობაზე, ისე მეცნიერულ ზრდაზე. ოჯახში იყო კეთილი მასპინძელი და თუ შემთხვევა მიეცემოდა სასურველი სტუმარიც. გულისხმიერი წარწერებით გვიძღვნიდა თავის წიგნებს. მისი ნათელი პიროვნების გასახსენებლად დამრჩა ბოლო საჩუქარი „ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდის სახელმძღვანელო“ წარწერით „ჩემს ყოფილ, წარჩინებულ სტუდენტს, ამჟამად დოცენტს და კათედრის დაარსებიდან მის ერთ-ერთ დამფუძნებელს – სადოქტორო დისერტაციის დაცვის კეთილი სურვილით, პატივისცემით და სიყვარულით ჩემო იზოლდა – სახსოვრად ავტორისაგან.

31-08-83.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. აკ. თოფურია, კრიტიკული წერილები, 1956.
2. აკ. თოფურია, წერილები ლიტერატურულ საკითხებზე, 1960.
3. აკ. თოფურია, ლიტერატურულ-კრიტიკული წერილები, 1969.
4. აკ. თოფურია, ლიტერატურული წერილები, 1972.
5. აკ. თოფურია, ლეო ქიაჩელის ცხოვრება და შემოქმედება, 1977.
6. აკ. თოფურია, ეტიუდები კრიტიკული ნააზრევიდან, 1980.
7. აკ. თოფურია, ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდია, 1991.
8. ივ. ლოლაშვილი, ნ. ბარათაშვილი, ლიტერატურული მემკვიდრეობა, 1968, გვ. 15.
9. კ. მეძველია, ლიტერატურული ნარკვევები, 1967, გვ. 77-78.
10. გ. ჯიბლაძე, პედაგოგიკა და მეთოდია, 1974, გვ. 67-76.

1. რამდენიმე შენიშვნა ზოგადსაგანმანათლებლო საშუალო სკოლის ქართული ლიტერატურის ამჟამად მოქმედი პროგრამების შესახებ

IX კლასიდან სკოლაში იწყება ქართული ლიტერატურის ისტორიულ-ქრონოლოგიური კურსის სწავლება. ახალია აგრეთვე სახელმძღვანელო-ქრესტომათიების ერთობლივი გამოყენება. სერიოზულ სიძნელეებს ქმნის ლიტერატურული ძეგლების რთული ენობრივი ფორმა, ისტორიული ეპოქების სიშორე და მიუწვდომლობა. ამიტომაც ლოგიკურია კამათი IX კლასში ძველი ქართული ლიტერატურის სწავლების შესახებ. ზოგიერთი მეცნიერი გამოსავლად მიიჩნევდა არა წარსულიდან თანამედროვეობისაკენ, არამედ პირიქით, თანამედროვეობიდან უკან. ამგვარი ინტერპრეტაცია მომდინარეობს ჯერ კიდევ XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან, როდესაც ფიქრობდნენ, რომ ისტორიიზმი დიდაქტიკით შეეცვალა, — დაეწყოთ თანამედროვეობით და უძველესით დაესრულებინათ, რამაც გამართლება არ ჰპოვა. საჭირო შეიქმნა ისეთი მეთოდებისა და ხერხების ძიება, რომელიც 14-15 წლის მოსწავლეს არსებულ სირთულეებს დაძლეინებდა. ასეთებია ტექსტის დიდი ნაწილის კლასში წაკითხვა, ლექსიკური კომენტარი, მხატვრული თხრობა და ა.შ.

თანამედროვე მოსწავლეთათვის ჰაგიოგრაფიულ ნაწარმოებთა ბუნებრივი გაუცხოება აღმოფხვრილი უნდა იქნას პერსონაჟთა ხასიათების წმინდა ფსიქოლოგიური გახსნით, რადგან მეხუთე თუ მეოცე საუკუნის ადამიანებისათვის სიკეთე და ბოროტება, სიმტკიცე, სიყვარული და ერთგულება, რაღა თქმა უნდა, სრულიად ერთნაირად აღიქმება.

ჰაგიოგრაფიულ ძეგლთა საფუძვლიანი შესწავლა მნიშ-

ენელოვნად გააადვილებს „ვეფხისტყაოსნის“ ენობრივი მასალის ათვისებას, ხოლო რაც შეეხება პოემის პოეტიკისა და საერთოდ მწერლის მსოფლმხედველობრივ საკითხებს, ვფიქრობთ, უნდა მივაწოდოთ მოსწავლეებს მათთვის გასაგებად დღემდე არსებული რუსთველოლოგიური ლიტერატურის გათვალისწინებით.

საგანთაშორისი კავშირი პროგრამებში საინტერესო სიახლეა. იგი რამდენადმე ზრდის პედაგოგთა პასუხისმგებლობას და საფუძველს ქმნის მოსწავლეთა კრიტიკული აზროვნებისათვის, მაგრამ მისი განხორციელების აუცილებელი პირობაა, რომ ცალკეულმა სასწავლო საგანმა არ დაკარგოს თავისი სპეციფიკა და, ვთქვათ, ლიტერატურის გაკვეთილი ისტორიის გაკვეთილად იქცეს და პირიქით.

პროგრამებში გათვალისწინებულია მოსწავლეთათვის მსოფლიო ლიტერატურის შედევრების გაცნობა. დასაშვებად და საჭიროდ მიგვაჩნია მშობლიურ ლიტერატურაში მიმდინარე პროცესების შედარება ევროპულ ლიტერატურულ პროცესებთან: სერვანტესის დონ-კიხოტი, შექპირის „ჰამლეტი“, „მეფე ლირი“. მოსწავლეთათვის გაცნობა იმ საკამათო აზრისა, რომ ქართული რენესანსის ხანა მარტო XI-XII საუკუნეები კი არ არის, არამედ სწორედ რუსთაველის ტრადიციების აყვავების ხანა, თეიმურაზის, არჩილის, სულხან-საბა ორბელიანის, დავით გურამიშვილისა და ბესიკის შემოქმედებიდან იგრძნობა, მსგავსად იმისა, რომ ევროპული რენესანსი სხვა არა იყო რა, თუ არა ანტიკური კულტურის ხელახლა აღორძინება.

თანამედროვე პირობებში აუცილებლად მიგვაჩნია მოსწავლეთათვის საკარნავალო ხელოვნების გაცნობა 80-იანი წლების ქართული თეატრის აღმავლობასთან დაკავშირებით.

ცალკე უნდა შევეხოთ სულხან-საბა ორბელიანისა და დავით გურამიშვილის შემოქმედების სწავლებას. წინამდებარე წიგნში

მოთხოვნილია თუ, დღეს რა პრობლემები აქვს პრაქტიკოს პედაგოგს, მათი შემოქმედების განხილვისას, ამიტომ აქ აღარ შევჩერდებით.

დაფიქრებას მოითხოვს კლასგარეშე საკითხავი ლიტერატურა, ზოგჯერ მათ შესწავლას ზოგადმიმოხილვითი ლექციების მოშვებით (თეიმურაზ I, არჩილი), შეიძლება მხოლოდ ფორმალური ხასიათი მიეცეს და პედაგოგის პასუხისმგებლობა შესუსტდეს თხზულებათა რთული ხასიათის გამო.

გაუმართლებლად მიგვაჩნია ბესარიონ გაბაშვილის შემოქმედების გამოცხადება კლასგარეშე საკითხავ ლიტერატურად, რადგან ცნობილი ფაქტია, რომ რუსთველის შემდეგ, ქართული ლექსის რეფორმას დ. გურამიშვილმა დაუდო საფუძველი, ბესიკმა დაასრულა.

ქართველ რომანტიკოსთა შემოქმედების შესწავლა წარმოუდგენლად მიგვაჩნია ბესიკის ლექსის ბუნების საფუძვლიანად გაცნობის გარეშე.

თავი მესამე
ჰაგიოგრაფიულ ძეგლთა სწავლების ზოგიერთი
საკითხისათვის

1. იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამება“
(მეთოდური დამუშავება)

იაკობ ცურტაველის¹ „შუშანიკის წამება“ არის ის კარიბჭე, რომელსაც ქართული აგიოგრაფიული მწერლობის უაღრესად მდიდარ მხატვრულ სამყაროში შევყვართ. აგიოგრაფიული მწერლობა კი დამაკავშირებელი ხილია საერო მწერლობასთან, მისი საფუძველთა საფუძველია.²

იაკობ ცურტაველი ამ ძეგლით გვაცნობს თხუთმეტი საუკუნის მიღმა საქართველოს ძნელბედობის ხანას, — სოციალურ-პოლიტიკური ქარტეზილების ეპოქას.

უშუალობა, გულწრფელობა, ბუნებრიობა — თანამოქმედისა და თვითმხილველისა, ძვირფასი ცნობები იმდროინდელი საქართველოს ყოფა-ცხოვრებისა და ზნე-ჩვეულების შესახებ, პერსონაჟთა მდიდარი სულიერი სამყარო, მხატვრული სიტყვის დიდოსტატობა, როდესაც ყველა დეტალი ორგანულად ექსოვება მოთხრობის ძირითად ამბავს, თხუთმეტი საუკუნის შემდეგაც გვხიბლავს და მკვლევართა ცხოველ ინტერესს იწვევს.³

თხზულებაში ასახულია ეპოქა, როდესაც ქრისტიანობა საქართველოში სახელმწიფო რელიგიად იქნა აღიარებული, მაგრამ მაზდეანობითა და სპარსთა მომძლავრებით იჩაგრებოდა.

ნაწარმოებში დასმული ზოგადი პრობლემებიდან ძირითადი სწორედ ესაა, — ბრძოლა ორ დიდ მსოფლიო რელიგიას, ქრისტიანობასა და მაზდეანობას შორის.

იმ პერიოდის კულტურული სამყაროდან გამოყოფენ ოთხ ქვეყანას: ბიზანტიას, სირიას, სომხეთსა და სპარსეთს. ამათგან ჩვენთვის

ყველაზე ახლობელი იყო სომხეთი, რომელთანაც გვახლოვებდა არა მარტო სარწმუნოებრივი ერთობა, არამედ საერთო ეროვნულ-პოლიტიკური ინტერესები, რომელიც იმ პერიოდში სპარსთა აგრესიის წინააღმდეგ იყო მიმართული. ეს ტენდენციაა გატარებული ნაწარმოებშიც.

ნიჭიერმა მწერალმა მძლავრ იდეათა ბრძოლის ასპარეზი ქართლის ერთ-ერთი პიტიანშის სასახლეში გადმოიტანა და გააცოცხლა ისტორიულად არსებული პირები, რაც ესოდენ დამახასიათებელია ქართული აგიოგრაფიისათვის, — რეალურის იდეალიზაცია, ძიება იდეალურისა რეალურში,⁴ — და როგორც აკად. აღ. ბარამიძე შენიშნავს: — „გამოკვეთილად, დიდი მგზნებარებითა და ფსიქოლოგიური სიმართლით დაგვიხატა ორი დაპირისპირებული ხასიათი. გადარჯულებული ვარსქენ პიტიანში ასახიერებს ქვეყნის მოღალატე პოლიტიკურ რენეგატს, ხოლო შუშანიკი ეროვნული გმირია, რომელიც არ დაემორჩილა განდგომილი მეუღლის განაჩენს“.⁵

ხასიათთა რთული ფსიქოლოგიური სამყარო, დაძაბული სცენიური გარემო, ემოციური დიალოგები (რომლებიც ხშირად უფრო მკითხელისადმი მიმართული მონოლოგებია), „არ ეტევა საეკლესიო მიზნით დაწერილ, ისიც აგიოგრაფიული თხზულების ჩარჩოებში და წმინდა ისტორიულ-ბელეტრისტული პროზის ხასიათი აქვს“.⁶ ზოგიერთი თანამედროვე მკვლევრის შეხედულებით კი, ნაწარმოებს რომანტიკული ეპოსის იერი უფრო აქვს, ვიდრე საკულტო ძეგლისა.⁷

როდესაც საქმე ეხება მთავარ პერსონაჟთა შორის არსებული კონფლიქტის მიზეზს, მეცნიერთა ერთი ნაწილი სრულ თავისუფლებას იჩენს ტექსტთან მიმართებაში და ამტკიცებს — რომ ვარსქენმა შუშანიკისაგან მოითხოვა უარეყო ქრისტიანობა. აი, რას წერდა ამ საკითხთან დაკავშირებით აკად. ივ. ჯავახიშვილი „თუ მკითხველი იაკობ ხუცესის მოთხრობაში აღწერილს საქმის მთელ გარემოებას

ჩაუკვირდება, ადვილად დაინახავს, რომ ქმრის მრისხანება, შუშანიკისადმი და სასჯელიც, სარწმუნოებრივი ღვეზის შედეგი არ ყოფილა, არამედ გამოწვეული იყო შუშანიკის წასვლით ქმრის ოჯახითგან, რაც ვარსკენს თავისი თავისა და სახლობის შემარცხვენლად მოჰწევია.⁸

ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლაში ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიის გაცნობას იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამებით“ ვიწყებთ. ძველი მომავალ თაობას უღვივებს ეროვნულ თვითშეგნებას. ნაწარმოების მთავარი გმირის მოქმედებაც ამ მიმართულებით უნდა იქნას განხილული. სარწმუნოებისათვის თავდადებული ქალი, პატრიოტია, მისი სახელი უკვდავია. ვარსკენ პიტიახში მოღალატეა რჯულისა და მამასადმე სამშობლოსი, — იგი სიძულვილს იმსახურებს, — ეს არის ძირითადი იდეა ძეგლისა, ამის თქმა უნდოდა თვით იაკობ ზუცესს. იმისათვის, რომ ნათლად წარმოვაჩინოთ ქართული ლიტერატურის ისტორიის მდიდარი ლიტერატურული ტრადიციები, გარკვეული დრო უნდა დავუთმოთ ძეგლის მხატვრული ღირებულების შესწავლას. გამოვკვეთოთ ისტორიული მომენტები.

იბადება კითხვა — ვაღწევთ თუ არა მიზანს?

უნდა ითქვას, რომ ქართული ლიტერატურის მასწავლებლისათვის პრობლემა იყო და კვლავ ძნელად დასაძლევ პრობლემად რჩება ძველი მწერლობის სწავლების საკითხები. მოსწავლეები ყველაზე სუსტ ცოდნას ლიტერატურის ისტორიის ამ სფეროში ავლენენ. არ იციან ამა თუ იმ ძეგლის შინაარსი (თუ იციან, ძალიან ზოგადად), აქედან გამომდინარე — ვერ მსჯელობენ ძეგლთან დაკავშირებულ ლიტერატურულ-ისტორიულ საკითხებზე. საზოგადოდ გავრცელებული შეხედულებით, ამის ძირითადი მიზეზია ეპოქის სიშორე. უცნობი, თხუთმეტი საუკუნის მიღმა შორეული სამყარო, — ძეგლების ენის სირთულე.

ეს საკითხი წინარე საუკუნის მეთოდისტებსაც აწუხებდათ და

გამოსავლიც მოძებნილ იქნა, ცნობილი რუსი მეთოდისტი ვ. სტოუნინი არ მიიჩნევდა სავალდებულოდ, რომ მოსწავლეებს ლიტერატურის შესწავლა დაეწყოთ ძველი რუსული ლიტერატურით:

«Начинать чтение и разборы удобнее с произведений, близких к нашей современности, так как в них изображается обстановка жизни, более или менее знакомая ученикам. Нельзя начинать изучение словесности и с образцов древней или даже старинной русской литературы».⁹

დააყენა რა საკითხი ასეთ სიბრტყეზე, დიდმა რუსმა მეცნიერმა დაარღვია ისტორიზმის პრინციპი, შეცვალა რა იგი დიდაქტიზმით. თანამედროვე პრესაში დღესაც ვხვდებით, აქა – იქ, ამ მცდარი თეორიის გამზიარებლებს, როდესაც საქმე ეხება ძველი მწერლობის სწავლებასთან დაკავშირებულ სიძნელეთა დაძლევის გზებს: ამ საკითხზე პროფ. აკ. თოფურიას სამართლიანად შენიშნავდა:

„არა სისტემატურობისა და ისტორიზმის პრინციპების დარღვევაში უნდა ვეძებოთ გამოსავალი, არამედ მოქმედი პროგრამებისა და სახელმძღვანელოთა დახვეწა-სრულყოფაში, ჩვენი მუშაობის მოქნილი ფორმებისა და მეთოდების მუდმივ ძიებასა და დამკვიდრებაში, სიახლესა და დაოსტატებაში“.¹⁰

და მართლაც საყოველთაოდ ცნობილია, რომ სასკოლო პროგრამები დახვეწას მოითხოვს, ხოლო სახელმძღვანელოები, ქართულ ლიტერატურაში არ ითვალისწინებს თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობის მდიდარ მონაპოვარს, ამიტომაც მიზნის მისაღწევად თვით მასწავლებელს სჭირდება მთელი ძალების მობილიზება.

ახალი შინაარსის მუშაობა (ტექსტზე მუშაობის გზები და პრინციპები IX-XI კლასებში) ახალ ფორმებს მოითხოვს, განსხვავებით ლიტერატურული კითხვისაგან (V-VIII კლასები), მაგრამ „შექმნილი ვითარება გვიკარნახებს ლიტერატურის სწავლების საერთო მეთოდებისა და ხერხების არა მექანიკურად

გამოყენებას ამ კონკრეტული სპეციფიკური მასალების მიმართ, ძველი ფორმების (კლასში კითხვა, გეგმის შედგენა, ახსნა-განმარტება) არა უკუგდებას, არამედ მათს შენარჩუნებას და ზოგჯერ გაღრმავებასა და გაძლიერებასაც კი“.¹¹

ასე რომ (IX-XI კლასებში), ტექსტზე მუშაობის პროცესებში თუ ყურადღებას ვამახვილებდით შერჩეული თავების, შერჩეული ადგილების კომენტირებულ კითხვაზე და წარმატებით ვიყენებდით „შინ კითხვას“, როგორც ტექსტზე მუშაობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მომენტს, ძველი მწერლობის ძეგლებზე მუშაობისას მთელი ყურადღება გადატანილი უნდა იქნას კლასში კითხვაზე და ტექსტს უნდა კითხულობდეს მასწავლებელი. ძველი მწერლობის ძეგლებზე მუშაობის პროცესში, ჩვენი აზრით, უდიდესი მნიშვნელობა აქვს არა მარტო ტექსტის სწორ წაკითხვას, არამედ ტექსტის გამომეტყველებით კითხვასაც („...შენ ჩემი ხატი დაამკუ და საგებელსა ჩემსა ნაცარი გარდაასხ და შენი ადგილი დაგიტყვებიეს და სხუად წარსულ ხარ!“).¹²

„...და ვითარცა შენ შემოქმედი შენი უვარ-ჰყავ, ეგრეცა მე შენ შეურაცხ-გყავ. და, თუ მრავალი ტანჯვაი მოაწიო ჩემ ზედა, მე არა ვეზიარო საქმეთა შენთა“.¹³

„...და აღიღო ასტამი და უხეთქნა მას თავსა და დაჰფლა და თუალი ერთი დაუბუშტა, და მჯილითა სცემდა პირსა მისსა უწყალოდ და თმითა მიმოითრევდა, ვითარცა მკეცი მძვნვარჲ ყიოდა და იზახდა ვითარცა ცოფი“.¹⁴ და სხვ.

ყოველგვარი არტისტიზმისა და ხელოვნურობის გარეშე წაკითხულს გრძნობით, სადა გამომეტყველებით, ინტონაციისა და სათანადო მახვილის გამოყენებით, მასწავლებელი მოსწავლეებს აახლოვებს ეპოქასთან, მათ თვალწინ აცოცხლებს მხატვრულ სურათებს, აცხოვრებს გმირების ცხოვრებით. ამ საკითხზე ჯერ კიდევ ადრე ყურადღებას ამახვილებდა ცნობილი რუსი მეთოდისტი ვ. ოსტროგორსკი და აქვე დასძენდა: «Чтение является не только

удовольствием, наслаждением, но даже однею из педагогических дисциплинарных сил».¹⁵

ეს დებულება გაზიარებულია თანამედროვე მეთოდისტთა აზროვნების ისტორიაშიც.¹⁶

ვიდრე ტექსტის იდეურ-მხატვრულ ანალიზს მოვახდენდეთ, საჭიროა ტექსტის საფუძვლიანი დამუშავება.

იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამების“ ტექსტზე მუშაობის პროცესი ჩვენ ასე წარმოგვიდგება (სასკოლო პროგრამით „შუშანიკის წამების“ ტექსტს ეთმობა ხუთი საათი. მასწავლებელს შეუძლია თვითონ გაანაწილოს ეს საათები თავისი შეხედულების მიხედვით, ტექსტზე მუშაობისათვის ორი ან სამი საათი, ანალიზი, – ერთი ან ორი საათი).

გაკვეთილი I:

გაკვეთილის თემა: იაკობ ცურტაველის – „შუშანიკის წამება“ – ტექსტი.

გაკვეთილის მიზანი: ტექსტის შინაარსის შესწავლა.

გაკვეთილზე მუშაობის მეთოდები: საუბარი, თხრობა, გამოხატულებითი კითხვა, ლექსიკური მუშაობა, კომენტარებული კითხვა.

გაკვეთილის მსვლელობა:

მასწავლებლის შესავალი სიტყვა.

წინა გაკვეთილზე ჩვენ გავცანით ძველი ქართული მწერლობის პერიოდებს. ზოგადად მიმოვიხილეთ ძველი ქართული მწერლობის I პერიოდი (V-X სს) – ადრინდელი ფეოდალური ხანის მწერლობა.

– ვინ შეგვახსენებს, რატომ ვიწყებთ ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიას V საუკუნიდან?

მოსწავლე: – ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიას V საუკუნიდან ვიწყებთ იმიტომ, რომ ადრინდელ ლიტერატურულ ძე-

გლებს ჩვენამდე არ მოუღწევია. მათი ვარაუდის საფუძველს კი გვაძლევს უძველესი ეპიგრაფიკული ძეგლები, — წარწერა ბეთლემის ქართულ მონასტერში (პალესტინა), რომელიც 1953 წ. აღმოაჩინა იტალიელთა არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ ვირჯილიო კორბოს ხელმძღვანელობით. ეს წარწერა თარიღდება V ს-ის 30-იანი წლებით, ამავე საუკუნისაა ბოლნისის სიონის წარწერაც, რომელიც 492-493 წლებს უნდა ეკუთვნოდეს.

მასწავლებელი: — *გაკვიხდებით ლიტერატურულ ძეგლთა მოუღწევლობის მიზეზები.*

მოსწავლე: საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ (IV საუკუნის I ნახევარი) ბრძოლა გაჩაღდა ძველი — წარმართული სარწმუნოების მიმდევართა და ახალი — ქრისტიანული სარწმუნოების აღმსრულებელთა შორის. ქრისტიანობა სპობდა ძველს — წარმართულს, მათ შორის ლიტერატურულ ძეგლებსაც.

მეორე მიზეზი ის არის უძველესი ნაწარმოებების მიუღწევლობისა, რომ ჩვენი სამშობლო განიცდიდა უამრავ მტერთა შემოსევებს. მტერი სპობდა და ანადგურებდა ყველაფერს. მაშინ სტამბა არ იყო და ეს ერთეული ხელნაწერი ეგზემპლარებიც მტრის მიერ ნადგურდებოდა. წიგნებს წერდნენ ხელით, რასაც ძალიან დიდი ღრო სჭირდებოდა (მასწავლებელი აგრძელებს შესავალ სიტყვას).

— დღეს ჩვენ ვიწყებთ იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამების“ — ტექსტის შესწავლას. ნაწარმოები აგიოგრაფიული ხასიათისაა (შეახსენებს ბერძნულიდან — აგიოს — წმინდანი, გრაფოს — თავგადასავალი): იმ პერიოდში, როდესაც ქრისტიანობა ახლად ვრცელდებოდა, მას უხდებოდა ბრძოლა კერპთაყვანისმცემლობასთან, ცეცხლთაყვანისმცემლობასა და აგრეთვე სხვა წარმართულ სარწმუნოებებთან. ქრისტიანული ეკლესია განსაკუთრებული პატივით ეპყრობოდა იმ პირებს, რომლებიც თავს სწირავდნენ ქრისტიანული სარწმუნოებისათვის და ხელს უწყობდნენ მის გავრცელებას.

განმტკიცებას. აგიოგრაფი მწერალი აგვიწერდა ასეთი ისტორიულად არსებული პირების ცხოვრებას და მოწამებრივ სიკვდილს სარწმუნოებისათვის. წმინდანი სასტიკად ეწამებოდა, მაგრამ თავს ბედნიერად თვლიდა, რადგანაც ამ წამებით „საიქიოში“ სულის უკვდავებას იხვეჭდა. იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამებაშიც“ ანალოგიური ამბავია მოთხრობილი.

ნაწარმოების მთავარი მოქმედი გმირებია: „ვარსქენი, — ქვემო ქართლის პიტიახშის — არშუშას ძე და მისი მეუღლე — დედოფალი შუშანიკი — სომეხთა მხედართმთავრის ვარდან მამიკონიანის ასული.

ქვემო ქართლის პიტიახში არშუშა და ვარდან მამიკონიანი თანამებრძოლები იყვნენ, ვარდანი 451 წელს მოკლეს სპარსელებმა. ვარდანი რომ გარდაიცვალა, არშუშამ თავისთან აღსაზრდელად წამოიყვანა ვარდანის ასული შუშანიკი და ვარდანის ძმისშვილები. შუშანიკი იზრდებოდა არშუშა პიტიახშის კარზე. მისი მრწამსი და მსოფლმხედველობა ქართულ ნიადაგზე ჩამოყალიბდა, ამდენად, ეროვნებით სომეხი შუშანიკი გამომხატველია ქართული ეროვნული სულისკვეთებისა.

ვარსქენი ისტორიული პირია, გვაქვს ცნობა, რომ იგი ლალატი-სათვის მოაკვლევინა ვახტანგ გორგასალმა — 484 წელს.

მოქმედების თანმიმდევრობას ტექსტის მიხედვით გავეცნობით. ძეგლი V საუკუნისაა, მაგრამ ჟამთა სიავის გამო მხოლოდ XI საუკუნის I ნახევრის ხელნაწერმა მოაღწია ჩვენამდე.

ტექსტი პირველად 1882 წელს გამოიცა, მეორედ ისტორიკოსმა ს. გორგაძემ გამოაქვეყნა 1917 წელს, მოგვეპოვება — „შუშანიკის წამების“ სომხური რედაქციებიც, ისინი გადაკეთებულნი უნდა იყვნენ ძეგლის ქართული ტექსტიდან. სომხური და ქართული ტექსტები სათანადო გამოკვლევებით გამოსცა ილია აბულაძემ 1938 წელს. სრული ტექსტი ძეგლისა გამოაქვეყნა ხელნაწერთა ინსტიტუტმა 1969 წ. ძეგლის ათას ხუთასი წლისთავთან დაკავშირებით (1978

წ.), გამოიცა შუშანიკის წამების სრული ტექსტი არსებული ხელნაწერების საფუძველზე.

თქვენთვის აქამდე უცნობ ასოებს (მასწავლებელი წერს დაფაზე (ფ დ ვ ჯ მ) ე.წ. ხმარებიდან გამოსული ასოები ჰქვია ფ – ეი, ვ – ეი, ჯ – ხარი, ხოლო დ – მოკლე ი (დაახლოებით რუსული й მსგავსი), რომელიც ძველ ქართულში თითქმის ყველა არსებით სახელს ერთოვდა. მაგ. (მასწავლებელი წერს დაფაზე) მიწა-დ, ღედა-დ, მამა-დ და ა.შ. ქართული სალიტერატურო ენისათვის ამ ასოების ზედმეტობის საკითხი დააყენეს მე-19 საუკუნის 60-იანებმა ი. ჭავჭავაძის მეთაურობით, მათ ცხოვრებასა და მოღვაწეობას დაწვრილებით გავეცნობით X კლასში, მათ ზოგიერთ ნაწარმოებს კი თქვენ უკვე იცნობთ.

შეგვხვდება ძველი ქართული ენისათვის დამახასიათებელი ლექსიკური ფორმები, რომლებსაც თანამედროვე ქართულში სხვა შესატყვისები აქვთ. დღეიდან უნდა ვაწარმოთ ლექსიკონის რვეულებიც, რომლებსაც საშინაო დავალების რვეულთან ერთად თან იქონიებთ. ახლა გადავშალოთ წიგნები და გავეცნოთ ტექსტს.

მასწავლებელი კითხულობს ტექსტს, მიმდინარეობს ლექსიკური მუშაობა, გამომეტყველებითი კითხვა, კომენტირებული კითხვა, თვალსაჩინოების გამოყენება (აჩვენებს მაგ. „სახარებას“, აძლევს განმარტებას, რას წარმოადგენს ეს წიგნი).

მაგ. მასწავლებელი წერს დაფაზე, წარმოთქვამს და განმარტავს: 1. ხატი; 2. სამარტვილენი; 3. შემწუხრდა; 4. ჟამი; 5. ასტამი; 6. კუბასტი და სხვ.

ახდენს კომენტარს შემდეგი ფრაზებისა: „ღედათა ბუნებაი იწრო არს“, „წარსწყმიდე თავი შენი და ჩუენცა წარგუწყმიდენ“ (გვ. 7. 1 აბზ.), „რაისა კელ-იწიფა ჩემ ზედა ცოლმან ჩემმან ესევეითარისა საქმედ?“ „მამამან შენმან წმიდანი შემოიხუნა სახიდ თვსა, ხოლო შენ დევნი შემოიხუნე“. „ოდეს ყოფილ არს აქამოდღე, თუმცა მამათა და ღედათა ერთად ეჭამა პური?“ (გვ. მე-8, I აბზ.).

ძეგლის პირველ ნაწილს ვამთავრებთ მე-8 გვერდით.¹⁷ ამის შემდეგ მასწავლებელი შერჩეულ ადგილებს განმეორებით აკითხებს წარჩინებულ მოსწავლეს და კლასს ანიშვინებს საზეპიროდ.

შინაარსის ლოგიკური თანმიმდევრობისათვის მასწავლებელი კლასს ადგენინებს გეგმას, რომელსაც შეიძლება ასეთი სახე ჰქონდეს:

1. ვარსქენ პიტიანში სპარსთა მეფის პეროზის კარზე.
2. დედოფალი შუშანიკი.
3. შუშანიკის მიერ სასახლის დატოვება.
4. სასახლის ხუცესი იაკობი.
5. ვინმე სპარსი.
6. განრისხებული ვარსქენი.
7. შუშანიკის მტკიცე გადაწყვეტილება არ „შეერთოს“ ურჯულო მეუღლეს.
8. ვარსქენის მუქარა და შუშანიკის დაბრუნება სასახლეში, – „არა დაჯდა იგი გალიაკსა თჳსსა“.
9. საბედისწერო სადილი.
10. „მხეცი და ცოფი“ ვარსქენ პიტიანში.
11. ნაცემი შუშანიკის დაპატიმრება სენაკში.

საშინაო დავალება:

იაკობ ცურტაველი, „შუშანიკის წამება“ გვ. 5-8 (შინაარსი), წერილობით: 2. ამოვწეროთ პერსონაჟთა დამახასიათებელი ადგილები ტექსტიდან: შუშანიკი, ვარსქენი, იაკობ ხუცესი, ჯოჯიკი და მისი ცოლი.

ა) დაუკვირდით ვარსქენისა და შუშანიკის დიალოგებს, გაარკვიეთ თითოეულის პოზიცია.

ბ) გადმოეცით ტექსტთან ახლოს სადილობის სცენა.

გაიმეორეთ ლიტერატურის თეორიის საკითხები: შედარება, ეპითეტი. ამოიწერეთ ტექსტიდან სათანადო ადგილები.

ლიტერატურა:

1. ძველი ქართული ლიტერატურა, ქრესტომათია, VIII კლასის სახელმძღვანელო, — აკად. აკ. შანიძის რედაქციით, თბ., 1959 წ.

2. ს. გაჩეჩილაძე, სიტყვიერებისა და ლიტერატურის თეორია თბ., 1947, გვ. 26-44.

გაკვეთილი II:

გაკვეთილის თემა: იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამება“ (ტექსტი გვ. 8-12).

გაკვეთილის მიზანი: შევასწავლო მოსწავლეებს დასახელებული ტექსტის შინაარსი.

მეთოდები და ხერხები: საუბარი, ლექსიკური კომენტარი, კომენტირებული კითხვა, გამომეტყველებითი კითხვა.

გაკვეთილის მსვლელობა:

მასწავლებელი ამოწმებს წერილობით დავალებას, შემდეგ შინაარსს ეკითხება მოსწავლეს, გამოტოვებულ ადგილებს კლასი ავსებს. მასწავლებელი სვამს ფრონტალურ კითხვებს:

მასწავლებელი: ვინ იყო ვარსქენი და რატომ გაემგზავრა სპარსთა მეფის პეროზის კარზე?

მოსწავლე: ვარსქენი იყო ქართლის პიტიახში, არშუმას ვაჟი, რომელიც სპარსთა მეფის პეროზის კარზე გაემგზავრა მისი მეფობის მერვე წელს 467 წ. (პეროზი მეფობდა 459-484 წწ), ვარსქენი ქრისტიანი იყო, — ქრისტიანულ ოჯახში დაბადებული. მეფის კარზე მისულმა ვარსქენმა ერთგულების დასამტკიცებლად უარყო ქრისტიანობა და მიიღო მაზდეანობა-ცეცხლთაყვანისმცემლობა. თან ასული სთხოვა მეფეს ცოლად, პიტიახშია აღუთქვა სპარსთა მეფეს, რომ პირველ ცოლსა და შვილებსაც გამოაცვლევინებდა რჯულს.

მასწავლებელი: ვინ იყო შუშანიკი და როგორ შეხვდა იგი მეუღლის გამაზდენებას?

შუშანიკი იყო სომეხთა მხედართმთავრის — ვარდან მამიკონიანის ასული „მოშიში ღმრთისაი, სიყრმითგან თვსით“.

როდესაც მან მოციქულისაგან მეუღლის გამაზდენება შეიტყო (მოსწავლე ზეპირად წარმოთქვამს) „დავარდა იგი ქვეყანასა ზედა და თავსა დამართ სცემდა და ცრემლითა მწართა იტყოდა: „საწყალობელ იქმნა უბადრუკი ვარსქენ, რამეთუ უვარ-ყო ჭეშმარიტი ღმერთი და აღიარა ატროშანი და შეერთო იგი უღმრთოთა და აღდგა და დაუტევა ტაძარი თვსი“. (გვ. მე-5 აბზ. III).

მასწავლებელი: რა ვიცით (ტექსტიდან) ნაწარმოების ერთ-ერთი პერსონაჟის იაკობ ხუცესის შესახებ და რატომ ვარაუდობენ მკვლევარნი მის ავტორობას?

მოსწავლე: იაკობი იყო სასახლის კარის მოძღვარი, დედოფალთან დაახლოებული პირი (როგორც ტექსტიდან ჩანს, ვარსქენიც სათანადო პატივით ეპყრობოდა მას), რომელიც თვითონ გვიყვება სასახლის კარზე დატრიალებული ტრაგედიის შესახებ.

(მოსწავლე კითხულობს): „ხოლო ეპისკოპოსი იგი სასახლისაი მის პიტიახშისაი, რომელსა სახელი ერქუა აფოც, არა მუნ იყო, არამედ კაცისა ვისამე წმიდისა ვანად მისული იყო კითხვად რაისამე სიტყვსა და მეცა, ხუცესი დედოფლისა შუშანიკისი, თანა ვყვანდი ეპისკოპოსსა მას და მყის მოიწია ჩუენდა დიაკონი შინაით და გუთხრა ჩუენ ესე ყოველი, მისლვაი პიტიახშისაი და საქმენი დედოფლისანი... ხოლო მე ვიჯმენ ადრე და მივიწიე დაბასა მას, რომელსა იყო ნეტარი შუშანიკ“.

ხუცესმა გაამხნევა შუშანიკი და სთხოვა ეამბნა ყოველივე, დაფარული გულისნადებიც კი, რომ მისცემოდა მას შესაძლებლობა დედოფლის ღვაწლის აღწერისა. გვ. 6.

მასწავლებელი: როგორი შეხედულება არსებობდა ფეოდალურ საქართველოში ქალზე?

მოსწავლე: ფეოდალურ საქართველოში ქალზე ფიქრობდნენ, რომ იგი გონებრივად შეზღუდული იყო „დედათა ბუნებაი იწრო არს“ – ეუბნება სპარსი – ვარსკენს.

მასწავლებელი: როგორ შეხვდა ვარსკენი მეუღლის სასახლიდან წასვლას?

მოსწავლე: სამი დღის შემდეგ სასახლეში ბრუნდება ვარსკენი, იგი იბარებს სასულიერო პირებს და მოურიდებლად უცხადებს, ნუ მეძღუდით და ნურც შემიძულებთ (თითქოს გრძნობს თავის დანაშაულს), შემდეგ კი არ მალავს თავის აღშფოთებას გამოწვეულს შუშანიკის მოქმედებით (მოსწავლე ზეპირად წარმოთქვამს) „რაისა ხელიწიფა ჩემ ზედა ცოლმან ჩემმან ესევითარისა საქმედ? აწ მიველით და არქეთ, ვითარმედ: შენ ჩემი ხატი დაამხუ და საგებელსა ჩემსა ნაცარი გარდასხ და შენი ადგილი დაგიტევებიეს და სხუად წარსულ ხარ...“

მასწავლებელი: გადმოეცით ზეპირად შუშანიკის პასუხი ვარსკენის გულისწყრომაზე, თქვენი აზრით, სწორია, თუ არა, შუშანიკის პოზიცია?

მოსწავლე: (აქ შეიძლება კამათი გაიმართოს, მასწავლებელი მოსწავლეებს ეხმარება გზის გაკვლევაში). შუშანიკს, ვარდან მამიკონიანის ასულს, რომელსაც ჯერ კიდევ ადრე შეუმზადებია სამსხვერპლოდ თავისი თავი ქრისტიანული სარწმუნოებისათვის, არ შეეძლო მოღალატე მეუღლის თანაზიარი გამხდარიყო (მოსწავლე ზეპირად წარმოთქვამს შუშანიკის პასუხს). „არა თუ მე აღემართა... მე არა ვეზიარო საქმეთა შენთა“ (გვ. 7, II აბზ.).

მასწავლებელი: აღწერეთ სადილობის სცენა.

მოსწავლე: მოგვითხრობს ტექსტიდან სათანადო ადგილს და განსაკუთრებით წარმოაჩენს ვარსკენს, როგორც უარყოფით პიროვნებას – „ცოფს“, „მგელს“, „მხეცს“ (გვ. 7-8).

ასეთი განმეორებისა და ცოდნის განმტკიცების შემდეგ მასწავლებელი ყოველგვარი შესავალი სიტყვის გარეშე აგრძელებს ტექსტის წაკითხვას. აწარმოებს ლექსიკურ მუშაობას, ახდენს კომენტარებს: — 1. სალბუნი; 2. ჭამადი; 3. უწყია; 4. უკამური; 5. შეურაცხთაგანი; 6. ამბოხი; 7. ხორშაკნი; 8. დამღიერებულნი; 9. ჩარადოვანნი და სხვ.

მასწავლებელი ახდენს ნაწარმოებში დასახელებული აგიოგრაფიული ადგილების განმარტებას, ტექსტს ხელმეორედ აკითხებს მოსწავლეს შერჩეული ადგილების მიხედვით: 1. „და ვითარ ცისკარ ოდენ იყო... და იგი ნადირობად წავიდა“, გვ. 8. აბზ. IV; 2. „და ვითარ შევედ შინა ვიხილე ხატი მისი დაბძარული... ხოლო მე ვარქუ: „ნუ რას ესწრაფი იყოს შენ თანა“, გვ. 9, III აბზ; 3. „ღიაკონი ერთი მის ეპისკოპოსისაი და დადუმნა ხოლო და სიველტოლად იწყო სწრაფით“, გვ. 10, III აბზ; 4. „მამინ წამოიყვანეს და მოჰყვანდა წმიდად შუშანიკ უკამური არღარა მიხილოთ ცოცხალი გამოსრული ციხით“, გვ. 10-11; 5. „ჟამსა ზაფხულისასა ... მოხუცებული არავინ არს მათ ქუეყანათა“, გვ. 12.

მასწავლებელი უნიშნავს საზეპირო ადგილებს. მასწავლებლის დახმარებით მოსწავლეები ადგენენ გეგმას, რომელსაც შეიძლება ასეთი სახე ჰქონდეს:

1. დედოფლის მოძღვარი ნახულობს და ანუგეშებს დედოფალს;
2. „სისხლი ესე განმწმედელ არს ცოდვათა ჩემთა“.
3. შუშანიკი ვარსქენს სამკაულებს უბრუნებს „მე ამას ცხორებასა არღარად მეცმარების“.
4. შუშანიკის სასახლიდან კვლავ წასვლა ეკლესიის მახლობლად სენაკში.
5. ვარსქენის მიერ დედოფლის მრავალგზის წამება და დაპატიმრება ციხეში.
6. ხალხი თანაუგრძნობს საყვარელ დედოფალს.
7. შუშანიკი ციხეში.

8. მოძღვარი არ ტოვებს თავის დედოფალს.
9. ვარსკენი კვლავ მოითხოვს დედოფალი დაბრუნდეს სასახლეში, სიყვარული თუ შეღახული თამოყვარეობა?
10. საპყრობილე და მძიმე კლიმატური პირობები.
11. შუშანიკის ამბავი მოედო მთელ ქართლს.
12. წმინდანის აღსასრული.

საშინაო დავალებათ:

1. იაკობ ცურტაველი, „შუშანიკის წამება“ – ტექსტი, გვ. 8-12.
2. ვაგრძელებთ წერილობით დავალებას, რაც გულისხმობს: – პერსონაჟთა დამახასიათებელი ადგილების, ნაწარმოებში ასახული გეოგრაფიული გარემოს, ბუნების ამსახველი სურათების, მხატვრული გამომსახველობითი ხერხების – შედარება, ეპითეტის ამოწერას.
3. ვავალებთ მოკლე შინაარსის შედგენას.

ლიტერატურათ:

1. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ქრესტომათია, თბ., 1979, გვ. 8-12.
2. ს. გაჩეჩილაძე, ქართული სიტყვიერებისა და ლიტ. თეორიის საკითხები, თბ., 1977, გვ. 93-128.

შენიშვნები:

- ¹ ვიზიარებთ მკვლევართა მოსაზრებას იმასთან დაკავშირებით, რომ აღდგეს ტრადიცია იაკობ ხუცესი, მაშინ, როდესაც ეს ძეგლი დაიწერა (476-483 წწ), იგი კარის ხუცესი იყო, იხ. შ. ონიანი, იაკობ ხუცესის „შუშანიკის წამება“, „მაცნე“, ენისა და ლიტ. სერია, 1978.
- ² გ. იმედაშვილი, „ვეფხისტყაოსნის“ პარალელები მეათე საუკუნის ქართულ ჰიმნოგრაფიაში, „ლიტერატურული ძიებანი“, II, 1944, გვ. 199-204; მისივე, „ვეფხისტყაოსანი“ და ქართული კულტურა, თბ., 1968, გვ. 368.

³ ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია „შუშანიკის წამების“ საიუბილეო წელი – იხ. აღ. ბარამიძე, წამება შუშანიკისი, „ლიტ. საქართველო“, 1978, №48 (451), რ. სირაძე, იაკობ ხუცესის სახის-მეტყველება, „ლიტ. საქართველო“, 1978, №38 (2141); ელ. ხინთიბიძე, „შუშანიკის წამება“ და ბიზანტიური აგიოგრაფია, „ლიტ. საქართველო“, 1978, №47 (2150); გრ. ფარულავა, მღვიმარე სული იაკობ ხუცესისა, „ლიტ. საქართველო“, №49 (2152), და მრ. სხვ.

⁴ დაწვრილებით იხ. რ. სირაძე, „იაკობ ხუცესის სახისმეტყველება, „ლიტერატურული საქართველო“ (დასახელებული ნომერი).

⁵ აღ. ბარამიძე, „წამება შუშანიკისი“, „ლიტერატურული საქართველო“ (დასახელებული ნომერი).

⁶ კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, 1960, გვ. 116.

⁷ რ. ბარამიძე, დეტალების ხელოვნება, „ლიტერატურული საქართველო“, 1978, №43.

⁸ ივ. ჯავახიშვილი, ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლა, წიგნი I, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, თბ., 1945, გვ. 48.

⁹ В.Я. Стоюнин, Избранные педагогические сочинения, Москва, 1954, стр. 323-324.

¹⁰ აკ. თოფურია, ქართული ლიტ. სწავლების მეთოდთა, თბ., 1974, გვ. 254.

¹¹ აკ. თოფურია, ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდთა, გვ. 360.

¹² ძველი ქართული ლიტერატურა, ქრესტომათია, თბ., 1979, გვ. 7.

¹³ იქვე.

¹⁴ იქვე, გვ. 8. იხ. აგრეთვე იზოლდა ქაფიაშვილი, ძველი ქართული ლიტერატურა, საკითხავი წიგნი, თბ., 1993, გვ. 90-108.

¹⁵ В.Я. Острогорский, Выразительное чтение, С. Петербург, 1885, стр. 17.

¹⁶ იხ. გრ. ბარამიძე, ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდთა, თბ., 1960, გვ. 70-126; პროფ. აკ. თოფურია, ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდთა, გვ. 129-152.

¹⁷ იხ. ძველი ქართული ლიტ. ქრესტომათია, გვ. 5-12.

2. გიორგი მერჩულეს „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ სწავლების ზოგიერთი საკითხისათვის

როგორ ვასწავლოთ გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება?

ეს კითხვა საკითხთა წყებას მოიცავს:

1. ტაო-კლარჯეთის სამონასტრო მშენებლობის მნიშვნელობა, – გრიგოლ ხანძთელის მიერ აშენებული მონასტრები არ არის მხოლოდ ქართული ზუროთმოძღვრების ნიმუშები, – იქ კულტურული ცხოვრება ჩქეფდა, იწერებოდა ორიგინალური შრომები, იქმნებოდა ხელნაწერთა პირები, ძველ საქართველოში, როდესაც ჯერ კიდევ არ იყო სკოლები, მონასტერი ყრმათა აღზრდის კერაც იყო.
2. გრიგოლ ხანძთელი – სახელოვანი წინაპარი.
3. VIII-LX საუკუნეების საქართველო, სწრაფვა ეროვნული გაერთიანებისაკენ და პატრიოტული პათოსი გიორგი მერჩულისა.
4. მომძლავრებული ქრისტიანული რელიგიის ავტორიტეტი და მისი გავლენა საერო ფეოდალებზე.
5. რომანული ეპიზოდები და მათი მნიშვნელობა.
6. მწერლის ენა და სტილი, ნაწარმოების მხატვრული მხარე – სასულიერო მწერლობის მდიდარი ლიტერატურული ტრადიციები. ვიდრე დასახელებულ პრობლემურ საკითხებს გამოეყოფთ, საჭიროა წარიმართოს ტექსტზე სწორი მუშაობა, რადგანაც სახელმძღვანელო-ქრესტომათიაზე და საერთოდ ბეჭდურ მასალაზე მუშაობა წარმოადგენს ცოდნის შეძენის წყაროსა და ქართული ლიტერატურის შესწავლის უძლიერეს ფაქტორს.

ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლის ქართული ლიტერატურის პროგრამების მიხედვით IX კლასში „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ შესწავლას 5 საათი ეთმობა. საათთა დასახელებული რაოდენობიდან 3 სთ შეიძლება დაეუთმოთ ტექსტზე მუშაობას, 2 – შემაჯამებელს.

ვიყენებთ შემდეგ მეთოდებსა და ხერხებს: საუბარი, თხრობა, გამომეტყველებითი კითხვა, ლექსიკური მუშაობა, კომენტარებული კითხვა, შემაჯამებელ გაკვეთილებზე – სასკოლო ლექციური მეთოდი.

ნაწარმოების შინაარსის ათვისება სიძნელეებთან არის დაკავშირებული. ამ სიძნელეებს განაპირობებს ძეგლის ენა და რთული კომპოზიციური აგებულება. მოსწავლეთა ყურადღების მობილიზებისათვის ტექსტის წაკითხვამდე მეთოდურად გამართლებულია მასწავლებლის შესავალი საუბარი, შეიძლება მოვანდინოთ პროვოცირება და გამოვიყენოთ საგანთაშორისი კავშირი:

1. ბიოგრაფიული ცნობები. მისი მოღვაწეობის პერიოდი და ადგილი. მერჩულე (ზოგჯერ მოსწავლეებს გვარი ჰგონიათ), მწერლის სადაურობას არ აღნიშნავს და არც შერქმეული სახელია. იგი ყოფილა თეოლოგი-მეცნიერი, ქრისტიანული მოძღვრების მცოდნე. მერჯულე-რჯულის მოძღვარს ნიშნავს.¹

2. ძეგლის დაწერის ისტორია და ტექსტის კომპოზიციასთან დაკავშირებული საკითხები: „ცხოვრება გრიგოლ ხანძთელისა“ დაიწერა 951 წელს, 958-968 წლებში ტექსტი გადაუკეთებია და შეუესია ბაგრატ ერისთავთ-ერისთავს (ამ პიროვნებას მოსწავლეები საქართველოს ისტორიიდან იცნობენ – ი.ქ.), პირველი სახით იგი ჩვენამდე არ არის მოღწეული.

3. ხელნაწერები და გამოცემები: „ცხოვრება“ აღმოაჩინა და მეორედ აღწერა 1845 წ. ნიკო ჩუბინაშვილმა. გამოსცა ნ. მარმა 1911 წ. გამომცემელმა ტექსტს დაურთო რუსული თარგმანი. 1946 წელს ტექსტი გამოაქვეყნა ს. ყუბანეიშვილმა (ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია), ხოლო 1949 წ. – პ. ინგოროყვამ, 1964 წელს – ხელნაწერთა ინსტიტუტმა და სხვ. ვიყენებ თვალსაჩინოებას (მაგ. ფოტოსურათები მონასტრებისა და სხვ.).

შესავალი საუბრის შემდეგ მასწავლებელი თვითონ კითხულობს ტექსტს (დიდი მნიშვნელობა აქვს ტექსტის სწორ წაკითხვას),

ძველი ქართული ენისათვის დამახასიათებელ ფორმებს თანამედროვე ენის შესატყვისით წერს დაფაზე, მაგ., ჯერკუალი, ჰბასრობნ, ჰასაკისა, მზუაობარ, საცმარი, ძელისა, საოსტოგნედ, უზაკუეელი, უდრტუინველად, საჩინოთა, განუტევა, ფიცხელი, შეურაცხი და სხვ. განმარტავს შემდეგ ფრაზებს მაგ.: „ხოლო სიბრძნჳცა იგი ამის სოფლისა ფილოსოფოსთაი ისწავა კეთილად, და რომელი ჰოვის სიტყუაი კეთილი, შეიწყნარის, ხოლო ჯერკუალი განაგდის“. „არამედ თავით თვისით დანიელ წინასწარმეტყუელისა სიტყუასა იტყვნ, ვითარმედ: „პური გულის სათქუმელი არა ვჭამო“...

„კეთილ არს უდაბნოი იგი მზისა მცხინვარებითა და ჰაერისა შეზავებითა ყოვლით კერძო“.

„წეს არს წესი საღმრთოი საეკლესიო ეკლესიასა შინა ჩემსა დაწესებად ბრძენთაგან განუკითხველი“ და სხვა.

ძველი ქართული ენის შესატყვის ნორმებს მოსწავლეები ინიშნავენ ლექსიკონის რვეულში, მახვილდება ყურადღება პერსონაჟთა ვინაობასა და დამახასიათებელ ადგილებზე.

ძველი ერთი შეხედვით კომპოზიციურად შეუკერელი ნაწარმოების შთაბეჭდილებას ტოვებს. ამის მიზეზი შეიძლება იყოს უამრავი პერსონაჟი და მათი სათავეგადასავლო ამბების აღწერა, მაგრამ აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მწერალს ყურადღების ცენტრში ჰყავს მთავარი პერსონაჟი, გრიგოლ ხანძთელი და მართლაც მასთან დაკავშირებული მოვლენები და ფაქტები ნაწარმოებში უაღრესად ლოგიკური თანმიმდევრობით ვითარდება: ვინაობა, აღზრდა, გრიგოლი სამონასტრო მშენებლობის ორგანიზატორი, ურთიერთობა საერო ფეოდალებთან, აღზევება, ბუნებრივი სიკვდილი. რაც შეეხება სხვა სასულიერო პერსონაჟებს, მათ შესახებ სიტყვას მოკლედ ჭრის და ეხება მათი მოღვაწეობის არსებითსა და დამახასიათებელ მხარეს.

მამასადამე, მაგისტრალური ხაზი ნაწარმოებისა გრიგოლ ხანძთელს მიჰყავს და ჩვენც ტექსტის დამუშავება ამ მიმართულებით უნდა წარვმართოთ.

გრიგოლი „იყო შვილი წარჩინებულთა, დიდებულთა და მართლ-მორწმუნეთა მამა-დედათა, და სახლსა შინა სამეუფოსა დიდისა ნერსე ერისთავისასა აღზრდილ იყო ჴელითა კეთილად მსახურისა დედოფლისა ნერსეს ცოლისადათა, რომელსაცა ეშვილა, რამეთუ იყოცა ძმისწული მისი“... მისი პორტრეტი, როგორც წმინდანისა („ცხოვრება გრიგოლ ხანძთელისა“ პირველი აგიოგრაფიული ძეგლია, სადაც მოცემულია წმინდანის პორტრეტი), სრულყოფილადაა წარმოდგენილი: „ხოლო იყო ხილვითა დიდ, ჴორციითა თხელ, პასაკითა სრულ, ყოვლად კეთილ, სრულიად გუამითა მრთელ და სულითა უბიწო“...

სამხრეთ საქართველოში კულტურული ცხოვრების ამაღორძინებელ გრიგოლს მოღვაწეობა თანამოაზრეებთან ერთად ხანძთიდან დაუწყია. შორისმჭვრეტელობა და ნიჭიერება ჩანს მის მიერ გადაღებული პირველივე ნაბიჯებიდან, როდესაც იგი გაბრიელ დაფანჩულს დაუახლოვდა, მან კი აშოტ კურაპალატთან წარადგინა მოძღვარი. მათ მისცეს: „კირით-ხურონი და ნივთი ყოველი ქვითკირისა ეკლესიის საშმნებლად“.

გრიგოლმა იცის, რომ მძიმეა ბერის ცხოვრების ტვირთი, ამიტომაც უამრავ მსურველთა შორის ფრთხილად არჩევს ძმობის წევრებს: „მამად გრიგოლ არავის უდებთაგანსა შეიწყნარებდა, არამედ პირველად, გამოცადის ყოველსა ზედა კეთილისა საქმესა და უკუეთუ იპოვის გულითა უმანკოდ, უზაკუეელი და უდრტუნველად სიმდაბლით მორჩილი, წადიერებად ყოველსა ზედა კეთილისა საქმესა, იგი შეიწყნარის“.

გრიგოლი არა მხოლოდ წვრთნიდა და ზრდიდა თავის მოწაფეებს, საკუთარი ცოდნის ამაღლებაზეც ზრუნავდა: „ხოლო ახლისა დაბეჭდილნი წიგნნი ზეპირით იცოდნა და მრავალნი წიგნნი ძუელისაცა შჯულისანი, არამედ დაუბეჭდველნი“. იგი თავისი განათლებითა და ენამზიანობით ხიბლავს მის გარშემო მყოფთ: „ვთქვა მრავ-

ლისაგან მცირედი ესრჱთ რამეთუ ბუნებით ერთგუამ არს ქუეყანად უღაბნოთად მათ და კეთილად შეზავებულ მზისაგან და ჰაერისა“... — აღნიშნავს იგი ხანძთის ბუნების შესახებ. გრიგოლმა მჭევრმეტყველურად შეამკო აშოტი და მისი სამეფო კარი: „არა მოაკლდეს მთავრობად შეილთა შენთა და ნათესავთა მათთა ქუეყანათა ამათ უკუნისამდე ჟამთა“ და სხვა.

საყოველთაო პატივითა და ავტორიტეტით სარგებლობენ ხანძთაში მოღვაწე ბერები, მათ შორის განსაკუთრებით გრიგოლ ხანძთელი: „მი-რამ-იწია პალატად, მოეგებნეს ძენი კურაპალატისანი... კურაპალატი (აშოტ) ზე აღდგა და წინა მოეგება ნეტარსა მამა გრიგოლს“. ასევე ვამახვილებთ ყურადღებას როგორ ხვდება მას აფხაზთა მეფე დიმიტრი და სხვა.

გიორგი მერჩულე თავის გმირს ამკობს ყველა მაღალი ადამიანური თვისებით — ნაწარმოების მიხედვით იგი გულმოწყალე მოძღვარია. როდესაც აფხაზეთში გაპარული თევდორე და ქრისტეფორე პატიებას სთხოვენ, იგი არ სჯის მათ: „ვითარ იხილეს მამად გრიგოლ, შეუვრდეს ცრემლით, ზოლო წმიდამან მან აღადგინნა და შეიტკბნა სიყვარულით“. ასევე მრისხანე ბერი გულმობიარე მოძღვრად გადაიქცევა და შეუნდობს ატირებულ „სიძვის დიაცს“: „მაშინლა ჯუარი დასწერა და აკურთხა ლოცვითა და შეჭურვა მადლითა და მისცა — თჳსთა კამლთა საბელი, რაითა სარტყლად შეირტყას და მან ყო ეგრჱთ“.

ახალგაზრდების ყურადღებას გაავამახვილებთ ტექსტის იმ ადგილზე, თუ რა საოცარი სინაზითა და პატივით ეპყრობა იგი მშობელ დედას. სახელგანთქმულ გრიგოლთან მოხუცებული დედა ჩამოდის. მერეს მონასტრიდან ფებრონია ატყობინებს გრიგოლს დედის ამბავს: „ზოლო წმიდად იგი ძმ უბიწოდ მალიად მივიდა დედისა წინაშე მორწმუნისა და თაყუანის-სცა მას და მშჳლობაი მისცა“.

ნაწარმოების პერსონაჟთაგან გამოეყოფთ: საბას, გრიგოლის, დედის

დისწულს“, რომელიც იყო იშხნის განმახლებელი და შემდეგ მისივე ეპისკოპოსი, თეოდორეს – ნეზვის მაშენებლის, ქრისტეფორეს – კვირიკეთის აღმშენებელს. არსენს – ქართლის კათალიკოსს – ძველი ქართული კულტურის თვალსაჩინო წარმომადგენელს. ეფრემს, – აწყურის ეპისკოპოსს, რომელმაც შშობლიურ ეკლესიას მირონის ადგილზე კურთხევის უფლება მოუპოვა: „დიდი ეფრემ მრავლისა კეთილისა მომატყუებელ იქმნა ქუეყანასა ჩუენსა, რამეთუ პირველად აღმოსავალისა კათალიკოსთა მიპრონი იერუსალემით მოჰყვანდა, ზოლო ეფრემ ქრისტესმძიერთა ბრძანებითა მიპრონისა კურთხევად ქართლს განაწესა“...

ილარიონს – უბისის წინამძღოლს.

ეპიფანეს, რომელიც „სიმდაბლითა თჳსთა მოიწია საზომსა თჳსისა მოძღუარისასა“.

გრიგოლის სახელოვანი მოწაფეები იყვნენ მატო და ზენონი. ტექსტში ყურადღებას ვამახვილებთ საერო ფეოდალებზე, ასეთებია: მეფე აშოტ კურაპალატი, მისი შვილები ადარნერსე და ბაგრაცი; აფხაზთა მეფე დემეტრე, გაბრიელ დაფანჯული, გუარამ მამფალი და სხვა. საინტერესო მხატვრული სახეა აშოტის სატრფო.

VIII-IX საუკუნეებში სასულიერო ფენა მძლავრ სოციალურ ფენას წარმოადგენდა. მწერალი უდიდესი სიმპათიით გვიხატავს მათი ცხოვრების ნათელ სურათებს. ერთგვარად აპირისპირებს საერო ფეოდალებთან და ამით უფრო მკვეთრად წარმოაჩენს მათ ავტორიტეტს.

„სარწმუნონი და ჭეშმარიტნი მონაზონნი ქუეყანასა ზედა არა ვისსა კელმწიფებასა ქუეშე არიან“ – ქედმაღლურად აცხადებს მწერალი და ეს ტენდენციაა გატარებული მთელი ნაწარმოების ფონზე. ყურადღებას ვამახვილებთ ტექსტის შემდეგ ადგილებზე: როდესაც გრიგოლს ეპისკოპოსად კურთხევას სთხოვენ, იგი თავის უარს ასე ასაბუთებს: „ვითარმედ მსოფლიოთა მათ წმიდათა საყდართა არა უმრწემს არიან წმიდანი უდაბნოთა ეკლესიანი“-ო: ბაგრატ კურა-

პალატს საბა ბერი ქედმაღლურად პასუხობს: „შენ ქუეყანისა გელმ-
წიფე ხარ, ხოლო ქრისტე ზეცისა და ქუეყანისა და ქუესენელთა“...
გუარამ მამფალს ეპისკოპოსი ასე ეუბნება: „უკუეთუ ახალი რადმე
კეთილი წესი ერის კაცმან გულისცმა-ყოს, მსგავსად ბრძანებისა
შენისა, უმჯობეს ღუმილი არს, არა თავით თვსით ქადაგებდეს,
არამედ აუწყოს თვსსა ეპისკოპოსსა და, თუ ჯერ-იყოს, მან ასწავოს
თვსსა სამწყსოსა“...

შეყვარებულ მეფეს მონაზონი ფებრონია ისე უკმეხად შეხვდება,
რომ განიარაღებულ კურაპალატს გულისტკივილით აღმოხდება:
„ნეტარ მას კაცსა, ვინ არღარა ცოცხალ არს“-ო.

უნდა აღინიშნოს, რომ აგიოგრაფი მწერალი ოსტატურად წარ-
მოაჩენს პერსონაჟთა შინაგან სამყაროს, ამ მხრივ ძეგლში უზვად
არის ფსიქოლოგიური მომენტები, მაგ., სიძვის ღიაცის“, აშოტის,
ეფრემის თუ სხვა, რაც მათ ჩვენს თვალში ერთგვარ ხიბლს
მატებს“.⁵

ტექსტის დამუშავებისას ვაკვირდებით მწერლის ენას – აგ-
იოგრაფიისათვის დამახასიათებელი თხრობის მანერას: ხშირად წყვეტს
ძირითად ამბავს და იძულებულია გადაუხვიოს, როდესაც ამა თუ იმ
მოწაფის თავგადასავალს ურთავს, შემდეგ კი კვლავ პირველ სიტყ-
ვას უბრუნდება „არამედ აწ კუალად პირველსავე სიტყუასა მივი-
დეთ“-ო. ყურადღებას ვამახვილებ პერსონაჟთა შინაგანი განცდების
ამსახველ სურათებზე (განრისხებული გრიგოლი, შეწუხებული და
სასოწარკვეთილი აშოტ კურაპალატი, მონანი „სიძვის ღიაცი“ და
სხვა). საყურადღებოა პეიზაჟის ამსახველი სურათები: ხანძთა, შატ-
ბერდი და სხვა. პოეტური ენა-ეპითეტი, მეტაფორა, შედარება, დაპირ-
ისპირება და სხვ.

საყურადღებოა მწერლის ეროვნული პათოსი: „ქართლად ფრია-
დი ქუეყანაჲ აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა
ჟამი შეიწირვის და ლოცვაჲ ყოველი აღესრულების“, რომელიც
მთელ ნაწარმოებს გასდევს.

ტექსტზე მუშაობის პროცესში წარმატებით უნდა გამოვიყენოთ მხატვრული ნაწარმოების დაგეგმვა-დასურათება. გეგმის შედგენა ხელს შეუწყობს შინაარსის დამახსოვრებას, მოვლენათა ლოგიკური თანმიმდევრობით შესწავლას. აგეგმვის დროს დასაშვებია მწერლისეული ფრაზების გამოყენება. ტექსტის პირველი ნაწილის (დაყოფა პირობითია) გეგმა შეიძლება მოსწავლეთა დახმარებით ასე წარმოვადგინოთ:

1. გრიგოლ ხანძთელის ვინაობა.
2. სწავლა-განთლება VIII-IX საუკუნეების საქართველოში.
3. გრიგოლის პორტრეტი
4. „და აწ პატივსა ეხედავ და პატივისგან მეშინის“.
5. გრიგოლის თანამოაზრენი.
6. სამონასტრო მშენებლობა ხანძთაში.
7. გაბრიელ დაფანჩული.
8. მეფე აშოტ კურაპალატი ეცნობა გრიგოლს.
9. ქებაჲ ხანძთისად.
10. ზენონი.

ტექსტის საფუძვლიანი შესწავლის გზით უნდა მომზადდეს ნიადაგი მისი ანალიზის, მის გარშემო მუშაობის წარმატებით წარმართვისათვის.

1. აკ. თოფურია, ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდика, თბ., 1974.
2. რვაწლიანი და საშუალო სკოლების პროგრამები, ქართული ენა და ლიტერატურა (IV-X კლასები), თბ., 1984.
3. ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, IX კლასის სახელმძღვანელო, ავტორთა კოლექტივი, თბ., 1999.
4. ლ. მენაბდე, ძველი ქართული მწერლობის კერები, ტომი I, ნაკვეთი II, თბ., 1962, გვ. 408.
5. რ. ბარამიძე, გიორგი მერჩულე – ქართული პროზის დიდოსტატი და მშვენიება, თბ., 2001, გვ. 86, 87, 90.

1. „ვეფხისტყაოსნის“ სწავლების ისტორიიდან

უკანასკნელ წლებში პრესაში ბევრი საყურადღებო შენიშვნა გამოიტყა სასკოლო რეფორმის ახალ მოთხოვნათა შესაბამისად სწავლების პროცესის გარდაქმნისათვის, მეთოდური ლიტერატურის დახვეწისა და გაფართოების საჭიროებაზე და სხვ. თავისი მიზეზები და მრავალი ასპექტი აქვს იმ განსხვავებულ აზრებსაც, რომლებიც გვხვდება ძველი ქართული ენისა და ლიტერატურისათვის შესაბამისი სწავლების საკითხებზე. მათ შორის კვლავ ყურადღების საგნად რჩება შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“.

ეს თხზულება ითვლებოდა და დღესაც ითვლება ქართული სკოლისა და მაშასადამე, მოსწავლეთა სამაგიდო სასწავლო წიგნად, ამის ნათელი დადასტურებაა ერთიანი ეროვნული გამოცდების ქართული ლიტერატურის პროგრამებში ასეთი ფართო სპექტრით პოემის ცალკეული საკითხების წარმოდგენა.¹

ისტორიულად ჩვენი წინაპრები ამ ნაწარმოებით ეცნობოდნენ და სწავლობდნენ სამშობლოს სიყვარულს, მეგობრისადმი ერთგულებას, ქალისადმი უზადო დამოკიდებულებას, მაღალადამიანური ღირებულებებისადმი ხელშეუხებლობას, „ტკბილ-ქართული ენის“ მოვლა-პატრონობას, ერთი სიტყვით, ყოველივე იმას, რაც უნდა ემსახურებოდეს ადამიანის ეთიკურ-ესთეტიკურ აღზრდას.

„ვეფხისტყაოსნის“ ასეთ პოპულარობას, ბუნებრივია, უნდა მოჰყოლოდა მის შემსწავლელ მეცნიერებათა, კერძოდ, მეთოდური მეცნიერების განვითარებაც, — ეს ასეც მოხდა. შეიძლება თამამად ითქვას, ძველ ქართულ პედაგოგიკურ აზროვნებასა და მწერლობაში არც ერთი ლიტერატურული ნაწარმოები არ ყოფილა ისე სისტემა-

ტური განსჯისა და დაკვირვების ობიექტი, როგორც შოთას დიდებული პოემა. ასე რომ, ჩვენი უმდიდრესი კულტურულ-პედაგოგიკური ტრადიციებით შესაძლებელია „ვეფხისტყაოსანი“ განვიხილოთ როგორც ერთ-ერთი ისეთი პირველხარისხოვანი მხატვრული ძეგლი, რომელშიც ღრმად არის გარკვეული ლიტერატურული აზროვნების სპეციფიკური თეორიული საკითხები, რომლის მიხედვით დაწერილია უაღრესად ორიგინალური, მაღალი ეროვნული მნიშვნელობის თხზულება, წინა პლანზე წამოვწიოთ მისი მაღალი იდეური შინაარსი და მხატვრულობა, რამაც თავისთავად უთუოდ ხელი უნდა შეუწყოს ლიტერატურულ ნაწარმოებთა სწავლების სწორად დაყენებისა და ცხადია, მეთოდოკური აზროვნების განვითარებასაც.

ყოველივე ზემოთაღნიშნულს განაპირობებს შესაფერისი სასწავლო გარემო და სწორად შედგენილი სასკოლო პროგრამები ქართულ ლიტერატურაში. მით უფრო, რომ იცვლება სასკოლო სტრუქტურა და სამართლიანად გაემიჯნება დაწყებითი განათლება, საბაზო კლასებისათვის განკუთვნილ სასწავლო პროგრამებს, რაც უდაოდ სახელმძღვანელოების გადამუშავებას გაითვალისწინებს. ამიტომ საჭიროდ მიგვაჩნია გადავხედოთ „ვეფხისტყაოსნის“ სწავლების ისტორიას.

„ვეფხისტყაოსანს“ სკოლისაკენ გზა გაუკვალეს ჯერ კიდევ მე-18 საუკუნის დასაწყისში ვახტანგ VI-მ. მე-19 საუკუნის 50-იან წლებში დ. ჩუბინაშვილმა ცნობილი ქრესტომათიით. დიდი ინტერესით შეხვდა იმდროინდელი ახალგაზრდობა „ვეფხისტყაოსნის“ შესწავლას და ამ ინტერესს ვერ უკმაყოფილებდა მათ ბუნების კარში დაბეჭდილი სტატია შოთა რუსთაველზე და რამდენიმე ნაწყვეტი ილუსტრაციებით „ვეფხისტყაოსნიდან“. მოღწეული მასალებით დასტურდება, რომ სასწავლო ინსტიტუტის მასწავლებელ გიორგი იოსელიანს, ხშირად მიმართავდნენ თხოვნით მოსწავლეები, ესწავლებინა ქართული ენა და აეხსნა „ვეფხისტყაოსანი“.²

როგორ ესწავლებინათ ეს დიდებული პოემა აზრთა სხვადასხვაობას იწვევდა, ზოგიერთი პედაგოგი „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტს „განმარტებითი კითხვის“ დანერგვისათვის იყენებდა, რაც არ იყო მართებული. უცნობი ოპონენტი 1883 წელს ჟურნალ „მწეშის“ ფურცლებზე გამოქვეყნებულ წერილში (ვინმე ქ.უ. — ვერ დავადგინეთ ამ ფსევდონიმის ნამდვილი ავტორი — ი.ქ.), ამ ფაქტთან დაკავშირებით აღნიშნავს, რომ არ არის მიზანშეწონილი ყველა კლასში, მოსწავლეთა ასაკის გაუთვალისწინებლად, მიმბაძველობით ვასწავლოთ, „ვეფხისტყაოსანი“, რაკი მისი ავტორი XII საუკუნის გამოჩენილი მწერალი იყო.³

ამ წერილის ავტორი დღევანდელობასაც ეხმაურება, კერძოდ, მისი აზრით, მოსწავლე ნაწარმოებს მხოლოდ მაშინ დაძლევს, როცა ამ მწერლის ხანა ისტორიულადაც, რელიგიურად და ზნეობრივადაც აქვს წარმოდგენილი, როგორც ჩანს ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნის 80-იან წლებში განსაზღვრული იყო სწავლების ისეთი ძირითადი პრინციპები, როგორიცაა: 1. ვინ უნდა ასწავლოს (მასწავლებლის პროფესიონალიზმი); 2. ვის უნდა ასწავლონ (მოსწავლეთა ასაკი, კლასი); 3. როგორ უნდა ასწავლონ (მეთოდის საკითხები — ი.ქ.).

მე-19 საუკუნის შემდგომ, 90-იან წლებშიც, „ვეფხისტყაოსანი“ ოფიციალური პროგრამების გარეშე, ქართული ენის გაკვეთილებზე თუ კლასგარეშე საკითხავ მასალათა შორის, ყველაზე მნიშვნელოვან ადგილს იჭერს და პარალელურად მიმდინარეობს კვლევა-ძიება ახალი მეთოდებისა და ხერხების, მისი შესწავლის გასაადვილებლად. ამ მხრივ უნდა დავიმოწმოთ გ. იოსელიანის მიერ 1893 წელს გამოცემული „სურათებიანი „ვეფხისტყაოსანი“.⁴ ავტორმა ძველი ენისათვის დამახასიათებელი ფორმები შეცვალა ახლით და პოემა პროზაული სახით მიაწოდა მკითხველს. გამოცემამ აზრთა

სხვადასხვაობა გამოიწვია, ერთი ნაწილი გაცემით კითხულობდა (ლალაგორელის ფსევდონიმით – ი.ქ.) „ნუთუ ქართველებს „ვეფხისტყაოსანი“ აღარ ესმისო“ – ხოლო მასწავლებლებს მოუწოდებდა ფართოდ გამოეყენებინათ ტექსტის გაგებისათვის უკვე დანერგილი მეთოდები და ხერხები – კერძოდ ლექსიკური კომენტარი, ფრაზეოლოგიური განმარტებები და სხვ.⁵

წიგნს დამცველებიც გამოუჩნდნენ. გ. იოსელიანის გამოცემას დადებით ფაქტად მიიჩნევდა, მწყემსი ფურცლებზე გამოქვეყნებულ წერილში „ქართული ენის მასწავლებელი“; „საჭიროა დავეხმაროთ მოსწავლეს, რომ შეიცნოს „ვეფხისტყაოსნის“ ხელოვნების დიდებულება უშუალოდ ტექსტის წაკითხვამდე. ყმაწვილი უნდა ხედავდეს მას, რასაც ელაპარაკებიან და აი, ეს დანახება „ვეფხისტყაოსნისა“, იქნება მისი შინაარსის წინასწარი მზაობა“.⁶ მისივე აზრით, მარტო შინაარსის გადმოცემა არ იქნება საკმარისი, პოემის ღირებულებას მოსწავლეთა თვალში უდაოდ აამაღლებს მასწავლებლის მიერ სათანადოდ შერჩეული ადგილები.⁷

როგორც მოღწეული დოკუმენტებიდან ჩანს, გ. იოსელიანს „ვეფხისტყაოსნის“ პროზაული ტექსტის შედგენისას, ბევრი რამ წეოკითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დავალებით შეუსოულებია, აგრეთვე მკვლევრები ვარაუდობენ, რომ ავტორს უნდა გაეთვალისწინებინა სხვა ქვეყნებში არსებული გარკვეული პრაქტიკაც. რადგან ამ დროს უკვე არსებობდა ჰიმეროსის „ილიადასა და ოდისეას“, შექსპირის ტრაგედიებისა და სხვათა, მაგ. ძველი რუსული ძეგლის „სიტყვა იგორის ლაშქრობის შესახებ“ – სასწავლოდ გადაკეთებული გამოცემანი.

„ვეფხისტყაოსნის“ პროზაული სახით გამოცემას, იმ პერიოდისათვის დადებით ფაქტად მიიჩნევდა პროფ. აკ. თოფური, იგი წერდა: „გ. იოსელიანმა მოცემულ კონკრეტულ-ისტორიული ეპოქის სასკოლო

პირობებთან შეფარდებით უეჭველად სასარგებლო საქმე გააკეთა „სურათებიანი „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემით“,⁸ – მისივე აზრით, შეფასებისას უნდა გავითვალისწინოთ იმ პერიოდის სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება, აგრეთვე ის გარემოება, თუ როგორ მძიმე მდგომარეობაში იყო ქართული ენის მასწავლებელი მაშინდელ პირობებში, სკოლებში „ვეფხისტყაოსნის“ მთლიანი ტექსტის შეტანა არც იყო ნებადართული“. გამოსავალი იმ პერიოდის მასწავლებლებს უპოვიათ პოემის შინაარსის გადაცემაში საგულისხმო ადგილების გამოყოფით და წაკითხვით. რა თქმა უნდა, გ. იოსელიანის პროზაული გამოცემის მიმართ უარყოფითი დამოკიდებულება „დიდ პედაგოგიურ შეცდომად არ უნდა ჩაითვალოს“.

ეს იქნებოდა ცალმხრივი უკიდურესობის გამოხატულება, ხოლო მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ამ გენიალური პოემის შინაარსი თანმიმდევრულად, თანდათანობითი მუშაობის გზით უნდა წარიმართოს, დღეს აღარავის უკვირს და მასწავლებლის წინაშე აღარ დადგება არჩევანი წინასწარ მივაწოდოთ „ვეფხისტყაოსნის“ შინაარსი მოსწავლეებს, თუ მისი მშვენიერება განვაცდევინეთ მათ, ტექსტის უშუალოდ კითხვით, როცა ჩვენს სკოლებში „ვეფხისტყაოსნის“ შესწავლისათვის პროგრამით გამოყოფილია 35-ზე მეტი საათი და ესოდენ დიდი ყურადღება ექცევა, არა მხოლოდ ამ პოემის, არამედ ყოველი ლიტერატურულ-მხატვრული ნაწარმოების პედაგოგიკურ-მეთოდოკურ დონეზე სწავლების საქმეს.

„ვეფხისტყაოსანი“ მე-20 საუკუნის საბჭოთა სკოლაში VIII (შემდგომ IX) კლასის ქართული ლიტერატურის პროგრამებშიც საპატიო ადგილს იკავებს, ამ კლასში, პროგრამით გათვალისწინებული 83 საათიდან თითქმის ნახევარი დათმობილი ჰქონდა „ვეფხისტყაოსანს“, მაგრამ მაინც იგი ყოველთვის „თავსატეხ პრობლემას“ წარმოადგენდა და ახლაც კვლავ წარმოადგენს.

1. მე-19 საუკუნის მეთოდისტთა წინაშე მდგარი ამოცანა: 1. ვასწავლოთ იგი როგორც „ხელთუქმნელი“, უზენაესი პოეტური ქმნილება თავისი შეუდარებელი მეტაფორული ხატოვნებით, თუ 2. რადგან რუსთაველისებური მეტაფორული აზროვნება ყოველთვის ერთნაირად მისაწვდომი არ არის, ვასწავლოთ გადაკეთებულად, პროზაულ ტექსტში საუკეთესო ადგილების შენარჩუნებით, კვლავ XX საუკუნის მეთოდისტთა საპრობლემო საკითხად იქცა სკოლაში. ამის მიზეზები უნდა ვეძიოთ სასკოლო პროგრამების გადატვირთულობაში, ზოგჯერ სახელმძღვანელოსი და პროგრამის ავტორად გვევლინებოდნენ ის ადამიანები, რომლებსაც თავიანთი არსებობის მანძილზე სკოლასთან არანაირი კავშირი არ ჰქონიათ.

ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლის VIII კლასის (IX ახლანდელი – ი.ქ.), ქართული ლიტერატურის პროგრამებში ერთხანს ადგილი ჰქონდა ისეთი რთული საკითხების განხილვის აუცილებლობას, როგორიცაა ქართული და ევროპული რენესანსის ურთიერთმიმართების საკითხები, დანტე ალიგიერის „ღვთაებრივი კომედია“, უილიამ შექსპირის „ჰამლეტი“, ქართველი საბჭოთა და უცხოელი კლასიკოსები შოთა რუსთაველისა და მისი პოემის შესახებ და სხვა. ერთი სიტყვით, ძირითადი ყურადღება გამახვილებული იყო ლიტერატურულ-ისტორიულ ფაქტებზე, ხოლო ტექსტის მნიშვნელოვანი ადგილების დამუშავების შესახებ არაფერი იყო ნათქვამი. თითქმის საქმე უნდა გაეადვილებინა მ. ებრაღიძის მიერ პროზაულად გადმოკეთებულ „ვეფხისტყაოსანს“ და 1974 წელს იმავე გამოცემლობის მიერ აღ. ჭინჭარაულის რედაქტორობით და ნ. ნათაძის კომენტარებით გამოცემულ „ვეფხისტყაოსნის“ სასკოლო გამოცემას (ეს უკანასკნელი დასახელებულია ერთიანი ეროვნული გამოცემის პროგრამებში „ვეფხისტყაოსნის“ ტესტებთან დაკავშირებით). რა შეხსიერება უნდა ჰქონდეს მოსწავლეს, რომ 1562 სტროფის და 3000-ზე მეტი გან-

მარტების დამახსოვრება შეძლოს! ეს საკითხი მომავალში ალბათ გადახედვას მოითხოვს.

ბოლო წლებში „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის უკეთ შესწავლისათვის ავტორთა კოლექტივის მიერ (ხელმძღვ. ვ. როდონაია),⁹ შედგა ახალი პროგრამები და სახელმძღვანელოები, სადაც ძველი ქართული მწერლობის ნიმუშები და მათ შორის „ვეფხისტყაოსნის“ თავები დალაგდა კლასების მიხედვით (საქმე ეხება მშობლიური ლიტერატურის სწავლების ეტაპს – V-VIII კლასები). ეს იყო ახალი ინოვაცია, რომელიც მაღალ კლასებში ცალკეულ ძეგლებზე მოსწავლესა და მასწავლებელს გაუადვილებდა მუშაობას, მაგრამ რამდენად ესმით პოემის ტექსტი V-VI კლასის მოსწავლეებს ამის ნათელსაყოფად, ჩვენი პედაგოგიური პრაქტიკიდან ორიოდ მაგალითს დავასახელებთ.

თბილისის 101-ე სკოლაში, რამდენიმე წლის წინ, ჩვენს მიერ მომზადებული სტუდენტი-პრაქტიკანტი ხსნიდა გაკვეთილს „ამბავი როსტევეან არაბთა მეფისა“ V კლასში – თითქოს ყველაფერმა წარმატებით ჩაიარა, მაგრამ, როდესაც ახსნილი მასალის გამოკითხვაზე მიღვა საქმე, ერთმა მოსწავლემ (ვაჟმა), „მასწავლებელს“ მიმართა: „თქვენ ძალიან ბევრი რამ გვითხარით ავთანდილის შესახებ, ის იყო სპასპეტი, ძლიერი, მდიდარი, როგორ-ღა არის იგი ყმა?“ პრაქტიკანტი დაიბნა, უზერხული სიტუაცია გამოასწორა პედაგოგმა მამუკა ოჩიგავამ, რომელიც გამოირჩეოდა ცოდნით, ერუდიციით და აღსაზრდელებისადმი განსაკუთრებული გულისხმიერებით. მაშასადამე, თუ მოსწავლეს არა აქვს წარმოდგენა ქვეყნის სოციალურ-პოლიტიკური ვითარების შესახებ, ძნელად აღიქვამს იმ პერიოდის მხატვრულ ნაწარმოებს.

სხვა შემთხვევაში „აღვის ტანისა“ – მოსწავლეს ბაღში მოშენებული აღვის ხეები ეგონა და ა.შ.

როგორც აღვნიშნეთ, განათლების ახალი კონცეფციის შესაბამისად ახლებურად დაისვა ძველი ქართული მწერლობის სწავლების მეთოდური მიდგომის გაანალიზება. მათ შორის არის პოემა „ვეფხისტყაოსანი“. ამ თვალსაზრისით საყურადღებო და ანგარიშგასაწევია შ. ქურდაძის „ვეფხისტყაოსანი“ სკოლაში“. წიგნის ძირითადი დებულებები უადრესად საყურადღებოა და ასე წარმოგვიდგება: 1. I-VIII კლასებში – პოემის თანდათანობითი „შერჩევითი სწავლება“; 2. IX კლასში პოემის ტექსტის მთლიანობითი სწავლება; 3. X-XI კლასებში პოემის გაღრმავებული სწავლება.

ექსპერიმენტის სახით, წერილობითი ფორმით ჩავატარეთ გამოკითხვა ფილოლოგიის ფაკულტეტის III-IV კურსის სტუდენტებთან თემაზე: „ვასწავლოთ თუ არა ძველი ქართული მწერლობის ძეგლები სკოლაში და როგორ ვასწავლოთ?“ გამოკითხულთა 80%-მა გამოთქვა სურვილი ასწავლონ სკოლაში დასახელებული ნიმუშები, მაგრამ მოსწავლეთა ასაკის გათვალისწინებით, მათ უდიდესი პასუხისმგებლობა დააკისრეს მასწავლებელს, მის პროფესიონალიზმს, – მოსწავლეებს ნაადრევად არ უნდა მოეახვიოთ თავს მათთვის მიუწვდომელი ცნებები. ეს არის თავის გამოჩენის მიდრეკილება, ყველაზე უმიზნო და უშედეგო მე-9 კლასში ძველი ქართული ლიტერატურის სწავლების პრაქტიკისათვის.¹⁰

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ¹ როგორ მოვემზადოთ ერთიანი ეროვნული გამოცდებისათვის, ქართული ენა და ლიტერატურა, თბ., 2004.
- ² „განათლება“, 1916, №8-9, აგრეთვე, აკ. თოფურია, ქართული მეთოდური აზროვნების ისტორია, თბ., 1969, გვ. 136.

- ³ „მწყემსი“, 1884, №22.
- ⁴ „ვეფხისტყაოსანი“ – ნამუშობი მოზრდილი ყმაწვილებისათვის, გ. იოსელიანის მიერ, 1893. იხ. აკ. თოფურია, ქართული მეთოდური აზროვნების ისტორია, გვ. 139.
- ⁵ ლალიაგორელი, „პედაგოგიური შეცდომა“, ივერია, 1893, №47.
- ⁶ მწყემსი, 1893, №7.
- ⁷ იქვე.
- ⁸ აკ. თოფურია, ქართული მეთოდური აზროვნების ისტორია, გვ. 136.
- ⁹ მშობლიური ლიტერატურა, V კლასის სახელმძღვანელო, დაამტკიცა საქართველოს განათლების სამინისტრომ, ავტორთა კოლექტივი, ჯგუფის ხელმძღვანელი ვახტანგ როდონაია, თბ., 2002.
- ¹⁰ აკ. თოფურია, ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდика, თბ., 1991.

2. „ვეფხისტყაოსნის“ თანდათანობითი და უწყვეტი სწავლებისათვის

განათლების ახალი კონცეფციის შესაბამისად ახლებურად დაისვა ძველი ქართული მწერლობის სწავლების მეთოდური საკითხების განხილვა-გაანალიზება, მათ შორის შოთა რუსთაველის გენიალური პოემის „ვეფხისტყაოსნისა“. როგორ ჩავწვდეთ სიტყვისა და აზრის ამ უძირო ზღვას, ამასთან დაკავშირებით აზრთა სხვადასხვაობაა, საჭიროა სწორი გზის მიგნება, ამ მეტად საპატიო ამოცანის გადაწყვეტას მიუძღვნა შოთა ქურდაძემ თავისი მონოგრაფია — „ვეფხისტყაოსანი სკოლაში“ (თბ., 1995); იგი დაწყებითი კლასებიდანვე საშუალო სკოლის დამამთავრებელ კლასამდე ჯერ თანდათანობით „შერჩევითი“, მერე ტექსტის მთლიანობით და ბოლოს გაღრმავებული სწავლების ერთიანი მეთოდის დამუშავების პირველი ცდაა.

წიგნის წინასიტყვაობაში თავად ავტორი ზახვასმით აღნიშნავს, რომ „პოემის სწავლების ისტორიულად შემუშავებულ რიგ მეთოდურ რეკომენდაციას დღესაც არ დაუკარგავს მნიშვნელობა (გვ. 7). ამიტომ, პირველ ყოვლისა, მიზნად დაუსახავს შესაძლებლობის ფარგლებში, აღნუსხოს, გამოიძიოს და მონოგრაფიულად შეისწავლოს, როგორ ხორციელდებოდა პოემის სწავლება. კონკრეტული მასალების გაანალიზების საფუძველზე ნათელს ხდის „ქართველი ხალხის ეკონომიკური და კულტურულ-პოლიტიკური ცხოვრების განვითარების კვალდაკვალ როგორ თანდათან გაფართოვდა, დაიხვეწა და ოპტიმალური გახდა ის დიდაქტიკურ-მეთოდური არსენალი, რომელიც ასე დიდი მონდომებით შექმნილა ჩვენი სახელმძოვნილი პედაგოგების, მეცნიერებისა და საზოგადო მოღვაწეების მიერ წარსულსა და ჩვენს სინამდვილეში“ (გვ. 7). ამ წიგნზე დართულ წერილში პროფ. რ. ბარამიძე კმაყოფილებით აღნიშნავს, რომ შ. ქურდაძეს ჯერ საფუძვლიანად შეუსწავლია და გამოუვლენია ეს მიღწევები. „ბოლოს

ნაჩვენებია, დღეს რა შეიძლება ამ მემკვიდრეობიდან მასწავლებელმა შემოქმედებითად გამოიყენოს და რა არა“ (6).

ამ მდიდარ მემკვიდრეობაზე დაყრდნობით იძლევა პოემის სწავლების გაუმჯობესებისა და მასთან დაკავშირებული ზოგი პრობლემის ახლებურად გადაწყვეტის მეთოდოლოგიურ რეკომენდაციებს, რომლის ძირითადი მიმართულება და იდეა ასეთია: „ვფიქრობთ, საშუალო სკოლაში პოემის სწავლებისას გამოვიყენოთ შემდეგი პრინციპები: 1. I-VIII კლასებში პოემის თანდათანობითი „შეჩვევითი“ სწავლება; 2. IX კლასში – პოემის ტექსტის მთლიანობითი სწავლება; 3. X-XI კლასებში პოემის გაღრმავებული სწავლება“ (გვ. 83).

მკვლევარი ხელმძღვანელობს იმით, რომ ჩვენს სინამდვილეში ამ ახალ საფეხურზე „ვეფხისტყაოსნის“ საშუალო სკოლის ყველა კლასში სწავლების მოთხოვნა ფრიად მნიშვნელოვანი საფეხურია ღიდაქტიკურ რუსთველოლოგიაში. კარგად ითვალისწინებს მეცნიერთა და საზოგადო მოღვაწეთა მოსაზრებებს, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტთან შეჩვევა ადრევე უნდა დაიწყეთ. მეცნიერი უფრო ავითარებს ადრე გამოთქმულ საკუთარ აზრს: სკოლაში ახალგაზრდობა პოემის ზნეობრივი სიკეთით ისე უნდა დაიმუხტოს, რომ შემდგომში სწავლისა თუ ცხოვრების სარბიელზე გამოსვლისას, უწყვეტლივ და ხშირად დაუბრუნდნენ მას, როგორც ზნეობის, კაცურკაცობის, გმირობის შთამაგონებელსა და ცოდნის უშრეტ წყაროს. სამართლიანად აცხადებს ავტორი: „ვეფხისტყაოსანი“ ჩვეულებრივი საპროგრამო ნაწარმოები კი არ არის, არამედ სამარადჟამო და სანიადაგო ქმნილება, როგორც ილია ბრძანებდა, „ღიდი და პატარა სრა-სასახლესა და ქოხში ერთნაირი სიყვარულით კითხულობდა“ (გვ. 107). ამგვარი ტრადიციებისა და შესაძლებლობების გათვალისწინებით ასაბუთებს, რომ ნამდვილად საჭიროა მისი პირველი კლასიდანვე საშუალო სკოლის დამამთავრებელ კლასამდე სწავლების ერთიანი მეთოდოლოგიის დამუშავება.

იგივე ხანგრძლივი ტრადიცია და მდიდარი მეთოდოლოგიური მემკვიდრეობა სავსებით კანონზომიერად და ლოგიკურად უკარნახებს მკვლევარს, რომ მონოგრაფიის პირველ ნაწილში ცალკე თავად გამოყოს „ვეფხისტყაოსნის“ სწავლების საკითხები ხალხურ პედაგოგიკაში, (გვ. 9). მართლაც, ქართულმა ხალხურმა დიდაქტიკურმა ცოდნამ ოდითგანვე დიდი ინტერესი გამოიჩინა „ვეფხისტყაოსნისადმი“. ასეთმა დამოკიდებულებამ ხალხს გამოუმუშავა განსაკუთრებული სიყვარულისა და პასუხისმგებლობის იმპულსი. გაჩნდა მოთხოვნილება პოემის სწავლებისა, მისი ავტორის პიროვნების, განათლების, წარმომავლობის საფუძვლიანად გარკვევა-გაგებისა, თვით „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის მთლიანი შინაარსის გაგება-დასწავლისა და მისი პრაქტიკული გამოყენებისათვის ხალხის მიერ ადრიდანვე შერჩეული ზერხები ახლაც ანგარიშგასაწევია, მეტად სასარგებლოა: „შინაარსის მოყოლა-გადმოცემა, ზეპირად დასწავლა, გამომეტყველებით წაკითხვა-წარმოთქმა, საჯარო შეჯიბრის სახით კითხვა; ქალთა თუ ვაჟთა საქებარი, დამახასიათებელი ადგილების მოსმენა, მოძებნა-გამოყენება, მეგობრობისა და მიჯნურობის თემის ამსახველი მასალების მოძებნა; თხრობისა და მეტყველების კულტურის ასამაღლებლად საგანგებოდ შერჩეული ადგილების გამოყენება და ა.შ.

თუ ამ თანდათანობით „შერჩევითი“ პრინციპების გამოყენების დროს მეცნიერული სიზუსტით გაუწევთ ანგარიშს ბავშვთა ასაკობრივ თავისებურებებსა და შესაძლებლობებს, მაშინ არა თუ დაწყებით კლასებში, არამედ სკოლამდელ ასაკშიც კი შეიძლება (ოჯახური გარემოდანაც) ეჩვეოდეს რუსთაველისა და მისი „ვეფხისტყაოსნის“ ზოგიერთი სიტყვისა და გამოთქმის მოსმენას. ამას ვამბობთ მარტივ ჭეშმარიტებაზე დაყრდნობითაც: არც აკვანში მყოფმა იცის, რას ნიშნავს სიტყვები „იავ ნანა, ვარდო ნანა“, „მზე შინა და მზე გარეთა...“, მაგრამ საგალობელთან შეზავებული მათი ბგერობრივი მუსიკალური ჟღერადობაც მტკიცე საყრდენს ქმნის მხატვრულ-

ემოციური ალტჰემის, სმენისა და ესთეტიკური შეგრძნების გასაერთაობლად. ცდებით ისიც დადასტურდა, რომ უმარტივესი ფორმით აზროვნებაც კი ერთვება თანდათან. „ვინც მოყვარესა არ ეძებს, იგი თავისა მტერია“, – ისმენს ბავშვი და ამბობს: „ეს თქვა შოთა რუსთაველმა“ და ა.შ.

მკვლევარს კარგად ესმის დაწყებით კლასებში სწავლების სიძნელები, მაგრამ სწორია მისივე აზრი, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ მასალების სწავლება პირველი კლასიდანვე თანდათანობით შეჩვევის პრინციპით უნდა განხორციელდეს. იგი დამაჯერებლად ასახულებს და ჩვენმა დაკვირვება-გამოკვლევებმაც გვიჩვენა, რომ მასწავლებლის ცოცხალი, მიმზიდველი სიტყვიერი ინფორმაციით და პოემის ცალკეული ტაეპის თუ ტაეპების მომზიბვლელი შინაარსითა და მუსიკალურ-ინტონაციური ჟღერადობით თანდათან გამდიდრდება და გაფაჩიზდება ბავშვის მრავალფეროვანი ინტერესები, განვითარდება რიტმულ-მელოდიური სმენა, ორგანიზებული გამომეტყველებითი კითხვა თანდათან მიუნიშნებს ტექსტის შინაარსზე. ამის შესაბამის მაგალითად შეიძლება მივიჩნიოთ შ. ქურდაძის მიერ პოემიდან კარგად დაძებნილი და პირველკლასელთათვის შერჩეული ტაეპი: „მზისა შუქსა ვერ მჭვრეტელი ია ხმების, ვარდი ჭნების“. „დედაენის“ სახელმძღვანელოშიც შესატანად შეიძლება შესაფერისად მიგვეჩნია ასეთი შინაარსის შესასწავლი საკითხავი მასალა: „შოთა რუსთაველი არის დიდი ქართველი პოეტი. მან დაწერა „ვეფხისტყაოსანი“, სადაც ია-ზე ნათქვამია: „მზისა შუქსა ვერ მჭვრეტელი ია ხმების, ვარდი ჭნების“ (113). შეიძლება მასზე აიგოს მარტივი საუბარიც: როგორი სუნი აქვს იას? როდის მოდის ია? და სხვ. გონივრულადაა შერჩეული აგრეთვე მასალები II-III-IV კლასებისათვის. სხვა რომ არა, მათი გამომეტყველებით წაკითხვაც კი შეაჩვევს ბავშვებს რუსთველური შაირის პოეტური რიტმიკის მოსმენის უნარს და გაუღვივებს მისი გაცნობის ინტერესს. სავსებით გამართლებულია

და სასურველ ეფექტსაც მოგვცემს თანდათანობით შერჩევითი პრინციპით პოემის ცალკეული მასალის შესწავლის გაგრძელება მომდევნო ეტაპზე, ოღონდ „დაწყებითი კლასებისაგან განსხვავებით V-VIII კლასებში პოემიდან შესასწავლად შერჩეული მასალები. პირველ რიგში მოცულობით განირჩევა. მეორე მხრივ, ეს მასალები მოცემულ კლასებში შეისწავლება არა ახსნითი კითხვის, არამედ ლიტერატურული კითხვის სისტემის დიდაქტიკური მოთხოვნებით“ (116). ამდენად, სწავლების პრინციპი იგივეა. მხოლოდ უფრო მასშტაბური შინაარსითა და განხილვით, თანდათან გამახვილდება ყურადღება სიუჟეტურ-კომპოზიციურ მხარეზე, ასე მზადდება ნიადაგი პოემის მოლიანი ტექსტის საფუძვლიანად შესასწავლად IX კლასში.

სარეცენზიო წიგნში შ. რუსთაველის ბიოგრაფიული ცნობებისა და „ვეფხისტყაოსნის“ შესწავლისათვის პროგრამით გამოყოფილი 45 საათი საორიენტაციოდ დაყოფილია გაკეთილებად და მოცემულია მათი ჩატარების მეთოდური მითითებანი, რაც ღიდ დახმარებას გაუწევს სკოლას „ვეფხისტყაოსნის“ მთლიანი ტექსტის ღრმად შესწავლისა და იდეურ-მხატვრული გაანალიზებისათვის, საფუძვლიანად არის განხილული აგრეთვე თვალსაჩინო-დიდაქტიკური მასალების ილუსტრაციებისა და სქემების სახეები, მათზე მუშაობის მეთოდური საკითხები, კარგადაა შერჩეული წერითი სამუშაოების ჩასატარებლად საორიენტაციო თემები.

აღნიშნულ მონოგრაფიაში საინტერესო მეთოდურ რეკომენდაციებს იძლევა ავტორი „ვეფხისტყაოსნის“ გაღრმავებული პრინციპის მოთხოვნით შესწავლისათვის X-XI კლასებში“ (213). ეს ამოსავალი პრინციპია: მოცემულ კლასებში მონოგრაფიულად შესასწავლ პროგრამულ თემებთან ერთად მოსწავლეებს შესაძლებლობის ფარგლებში გაველრმავოთ ცოდნა „ვეფხისტყაოსნის“ ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხების შესახებ, როგორიცაა, პოემის ფაბულის ორიგინალობა, გმირთა სახეების შესახებ რუსთველოლოგიაში არსებული

კონცეფციები, მხატვრული ფორმის ზოგიერთი საკითხი, პოემის ადგილი მსოფლიო ლიტერატურაში და სხვ. მაგალითად, ილიასა და აკაკის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის მონოგრაფიულად შესწავლის შეიძლება გავაცნოთ პოემის მხატვრული სახეების თაობაზე დამატებითი ცნობების მისაღებად, სამოციანელთა მიერ ჩამოყალიბებული კონცეფციები. ვაჟა-ფშაველას ცხოვრებისა და მოღვაწეობის გაცნობისას შეიძლება მოსწავლეებს მიეცეთ გაღრმავებული ცოდნა „ვეფხისტყაოსნის“ ორიგინალობის შესახებ. მისი იდეურ-თემატიკური შინაარსისა და წარმატებული ფორმის შესახებ XI კლასში. სასურველია პოეტ ირაკლი აბაშიძის მიერ წარმოთქმული სიტყვა „მოთარუსთაველის რვაასი წლისთავის იუბილეზე“. მივაწოდოთ ცნობები იერუსალიმში ჩატარებული ექსპედიციის შესახებ და სხვ.

„ვეფხისტყაოსნის“ გაღრმავებული სწავლებისათვის დიდად დაგვეხმარება კლასგარეშე და სკოლისგარეშე მუშაობა, საგნობრივ წრეებში პოემის ცალკეული საკითხების უფრო ღრმად და საფუძვლიანად განხილვა. სასწავლო მეთოდად შეიძლება ავირჩიოთ ასევე შერჩეულ თემებზე საუბრები, განხილვა-სემინარები, კონფერენციები, სხვადასხვა სახის კონსულტაციები, შეჯამება-ტურნირების ჩატარება და ა.შ.

თავად შ. ქურდაძე ამბობს, რომ „წარმოდგენილი მეთოდიკური რეკომენდაციები არ არის უნივერსალური“, მაგრამ მოწაფეთა მომზადების ღონისა და მასწავლებლის განსწავლულობა-შეხელულების შესაბამისად მათი გამოყენება დიდად შეუწყობს ხელს „ვეფხისტყაოსნის“ სწავლების გაუმჯობესებას.

3. ორიოდ შენიშვნა „ვეფხისტყაოსნის“ პროლოგის სწავლებასთან დაკავშირებით

ჰაგიოგრაფიული მწერლობის შესწავლის პროცესში მოსწავლეები ლიტერატურულ განათლებას იღებენ. ნათელი და გასაგები ხდება მათთვის, თუ როგორ ჩაისახა მასში საერო ლიტერატურის ელემენტები, როგორ განვითარდა და უმაღლეს დონეს მიაღწია მეთორმეტე საუკუნეში. ამის ნათელი დადასტურებაა გენიალური „ვეფხისტყაოსანი“. ამ ისტორიულ პროცესს თავისი ლოგიკურ-შინაარსობლივი საფუძველი აქვს, ასეთი უწყვეტი პროცესის აზრობრივი გადაწყვეტა ყოვლად დაუშვებელია და „ვეფხისტყაოსანმაც“ დიდი ხანია უკვე განმტკიცებული ადგილი კვლავაც ასე უნდა დაიმკვიდროს. ოღონდ, უპირველეს ყოვლისა, განსაკუთრებული უნდა იქნეს სამეცნიერო-პედაგოგიურ ლიტერატურაში გავრცელებული აზრი, მეთოდის სახელმძღვანელოში დამკვიდრებული მითითებანი და სასკოლო პრაქტიკითაც განმტკიცებული რეალობა: ჰაგიოგრაფიული მწერლობის შესწავლას და მომდევნო ხანის სწავლა-განათლებისა და კულტურული ცენტრების გაცნობის, საგმირო-სარაინდო, სატრფიალო-სამიჯნურო და საკარო პოეზიის ათვისება-გაშინაარსების შესახებ, ნამდვილად „უნდა ვირწმუნოთ, რომ მოსწავლეებს მიღებული აქვთ გარკვეული ცოდნა-ჩვევები, რომლებზედაც დაყრდნობით გაბედულად შეგვიძლია გადავდგათ ნაბიჯი „ვეფხისტყაოსნის“ იდეური შინაარსის საფუძვლიანად შესწავლისაკენ“ (ა. თოფურია, ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდика, 1983, გვ. 347). არც ისაა სადავო, „თუ რაოდენ რთულ და რაოდენ დიად სასწავლო ქმნილებასთან გვაქვს საქმე“, მაგრამ სწორედ აქ გვჭირდება სწორი დიდაქტიკური მიდგომა, აკადემიური ზომიერება და მეთოდური მოთხოვნა: „იმის

ღრმა შეგნება, რომ არ დაუუკარგოთ ბავშვებს ბავშვობა, მოსწავლეებს მოსწავლეობა, ნაადრევად არ მოვახვიოთ თავს მათ მათთვის მიუწვდომელი „დოქტრინები და თეორიები“ (იქვე, 346). არც უნდა გადაუდლოთ და დაუუგვიანოთ მოზარდებს უწყვეტ მთლიანობაში ნატურის თვალისთვის ჩასმული ამ უცვლელ ეროვნული საზრდოს შესაფერისად მიწოდება, მაგრამ როგორც ცნობილი პედაგოგი-მეთოდისტი ვარლამ ხუროძე შენიშნავდა, „ფართო ფილოლოგიურ მუშაობას სკოლაში ვერ ვაწარმოებთ, ეს უნივერსიტეტისა და სპეციალისტების საქმეა“ (ვარლამ ხუროძე, „ვეფხისტყაოსნის“ სწავლებისათვის, 1960, გვ. 270). საშუალო სკოლა უმთავრესად მხატვრული სახეების ათვისებას და მათი შესაფერისად გაანალიზების საქმეს უნდა მსახურებდეს, ტექსტზე მუშაობისას მხოლოდ მოსწავლისათვის გასაგებ მომენტებზე უნდა გამახვილდეს ყურადღება და გეგმაზომიერად მიეცეს ახსნა-განმარტება. ამ მხრივაც მომზადებულია ნიადაგი, რადგანაც პროგრამის შესაბამისად ელემენტების სახით მიწოდებული აქვთ მოსწავლეებს დაწყებითი ცნობები ხალხური შემოქმედებისა და ლიტერატურის შესახებ, ეპითეტის, ალეგორიის, დიალოგისა და გაპიროვნების შესახებ (V კლ.); ელევგის, პოემის ცნება, დაწყებითი ცნობები თემასა და იდეაზე, პეიზაჟის, ლიტერატურული გმირის ცნება, ბალადა, რითმა (VI კლ.); მეტაფორის ცნება, დაწყებითი ცნობები სატირისა და იუმორის შესახებ, ეპიგრაფი, დაწყებითი ცნობები კომპოზიციისა და სიუჟეტის შესახებ (VII კლ.); დაწყებითი ცნობა ლიტერატურული სახის შესახებ; მეტყველება, როგორც პერსონაჟის დახასიათების საშუალება, ლექსის ზომა, პოეტური მიმართვა და გამეორება, პროლოგი და ეპილოგი, დაწყებითი ცნობები მხატვრული ლიტერატურული ენისა და მისი მხატვრული გამომსახველობითი საშუალებების შესახებ

(VIII კლ.). ამ ცოდნის გავრცელების საუკეთესო მასალა არის „ვეფხისტყაოსანი“. ამით განიმტკიცებს მოსწავლე ხატოვანი ლექსიკა-ფრაზეოლოგიით გაბრწყინებული მშობლიური ენის ცოდნას; დროულად შეითვისებს სიბრძნის მარგალიტებს და დროულადვე ეზიარება ქართული პოეზიის მადლს, მაგრამ აქვე არის საჭირო ზომიერების დაცვა, იმ სირთულის გათვალისწინება, რაც სამართლიანადაც გვაფიქრებს. ხანგრძლივმა დაკვირვებამ და ცდებმა გვიჩვენა, რომ ტექსტის შესწავლისა და შინაარსის გაცნობიერების დროს მალალ ეფექტს იძლევა მთავარ დეტალებზე და არა ყოველ ნიუანსზე ყურადღების გამახვილება. ნაწარმოების იდეურ-მხატვრული ანალიზის დროსაც მოსწავლეებს უნდა მოეთხოვოთ პოემის იმ ძირითადი იდეებისა და მოტივების ისე გარჩევა, რამდენადაც მათთვის დასაძლევია და აუცილებელია. ეს საკითხებიც არც ისე გართულებულად უნდა წარმოვიდგინოთ, როგორც ზოგიერთ მეთოდურ ნაშრომშია მითითებული. მაგალითად: სიყვარული, როგორც ესთეტიკური ფენომენი, მეგობრობა, როგორც ესთეტიკური ფენომენი; ჰუმანიზმის უმნიშვნელოვანესი იდეების გამოხატვა ჰამლეტის სახეში; ჰუმანიზმის იდეა ქართულსა და ევროპულ რენესანსში და ა.შ.

პოემის შესწავლის დროს სათანადო ყურადღება უნდა გამახვილდეს პროლოგზე. სწორედ ამ ნაწილით უნდა დავიწყოთ ტექსტის შესწავლა. შესანიშნავად განმარტავს აკად. ა. ბარამიძე: „როგორც საოპერო ნაწარმოების უვერტიურაში, „ვეფხისტყაოსნის“ პროლოგში მკაფიოდ აღბეჭდილია მთელი თხზულების ლეიტმოტივი, პროლოგი „ვეფხისტყაოსნის“ ბრწყინვალე პრელუდიაა, მთელი ნაწარმოების იდეათა და მოტივთა განზოგადებული გამოსხივება“ (ა. ბარამიძე, შოთა რუსთაველი, თბ., 1975, გვ. 20). ამიტომ უფრო გამართლებულია პოემის შესწავლა შესაბამ-

ისი კომენტარით, სწორედ, პროლოგით დავიწყოთ და არა იმ ადგილიდან, სადაც ფაბულა იწყება. ტექსტის მთლიანობაში აღქმის საფუძველზე უკეთ გავაანალიზებთ შემდეგში რუსთაველის თეორეტიკულ შეხედულებებს. ყოველგვარი გადანაცვლებისა და სტროფების გამოტოვების გარეშე უნდა გავყოთ იგი ორ ნაწილად: დასაწყისიდან მე-19 სტროფამდე პირველი გაკვეთილი, ხოლო მეორე გაკვეთილი მე-19 სტროფიდან ბოლომდე (იხ. შ. ქურდაძე, ძველი ქართული ლიტერატურის გაკვეთილების დაგეგმვისა და სწავლების საკითხები VIII კლასში, 1984, გვ. 47). შესავალი საუბარი კი არ უნდა იყოს გადატვირთული, როგორც ზოგიერთ მეთოდოლოგიურ ნაშრომში გვითავაზობენ, მაგ., ა) ლიტერატურის, როგორც ხელოვნების ერთ-ერთი დარგის ფუნქცია და მისი საზოგადოებრივი მნიშვნელობა. საერთოდ ლიტერატურის ისტორიის ძირითადი ნაწილები და, კერძოდ, ძველი ქართული მწერლობის პერიოდიზაცია...“ „გავაცნობიეროთ საკითხი, თუ რამ განაპირობა რუსთაველის მიერ შემოქმედების მთავარ თემად ადამიანისა და ადამიანურობის პრობლემად დასმა“ და სხვა. შესავალი მეცადინეობა ზომ ახსნითი გაკვეთილის ერთ-ერთი მომენტი და დროის გარკვეულ მონაკვეთს ითვალისწინებს.

შესავალ საუბარში საკმარისად მიგვაჩნია მოსწავლეებს მივაწოდოთ ცნობები ავტორზე, პოემის ხელნაწერებზე, გამოცემებსა და თარგმანებზე. წავუკითხოთ ზოგიერთი ნაწყვეტი „პალესტინის დღიურიდან“ (იხ. ირ. აბაშიძე, „პალესტინის დღიური“, თბ., 1960) და ა.შ.

მოსწავლეთა ინტერესს იწვევს პროლოგის მე-19 სტროფის შემდეგი სტრიქონი – „იგია ჩემი სიცოცხლე, უწყალო, ვითა ჯიქია“. ამ სტროფის განმარტებისათვის მარტო ფოლკლორული მასალა არ მოგვცემს სასურველ შედეგს. მოსწავლეებს უნდა გავაცნოთ რუსთაველოლოგიურ ლიტერატურაში არსებული შეხედულებანიც (იხ. ალ. ბარამიძე, შოთ რუსთაველი, გვ. 50-51).

როგორც სათანადო მეთოდოლოგიური ლიტერატურაშია შენიშნული მართლაც შეუძლებელია პოემის ყოველი სტროფის კომენტარი და მისი დამახსოვრება მოსწავლეთა მიერ. ასევე შეუძლებელია ყოველი სიტყვის გრამატიკული დამუშავება. საკმარისია განვმარტოთ ზოგიერთი, უფრო თვალსაჩინო, რომელიც შინაარსის გადმოცემას ხელს შეუწყობს და ნათელს მოჰყენს. ლექსიკური კომენტარის დროს სასურველია ჩავრთოთ მასალები რელიგიის ისტორიიდან.

ყურადღება უნდა გამახვილდეს გეგმის შედგენაზე: აფორიზმების დამახსოვრებასა და სხვა.

ძველი ქართული ენისა და ლიტერატურის სასკოლო პროგრამით გათვალისწინებული საკითხების უკეთ შესწავლისათვის საჭიროა არა მხოლოდ სახელმძღვანელოების, არამედ მეთოდოლოგიური ლიტერატურის გადახედვა-გაფართოება, პრაქტიკოს პედაგოგთა გამოცდილებათა განზოგადება. მეთოდოლოგიური სახელმძღვანელოების საჯარო განხილვა და სხვა.

თავი მეხუთე

შოთა რუსთაველი – „ვეფხისტყაოსანი“

1. მეთოდური მითითებანი პოემის ტექსტის დამუშავებისათვის:

დავალება №1. გაიმეორეთ ლიტერატურის თეორიის საკითხები. გვარი, ლიტერატურული ჟანრები, გაიხსენეთ რას ეწოდება პოემა და რამდენი სახისაა იგი?

დავალება №2. მოამზადეთ თხრობით XI-XII საუკუნეების საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური და კულტურული ვითარება შემდეგი საკითხების მიხედვით:

1. რამ განაპირობა ქრისტიანული ეკლესიისა და ეკლესიურ-ქრისტიანული იდეოლოგიის ბატონობა საზოგადოებრივ აზროვნებასა და მწერლობაში?
2. რამ განაპირობა საეკლესიო მწერლობაში ეროვნული მოტივების ჩასახვა?
3. დაახსიათეთ ამ პერიოდის საქართველოს საშინაო და საგარეო ვითარება.
4. როგორი იყო მეფის უფლებრივი ავტორიტეტი და რა იცით დავით აღმაშენებლის (1089-1125 წწ.), მიერ გატარებული რეფორმების შესახებ.
5. რა დაელო საფუძვლად საქართველოს პოლიტიკური ცენტრის (1122 წ.) ქუთაისიდან თბილისში გადმონაცვლებას?
6. აღწერეთ საქართველოს ურთიერთობა მეზობელ ქვეყნებთან და ქართული კულტურული ტრადიციების გამოხატულების პირველი ნიშნები.
7. რამ განაპირობა საზოგადო-სარაინდო მოტივების აღორძინება ქართულ ლიტერატურაში? ჩამოთვალეთ, რომელი ლიტერატურული ძეგლები

უსწრებს „ვეფხისტყაოსანს“?

დავალება №3. გაიმეორეთ ლიტერატურის თეორიის საკითხები: მხატვრული ნაწარმოების კომპოზიცია, სიუჟეტი.

დავალება №4. წაიკითხეთ IX კლასის სახელმძღვანელოს, ძველი ქართული ლიტერატურის შესაბამისი თავი, აგრეთვე, ირ. აბაშიძის „პალესტინის დღიური“. (იხ. ირ. აბაშიძე, „პალესტინის დღიური“), და შეადგინეთ ბიოგრაფიული ცნობები შოთა რუსთაველზე. შემდეგი გაფართოებული გეგმის გამოყენებით:

1. როდის მოღვაწეობდა შოთა რუსთაველი, რა შეიძლება გივარაუდოთ პროლოგის შემდეგი სტროფის მიხედვით.

*„ვის კშენის, – ლომსა, – ხმარება შუბისა, ფარ-შიმშერისა,
მეფისა მზის თამარისა, ღაწვ-ბადახშ, თმა – გიშერისა,
მას, არა ვიცი, შეეკადრო შესხმა ხოტბისა, შე-რისა,
ვისთა მჭვრეტელთა ყანდისა მირთმა ხამს მართ, მი-შერისა.
თამარს ვაქებდეთ მეფესა სისხლისა ცრემლ-დათხეული,
ეთქვენი ქებანი ვისნი მე, არ-ავად გამორჩეული.
მელნად ვიხმარე გიშრის ტბა და კალმაღ – მე ნა რხეული,
ვინცა ისძინოს, დაესვას ლაზვარი გულსა ხეული“ (4).*

2. რა ცნობებს გვაწვდის პროლოგის შემდეგი სტრიქონები?

„დავეცი, რუსთველმან გავლეესე, მისთვის გულს-ლაზვარ სობილი“
7(3)

„მე, რუსთველი, ხელობითა ვიქმ საქმესა ამა ღარი“

3. რით არის საყურადღებო ეპილოგის შემდეგი სტროფი?

*„ამირან დარეჯანის-ძე მოსეს უჭა ხონელსა,
აბდულ-შესია-შავთელსა, ლექსი მას უჭეს რომელსა,
დიღარგეთ-სარგის თმოგველსა, მას ენა-დაუშრობელსა,
ტარიელ-მისსა რუსთველსა, მისთვის ცრემლ-შეუშრობელსა“.*

4. რას მოგვითხრობს ირ. აბაშიძის „პალესტინის დღიური“?
5. როგორ უნდა გვესმოდეს: „იგია ჩემი სიცოცხლე, უწყალო ვითა ჯიქა“ (19.3). რა იცით ამ საკითხთან დაკავშირებით ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებიდან?
6. ვიცით, თუ არა, რაიმე რუსთაველზე საისტორიო წყაროებიდან?
7. ვინ მოიხსენა შოთა სახელით, დაასახელეთ ლიტერატურული ძეგლები.
8. რომელი რუსთავიდან იყო პოეტი?

დავალება №5. დაწერეთ სამინაო დავალების რვეულებში „პროლოგის ძირითადი საკითხები“ შემდეგი კითხვების გათვალისწინებით;

1. როგორ უნდა გვესმოდეს პროლოგის მე-9 სტროფი:
*„ესე ამბავი სპარსული, ქართულად ნათარგმანები,
 ვით მარგალიტი ობოლი, ხელით-ხელ საგოვმანები,
 ეპოვე და ლექსად გარდავთქვი, საქმე ვქმენ საჭოჭმანები,
 ჩემბან ხელ-ქნელმან და-ვე-მართოს ლალმან და ლამაზმან ნები“.*
2. რას ამბობს ამ საკითხთან დაკავშირებით „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი სტამბური წესით გამომცემელი (1712 წ.) გახტანგ VI?
3. როგორი აზრია თანამედროვე რუსთველოლოგიაში?
4. რას ნიშნავს სიტყვა შაირობა და როგორია მისი შემეცნებითი და ესთეტიკური მნიშვნელობა?
5. მელექსეთა რამდენ კატეგორიას გვისახელებს რუსთაველი? რას ამბობს რუსთაველი ყოყოჩა, ბაქია პოეტებზე? ვის ადარებს „ლექსი ცოტაი“-ს ავტორებს?
6. როგორ უნდა გვესმოდეს „მოშაირე არა ჰქვიან, ვერას იტყვის გინცა გრძელად“?
7. რომელ ლიტერატურულ ჟანრს აძლევს უპირატესობას შოთა რუსთაველი? დაასაბუთეთ.
8. როგორ განვმარტავთ სტროფის შინაარსს:

„მიჯნურსა თვალად სიტურფე ჰმართებს მართ ვითა მზეობა,
სიბრძნე, სიუხვე, სიძლიერე, სიყმე და მოცალეობა“. (23)

9. რუსთაველის აზრით, როგორი უნდა იყოს მაღალი ზნეობის მიჯნური?
10. როგორ სიყვარულს გულისხმობს პოეტი: „მას ერთსა მიჯნურობასა ჭკვიანნი ვერ მიჰხვდებიან“ (21).
11. განმარტეთ: „ეთქვენ ხელობანი ქვენანი, რომელნი ზორცთა ჰხვდებიან, მართ მსვე ჰბაძვენ, თუ ოდენ არ სიძვენ, შორით ბნდებიან“.
12. რას უწოდებს შოთა რუსთაველი გატაცებას?
13. როგორ გესმით ნამდვილი სიყვარულის არსი.

დავალება №6. დაწერეთ საშინაო დავალების რვეულში „თინათინის გამეფება“, შემდეგი გაფართოებული გეგმის მიხედვით:

1. არაბეთის მეფე როსტევეანი:

„...მაღალი, უხვი, მდაბლი, ლაშქარ-მრავალი ყმაანი,
მოსამართლე და მოწყალე, მორჭმული, განგებანი,
თვით მეომარი უებრო, კელა მოუბარი წყლიანი“... (33)

2. როსტევეანის დანაღვლიანების მიზეზი:

„მე გარდასრულ ვარ, სიბერე მჭირს, ჭირთა უფრო ძვილია,
დღეს არა, ხეალე მოგკვდები, სოფელი ასრე მქმნელია...
ჩემი ძე დავსვით ხელმწიფედ, ჟისგან მზე საწუნელია“ (37)

3. გეზირები იწონებენ მეფის გადაწყვეტილებას –

„თუცა ქალია, ხელმწიფედ მართ ღმრთისა დანაძლია;
არ გათნვეთ, იცის მეფობა, უთქვენოდ გვითქვამს კელა ღია...
ლეკვი ლომისა სწორია, ძე იყოს, თუნდა ხვადია“.

4. სპასპეტი ავთანდილი, –

„გულსა მისსა მიჯნურობა მისი ჰქონდა დამაღულად“.

5. „მამისა ტახტზე საჯდომლად თავი არ ეღირსებოდა“.

6. თინათინი მამის ნათქვამს „ბრძნად მოისმინებდა“ და...

საჭურჭლე „გასცა უზომო, უანგარიშო, უღევი“.

7. „მეფემან თავი დაჰკიდა და ჰქონდა დაღრეჯილობა“ (57,3).
„ღმერთმან არ მოძცა ყმა-შვილი, – ვარ საწუთროსა თმობითა,
ანუძცა მგვანდა მშვილდოსნად, ანუ კვლა მობურთლობითა“ (64)
8. „ავთანდილ იტყვის: დავიწყო კადრება საუბნარისა:...”
„ნაძლევი დავდვით, მოვასხნეთ მოწმად თქვენნივე სპანია“: 68
(2,3)

9. „ჟინცა იყოს უარესი, თავ-შიშველი სამ დღეს კლიდეს!“ (70,4)
„მასსაპრეზედ ვინ მგავსო? – ცუდნილა უკუთქმანია“

10. „ორთავე ერთგან მოკლული ყველაი ასჯერ ოცია,
მგრამ ავთანდილს ოცითა უფროსი დაუხოცია“... (82,2)
დავალება №7. შეადგინეთ „ვეფხისტყაოსნის“ ლოგიკურ-სიუჟეტური გეგმა თავების მიხედვით. გაიმეორეთ ლიტერატურის თეორიის საკითხები: თემა, იდეა.

დავალება №8. დაწერეთ საშინაო დავალების რეკულებში „ხატათის დიდი ომი“ შემდეგი გეგმის მიხედვით:

1. „შენგან ჩემისა ქმრობისა წინასცა ვიყავ მდომია“ 381.
2. „წა, შეები ხატაელთა, თავი კარგად გამაჩვენე“. 382,2
3. „აჰა, მკვდარი გამაცოცხლე, ამას იქით აღარ ებნდები,
რასაცაღა სამსახურსა, ვტყუევი, თულა ვერიდები“ 385, 3,4.
4. „გავგ ზავნე კაცი ხატაელთს და წიგნი ჩემ-მაგიერი;
მევსწერე: „მეფე ინდოთა არისმცა ღმრთულებრ ძლიერი!
მათი ერთგული გაძლების ყოველი სული მშვიერი,
ჟინცა ურჩ ექმნას, იქმნების თავისა არ-მადლიერი“ (390)
5. მოეწერა: „რამაზ მეფე წიგნსა გიწერ ტარიელსა
გამიკვირდა, რა ეწერა წიგნსა შენგან მონაწერსა!
რაგვარა თუ მანდა გეხმე, ვინ ვჰპატრონობ ბევრსა ერსა?
ამის მეტსა ნუძცა ენაზე კვლავა წიგნსა შენ მიერსა“ (404)
6. „ავმართე დროშა მეფისა, აღმითა წითელ-შავითა,

- დიდასა ებრძნე გამართვა ლაშქრითა უთვალავითა“... 407(1,2)
7. „წა, შეები ხატაელთა, ილაშქრე და ინაპირე –;
ღმერთმან ქმნას და გაგემარჯვოს, მორჭმულიძცა ჩემ კერძ ირე!“
417(1,2)
8. „ლომმან მივჰმართე ხატაელს, ვერვინ მიზრახეს ხრდლობასა“.
432,3
9. „მე შემოძღუნეს რამაზისგან ძღუნად საჭურჭლე საშინელი, გითხრობს,
გააღრებს:
„ნუ ამოგეწყვედ, არის შენგან არსაქმნელი“... 425 (1,2)
10. „შეესთვალე: „რამაზ მეფეო, ვცან შენი დანაპირები...
ლაშქართა დავყრი, ცოტათა წამოვალ, შენ კერძ ვირები“
429(2,4)
11. „მე მამისა თქვენისაგან ვარ ცოტაი განაზარდი,
თქვენი მესმა საღალატო, საცნობელად გამოვევარდი“...
436(1,2)
12. „რომე არ მოეკვდე, შემოგ ზლო, შენ ამას ინატრიდია;
აწ ამხანაგთა არ გივრძნან, წადი, მათ თანა მიდია“ 439(2,3)
13. „მაგრა სპათაჲ გავგ ზავნე კაცნი, გ ზა თუცა შორია,
შეესთვალე: „ფიცხლა წამოღით, მოვრავნეთ მთა და გორია“
440(3,4)
14. „ეთქვი, თუ: „ძმანო, ისი კაცნი ჩვენ ღალატსა გვიდგებიან,
მკლავთა თქვენთა სიმაგრენი ამოხთვისძცა რად დაღობიან?“
ვინცა მოკვდეს მეფეთათვის, ზულნი მათნი ზეცას რბიან“...
15. „აზლოს მივე, შემომხედნეს, „შმაგიაო“, ესე თქვესა.
მუნ მივჰმართე მკლავ-მაგარმან, სად უფროსი ჯარი დგესა“.
449(1,2)
16. „შიგან ასრე გავერივე, გნოლის ჯოგთა ვითა ქორი,
კაცი კაცსა შემოვსტყორცი, ცხენ-კაცისა დავდგი გორი,
კაცი, ჩემგან შენატყორცი, ბრუნავს ვითა ტანაჯორი“... 450

17. „იგი ნახეს, გასაქცევლად გაემართნეს, შევჰკივლენით, ევლნი, ჩვენგან ნაომარნი, ომითავე გარდაველენით. რამაჲ მეფე ჩამოვაგდე, ერთმანეთსა გავეზრდენით. მისნი სპანი ყველაკანი დავიჰყრენით, არ მოვკლენით“. 454
 18. „რამაჲ ვარქეი: „შემიგნია საქმე შენი სამუხთალე, აწ ეგრეცა შეჰყრობილმან თავი გამოიღმართალე, სიმაგრეთა ნუ ამაგრებ, ყველა ზელთა მომათვალე“. (459)
 19. „მაშინლა შევე ხატათეს მოვლად და მოსათვალავად; კლიტენი საჭურჭლეთანი მომართვნეს დაუმალავად, ქვეყანა ჩავსზი, ეუბრძანე: „იყვენით თქვენ უკრძალავად“ 462
 20. „ერთგან ვნახენ საკვირველი ყაბაჩა და ერთი რიდე, თუ-მცა ჰნახენ, სახელისა ცოდნასცა ინატრიდე!“ 463 (3,4)
 21. „იგი საძღვროდ მისად დავსხენ, ვისი შუქი მანათობდა; მეფისათვის დაეარჩიე, საარმღნოდ რაცა სჯობდა“. 465 (2,3)
- დავალება №9. შეარჩიეთ გამომეტყველებითი კითხვისათვის სათანადო თავები. მაგ., „ლოცვა ავთანდილისა“, „ანდერძი ავთანდილისა როსტევან მეფის წინაშე“, „წიგნი ნესტან-დარეჯანისა საყვარელთანა“.
- დავალება №10. ამოწერეთ ტექსტიდან სიბრძნისა და სიუხვის გამომხატველი აფორიზმები და დაისწავლეთ ზეპირად.
- დავალება №11. დაწერეთ საშინაო დავალების რეგულაებში „ავთანდილი გულანშაროში“ შემდეგი გაფართოებული გეგმისა და კითხვების გამოყენებით:

1. ავთანდილის ჩასვლა გულანშაროში:

„ავთანდილ ტანსა ჯუბანი ჩაიცვა, დაჯდა სკამითა, მოასხნეს კაცნი მზიდავნი, დამიზნებულნი დრამითა, იგი ყმა ეატრობს, თავადობს და თავსა მღალავს ამითა“.

1063 (1,2,3)

2. გულანშარო ზღვათა სამეფოს ცენტრი

„აქ მოღის ტურფა ყველაი ზღვა-ზღვა ნავითა მავლითა.

მელიქ-სურხავი ბელმწიფობს, სრული სვითა და დავლითა“.

(1065 (3,4))

3. „დიდ-ვაჭარნი სარგებელსა ამისებრსა ვერ ჰპოვებენ:
იყლიან, გაჰყლიან, მოიგებენ, წააგებენ;
გლაზა თვე ერთ გამოღრღების, სავაჭროსა ყოვლგნით ჰკრებენ,
უქონელნი წელიწადსა საჭონელსა დაიღებენ.“ 1067
4. როგორ ახასიათებს პოეტი ვაჭართა უხუცეს უსენს და მის მეუღლეს
— ფატმან-ხათუნს, დაუკვირდით 1068, 1069 და 1091 სტროფებს.
5. ფატმან ეცნობა ავთანდილს.
6. დაუკვირდით 1077 სტროფს, არის თუ არა ეს სტრიქონები
ვაჭრის ქალის ზოგადი დახასიათება?
7. ავთანდილი დაუახლოვდება ფატმან-ხათუნს:
„ყმა ეაჭრულად იმოსების, არ ჩაიცვამს არას მისსა,
ზოგჯერ უხმის ფატმან მისსა, ზოგჯერ იყვის ფატმანისსა
ერთგან სხდიან, უბნობდიან საუბნარსა არა-მქისსა“... 1080
8. ფატმანი გაუმიჯნურდება ავთანდილს:
„დაწერა წიგნი საბრალო, მის ყმისა მისართმეველი,
მისისა მიჯნურობისა, მისთა პატიჟთა მცნეველი“ 1084 (1,2)
9. ავთანდილს ეწყინა ფატმანის სამიჯნურო ბარათი: „რომე მიმ-
იჩნს სამიჯნუროდ, რათ გამსგავსო მე მას ისი!“ 1089 (4)
„...უმსგავსო საქმე ყველაი მოკლე და მით ოხერია,
რა უთქვამს, რა მოუჩმახავს, რა წიგნი მოუწერია!“ 1090
(3,4)
10. ავთანდილის გადაწყვეტილება, ფატმანისგან შეიტყოს
ნესტანის ამბავი:
„თქვა: „დიაცა ვინცა უყვარს, გაექსვის და მისცემს გულსა,
აუგი და მოყიენება არად შესწონს ყოლა კრულსა,
რაცა იცის, გაუცხადებს, ზეამიადსა უთხრობს სრულსა,
ძეობს, ძეჰყვე, განლა რასმე ვსცნობ საქმესა დამალოულს.“ (1093)

11. ავთანდილი მიდის ფატმანთან.
12. ფატმანი ავალებს ავთანდილს მოკლას მისი საყვარელი ჭაშ-ნაგირი.
13. ავთანდილი ასრულებს ფატმანის დავალებას.
*„რა ფატმანისას შევიდა ლომი, მზე, მოყმე წყლიანი,
 უბრძანა: მოკალ, მან ყმაბან დღე კელარ ნაზოს მზიანი,
 თვით მონა შენი მოწმად მყავს, ფიცი აფიცე ღმრთიანი,
 აჰა თითი და ბეჭედი, და დანა მაქვს სისხლიანი“ (1118)*
14. ფატმანი უამბობს ავთანდილს ნესტანის ამბავს.
15. დააკვირდით 1131, 1132 სტროფებს და დაწერეთ როგორ ახას-იათებს ფატმანი ნესტანის გარეგნულ მშვენიერებას?
16. დააკვირდით 1140, 1141 სტროფებს და გადმოუცით ნესტან-დარეჯანის მძიმე სულიერი განწყობილება, გამოწვეული სამ-შობლოსგან მოშორებით.
17. ფატმანი მაღავს ნესტან-დარეჯანს, არავის ანდობს საიდუმ-ლოს:
*„ვერ გავანდევ ქმარსა ჩემსა, შესმენისა მქონდა რიდი,
 ვთქვი: „თუ ეუთზრობ, ვიცი ღარბაზს გაამჟღავნებს იხი ფლიდი“
 1150 (2,3)*
18. უსენი საშინელ ფიცს აძლევს ფატმანს, რომ არ გათქვამს საიდუმლოს:
„ფიცი ფიცა საშინელი: „თავიკაო კლდესა ვიცე!“ 1153 (4)
19. დაუკვირდით როგორ ახასიათებს პოეტი გაჭართა მორალურ თვისებებს. ამ თვალსაზრისით წაიკითხეთ 1163, 1164, 1165 სტროფები.
20. როგორია ზღვათა მეფის განწყობილება უსენისადმი და რა-ტომ?
21. უსენმა გატეხა ფატმანისადმი მიცემული ფიცი.
22. ფატმანი ეხმარება ნესტანს გაპარვაში.
23. წაიკითხეთ სტროფები 1204, 1205, 1206, როგორ ახასიათე-

ბინებს რუსთაველი თავის თავს ფატმანს?

24. ფატმანი მონა-ქაჯისგან შეიტყობს ნესტანის ამბავს.

25. წაიკითხეთ 1220, 1221, 1222, 1223 სტროფები და დაახასიათეთ ქაჯთა სამეფო (დულარდუხტი, როშაქი, როსანი და როდია).

26. ნესტან-დარეჯანს ამზადებენ როსანის საპატარძლოდ.

27. „არ ქაჯნია, კაცნიაო; მიჰნდობიან კლდესა სალსა“ 1246(4).

28. „თუ ყვავი ვარდთა იშოვებს, თავი ბულბული ჰგონია“ 1254(4).

29. ავთანდილი უმუღავენებს ფატმანს თავის ვინაობას:

„ჩემნი მომკვლელნი წამწამნი შავნი გიშრისა ხენია“ 1261 (4).

30. ავთანდილი ფატმანს დახმარებას სთხოვს:

„მოდი და, ფატმან, მეწიე, ვეცადნეთ მათსა რეებასა“ (1266 (1))

31. ფატმანი გრძნეული მონის საშუალებით ატყობინებს ნესტანს ტარიელისა და ავთანდილის ამბავს.

32. დაუკვირდით ნესტანის წერილს, – მიწერილს ქაჯეთის ციხიდან, რას სთხოვს სატრფოს, როგორ აფასებს ფატმანის ამბავს?

33. ავთანდილის წერილი ფრიდონთან:

„აწ შეძინდევ, ვერა გნახე, შორს ამისთვის წავიარე,
გზა-გზა ყოვნად აღარა მკალს, პატიმრად იგი მთვარე;
ადრე მოვალთ მხიარულნი, ჩვენი ნახვა, გაიხარე,
ამის მეტი რაღა გკადრო, ძმასა ძმურად მოეხმარე“ 1322

34. ავთანდილის დაბრუნება ტარიელთან გამოქვამულში.

დავალება №12. გაიმეორეთ ლიტერატურის თეორიის საკითხები მეტაფორა, ჰიპერბოლა, ალიტერაცია. ამოკრიბეთ პოემიდან სათანადო ადგილები და დაისწავლეთ ზეპირად.

დავალება №13. მოცემული გეგმის მიხედვით შეადგინეთ და დაისწავლეთ „სამთა თათბირი და ქაჯეთის ციხის აღება“.

1. ძმადნაფიცების გადაწყვეტილება ნესტანის გათავისუფლების შესახებ.

„თქვენს“ „ვითათბიროთ, ვითა სჯობს, აწ გამორჩევა ძნელია, ასი ათასსა აჯობებს თუ გამორჩევით მქმნელია“.

2. თათბირი ფრიდონისა:

„ჩემსა სიმცროსა გამზრდელნი სამუშაითოდ მზრდილიან, მასწავლნეს მათნი საქმენი, მახლტუნეებლიან, მწერთნილიან, ასრე გავიდი საბელსა, რომ თვალნი ვერ მომკიდიან“

1393(1,2,3)

3. თათბირი ავთანდილისა:

„სავაჭროთა შევეკაზმე, ვიქმ საქესა მე მუხთალსა, ერთსა ჯორსა გარდაუკიდე მუზარადსა, ჯაჭვსა, ზრმაღსა.“ 1398

4. თათბირი ტარიელისა:

„მაგრა იყენით ჩემთვისცა საქმისა რასმე რჩევითა: ხმა ესმას ჩემსა ხელ-ქმნელსა, ზედა გარდმოდგეს მზე ვითა, თქვენ გქონდეს ომი ფიცხელი, უომრად მნახოს მე ვითა?“

1402(1,2,3)

5. „გავიყოთ კაცი ას-ასი, რა ღამე ჩნდეს ნათენები,

სამთავე სამგნით მივჰმართოთ, ფიცხლა დავსხლიტოთ ცხენები“

1403(2,3)

6. „მაშინ ქაჯეთს მოიწია უსაზომო რისხვა ღმრთისა“ 1414(1)

7. „ავთანდილ და ლომი ფრიდონ შიგნით ერთგან შეიყარნეს, მტერნი სრულად აეწყიდნეს, სისხლნი მათნი მოელვარნეს“.

1416(1,2)

8. „ციხისა მცველნი ყველანი იღვა მართ ვითა სნეული, თავით ფერხამდის, დაჭრილი აბჯარი მუნ დახეული.

ციხისა კარნი განხმულნი, კართა ნალეწი-სრეული;

ცნეს ნაქმრად ტარიელისად, თქვენს: „საქმე არს მისეული“ 1418

9. ნესტანის გათავისუფლება ქაჯეთის ციხიდან:

„ნახეს, მზისსა შესაყრელად გამოეშვა მთვარე გველსა,

- მუზარადი მოეზადა, კშენის აკრეა თმასა ლელსა,
მკერდი მკერდსა შეეწება, გადაეჭლო ყელი ყელსა“. 1419 (2,3,4)
დავალება №14. მოცემული საკონტროლო კითხვების მიხედ-
ვით შეამოწმეთ როგორ გახსოვთ „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტი:
1. როგორია პოემის კომპოზიციური აგებულება?
 2. რომელი თავიდან ვეცნობით „უცხო მოყმის“ სახით ტარი-
ელს?
 3. ჩამოთვალეთ „ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟები.
 4. რომელი პერსონაჟი მოგწონთ და რატომ? დაასაბუთეთ.
 5. ჩამოთვალეთ თქვენ მიერ შესწავლილი აფორიზმები, არაკები,
ბრძნული გამონათქვამები.
 6. პოემის რომელი ეპიზოდი მოგწონთ და რატომ? დაასაბუთეთ.
 7. რაინდთა რომელი თვისება იმსახურებს თქვენს სიმპატიას?
 8. რას იტყვით ზღაპრულ-ფანტასტიკური პერსონაჟების შესახ-
ებ?
 9. როგორ უნდა გვესმოდეს „ავთანდილის ანდერძის“ იდეურ-
ესთეტიკური მნიშვნელობა.
 10. როგორ არის პოემაში ასახული ადამიანური ნდობის საკითხი?
 11. დაასახელეთ პერსონაჟთა ზნეობრივი სიწმინდის მაგალითები.
 12. როგორ უნდა გვესმოდეს ფატმანისა და ავთანდილის ეპიზო-
დური ურთიერთობა.
 13. მართალი იყო ფარსადანი თავისი ასულის მიმართ? ტარიე-
ლის მიმართ?
 14. რომელი მეფე იმსახურებს თქვენს ყურადღებას და რატომ?
 15. იმსჯელეთ „მიპარვით მოკლა იგი ყმა“, – არსებობს თუ არა
ტარიელისათვის სხვა გამოსავალი?
 16. ხომ არ ამცირებს „ვეფხისტყაოსნის“ მთავარ პერსონაჟებს
ერთი შეხედვით უდანაშაულო ყმათა სისხლის ღვრის ამსახ-
ველი ეპიზოდები – დაასაბუთეთ.

17. დადებითი პერსონაჟია, თუ უარყოფითი ფაქტმანი? – დაასაბუთეთ.
18. იმსჯელეთ ფაქტმანის პიროვნულ თვისებებზე.
19. მოძებნეთ ასმათის ლიტერატურული პროტოტიპი.
20. გვაქვს თუ არა ბუნების ამსახველი ადგილები „ვეფხისტყაოსანში“?
21. დაასახელეთ პოემიდან მაღალი და დაბალი შაირის ნიმუშები.
22. როგორ უნდა გვესმოდეს ნაწარმოების ფინალი „ბოროტსა სძლია კეთილმან, არსება მისი გრძელია“ – დაასაბუთეთ.

2. მეთოდური მითითებანი ლიტერატურულ-ისტორიული საკითხების შესწავლისათვის

დავალება №15. დაახასიათეთ რაინდები „ვეფხისტყაოსნის“ მიხედვით. გამოიყენეთ შემდეგი გეზის მიმცემი მასალა.

1. ეპოქა, როდესაც დაიწერა პოემა.
2. მთავარი საკითხი და ძირითადი პერსონაჟები.

„ვეფხვი – ნესტანის სიმბოლოა, ნესტანის პოეტური სახე, სახე-იდეა. ეს სახე აერთიანებს ორ პერსონაჟს – ნესტანსა და ტარიელს. მას სინთეზური ხასიათი აქვს. „ვეფხისტყაოსანი“, როგორც მხატვრული სახე. ერთგვარად სატრფოსაც გამოხატავს და მეტრ-ფესაც. „ვეფხისტყაოსნის“ ძირითადი თემა სიყვარულია“ (აკად. ალ. ბარამიძე).

3. პოემაში ასახული სიყვარულისა და მეგობრობის ურთიერთმიმართებისათვის.
4. ავთანდილი აგრეთვე ერთ-ერთი მთავარი პერსონაჟი.
5. ფრიდონის სახის გაგებისათვის.

„ჰევანდა, თუცა შეყრილ იყვნენ ორნი მზენი, ერთი მთვარე“

1381(3)

6. პოეტის დამოკიდებულება მთავარი პერსონაჟებისადმი:
„მით შევეწივნეთ ტარიელს, ტურფადცა უნდა ხსენება“ (6)
მო, დავსხდეთ ტარიელისთვის ცრემლი გვდის შეუშრობელი“ (7)

ტარიელი

1. ტარიელის ვინაობა:

„ექესი სამეფო ფარსადანს ჰქონდა, თვით იყო მპყრობელი,
უხვი, მდიდარი, უკადრი, მეფეთა ზედა მფლობელი 313(1,2)
„მამარეში ჯდა მეშვიდედ, მეფე მებრძოლთა მზარავი,
სარიდან ერქვა სახელად, მტერთა სრვად დაუფარავი“.
314(1,2)

2. სარიდანთან შეთანხმებით ფარსადანის მიერ ინდოეთის გაერთიანება.

3. ტარიელის შემდგომი ბედი:

„ძე არ ესვა მეფესა და დეოფალსა მზისა დარსა...
მეფემან თქვა: „შვილად გავზრდი, თვით ჩემივე გვარი არსა“
320(1,4)

4. „ბრძენთა მიმცეს სასწავლელად ხელმწიფეთა ქცევა-ქმნათა“
321(3)

5. ტარიელის ფიზიკური მონაცემები:

„მზესა მე ვსჯობდი შენებით, ვით ბინდსა ჟამი დილისა“.
323(2)

6. პოეტის მიერ ტარიელის მხატვრულ სახეში ძალის კულტის იდეალიზაცია (დაიმოწმეთ სათანადო ადგილები).

7. ტარიელი – ამირბარი.

8. ტარიელი – მიჯნური:

„დავეცი, დავბნდი. წამიზდა ძალი მზრისა და მკლავისა“ 351 (2)

9. ტარიელის მოქალაქეობრივ-პატრიოტული ინტერესები.

1. ვინაობა.
 2. ავთანდილი მიჯნური „ერთგან დასხდეს, ილალობეს, საუბარი ასად აგეს.
 3. „ბროლ-ბალახში შეხვეული და გიშერი ასადაგეს“ 138 (2) დამოკიდებულება მეფე – პატრონისადმი.
 4. ავთანდილის ჰუმანისტური დამოკიდებულება ქვეშევრდომებისადმი.
 5. ავთანდილი წინდახედული და ბრძენი რაინდი.
 - ა) „ბამს თუ კაცმან გონიერმან ძნელი საქმე გამოავოს“ 216(3)
 - ბ) „რათგან ისი არის სადმე უცნობოდ და ისრე რეტად, რომე კაცსა არ მიუშეებს საუბრად და მისად ჭვრეტად მივეწვევი, შევიყრებით ერთმანეთის ცემა-ჟლეტად, ანუ მოვკლავ, ანუ მომკლავს, დაიმაღვის მეტის-მეტად“ 217
 - გ) „ყმაძან თქვა, თუ: „არ ეგების აწ ამისი ასრე თქმევა, სხვასა რასმე მოგონება სჯობს, საქმისა გამორჩევა გაუშვა და ცალკე დაჯდა, ტირს, დაიწყო ცრემლთა ფრქვევა, ქალსა უთხრა: „გაგარისზე, აწ ესე თქვი, ვით დავრჩე ვა!“ ყმაძან უთხრა: „რას შიგან ხარ, შენ საქმესა რად იქმ ავსა? ვინ მიჯნური არ ყოფილა, ვის სახმილი არა სწევასა? ვის უქმნია შენი მსგავსი სხვასა კაცთა ნათესავსა? რად სატანას წაუღიხარ, რად მოიკლავ ნებით თავსა?“ 875 „ბამს მამაცი მამაცური, – სჯობს, რაზომცა ნელა ტირსა. ჭირსა შიგან გამაგრება ასრე უნდა, ვით ქვითკირსა. თავისისა ცნობისაგან ჩავარდების კაცი ჭირსა“ 876 (2,3,4) და სხვა...
- ამ თვალსაზრისით განიხილეთ აგრეთვე 877, 878, 889, 881, 892-ე სტროფები.
6. ავთანდილი თავდადებული მეგობარი.

7. ავთანდილისათვის დამახასიათებელი სხვა ადამიანური და რაინდული თვისებები.

ფრიდონი:

1. ვინაობა:

„მოყმე, მხნე, უხვი, ძლიერი, ფიცხლად მომხლტომი ცხენისა“
971(2)

2. პოემის რომელი თავიდან ვეცნობით მას?

„ზახილი მესმა. შეეხედენ, მოყმე ამაყად ყიოდა,
შემოარბევდა ზღვის პირ-პირ, მას თურე წყლული სტკიოდა,
ხრმლისა ნატეხი დასვრილი აქეს, სისხლი ჩამოსდიოდა,
მტერთა ექადდა, წყრებოდა, ივინებოდა, ჩიოდა“ 596

ბ) „მულაზანზარი ქალაქი, ახლოს მე მაქვსო რომელი,
ნურადინ-ფრიდონ სახელ მძეს, მეფე ვარ მუნა მჯდომელი,
ესე საზღვარი ჩემია, სადა ხარ გარდამხდომელი,
ცოტა მაქვს, მაგრამ ყოველგნით სიკეთე-მიუწვდომელი“ 603

3. ფრიდონი შესანიშნავი მეომარი:

„კვლა სხვანი ღიღნი ლაშქარნი უკანა მომეწოდეს,
იქით და აქათ მომიხდეს, ერთგნით ვერ მოძეროდეს“ 609 (1,2)
„მომეჯარნეს, ველარა ექმენ, ნავით ცხენი გარდვიხლტუნვე,
ზღვა-ზღვა ცურვით წამოუღვე, ჩემი მჭვრეტი გაეცბუნვე“ 610(2)

4. ფრიდონი გულმოწყალე და სამართლიანი განმგებელი:

„მივედით მისსა ქალაქსა ტურფასა, მაგრა ცოტასა;
გამოეგებნეს ლაშქარნი, ისხმიდეს მისთვის ოტასა;
პირსა იხოკდეს, გაჰყრიდეს ნახოკსა ვით ნაფოტასა,
ეხვეოდიან, ჰკოცნიდეს, ხრმალსა და სალტე-კოტასა“ 614

5. ფრიდონი მეგობრისათვის თავდადებული რაინდი.

ა) „მოეხვივნეს ერთმანეთსა, უცხოებით არ დაჰრიდონ,
თვით უსახოდ ფრიდონს ყმა და მოეწონა ყმასა ფრიდონ“
988(1,2)

ბ) „ამას გკადრებ, არ ეგების მარტოსაგან წასვლა შენი,

თანა ყმათა წარმოვატან, იმსახურენ, იახლენი,
 აბჯარი და საგებელი, ერთი ჯორი, ერთი ცხენი,
 არ წაიტან, გაირჯები ღაწვი-ვარდი, ცრემლთა მდენი“ 1018
 „მოსხნა ოთხნი მონანი, მისანდობელნი გულითა,
 სრული აბჯარი საკაცო ქაფითა, საბარკულითა,
 სამოცი ლიტრა წითელი აწონით, არ ნაკლულითა,
 ერთი ტაიჭი უებრო მით უნაგრითა სრულითა“ 1019

გ) „სამასისა კაცისაგან ას-სამოცი შეჰყოლოდა,
 ფრიდონს უმძიმს სპათა მისთა, მაგრამ ერთ-კერძ უზაროდა“
 1424(1,2)

„რათგან მიჰხვდა დაკარგული ლომი მზესა წახდომილსა,
 აღარა ესტირთ სატირაღსა, აღარ დავსდებთ თვალთა მიღსა“
 1458 (3,4)

6. ფრიდონის სხვა მაღალკეთილშობილური თვისებები;
 სიუხვე, „ჩუქებისა არ მოწყენა“ და სხვა.

დავალება №16. კითხვები თვითშემოწმებისათვის.

1. დაასახელეთ პოემა „ვეფხისტყაოსნის“ მთავარი მოქმედი გმირები.
2. აღწერეთ ტარიელის ძირითადი დამახასიათებელი თვისებები.
3. დაახასიათეთ ავთანდილი, ფრიდონი.
4. დაწერეთ რაინდთა შედარებითი დახასიათება.

დავალება №17. დაწერეთ ქალ პერსონაჟთა დახასიათება „ვეფხისტყაოსნის“ მიხედვით. გამოიყენეთ შემდეგი საორიენტაციო გაფართოებული გეგმა:

1. XII საუკუნის საქართველო და მეფე ქალი თამარი, – ქართლის დედა, მზე ქართული პოეზიისა, შთაგონება შოთა რუსთაველისა.

2. „ლეკვი ლომისა სწორია, ძუ იყოს თუნდა ზეადია“.

3. „ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟი ქალები, – სპეტაკი მიჯნურები, მაღალი ინტელექტის მქონე სახელმწიფო მმართველები, მეგობრობისათვის თავდადებული გმირი ქალები.

ნესტანი:

1. ნესტანის შეუდარებელი სილამაზე.

- ა) „შვიდისა წლისა შეიქმნა ქალი წყნარი და ცნობილი,
მთვარისა მსგავსი, მზისაგან შვენებით არ-შეფლობილი“
329 (2,3)
- ბ) „მან გაანათლა ქვეყანა, გაცუდღეს შუქნი მზისანი“ 629(4)
- გ) „აჰხადეს, ქალი გარდმოხდა უცხოთა რათმე ტანითა...
მზესა სიტურფედ ეყოფის, იყოს მისითა გვანითა“ 1131 (2,4)
„რა მობრუნდა ქალი ჩემკე, შემოადგეს სხივნი კლდესა,
ღაწვთა მისთა ელვარება ელვარებდა ხმელთა ზეს“ 1132 (1,2)

2. ნესტანის აღზრდა და განათლება.

„დავარ იყო და მეფისა, ქერივი, ქაჯეთს გათხოვილი,
მას სიბრძნისა სასწაელელად თვით მეფემან მისცა შვილი“.
332(3,4)

3. ნესტანი — მიჯნური.

4. ნესტანის პატრიოტულ-ოპტიმისტური განწყობილება:

„ვეცადო რას, ნუთუ ღმერთმან მომარიოს ჩემსა მტერსა!
სიკვდილამდის ვის მოუკლავს თავი კაცსა მეცნიერსა?
რა მისჭირდეს, მაშინ უნდა გონებანი გონიერსა!“ 1191

5. რუსთაფელის დამოკიდებულება მთავარი გმირისადმი:

„ადგა ასრე გულუშიშრად, ვეფხვი იყო ანუ გმირი“ 1176 (1,2)

6. სათნო ნესტანი კონკრეტულ შემთხვევაში მრისხანე და შეუბრალებელია:

- ა) „ქვე წვა, ვით კლდისა ნაპრალსა ვეფხვი პირგამეხებული,
არცა მზე ჰგვანდა, არც მთვარე, ხე ალუა ეღეშს ხეხული; 525 (1,2)
- ბ) „ცოცხალ ვიყო, შენ ინდოეთს, ღმერთო, ხანი ვერა დაჰყო!
თუ ეცადო დაყოფასა, ზორცთა შენთა სული გაჰყო!
სხვა ჩემებრი ვერა ჰპოვო, ცათამდისცა ხელი აჰყო!“ 531.

თინათინი:

1. „სოფლისა მნათი მნათობი, მზისაცა დასთა დასული,
მან მისთა მკვრეტთა წაულის გული, გონება და სული,
ბრძენი ხამს მისად მაქებრად და ენა ბევრად ასული“ 34
2. თინათინი ბრძენი და გონიერი მართველი ტახტისა:
„კაცმან საქმე მოიგვაროს, ვეჭვ, ჭმუნვასა ესე სჯობდეს“ 108(4)
3. თინათინი — მიჯნური.
4. თინათინი შეუდარებელი მეგობარი:
 - ა). „რაა წამალი მისისა წყლულისა განკურნებისა?
 - ბ) „ხამს მოყვარე მოყვრისათვის, თავი ჭირსა არ დამრიდად,
გული მისცეს გულისათვის, სიყვარული გზად და ხიდად“
705(1,2)
 - გ) „შენ არ გატეხა კარგი გჭირს ზენაარისა ფიცისა,
ხამს გასრულება მოყვრისა სიყვარულისა მტკიცისა,
ძებნა წამლისა მისისა და ცოდნა ხამს მართ უვიცისა“ 708

ასმათი:

1. ასმათის გინაობა:

„ქალი ვინმე იკითხავსო: „ინახვისა ამირბარი?“
ზეწარითა მოუბერავს პირი, ბრძენთა საქებარი“ 373(3)
2. „ასმათ მითხრა: „მე მიბრძანა, ესე ექმნათო, ესე სჯობდეს...
ჩემად ნახვად მოვიდოდეს, შენ ვითამცა გაშიკობდეს“ 386(1,3)
ასმათი ტარიელის ჭირის გამზიარებელი, ერთგული მეგობარი“.
3. „ასმათ ლხინსა მიქაღებდა, ჩავიარეთ შიგან ბაღი;
მითხრა: „ეგრე წასვლისათვის ნუ გაჩნია გულსა ღალი,
სიმძიმითა ერდო დაჰხაშ, სიხარულის კარი აღი;
სიარცხელი აქეს საუბრისა, მერმე თავსა ჰყრდალვას ლაღი“ 400
4. „გამოჩნდეს ორნი ქვეითნი, მე მივეგებე წინარე
თავ-გაგლეჯილი ასმათი, პირსა სისხლ-ჩამომღინარე,

ქალი ჰყვამოვსა, ვცანძვამო, თუ მოღმა ვინ არე;
აღარ მიყივლა ღიმილით, და არცა გამიცინა-რე“ 571

5. „კელა საბრალო ამიტირდა, კელა მოედვა ამით ალი,
დიდზანს სიტყვა ვერა მითხრა, მისთა ჭირთა ნათალი.
მკერდსა წითლად უღებავდა სისხლი ღაწვთა ნაწვეთალი“ 573
- 6 „ხელი მინდორს გავიჭრები, ზოგჯერ ვტირ და ზოგჯერ ებნდები,
ესე ქალი არ დამავდებს, – არს მისთვისე ცეცხლნადები“
658(2,3)

7. „გული, ცნობა და გონება ერთმანეთზედა ჰკიდთან,
რა გული წავა, იგიცა წავლენ და მისე მდიან,
უგულო კაცი ვერ კაცობს, კაცთაგან განაკიდთან“.
8. „ესე არაკი მართალი ჩინს ქვასა ზედა სწერია:
შენ არ გინაზავან, არ იცი, მას რომე ცეცხლნი სწვიდთან“ 849
„ვინ მოყვარესა არ ეძებს, იგი თავისა მტერია“
აწ ზაფრანია, ვის წინას ვერ ვარდი ჰგვანდის, ვერ ია;
თულა მოჰნაზავ, მონაზე, ქმენ, რაცა შენი ფერია“ 855
9. „ალარად გინდა ასმათი – ნაზე მართალი ბრჭობილი!
პირველ, გლახ, მისი ნაჭვრეტი, თვით მერე შენი ღობილი“
899(3,4)

10. „თქვენ შუა მქნილი საქმისა, შენგან ნახზობი ღობისა,
თქვენი შემყრელი მსახური, შენგან ღირს-ქმნილი ხზობისა,
მისი გამზრდელი, გაზრდილი, მისთვის მიხდილი ცნობისა“ 900
- დავალება №18. კითხვები თვითშემოწმებისათვის.

1. რამ განაპირობა ქალის კულტი XII საუკუნის ფეოდალურ საქართველოში.

2. რა თვისებებით დააჯილდოვა შოთა რუსთაველმა „ვეფხისტყაოსნის“ გმირი ქალები.

3. აღწერეთ ნესტანის იდეალური თვისებები: მიჯნურობა, ნებისყოფა, გამძლეობა, ოპტიმიზმი, სამშობლოს სიყვარული.

4. დაახასიათეთ თინათინი.

5. დაახასიათეთ ასმათი.

დავალება №19. მოამზადეთ თემა: „ვეფხისტყაოსანი“ და „XII საუკუნის საქართველო შემდეგი საკითხების მიხედვით.

1. პოემის მიხედვით რომელ ეროვნებას მიეკუთვნებიან „ვეფხისტყაოსნის“ მთავარი პერსონაჟები?

2. როგორია თქვენი აზრი ამ საკითხთან დაკავშირებით?

3. დაასაბუთეთ, რომ მთავარი პერსონაჟები ქართველები არიან.

4. ჩანს თუ არა პოემის შინაარსში XII საუკუნის საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ვითარების ანარეკლი და ავტორის დამოკიდებულება უმთავრესი მოვლენებისადმი?

5. XII საუკუნის საქართველოში, როგორც ვიცით, სოციალური წყობილება იყო პატრონყმობა. როგორ ურთიერთობაში არიან ერთმანეთთან რუსთაველის გმირები?

6. ბატონ-ყმათა შორის როგორ ურთიერთობაზე მიგვითითებს რუსთაველი?

7. როგორ უნდა გვესმოდეს შემდეგი სტრიქონი:

„სჯობან ყოვლით მოყვარულთა პატრონ-ყმანი მოყვარულნი“
ან

„ხამს მეფეთა ერთგულება, ყოფა გემართებს ყმისა ყმურად“
(ავთანდილის სიტყვები)

8. გაავლეთ პარალელები „ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟებსა და იმ პერიოდის ისტორიულ პირებს შორის: „როსტევეანი და გიორგი III, თინათინი – თამარ მეფე, დავარი და თამარის აღმზრდელი მამიდა რუსუდანი.

9. იგრძნობა თუ არა „ვეფხისტყაოსანში“ ვაჭრული ზედა ფენების კრიტიკა? ეს ფაქტი, ხომ არ ეხმაურება თამარისათვის უცხო კაცის ვაჭართა მიერ მოყვანის აქტს?

10. მკვლევართა მიერ შენიშნულია, რომ „ვეფხისტყაოსანში“

ხშირია თამარის დროის ისტორიკოსთა თხზულებებში მოთხრობილი ამბების გაშეორება და ზოგ შემთხვევაში ტექსტობრივი სიახლოვეც. რა იცით ამ საკითხთან დაკავშირებით?

დავალება №20. დაწერეთ საშინაო დავალება „მეფეთა სახეები“ „ვეფხისტყაოსანში“ შემდეგი გეგმის მიხედვით:

1. ჩამოთვალეთ მეფე პერსონაჟები.

2. დაახასიათეთ ფარსადანი როგორც მშობელი და როგორც პოლიტიკური მოღვაწე.

3. როგორ უყურებს რუსთაველი იძულებით ქორწინებას?

4. აღნიშნეთ როსტევან მეფის პატრიოტულ-მამულიშვილური ინტერესები.

5. შეადარეთ როსტევანის და ფარსადანის მსგავსი და განმასხვავებელი ნიშან-თვისებები.

6. ვინ იყო რამაზი.

7. დაახასიათეთ რამაზ მეფის პიროვნული თვისებები.

8. დაახასიათეთ ზღვათა სახელმწიფო, რომელ სოციალურ ფენას აქვს უპირატესობა სამეფო კარზე და რატომ?

9. გამოკვეთეთ მელიქ-სურხავის პიროვნული თვისებები.

დავალება №21. დაწერეთ „ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟთა ზნეობრივი იდეალები შემდეგი საორიენტაციო საკითხების მიხედვით!

1. XII საუკუნიდან საქართველოს პოლიტიკურმა და ეკონომიკურმა ვითარებამ განაპირობა ახალი – საერო ლიტერატურის შინაარსი.

2. დრომ მწერლობას მოსთხოვა აესახა იმდროინდელი დაწინაურებული საზოგადოების ყოფა-ცხოვრება. ადამიანი თავისი განცდებითა და მიზნებით.

3. „ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟები მაღალ არისტოკრატიულ წრეს ეკუთვნიან, მაგრამ მათთვის ნიშანდობლივია უბრალო ადამიანის გონივრული განცდები.

4. „ვეფხისტყაოსნის“ გმირებმა კარგად იციან ბედნიერება და

სიკეთე ბრძოლით მოიპოვება. „არ იცი, ვარდნი უეკლოდ არავის მოუკრებიან“* 874(4)

5. პოემის მთავარი პერსონაჟისათვის მეგობრობა ადამიანის არსებობის აუცილებელი ფაქტორია:

ა) „*მე იგი ვარ, ვინ სოფელსა არ ამოვკრებ კიტრად ბერად, ვის სიკედილი მოყვრისათვის თამაშად და მიჩანს მღერად*“.

ბ) „*ოდეს კაცსა დაეჭირვოს, მაშინ უნდა ძმა და თვისი*“
და სხვა...

6. „ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟებმა იციან, რომ ადამიანის სრულყოფილების განმსაზღვრელი ფაქტორია მისი სახელი.

„*სჯობს სახელისა მოხვეჭა, ყოველსა მოსახვეჭელსა*“.

7. „ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟთათვის უცხოა ნაციონალიზმი და შოვინიზმი. მათ ასაზრდოებდათ ინტერნაციონალიზმის გრძნობა.

8. „ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟები მგზნებარე პატრიოტები არიან, სამშობლოსათვის ზრუნვა, სამშობლოს სიყვარული პირად გაჭირვებას ავიწყებთ (განიხილეთ ტარიელის, ნესტანის, ავთანდილის, თინათინის, როსტევეანის, ფრიდონის, სარიდანის და სხვათა პატრიოტული ინტერესები).

9. „ვეფხისტყაოსანში“ ასახული სიყვარული ჯანსაღი გრძნობაა, გამაკეთილშობილებელი და ამამაღლებელი:

ა) სიყვარული – გმირობისა და მამაცობის სტიმულის მიმცემი.

ბ) სიყვარული – უცხო ადამიანების დამაკავშირებელი.

გ) სიყვარული – მატებს ადამიანს სულიერ მხნეობას.

დ) რუსთველური სიყვარული „გული ერთსა დააჯეროს“. – მეუღლეობის საფუძველია.

10. პოემას ასაზრდოებს ჰუმანიზმი.

ა) ჰუმანიზტურია პოეტის შეხედულება სამყაროს შესახებ: ეს ქვეყანა „გვაქვს უთვალავი ფერითა“;

ბ) ჰუმანისტურადაა პოემაში გადაწყვეტილი ქალთა საკითხი;
გ) ჰუმანისტურადაა გადაჭრილი მოძღვრება ზნეობაზე და მისი ეთიკური იდეალები, ძმადნაფიცობა.

11. რუსთაველი ადრეული რენესანსის პოეტია და მოაზროვნე. დავალება №22. დაწერეთ ვაჭართა სოციალური წრის დახასიათება შემდეგი გეგმის მიხედვით:

1. რამ განაპირობა ვაჭართა სოციალური წრის დაწინაურება სამეფო კარზე XII საუკუნის ფეოდალურ საქართველოში.

2. დაახასიათეთ ვაჭრები რაინდებთან მიმართებაში. როგორ უნდა გვესმოდეს ზოგადად „მუნ ვაჭარმან ოქროს ფასად ცხენი მისცა არ უძღვანა“ (1373)

3. აღწერეთ ვაჭართა ფიზიკური და მორალური ნიშან-თვისებები:

ა) ფატმანი;

ბ) უსენი;

გ) უსამი.

4. როგორია მათი ზნეობრივ-მორალური პრინციპები. გამოიყენეთ ტექსტიდან სათანადო ადგილები, მაგ:

ა) „თქვენ ვაჭარნი ჯაბანნი ხართ, ომისაჲ უმეცარნი;

ბ) „შენგან ვართ გამარჯვებულნი, ჩვენ ვიციით ჩვენი ფრდილობა;

რაცა გვაქვს, იგი შენია, ამას არ უნდა ცილობა“.

გ) „თუ ყვაჲი ვარდსა იშოვებს, თავი ბუღბული ჰგონია“.

დ) „მე, გლახ, ვიყავი მის ნეზვი, იგი იყო ჩემი ვაცი“ და ა.შ.

5. როგორია პოეტის განწყობილება ვაჭართა სოციალური წრის მიმართ?

დავალება №23. დაწერეთ პოემის მხატვრული მხარე შემდეგი გეგმის მიხედვით:

1. სათაურის გაგებისათვის.

2. ნაწარმოების ჟანრის განსაზღვრისათვის.
 3. ფანტასტიკურია თუ რეალისტური პოემა?
 4. რა იცით საერთოდ „ქაჯთა“ შესახებ.
 5. როგორია შენაკადი ამბების მნიშვნელობა?
 6. რა არის შაირი და რამდენი სახისაა იგი?
 7. როგორია რუსთაველის პოეტური ენა?
 8. რომელ პოეტურ ხერხს მიმართავს რუსთაველი პერსონაჟთა გარეგნობის აღწერისას?
 9. რაინდთა ფიზიკური ძალის ასახვისათვის?
 10. აფორიზმები და მათი მნიშვნელობა.
 11. „ვეფხისტყაოსნის“ პოპულარობა.
დავალება №24. კითხვები თვითშემოწმებისათვის.
 1. რატომ ჰქვია პოემას „ვეფხისტყაოსანი“?
 2. „ვეფხისტყაოსნის“ რომელ გმირებს ახასიათებს პატრიოტიზმი?
 3. რას ამბობს პოეტი ბოროტისა და კეთილის შეპირისპირებისას?
 4. როგორია რუსთაველის ჰუმანისტური შეხედულება პოემის მიხედვით?
 5. რაში მდგომარეობს პოემის ოპტიმიზმი?
 6. დაახასიათეთ პოემის მხატვრული მხარე (რეალისტური და ფანტასტიკური ელემენტები, კომპოზიცია, ზომა, რითმა, პოეტური სემანტიკა).
 7. რით აიხსნება პოემის პოპულარობა?
 8. რატომ სდევნიდნენ პოემას ეკლესიის მესვეურნი?
- შენიშვნა: მოცემული სავარჯიშოების ერთი ნაწილი შესრულება კლასში, ტესტზე მუშაობის დროს. შემაჯამებელი ხასიათის დავალებანი შესრულება სახლში.

3. მოკლე ცნობები „ვეფხისტყაოსნის ტექსტთან დაკავშირებით „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერები და გამოცემები

„ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერებიდან ყველაზე უძველესი ნუსხა მამუკა მდივან თავაქალაშვილს ეკუთვნის. იგი თარიღდება 1646 წლით. მოღწეულია XIV-XV საუკუნეებისა რამდენიმე ფრაგმენტით. „ვეფხისტყაოსნის“ ბეჭდურ გამოცემათა შორის კი აღსანიშნავია ვახტანგისეული გამოცემა.

1712 წელს თბილისში, ვახტანგ მეექვსის მიერ დაარსებულ სტამბაში პირველად დაიბეჭდა „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტი, რომელსაც დართული აქვს კომენტარები, ვახტანგის სიტყვებით „თარგმანი“. ჩვენამდე მოღწეულია ამ გამოცემის სულ 18 ცალი და ყველა ნაკლული. ვახტანგისეული გამოცემა უნაკლოდ აღადგინა და სპეციალური გამოკვლევები დაურთო აკად. აკ. შანიძემ. ის აღნიშნავდა: „ისინი ერთიმეორის დანაკლისს ავსებენ და კაცს მთელი გამოცემის აღდგენის საშუალებას აძლევენ“.

ვახტანგისეული „ვეფხისტყაოსანი“ დაედო საფუძვლად 1937 წლის საიუბილეო გამოცემას (პოემის დაწერიდან 750 წლისთავზე).

სტამბის უქონლობის გამო „ვეფხისტყაოსანი“ საუკუნეთა განმავლობაში ხელით იწერებოდა, ამან გამოიწვია პოემის ტექსტის დამახინჯება და სხვადასხვა ხელნაწერით მოღწეულ სტროფთა რაოდენობა სხვადასხვა იყო. პირველად ვახტანგ VI-მ იზრუნა „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის გაწმენდაზე ასეთი სტროფებისაგან. დარჩა 1587 (ამდენივეა 1966 წლის საიუბილეო გამოცემაში).

1712 წლის შემდეგ „ვეფხისტყაოსანი“ რამდენჯერმე გამოიცა. ბეჭდურმა გამოცემამ ორმოცდაათს გადააჭარბა. მათ შორის ოცდათხუთმეტამდე მარტო რევოლუციის შემდგომ პერიოდს ეკუთვნის.

1966 წელს ზეიმით აღინიშნა რუსთაველის დაბადების 800 წლისთავი. ზეიმში ჩვენს ხალხთან ერთად მონაწილეობა მიიღო მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხიდან ჩამოსულმა კულტურის მუშაკე-

ბმა. ზუთივე კონტინენტის ქვეყნებიდან ჩამოვიდნენ საქართველოში გამოჩენილი მწერლები: ინგლისიდან, საფრანგეთიდან, იტალიიდან, ჩილედან, ავსტრალიიდან, ალჟირიდან, ინდოეთიდან და სხვა.

ამ წელს გამოვიდა „ვეფხისტყაოსნის“ რამდენიმე გამოცემა — დადგენილი და შესწორებული, მათ შორის მინიატურული „ვეფხისტყაოსანი“.

„ვეფხისტყაოსნის“ თარგმანები. ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში გახდა ცნობილი პოემა, როგორც რუსი და უკრაინელი, ასევე საზღვარგარეთის მრავალი ხალხისთვის. ზოგ ენაზე ნაწყვეტები ითარგმნა. ზოგან კი სრულად შეძლეს „ვეფხისტყაოსნის“ გადათარგმნა. ამჟამად მსოფლიოს თითქმის ყველა ენაზეა თარგმნილი პოემა.

„ვეფხისტყაოსანი“ თარგმნილია ხალხთა თითქმის ყველა ენაზე, მაგ., რუსულად, ბელორუსულად, სომხურად, აზერბაიჯანულად, უზბეკურად, ყირგიზულად, თურქულად, აფხაზურად.

ინგლისურ ენაზე „ვეფხისტყაოსანი“ თარგმნა ჩვენმა ნიჭიერმა თანამემამულემ ვენერა ურუშაძემ 1968 წელს. რუსულ ენაზე პოემა თარგმნეს: გ. ცაგარელმა, პ. პეტრენკომ, შ. ნუცუბიძემ, კ. ზაბოლოცკიმ და სხვ.

უნგრულ ენაზე პოემა თარგმნა, ჯერ კიდევ რევოლუციამდელ პერიოდში, ბელა ვიკარმა, შემდეგ შანდორ ვერეშიმ, გერმანულად არტურ ლაისტმა, ჰუგო ჰუპერტმა, 1955 წელს ტოკიოში გამოქვეყნდა „ვეფხისტყაოსნის“ იაპონური თარგმანი. ტექსტი თარგმნა იპეი ფუკურომ. 1964 წელს პოემა ესპანურად თარგმნა გუსტავო დე ლა ტორე ბოტარომ. 1965 წელს ფრანგულ ენაზე „ვეფხისტყაოსნის“ საუკეთესოდ თარგმანისათვის ს. წულაძეს მიენიჭა ლანგლუას სახელობის პრემია.

„ვეფხისტყაოსანი“ ითარგმნა ებრაულ ენაზე 1969 წელს, ბორის გაპონოვის მიერ. პოემის ნაწყვეტები თარგმნილია ჩინურ ენაზე და სხვ.

1. ძველი ქართული ლიტერატურა, ქრესტომათია, IX კლასის სახელმძღვანელო, აკად. ა. შანიძის რედაქტორობით.
2. შოთა რუსთაველი, „ვეფხისტყაოსანი“, აკ. შანიძისა და აბარამიძის რედაქციით, 1966.
3. აღ. ბარამიძე, შოთა რუსთაველი, თბ., 1975; მისივე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II (XII-XVIII სს.), თბ., 1966.
4. მ. სოსელია, ლიტერატურის სწავლებისას მოსწავლეთა შემეცნებითი აქტივობის განვითარება, თბ., 2002.
5. აკ. თოფურია, ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდო-კა (მეხუთე გამოცემა).
6. ვარლამ ხუროძე, „ვეფხისტყაოსნის“ სწავლებისათვის სკოლაში, თბ., 1937.
7. მ. ჩიქოვანი, შოთა რუსთაველი და ქართული ფოლკლორი, თბ., მეცნიერება, 1966.
8. ნ. რუხაძე, „ვეფხისტყაოსნის“ ძირითადი საკითხების სწავლება, თბ., 1983.
9. ი. ქაფიაშვილი, „ორიოდე შენიშვნა „ვეფხისტყაოსნის“ პროლოგის სწავლებასთან დაკავშირებით, თსუ შრომები, XVI, 1988.
10. შ. ქურდაძე, ძველი ქართული ლიტერატურის დაგეგმვისა და სწავლების საკითხები VIII კლასში, თბ., 1982, მისივე, „ვეფხისტყაოსანი“ სკოლაში, თბ., 1995.
11. ე. ხინთიბიძე, „ვეფხისტყაოსნის“ სწავლებისათვის – ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, 1979, №2, გვ. 10-18.

1. გასაზიარებელია მოსაზრება სკოლაში „ვეფხისტყაოსნის“ თანდათანობითი, შერევეითი სწავლების შესახებ.
2. სასკოლო პროგრამები დახვეწასა და გადამუშავებას მოითხოვს მოსწავლეთა ასაკისა და ფსიქოლოგიური მონაცემების გათვალისწინებით.
3. „ვეფხისტყაოსნის“ პროლოგში თეორიული ასპექტით დასმულია ყველა ის საკითხი, რომელსაც ხორცი შეასხა რუსთაველმა „თხრობაში“. ამიტომაც ტექსტის შესწავლა პოემის ამ ნაწილით უნდა დავიწყოთ.
4. ტექსტზე მუშაობა შემდეგი სახით წარმოგვიდგება: შინაარსის მოყოლა-გადაცემა, შერჩეული ადგილების დაზეპირება, აფორიზმების დამახსოვრება.
5. „ვეფხისტყაოსნის“ ძირითადი მოტივების რუსთველური სიყვარული, მეგობრობა, ჰუმანიზმი და სხვა განხილვა თანამედროვე საზოგადოების მანკიერ მხარეებთან მიმართებაში.
6. „ვეფხისტყაოსნის“ თარგმანების გაცნობა, მოსწავლეთა მამულიშვილურ-პატრიოტული ღირსებების ამაღლებისათვის.

5. მასალები პრაქტიკანტ-სტუდენტთა დასახმარებლად, — საცდელი გაკვეთილის გარჩევა

წინასწარ სწორად დაგეგმვის, მომზადებისა და გადაცემის (ჩატარების) შემდეგ ასევე საკმაო სარგებლობა მოაქვს მის გარჩევას. აზრთა გაცვლა-გამოცვლა, გააზრებულის შემოქმედებითი ანალიზი, დადებითისა და უარყოფითი მხარეების აღნიშვნა. ყველა პრაქტიკანტს დაეხმარება შემდგომ მუშაობაში, სიახლის შეგრძნებასა და უკეთესის ძიებაში აქტიური მონაწილეობა უნდა მიიღოს სტუდენტთა უმრავლესობამ და გამოკვეთოს მოფიქრებული და დასაბუთებული შენიშვნები.

ჩატარებული საცდელი გაკვეთილის გარჩევას ხელმძღვანელობს მეთოდისტი.

გარჩევის დასაწყისში პირველი სიტყვა იმ სტუდენტს ეძლევა, ვინც ჩაატარა საცდელი გაკვეთილი. იგი გულახდილად, თავისუფლად, დაუტვირთავად მოახსენებს, როგორ მოემზადა, რა მიზანს ისახავდა, როგორ დაგეგმა, როგორ წარმართა გაკვეთილი და მიაღწია თუ არა დასახულ მიზანს, თვითდაკვირვებისა და თვითკონტროლის გრძნობით აღნიშნავს, თუ რა ვერ შეასრულა, რა ხარვეზები შეამჩნია თავად. ამით თავიდან აიცილებს მხოლოდ აღწერას და კრიტიკულად გაანალიზებს საკუთარ გაკვეთილს.

შემდეგ სიტყვა ეძლევათ ჯგუფის წევრებს (ამხანაგებს). ისინი აქტიურად მონაწილეობენ გარჩევაში. გარჩევას იწყებენ იმ დადებითი მაგალითების აღნიშვნით, რაც დაინახეს მეგობრის მიერ ჩატარებულ გაკვეთილში. სასურველ ფორმებში მეგობრულად მიუთითებენ იმ ნაკლზე ან იმ მომენტებზე, რომლებიც შეიძლება სხვაგვარად უფრო შედეგიანი ყოფილიყო, ან სასურველი იყო თავიდან აეცილებინა. ვინც ესწრებოდა, შეიძლება ყველა არ გამოვიდეს მსჯელობაში, მაგრამ რამდენიმეს გამოსვლა აუცილებელია. მათი გამოსვლა კი გამსჭვალული უნდა იყოს თანაგრძნობისა და ურთიერთდახმარების

ნიშნით, რაც მთავარია, ავ-კარგის სწორად დანახვა თავად დაეხმარება მომავალში.

შემდეგ პრაქტიკანტებს თავის აზრს უზიარებს საგნის მასწავლებელი. იგი ამ დროსაც დიდად ეხმარება მათ თავისი ავტორიტეტული სიტყვითა და საქმიანი შენიშვნებით. ის კიდევ უფრო ჩაახედებს მათ გაკვეთილის არსში, თავისებურებებსა და შემოქმედებით ხასიათში.

საბოლოოდ აჯამებს მეთოდისტი. ის მხოლოდ ძირითადად იმ საკითხებზე შეჩერდება, რაც გამორჩათ პრაქტიკანტებსა და მასწავლებელს, ან თუ რაიმე დამატებით განმარტებას მოითხოვს. აქაც ავლენს პრაქტიკანტისადმი ზრუნვასა და მასწავლებლის მიმართ პატივისცემას, კოლეგიალობას. მან უნდა გამოავლინოს ღრმა ცოდნა, გამოცდილება და პედაგოგიური თვალთახედვა, ვალდებულია უფრო მეტი და არსებითი დაინახოს, ღრმად გააანალიზოს და დაასაბუთოს. მისცეს მათ გზა და სტიმული. პირველ რიგში, ისიც გაკვეთილის დადებით მხარეზე შეჩერდება და თავაზიანად, მოზომილად იძლევა შენიშვნებს. გარკვევით გამოთქვამს მიღებულ შთაბეჭდილებებს, შეფასების დროს ხელმძღვანელობს დიფერენცირებული მიდგომის პრინციპით. იჩენს ობიექტურობასა და თავაზიანობას. ყველაფერმა ამან თავისი ასახვა უნდა პოვოს საცდელი გაკვეთილის გარჩევისას ოქმსა თუ დღიურში. საბოლოოდ კი სტუდენტის მიერ წერილობით გადაცემულ შთაბეჭდილებებსა და პრაქტიკის მოკლე ანგარიშში.

გაკვეთილის გეგმა-კონსპექტი ქართულ ლიტერატურაში (IX კლ.)¹

გაკვეთილის თემა: შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“ – „ამბავი როსტევან არაბთა მეფისა“.

გაკვეთილის მიზანი: ტექსტის მიხედვით როსტევან მეფის პატრიოტულ-ჰუმანისტური ხასიათის გამოვლენა, პატრონჟერო-იეროტობების ამსახველ ადგილებზე ყურადღების გამახვილება, ავტორის პიროვნული დამოკიდებულება მის თანამედროვე სინამდვილესთან.

გაკვეთილის ახსნის მეთოდები და ხერხები:

– საუბარი, თხრობა, კომენტირებული და გამომეტყველებითი კითხვა, მაღალი და დაბალი შაირის საილუსტრაციო მასალები.

სასწავლო მასალა: 1. „ვეფხისტყაოსანი“ – სასკოლო გამოცემა, თბ., 1975 წ; 2. აღ. ბარამიძე, „შოთა რუსთაველი, თბ., 1975; 3. აკ თოფურიძე, ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდთა, თბ., 1991; 4. შ. ქურდაძე, ძველი ქართული ლიტერატურის გაკვეთილების დაგეგმვისა და სწავლების საკითხები VIII კლასში, თბ., 1984, გვ. 48-49; 5. ი. ქაფიაშვილი, ძველი ქართული ლიტერატურა (საკითხავი წიგნი), თბ., 1993.

გაკვეთილის ორგანიზაცია:

1. ორგანიზაციული მხარე: საკლასო ჟურნალის ამოკითხვა, ყურადღების მობილიზება – 2-3 წთ.

2. წინა მასალის ცოდნის შემოწმება – 15 წთ.

3. ახალი მასალის ახსნა 20-22 წთ.

4. ახლადახსნილი მასალის ცოდნის განმტკიცება – 5-6 წთ.

5. საშინაო დავალება – 2-3 წთ.

გაკვეთილის მსვლელობა:

1. კლასის წესრიგში მოყვანა.

შევამოწმებ მოსწავლეთა დასწრებას და გაკვეთილის დაწყებისათვის მათი მზადყოფნის მდგომარეობას.

2. წინა მასალის ცოდნის შემოწმება. ინდივიდუალური გამოკითხვის მიზნით გამოვიძახებ ორ მოსწავლეს (თ. კიკვაძეს, ო. გამსახურდიას), შევაფასებ მათ ცოდნას და ჩავწერ საკლასო ჟურნალში და მოსწავლის დღიურში სათანადო ნიშანს.

კლასის საერთო მომზადების შემოწმების მიზნით მოსალოდნელი სწორი პასუხების მისაღებად ვაყენებ შემდეგ კითხვებს:

მასწავლებელი: – როგორ გესმით პროლოგის მე-9 სტროფის სტრიქონების შინაარსი:

„ესე ამბავი სპარსული, ქართულად ნათარგმანები,

ვით მარგალიტი ობოლი ხელის-ხელ საგოგმანები,

ვპოვე და ლექსად გარდავთქვი, საქმე ექმენ საჭოჭმანები“.

მოსწავლე: ვახტანგ VI-ის სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლამდის პირდაპირი მნიშვნელობით ესმოდათ ეს სტრიქონები – თითქოს რუსთაველს ხელთ ჰქონდა სპარსულიდან გამომდინარე ქართული პროზაული მოთხრობა და ის გაელექსა. ვახტანგ მეფემ თავის კომენტარებში კრიტიკულად განიხილა საკითხი და აღნიშნა: „ეს ამბავი სპარსში არ არის... სპარსში ეს ამბავი არსად იპოვება...“ „რუსთაველმა თავისი პოემის ამბავიც თვითონ გააკეთა და ლექსადაც გამოთქვა“.

მართლაც, ამოა გამოდგა მეცნიერთა მიერ „ვეფხისტყაოსნის“ ფაბულის პროტოტიპის ძებნა-ძიების მცდელობა.

მასწავლებელი: როგორ განსაზღვრავს რუსთაველი შაირობის რაობას საზოგადოდ და მისი სპეციფიკის ბუნებას, კერძოდ?

მოსწავლე: პოეზია „საღმრთო“, საზეო საქმეა, მაგრამ მას აქვს

სამეკეყნო დანიშნულება. „კვლა აქაცა ეამების, ვინცა ისმენს კაცი ვარგი“, ხოლო მისი სპეციფიკის განმსაზღვრელია „გრძელი სიტყვა მოკლედ ითქმის, შაირია ამაღ კარგი“.

მასწავლებელი: მამასადამე, პოემის სრულყოფისათვის პოეტს სჭირდება ენა, გული (გრძნობა), ხელოვნება (ოსტატობა) და გონება. პოეტის სიტყვით ესენი ქმნიან ერთმანეთთან მჭიდროდ შეკავშირებულ, განუკვეთელ მთლიანობას. – „გული, ცნობა და გონება ერთმანეთზედა ჰკიდია“. რამდენი კატეგორიის მელექსეს ახასიათებს რუსთაველი?

მოსწავლე: რუსთაველი ახასიათებს მელექსეთა სამ კატეგორიას; ისინი, ვინც „თქვას ერთი,ორი, უმცხავსო და შორი-შორი“.

მეორე

„დიდსა ვერ მოჰკვლენ, ხელად აქეთ ხოცა ნადირთა მცირეთა“.

მესამე ვინც წერს:

„სააშეიკოდ, საღალღობოდ, ამხანაგთა სათრეველად“.

მასწავლებელი: დაუპირისპირეთ ერთმანეთს, როგორ გესმით:

1. „გრძელი სიტყვა მოკლედ ითქმის, შაირია ამაღ კარგი“.

2. „მოშაირე არა ჰქვიან, ვერას იტყვის ვინცა გრძელად“.

მოსწავლე: პოეტი პირველად განმარტავს პოეზიის სპეციფიკის ხასიათს, შემდეგ კი გამოკვეთს ჟანრის საკითხს და უპირატესობას ანიჭებს ეპიკურ ჟანრს.

მასწავლებელი: როგორ აზრს ავითარებს რუსთაველი მიჯნურობის საკითხზე?

მოსწავლე: რუსთაველი ასხვავებს ერთმანეთისაგან სპეტაკ სიყვარულს შიშველი ხორციელი წადილისაგან:

„მიჯნურობა არის ტურფა, საცოდნელად ძნელი გვარი;

მიჯნურობა სხვა რამეა, არ სიძვისა დასადარი;

იგი სხვაა, სიძვა სხვაა, შუა უზის დიდი ზღვარი...“

საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ ეს დიდებული პოემა თამარის ეპოქის საქართველოს საზოგადოებრივი ცხოვრების შესწავლისათვის ერთ-ერთ სანდო ისტორიულ წყაროს წარმოადგენს. ყველაზე მკაფიოდ კი ვითარება პოემის პირველ თავში ვლინდება. აქ მოთხრობილი არაბეთის მეფის როსტევეანის მიერ სამეფო ტახტზე მისი მხოლოდშობილი ასულის დასმის ამბავი ზუსტად ესადაგება მეფე გიორგი III-ის მიერ 1178 წელს თავისი ასულის – თამარის თანამესაყდრედ დასმის ფაქტს. გარდა ამ ფაქტობრივი პარალელიზმისა, საქართველოს სახელმწიფოებრივი ცხოვრების მრავალი დეტალი არის საცნაური მე-12 საუკუნის საქართველოს ცხოვრებიდან. განსაკუთრებით კი მკაფიოდ ვლინდება ყოველივე თინათინის გამეფების რიტუალის აღწერისას, რომელიც ზედმიწევნით ემთხვევა „ქართლის ცხოვრებაში“ („ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“) თამარის გამეფებას (გიორგის გარდაცვალების შემდგომ ხელმეორედ კურთხევას).

დავიწყებთ პოემის კითხვას (მოსწავლეებს უდევთ მერხზე გადაშლილი წიგნი სათანადო ადგილის მინიშნებით). ვახდენთ პოემის სტროფობრივ გაშინაარსებას – კომენტარების დართვით.

1. „იყო არაბეთს როსტევეან...“ – ამ სტროფით ავტორი გვაცნობს როსტევეან არაბთა მეფეს (აქვე განვმარტავთ, რომ ამ გაცნობისას გამოიხატება მისი პროტოტიპის გიორგი III-ის პიროვნების მიმართ ავტორის დამოკიდებულება). შოთა რუსთაველი წინა პლანზე წამოსწევს სიუჟეს. თავმდაბლობას (ქრისტიანული „სიმდაბლე“, ანუ ღმერთისადმი მორჩილებას), ლაშქარმრავლობა – ქვეშევრდომთა სიმრავლეს (ყმიანი), სამართლიანობას (მოსამართლე და მოწყალე), ხელისუფლების ძლიერებას (მორჭმული, განგებიანი), მეომრის ხელოვნებასა და მჭევრმეტყველებას.

ავტორის აზრით, ყველა ეს თვისება აუცილებელია მეფისათვის.

2. „სხვა ძე არ ესვა მეფესა“ – მეორე სტროფით მკითხველი ეცნობა მეფის ასულს – თინათინს, რომელიც გარეგნული მშვენების გარდა ხასიათდება: „სოფლისა მნათი მნათობი, მზისაცა დასთა დასული“ (როგორც ვიცით, მზე, ასტრალური კულტის მთავარი ღვთაება, ქრისტიანულ ეპოქაში ქრისტეს სიმბოლოდ გარდაიხაზა. აგრეთვე ამ სიმბოლოში გაერთიანდა მეფის, როგორც მიწიერ ცხოვრებაში ღვთიური განმგებლის ხატი).

3. „მისი სახელი თინათინ“ – ამ სტროფით შევდივართ უშუალოდ ამბის განვითარებაში... „მეფემან იხმნა ვაზირნი“... ამ სტროფიდან ყურადღებას ვამახვილებთ თათბირზე – (სახელმწიფოს კარის დიპლომატიური სტილი) – აზრის გადმოცემა იგავებით („ლეკვი ღომისა სწორია, ძუ იყოს, თუნდა ხვადია“).

4. „ავთანდილ იყო სპასპექტი“ – ამ სტროფს დიდი მნიშვნელობა აქვს ფაბულის სიუჟეტური განვითარებისათვის და იმავე დროს ასახავს სპასპექტისა და ამირსპასალარის მნიშვნელობას სახელმწიფო კარის სტრუქტურაში.

5. „არაბეთს გასცა ბრძანება“ – ეს სტროფი უშუალოდ გამეფების რიტუალის აღწერას ემსახურება, აქ ვამახვილებთ ყურადღებას შემდეგზე: 1. ვის გამოაქვს სახელმწიფო საგანძურიდან „საჯდომი“. თქვეს: „უთქმელია ფასისა“ – სპასპექტ ავთანდილს და პირველ ვეზირს სოგრატს, აგრეთვე 2. როსტევეანის როლზე თინათინის ტახტზე დასმისას და სამეფო სამოსით შემოსვისას, თაყვანისცემის რიტუალის დროს;

„უკუდგეს და თაყვანი-სცეს მეფემან და მისთა სპათა.

დალოცეს და მეფედ დასვეს, ქება უთხრეს სხვაგნით სხვათა“.

6. „მამისა ტახტსა საჯდომად“... – და ამ სტროფს საერთო მხატვრული ქარგიდან მოსდევს – „უბრძანა, ნუ სტირ ასული“... ანუ მამის ღარიგება. ყოფილი მეფე არიგებს მომავალ მეფეს, როგორ

უნდა წარმართოს მან სახელმწიფოებრივი მმართველობის პოლიტიკური კურსი. „დიდთა და წერილთა“ წყალობა — დავით აღმაშენებლისა და გიორგი III-ის მიერ გატარებული იქნა რეფორმები „წერილთაგან“ ნიჭისა და უნარის მიხედვით აღზევებისა.

7. „დაგიღრეჯია მეფეო“ — ეს სტროფი საყურადღებოა იმ თვალსაზრისით, რომ მეფეს ზეიმის ჟამს მეტი თავშეკავება მართებს და ამის შეხსენების უფლება აქვს მხოლოდ სოგრატს და ავთანდილს, სამეფო იერარქიის უმაღლეს პირებს და ამ შეხსენებისათვის ისინი იყენებენ შეხუმრების ფორმას. მეფე გაწყრება, მაგრამ მიხვდება „შეხსენების“ მნიშვნელობას და დაუმატებს სოგრატს: „კარგი ქმენო“ და ხსნის „დაღრეჯის“ მიზეზს.

8. „ერთაი მიზის ასული“ — ამ სტროფით მოსწავლეებს განუმარტავთ, რომ მეფე სახელმწიფოში იყო არა მხოლოდ მმართველი, არამედ უმთავრესი დამცველი — პირველი მეომარი — მხედართმთავარი.

9. „მონაცა თქვენი ავთანდილ“ — ამ სტროფში კვლავ იგრძნობა სამეფო კარის უფროს-უმცროსობის ინსტიტუტი: ა) ავთანდილის ღიმილით საუბარი; ბ) პირობის ჩამორთმევა დაუსჯელობისათვის; გ) მეფის მიერ ასულის დაფიცება და დ) „მონაცა თქვენი ავთანდილ“ — ანუ ქვეშევრდომობის აღიარება...

10. „ვინცა იყოს უარესი თავშიშველი, სამ დღეს კლიდეს“ — ეს სტროფი საყურადღებოა იმით, რომ ძველ საქართველოში თავშიშველი სიარული სამარცხვინო იყო და ამდენად, აქ როგორც სასჯელის ფორმა, ისე არის გამოყენებული.

ახალი მასალის ცოდნის განმტკიცება:

მასწავლებელი: ჩამოვთვალოთ როსტევეან მეფისათვის დამახასიათებელი თვისებები.

მოსწავლე: როსტევეან არაბთა მეფეს ახასიათებს „სიმდაბლე, სიუხვე, გულმოწყალება, პატრიოტიზმი (მოსწავლე კითხულობს სათანადო სტროფებს).

მასწავლებელი: სახელმწიფოს კარის რომელ უმთავრეს თანამდებობას დაასახელებთ?

მოსწავლე: მოცემული თავიდან ვეცნობით ხელმწიფის კარის შემდეგ თანამდებობებს. ვაზირთა უხუცესს, სპასპეტს, რომელთა დასტურის აუცილებლობაც იგრძნობა მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილების მიღების ჟამს.

საშინაო დავალები:

1. შეადგინეთ ახსნილი მონაკვეთის სიუჟეტური გეგმა.
2. სტროფებიდან გამოყავით აფორიზმები და დაისწავლეთ ზეპირად.
3. დაუკვირდით შაირის რომელ სახეს მიმართავს შოთა რუსთაველი?
4. დაწერეთ საშინაო დავალების რვეულებში „თინათინის გამეფება“
– შემდეგი გეგმის მიხედვით:
 1. არაბეთის მეფე როსტევეანი.
 2. როსტევეანის დანალელნიანების მიზეზი.
 3. ვეზირები იწონებენ მეფის გადაწყვეტილებას.
 4. სპასპეტი ავთანდილი.
 5. „მამისა ტახტზე საჯდომად თავი არ ეღირსებოდა“.
 6. მამის დარიგება.
 7. „მეფემან თავი დაჰკიდა და ჰქონდა დაღრეჯილობა“.
 8. ავთანდილი იტყვის: „დავიწყო კადრება საუბნარისა“.
 9. „ვინცა იყოს უარესი, თავშიშველი სამ დღეს ელიდეს“.

თავი მეექვსე სულხან-საბა ორბელიანი

დიდი ქართველი მწერალი, ლექსიკოგრაფი, სახელმწიფო მოღვაწე და დიპლომატი სულხან-საბა ორბელიანი დაიბადა ბოლნისის რაიონის სოფელ ტანძიაში (დმანისის მახლობლად), მემკვიდრეობის განაწილებისას, მას დმანისი რეგებია და უმეტესად იქ უცხოვრია: „მაღალი ტანის, მხნე და ძლიერი აგებულებისა, მშვენიერი სახე აქვს, თეთრი-მოწითალო ფერი, ერთ მტკაველზე მეტი წვერი აქვს, რომელიც დიდად უხდება“ – ასე იცნობდნენ მას, მისი თანამედროვენი.¹ საშობლოს მდგომარეობით დაშვრალი მწერალი ბედმა სად არ ატარა. ბრძენმა საბამ ყველაზე ჯიუტი, ჭირვეული და ამაყი ლუი XIV-ც² კი განაწყო სასურველი საუბრისათვის. უკვე ხანდაზმული, რუსეთში გაჰყვა მეგობარი სახელმწიფოს მაძიებელ ვახტანგ VI-ს (1675-1737 წწ.), და იქ ვსესხვატსკოეში („სესენწკა“), ჰპოვა ძვალშესალაგი 1725 წელს.³

XVII-XVIII საუკუნეების საქართველოს მძიმე სოციალურ-პოლიტიკურმა ვითარებამ განაპირობა აღორძინების ხანის დიდაქტიკური ეპოსის ძირითადი მოტივები. ასეთია სულხან-საბა ორბელიანის იგავ-არაკთა კრებული „სიბრძნე-სიცრუისა“. მწერლის დამრიგებლური ტონი, შეგონებანი, სატირის ბასრი მახვილი მიმართულია საზოგადოების თითქმის ყველა ფენისადმი. კრებულის ძირითადი მაგისტრალური ხაზია ჭიდილი ბოროტსა და კეთილს შორის, საბა ქება-დიდებათ მოსავს ადამიანთა დადებით თვისებებს: სიკეთეს, ურთიერთთანამშრომლობას, მოყვასის სიყვარულს, მეგობრობას, ქვეყნის ერთიანობასა და ამ ზოგადსაკაცობრიო იდეალებით იგი კაცობრიობის ყველა ეპოქას ეხმაურება.

სულხან-საბა ორბელიანის „სიბრძნე-სიცრუისა“ დიდაქტიკურ-აღმზრდელობითი ტონითაა დაწერილი, სულხან-საბა ორბელიანი

სასახლის კარის ერთგული კარისკაცი იყო, აბსოლუტური ზე-
ლისუფლების მოტრფიალე და ყურადღების ცენტრში აყენებდა
ტახტის მემკვიდრის აღზრდის საკითხს. მისი მოსაზრებით, ფუფუ-
ნება და განცხრომა მოზარდს ფიზიკურად ვნებს, აჩვევს სიზარმაც-
ესა და მცონარობას, ზნეობრივად ამაზინჯებს და გონებრივად
აჩლუნგებს, საბას აზრით „მრავალნი მწყემსნი უმჯობეს არიან უგ-
ვანთა მეფეთა“, ამიტომ საბა მოითხოვს ტახტის მემკვიდრე სიყრ-
მითვე შეეჩვიოს შრომასა და გარჯას, ბეჯითობას. განსწავლულ
ჭაბუკს უნდა ამშვენებდეს სხეულის სიჯანმრთელებე. საბა-ორბე-
ლიანის პრინციპია „ჯანმრთელი სული, ჯანმრთელ სხეულში“.

აღზრდის პროცესში საბა უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს მას-
წავლებელს, აღმზრდელს, ლეონი სულხან-საბა ორბელიანის იდეა-
ლია და მისი აღზრდის პრინციპები საბასეული აღზრდის მეთოდე-
ბი და პრინციპებია. „სიბრძნე-სიცრუისა“ – დიდაქტიკური ჟანრის
ნაწარმოებია, რომელიც ნათელჰყოფს მე-17 საუკუნის მეორე ნახ-
ევრისა და მე-18 საუკუნის დასაწყისის საქართველოს სოციალურ-
პოლიტიკური ვითარების ნათელ სურათს. ცალკე განხილვის საგა-
ნია „ქართული ლექსიკონი“, რომელიც სულხან-საბა ორბელიანმა
შეადგინა. მას დღესაც არ დაუკარგავს თავისი მნიშვნელობა.

1. სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედება ძველ ქართველ მეთოდისტთა ნააზრევში

საბას შემოქმედებამ ჯერ კიდევ XIX საუკუნის ქართველ მეთო-
დისტთა ნააზრევში დაიმკვიდრა განსაკუთრებული ადგილი. ისინი
მის „სიბრძნე-სიცრუისას“ „ხელმძღვანელ წიგნს“ უწოდებდნენ, ქართუ-
ლი ენისა და ლიტერატურის შესწავლისათვის. ამ თვალსაზრისით
ყურადღებას იქცევს მიხეილ ნასიძის „სულხან-საბა ორბელიანი“.⁴
საინტერესოა, რას ფიქრობდა ავტორი მშობლიური ენის სწავლებ-

ის შესახებ. ამ საკითხზე მან 1885 წლის „ივერიაში“ დაბეჭდილ წერილში შემდეგი დებულებები მოგვცა: „1. მშობლიურმა ენამ უნდა გაამდიდროს, გაავსოს მოწაფის სიტყვიერება, მისი ლექსიკონი; 2. მისი მეოხებით მოწაფეს უნდა შეეძლოს წაკითხულის გაგება სწორედ ისე, როგორც ესმის თვით დამწერს, ავტორს. მოსწავლეს უნდა აღელვებდეს იმ გრძნობით, რა გრძნობითაც აღელვებდა დამწერს (მაგ., ლირიკული ლექსების კითხვით); 3. მოწაფემ უნდა შეიძლოს თავისუფლად, ენის ეტიმოლოგიისა და სინტაქსის კანონების დაურღვევლად, გამოთქმა ქალაქდზე წერით თავისი აზრების; 4. შესწავლა სრული გრამატიკისა; 5. სიტყვიერებისა და სამშობლო-ლიტერატურის ისტორიის ცოდნა.“⁵

მ. ნასიძე პოლემიკური ხასიათის წერილებში დამაჯერებლად პასუხობდა ოპონენტებს ცალკეულ საკითხებზე. მაგ. რა არის „ქრესტომათია“, როგორ უნდა შედგეს იგი? „ქრესტომათია“, ან საქართველოს ლიტერატურის მიმოხილვა, განა ეს ორი საგანი ერთი და იგივეა? ქრესტომათია კრებულია მწერალთა და მათი ღვაწლისა, ვიდრე რაიმეს დაფასებას შეუვადებით, ჯერ უნდა შევისწავლოთ დასაფასებელი საგანი... ერთი არის წინამავალი შრომა, მეორე მისი შედეგი, ერთი იძლევა ფაქტებს, მეორე – დასკვნას“.⁶

მ. ნასიძის მიერ გამოთქმულმა ცალკეულმა დებულებებმა სრული ასახვა ჰპოვა მის მიერ გამოცემულ სახელმძღვანელო-ქრესტომათიებსა და მოსწავლეთათვის განკუთვნილ საკითხავ წიგნებში.⁷

მ. ნასიძის მოღვაწეობის შესახებ ილია ჭავჭავაძის „ივერია“ თავის დროზე შემდეგს აღნიშნავდა: „ბ-ნ ნასიძეს ერთი ფრიად სასარგებლო აზრი მოსვლია ფიქრად. მას განუზრახავს დაბეჭდოს რჩეული ნაწერები ქართველთა ძველთა და ახალთა საუკეთესო მწერალთა და მწერალთა ნაწერებს დაურთოს თვით მწერლის ცხოვრების მოკლე აღწერა და განმარტება მათგან ხმარებული ძველთა სიტყვათა“.⁸

მიხ. ნასიძის „სულხან-საბა ორბელიანი“ შემდეგი ძირითადი ნაწილებისაგან შედგება: 1. წინასიტყვაობა; 2. ბიოგრაფია; 3. რჩეული იგავები და არაკები, — „სიბრძნე სიცრუისას“ წიგნიდან ძნელი სიტყვების განმარტება.

მაშასადამე, სახელმძღვანელო-ქრესტომათიების შედგენისას მ. ნასიძე პირველ რიგში, ითვალისწინებდა მოსწავლეთა ასაკსა და ფსიქოლოგიურ მონაცემებს. შემდეგ განმარტავდა სასწავლო ტექსტების გამოცემის სპეციფიკას, რაც მოითხოვდა სათანადო მეთოდოლოგიურ დამუშავებასაც: „ენის შესწავლისათვის დანიშნულ გამოცემას შემუშავებული უნდა ჰქონდეს და არა კმარა რომელთაღმე ნაწარმოებთა მარტო აღბეჭდა“, შემდეგი სტრიქონებიდან კი ჩანს, რომ სწავლას მოწყურებულ ნაწილს საზოგადოებისა, იმთავითვე ჰქონიათ სოციალური პრობლემები, რომლის გათვალისწინებაზეც მიუთითებს მეთოდისტი წიგნების გამოქვეყნებას: „მეორე და მძიმე საბუთი ის გახლავთ, რომ მწერლების ნაწერთა კრებულები ძვირადა ღირან და მით შეუძლებელნი ხდებიან ყოველი მოწაფის მოსაპოვებლად“.

კონკრეტულად წიგნის მიზანდასახულებას მ. ნასიძე ასე ასახულებს: „ჩვენ განვიძრახეთ შევავსოთ ზემოთ აღნიშნული ნაკლი ჩვენი ლიტერატურისა. ამისათვის დავიწყეთ ამ წიგნით ჩვენის მწერლების გამოცემა სათაურით „ქართველი მწერლები“.

მ. ნასიძე თავისი ყურადღების ცენტრში ჯერ მხოლოდ ორი კლასიკოსის ს-ს. ორბელიანისა და დ. გურამიშვილის შემოქმედებას მოაქცევს და იქვე ურთავს მათი სწავლების მეთოდოლოგიასაც. მ. ნასიძის აზრით, რაკი სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედება „ადვილ საკითხავნი და გასაგებნი არიან“, პირველად მასზე უნდა შევჩერდეთ: ამ მწერლის გასაცნობად საფუძვლიანად, ქართული ენის გაკვეთილზე საკმარისია იქმნან წაკითხულნი და გამორჩეულნი აქ ამოკრეფილნი იგავნი და ზღაპარნი, ყოველს

მნელს სიტყვას, რომელსაც კი ვინმე შეჰხვდება ამ წიგნის კითხვის დროს, მივეცით იქვე სხოლიოში განმარტება, ახსნა, ცნობები სხვა მის ნაწერებზედ და მოკლე შინაარსი თვით „სიბრძნე სიცრუის“ წიგნიდან“.

წიგნის გამოცემის მიზნებსა და ამოცანებზე მ. ნასიძე შენიშნავს: „ამ სახით გამოცემული ჩვენთა საუკეთესო მწერალთა ნაწერები, ჩვენი აზრით: 1) დიდად დაეხმარებიან ქართულის ენის მასწავლებელს ენისა და ლიტერატურის შესწავლაში; 2) მისცემენ ხალხს საუკეთესო, სასარგებლო და იაფსაკითხავს წიგნებს და 3) მსურველი მიიღებს ელემენტარულს ლიტერატურულ განათლებას“.

როგორც ჩანს, მ. ნასიძე სისტემატურად ადევნებდა თვალს რუსულ მეოლიკურ მონაპოვრებს. ამის თქმის საფუძველს გვაძლევს მის მიერ ღამაწმებული ანალოგიური ხასიათის ლიტერატურა სათანადო შენიშვნებით. ასეთებია: «Русские писатели для школ, под ред. Острогорского; Русские писатели в классе, из Петра Вейнберга» და სხვ. ეს წიგნები იმ დროს განკუთვნილი ყოფილა ყრმათათვის საკითხავად. „შეგნებული ნაწილი რუსი პედაგოგებისა იმ ჰაზრისანი შეიქმნენ, რომ ასეთი წიგნების ხმარება სჯობია ქრესტომატიების ხმარებას“. — შენიშნავდა წიგნის წინასიტყვაობაში ავტორი.

მისივე აზრით, როგორც კარგად არ უნდა იყოს შედგენილი ქრესტომათია „რას აძლევს მოწაფეს? ნაკუწს იმ მწერლისას, ნაჭერს მისას, მოგაჩვენებთ ყველას და არაფერს დასამატებელს და დამთავრებულს კი არ გაძლევთ. შეიძლება იგი ქრესტომათია გაიაროთ და ვერც ერთს მწერალს ვერ იცნობდეთ“ (წინასიტყვაობა).

2. მწერლის ბიოგრაფია

მიხეილ ნასიძის აზრით, მასწავლებლის ოსტატობა, პედაგოგიური ნიჭი და უნარი, სწორედ მწერლის ბიოგრაფიის გაცნობისას უნდა იგრძნობოდეს: როგორ დააინტერესებს მოსწავლეს, როგორ შექმნის განწყობის ფაქტორს ასახსნელი მასალისადმი. მეთოდისტი უგულვებელყოფს მშრალ ბიოგრაფიულ თარიღებს. მის მიერ შედგენილი სულხან-საბა ორბელიანის ბიოგრაფია ითვალისწინებს შემდეგ საკითხებს: მწერალი და ეპოქა, მწერლის დამოკიდებულება იმ პერიოდის პოლიტიკურ ძვრებთან, ურთიერთობები საზოგადო მოთხოვნილებებთან, სულხან-საბა ორბელიანის პატრიოტულ-შამულიშვილური განწყობილებანი.

3. „სიბრძნე-სიცრუისას“ ტექსტი

მ. ნასიძე საჭიროდ მიიჩნევს მოსწავლეებს გააცნოს ამ ძეგლის ძირითადი ნაწილის შინაარსი და დიდაქტიკურ-აღმზრდელობითი თვალსაზრისით გამორჩეული 32 იგავ-არაკი: „ტკბილი საჭმელი“, „მეფე და მხატვარი“, „ქურდი მკერვალი“, „კაცი და დათვი“, „მეფის ღარიგება“, „მგელი და ვირი“, „ბოროტი გზირი“, „გული ვის ეწვის“, „დამარხული ოქრო“, „კუ და მორიელი“, „მეპატრონე და მემარნე“, „დედა და შვილი“, „კატა და ლომი“, „მეფე და მისი შვილი“, „ბერიკაცი და ყრმა“, „ორნი მწევარნი და მელა“, „თხა და მელა“, „გლახაკი“, „ზეგანელი“, „სამნი ძმანი“, „ორნი ძმანი“, „ორნი მეფენი“, „ამოცანები“, „მელა და წერო“, „თვალზილული და უსინათლო“, „მეფე და სიკვდილი“, „მეფე და ექიმი“, „სიკეთისათვის სიკეთე არავის უქნია“, „ძალდი და მამალი“ და სხვ.

მ. ნასიძე აფასებს იგავ-არაკებს, როგორც ძეგლის ძირითად ძალას. მისი აზრით, უმთავრესი ძალა ამ მშვენიერის წიგნისა მის მოთხრობა-ამბავში კი არა, იგავებსა და არაკებშია. ისინი დაწერილია მეტად „მარტივი, ცხოველის ენით“. თითქმის ყოველ იგავს აქვს დამთავრებული აზრი „ხოლო თვით ავტორს ყველა ეს არაკები და იგავები გადაუბამს ერთმანეთში და შეუდგენია ერთი ზღაპრული ამბავი“. აქვე მეთოდისტი საჭიროდ მიიჩნევს ძეგლის მოკლე შინაარსის ჩართვას. წიგნის დედაზრს უწოდებს ბრძოლას კეთილსა და ბოროტს შორის. „რუქა ებაასება ლეონს და მის მომხრე სედრაქ-ვეზირს იგავებით, რომლის დროსაც იკვეთება: „ერთი მხრივ, ბოროტი და ურწმუნო კაცი (რუქა – ი.ქ.) და მეორე მხრივ, წარმომადგენელი სიკეთისა და სათნოებისა (ლეონი – ი.ქ.). ეს ორი კვალი, კვალი სიბრძნისა და სიცრუისა, კეთილისა და ბოროტის, ბოლომდე გასდევს წიგნს. ალბათ, „ამიტომ უწოდა ავტორმა ამ წიგნს „სიბრძნე-სიცრუისა“.

საყურადღებოა მიხ. ნასიძის მიერ შედგენილი „ქრისტომათია უმცროს კლასებისათვის“⁹ (ქრისტომათიის I და II განყოფილებაში მიხ. ნასიძეს სულხან-საბა ორბელიანის იგავ-არაკები შეუტანია, სულ 32).

წინასიტყვაობისათვის მიხ. ნასიძეს კარამზინის სიტყვები წაუმძღვარებია: «Авторы помогают согражданам лучше писать и говорить», წიგნის მიზანდასახულებას იგი ასე განმარტავს: 1. უმთავრესი აზრები, რომლებიც დაედნენ საფუძვლად, სარჩულად ჩვენს „ქრისტომატიას“ გამოიხატებიან ასე: ა) ენის შესწავლა შესაძლებელია მხოლოდ ღვიძლ, საუკეთესო, წარჩინებულ ავტორთა ნაწერებზედ; ბ) „ქრისტომატია“ წარმოადგენს პოეტთა და პროზაიკოსთა საუკეთესო ნაწერების ადგილებს კრებულებს და მათ შორის იგი სულხან-საბა ორბელიანის იგავ-არაკებსაც გულისხმობს.¹⁰

5. დასკვნები:

მიხეილ ნასიძის მეთოდური ნააზრევი სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედების სწავლებისას ასე წარმოგვიდგება:

1. მწერლის ბიოგრაფია, – სულხან-საბა ორბელიანი როგორც თავისი ეპოქის ღვიძლი შვილი. მისი პატრიოტულ მამულიშვილური განწყობილება.

2. მასალის შერჩევა მოსწავლეთა ასაკისა და ფსიქოლოგიური მონაცემების გათვალისწინებით. იგი მომხრე იყო ტექსტის სრულად შესწავლისა და არა მისი ნაწყვეტისა.

3. კლასში კითხვის მეთოდია, – ყურადღების გამაზვილება ლექსიკურ კომენტარზე, დაკვირვება ხალხურ სიბრძნეზე და მოსწავლეთა მიერ მისი გათავისება.

4. ძეგლის კომპოზიციური აგებულება, სათაურის არსი. დედააზრის გამოკვეთა იგავ-არაკებზე დაყრდნობით – ბრძოლა კეთილსა და ბოროტს შორის.

სულხან-საბა ორბელიანის „სიბრძნე-სიცრუისას“ მაღალ შეფასებას აძლევდა მე-19 საუკუნის ბოლოს და მე-20 საუკუნის ცნობილი პედაგოგი და მეთოდისტი სერგი გორგაძე. მან თავის ქრესტომათიაში შეიტანა „სიბრძნე-სიცრუისას“ შინაარსი ლექსიკური კომენტარით და 34 იგავ-არაკი. საყურადღებოა მეთოდისტის რეკომენდაციები როგორ ვასწავლოთ ძველი ტექსტები: „ყოველი ნაწარმოები მოწაფემ უნდა გაიცნოს უშუალოდ, იმ ტექსტის წაკითხვით, რომელიც ქრესტომათიაშია სრულად, ან შემოკლებით წარმოდგენილი, კითხვა წარმოებს როგორც შინ, დამოუკიდებლად, ისე კლასში (ანუ ლაბორატორიაში), მასწავლებლის ხელმძღვანელობით, განსაკუთრებით ძველი ტექსტისა, კერძოდ, ამ უკანასკნელთა მიმართ მასწავლებელს უფლება აქვს თუ საჭიროდ დაინახეს (მაგალითად, დროის სიმცირის გამო), საკითხავ მასალაში ნაწყვეტების შერჩევა მოახდინოს და მხოლოდ

ის ნაწყვეტები (ანუ ადგილები) დანიშნოს წასაკითხად, რომელთაც მეტი მნიშვნელობა აქვთ თვით ნაწარმოების სტილის, ავტორისა და ეპოქის დასახასიათებლად“. მეთოდისტი განსაკუთრებით გამოარჩევს უძველესი პერიოდის ტექსტებსა და ნაწილობრივ განახლების პერიოდის ავტორებს. მისივე აზრით, მხატვრული სიტყვიერების ნაწარმოები, ხელოვნების ნაწარმოებია და მისი გაცნობა ტექსტების წაკითხვად, სხვისი გადმოცემით დაუშვებელია, წინააღმდეგ შემთხვევაში, მისი აზრით, მხატვრულ ნაწარმოებს დაეკარგება ყოველგვარი ლიტერატურულ-აღმზრდელობითი მნიშვნელობა.¹¹

საყურადღებოა 1892 წელს გამოცემული „არაკები მოწაფეთათვის სახმარებლად საბა-სულხან ორბელიანისა გამოკრებული „სიბრძნე-სიცრუეიდან“ და გამართული ნ. მთვარელიშვილის მიერ.¹² წიგნის გამომცემელი აფასებს სულხან-საბას ღვაწლს, ცალკე გამოჰყოფს მწერლის დაბეჭდილს, ანუ გამოქვეყნებულ წიგნებსა და აღნიშნავს დანარჩენს, დაუბეჭდავთა სიაში, მოწაფეთათვის არჩევს არაკებს, მათ, რომლებიც არიან „მოწაფეთა შესაფერი“. წიგნს ურთავს მწერლის ბიოგრაფიასა და ლექსიკურ კომენტარს.

წიგნის შესავალში ავტორი სულხან-საბა ორბელიანს საპატიო მწერლად მიიჩნევს „მისი სამწერლო მოღვაწეობა შეადგენს მის პიროვნულ გვირგვინს“.¹³ – აღნიშნავს იგი. ასევე გვაწვდის ცნობებს, თუ რომელი „წიგნები“ იყო გამოქვეყნებული ს.-ს ორბელიანის შემოქმედებიდან, როგორც ჩანს, მკითხველი დაინტერესებული ყოფილა ამ საკითხით.

იმ დროს გამოქვეყნებული ყოფილა „მოგზაურობა ევროპაში“, „წიგნი სიბრძნე-სიცრუისა“, „ქართული ლექსიკონი“ და „ქილილა და დამანას“ ნაწყვეტები.

დაუბეჭდავდნენ: ა) სამოთხის კარი ანუ კათოლიკეთა კატეხიზმო; ბ) „წამება წმინდა წინასწარმეტყველთა“ და გ) „სწავლანი“ – გამოღებულნი საღმრთო წერილთაგან“.

ისე, როგორც მ. ნასიძეს, მ. მთვარელიშვილს ყრმათათვის „საუკეთესო საკითხავად“ მიუჩნევია „სიბრძნე სიცრუვისა“. ამიტომ ყრმათათვის შესაფერისი არაკები ამოუკრებია, გამოუტოვებია ისინი, რომელთა წაკითხვაც ყრმათათვის შეუფერებლად უცვნია. ასე, მას წიგნში შეუტანია სულხან-საბა ორბელიანის 100-მდე იგავ-არაკი და წიგნის ბოლოს მწერლის ბიოგრაფიაც დაურთავს.¹⁴

საერთო დასკვნები:

მე-19 საუკუნის მეთოდური აზროვნების ისტორიაში სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედებას მაღალ შეფასებას აძლევდნენ და უკვე არსებობდა სახელმძღვანელო – „მეთოდური მითითებანი“.

1. ტექსტის მთლიანობაში შესწავლა (და არა ნაწყვეტი ტექსტიდან – ი.ქ.), ხშირ შემთხვევაში მასწავლებლის ზედამხედველობით, – აგეგმვა, მხატვრული ადგილების გამოკვეთა, პოეტურ გამოთქმებზე ყურადღების გამახვილება. ენის გრამატიკული და ლექსიკური თვისებებზე და სტილის აკარგვანობაზე მუშაობა, – მზადება კრიტიკული ანალიზისათვის.

2. ქრესტომათიების შედგენა მოსწავლეთა ასაკისა და ფსიქოლოგიური მონაცემების გათვალისწინებით.

ნ. სულხან-საბა ორბელიანი კრიტიკული აზროვნების ისტორიაში

ჯერ კიდევ XIX საუკუნის მიწურულში გაზეთ „ივერიაში“ (1899, №21), დაიბეჭდა პოლიევქტოს კარბელაშვილის წერილი „სულხან-საბა ორბელიანის „სწავლა-მოდვრებანი“ – მკვლევარი მიმოიხილავს მწერლის ცხოვრების გზას და გარკვეულ ინტერესს აღძრავს უცნობი ძეგლისადმი. დაუფარავად და გულწრფელად აღიარებს მის

მაღალიდგურ მხატვრულ ღირსებას, როცა გამოთქვამს სურვილს ამ ძეგლის დაბეჭდვასთან დაკავშირებით. ასევე „სიბრძნე-სიცრუისას“, როგორც სიბრძნის წყაროს, ყურადღება მიაქცია მ. ჯანაშვილმა „ივერიაში“, იმავე 1899 წელს (№61), სტატიით „ახალი შრომა სულხან-საბა ორბელიანისა“.

ინტერესი ს.ს. ორბელიანის ლიტერატურული მემკვიდრეობისადმი არ განელებულა XX საუკუნეშიც. მაგ. აკად. კ. კეკელიძის აზრით, დასახელებული კრებული ქართული პროზის მნიშვნელოვანი მიჯნაა,¹⁵ მწერლის შემოქმედებას არა ერთი საყურადღებო ნაშრომი მიუძღვნა აკად. ა. ბარამიძემ.¹⁶ სულხან-საბა ორბელიანის ცხოვრება-შემოქმედების აქტუალური საკითხებია განხილული გ. ლეონიძის გამოკვლევებში, რომელიც პერიოდულად იბეჭდებოდა 1928 წლიდან,¹⁷ აღსანიშნავია პროფ. ლ. მენაბდის სპეციალური საიუბილეო სტატიები თუ ცალკე წიგნად გამოცემული „სულხან-საბა ორბელიანი“.¹⁸

განსხვავებული და საინტერესო მოსაზრებანი გამოთქვა პროფ. რ. ბარამიძემ სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედებაზე. ამ მხრივ ჩვენი ყურადღების საგანია ცალკეული სამეცნიერო ხასიათის გამოკვლევები „სიბრძნე-სიცრუისას“ ფაბულურ-სიუჟეტურ ჩარჩოსა და სულხან-საბა ორბელიანის მხატვრული ენის ზოგიერთ თავისებურებათა შესახებ.

7. სულხან-საბა ორბელიანის „სიბრძნე-სიცრუისა“ ზოგადსაგანმანათლებლო საშუალო სკოლის ქართული ლიტერატურის პროგრამებში

XX საუკუნის ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებში ს.ს. ორბელიანის „სიბრძნე-სიცრუისა“ იმთავითვე დამკვიდრდა, პროგრამების მიხედვით (50-იანი, 60-70-იანი, 90-იან წლებში), იგი ისწავლებოდა VIII (ანუ ზოგჯერ IX – ი.ქ.) კლასებში და საათთა რაოდენობა

იყო 12, 5, 7, 8 სთ-ით განსაზღვრული. ამჟამად პროგრამებში არის სიახლე, — იგავ-არაკთა სწავლება მშობლიური ლიტერატურის ეტაპზე კლასების მიხედვით:

V კლასი — „უსამართლო შირვანშაჰი“, „ორმოში ჩაგდებული მეფე“, „ენით დაკოდილი“, „მეფე და ავსიტიყვა“, „უტკბესი და უმწარესი“ (ძირითადად მანკიერ მხარეთა ამსახველი).

VI კლასი — „რა ოსტატი ანბანს სხმიდა“, „უკან მიღვეებული ლამპარი“, „ხალიფა და არაბი“, „აქლეში და ვირი“. შეგონება მტერთათვის! (ეს არის ცხოვრების შეცნობის სიბრძნე და აუცილებელია ყველა მოზარდმა ისწავლოს. — ი.ქ.).

VII კლასი — „მეფე და მებაღე“ „განშორებული და მარტვილი“ (ადამიანური ფასეულობანი).

VIII კლასი — ლეონის თავგადასავალი, არაკები: „უმეცარი დაღაქი“, „იტალიელი მხატვრები“, „გაყრილი ძმები“, „მატყუარების ქვეყანა“, „უსახოდ დიდთა ამბავი“.

IX კლასი — ს.ს. ორბელიანის მემკვიდრის აღზრდა და წინა წლებში შესწავლილი მასალის განმეორება.

ეს არის უაღრესად საყურადღებო სიახლე, ამას შეიძლება ვუწოდოთ სწორედ, მწერლის შემოქმედების თანდათანობითი საინტერესოდ შესწავლა.

„სიბრძნე-სიცრუისას“ ერთ-ერთი ძირითადი საკითხი, როგორც მე-19 საუკუნის მეთოდისტებიც აღნიშნავდნენ, არის ბრძოლა სიკეთესა და ბოროტებას შორის და რუქას მცდელობა, რომ დაამტკიცოს თითქოს ამქვეყნად ბოროტი სძლეოს კეთილს, რომ სიკეთისათვის ადამიანს ბოროტად მიეზღვეს, მარცხით მთავრდება. მოქმედ სახელმძღვანელოში არსებულ მასალას აზუსტებს და საკითხს მეტად საინტერესოდ განიხილავს პროფ. გ. ალიბეგაშვილი წერილში — „სიკეთისა და ბოროტის ურთიერთმიმართებისათვის „სიბრძნე სი-

ცრუისას“ მიხედვით. წერილს ორიგინალური დასაწყისი აქვს. ავტორი იძოწმებს საბასეულ განმარტებას მისივე „ლექსიკონ ქართულიდან“ – „სიბრძნე არს მშობელი ჭკუვისა და განსინჯველი გამსჯელი ცნობათა“ და იქვე დასძენს: „სიბრძნე და სივერაგე ემსგავსებიან: სიბრძნე – კეთილია, ზოლო სივერაგე – არა“ (გრიგოლ ღვთისმეტყველი), ამის შემდეგ იგავ-არაკების მოშველიებით (რუქა-ლეონჯუმბერი; სედრაქი-მეფე), ავტორი მიდის ჭეშმარიტ დასკვნამდე „სულხან-საბა ორბელიანის მორალი ძირითადად და პრინციპულად ქრისტიანულია. ის განიხილავს სიკეთესა და ბოროტებას არა მარტო რელიგიური ასპექტით, არამედ ამქვეყნიურითაც. ამიტომ საბა ყველაზე მეტად ხაზს უსვამს სწავლის, ცოდნის შეძენისა და აღზრდა-განათლების საჭიროებას“.

აღზრდელობითი თვალსაზრისით საყურადღებოა დასკვნაც: სწავლა-განათლება, მისი აზრით, აკეთილშობილებს ადამიანს და საზოგადოებას, გარკვეულ ღირსებებს მატებს მათ, ის უფრო მაღლა დგას, ვიდრე გვარიშვილობა, სიმდიდრე და სამსახურებრივი მდგომარეობა.¹⁹

IX კლასში, წინა კლასებში შესწავლილი ს.ს. ორბელიანის იგავ-არაკების განხილვისას, შეიძლება გამოვიყენოთ დღეს ასე ფართოდ დანერგილი პროვოცირების მეთოდი და მოსწავლეებს შევეკითხოთ იქნებ იციან მთარული სიუჟეტის ზღაპრები, ეს შემდგომ დაგვეხმარება მწერლის შემოქმედებითი მეთოდის განსაზღვრაში, – როგორ დამოკიდებულებას ამჟღავნებს სულხან-საბა ფოლკლორული ტექსტებისადმი.²⁰

სარეკომენდაციო ლიტერატურა:

1. მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა საქართველოში, გვ. 338.
2. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 6, გვ. 306.
3. ი. ქაფიაშვილი, ძველი ქართული ლიტერატურა, თბ., 1993, გვ. 177.
4. მიხ. ნასიძე, სულხან-საბა ორბელიანი, თბ., 1886 (სტამბა ჩარკვიანისა).
5. იხ. მიხ. ნასიძე, ქართული ენის სწავლების შესახებ „ივერია“, 1885, №3, გვ. 67.
6. მიხ. ნასიძე, ქართველი მწერლები – სულხან-საბა ორბელიანი, წინასიტყვაობა, გვ. 2.
7. იხ. ქართული ქრესტომათია უმცროს კლასელებისათვის, შედგენილი მ. ნასიძისაგან, ტფ., 1885.
8. იხ. ივერია 1886, №250, აგრეთვე, აკ. თოფურია, ქართული მეთოდური აზროვნების ისტორია, გვ. 129.
9. იხ. ქართული ქრესტომათია უმცროს კლასელებისათვის.
10. იქვე, I და II განყოფილება.
11. ს. გორგაძე, ჩვენი ძველი მწერლობა და ხალხური პოეზია, პარალელებით ახალი მწერლობიდან (სახელმძღვანელო შრომის სკოლის II საფეხურისათვის), თბ., 1925, გვ. 270-271 (მან წიგნში 34 იგავ-არაკი შეიტანა – ი.ქ.).
12. არაკები მოწაფეთათვის სახმარებლად საბა-სულხან ორბელიანისა გამოკრებული „სიბრძნე-სიცრუეიდაჲ“ და გამართული ნ. მთვარელიშვილის მიერ, ტფილისი, 1892 (ბოლოს დართული აქვს ბიოგრაფია, I-VII).
13. იქვე.
14. კ. კეკელიძე, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, ტ. VIII, თბ., 1962.
15. ა. ბარამიძე, სულხან-საბა ორბელიანი, ცხოვრება და ლიტერატურული მოღვაწეობა, თბ., 1959.

16. გ. ლეონიძე, სულხან-საბა ორბელიანი, წიგნში – სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი ოთხ ტომად, ტ. I, გამოსაცემად მოამზადეს ს. ყუბანეიშვილმა და რ. ბარამიძემ, თბ., 1959, გვ. 369-430.
17. ლ. მენაბდე, სულხან-საბა ორბელიანი, თბ., 1980.
18. შშობლიური ლიტერატურა V, VI, VII, VIII კკ. ავტორთა კოლექტივი, ვ. როდონაიას ხელმძღვანელობით.
19. ქართული ენისა და ლიტერატურის მეთოდოლოგიათა კათედრის კრებული „სულხან-საბა ორბელიანი, რუბრიკით „უნივერსიტეტი სკოლას“, 2001, გვ. 25-35; აგრეთვე, გ. მურღულია, გ. ალიბეგაშვილი, ვ. მაღლაფერიძე, საუბრები ქართულ ლიტერატურაზე, გვ. 254-256.
20. თ. ქურდოვანიძე, „სიბრძნე-სიცრუისაში“ ჩართული ზღაპრები და მათი ფუნქცია“, იხ. ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების მეთოდოლოგიათა კათედრის კრებული, „სულხან-საბა ორბელიანი, რუბრიკით „უნივერსიტეტი სკოლას“, გვ. 35-46.

იყო ერთი ხელმწიფე, — სიკეთით, სიქველით, მოყვასისადმი სიყვარულით ფრიად სახელგანთქმული. მის მიერ გაცემული საბოძვარი ვერ დაითვლებოდა: „სიუხვე მისის ნოტიო ღრუბლისგან უმრავლესად გაეგრილა და ყოველთა კაცთა ზედა საბოძვარი ცათა წვიმისათვის გარდაემატებინა“. — მის სიტკბოსა და ალერსს ანდამატის ძალა ჰქონდა, როგორც ჩვილთათვის დედის რძეს. მტერს კი შიშის ზარს სცემდა, „მეხთა ტეხის უსაზარლესი იყო“.

ამ დიდებულ მეფეს სახელად ფინეზი ერქვა. მეფეს ჰყავდა ვეზირი სელრაქი, რომელსაც თავისი სიბრძნით და ჭკუით „ხმელთა სიგრძე და სიგანე განეზომა, მეცნიერებით ზღვათა უფსკრულთა მიწვენილ იყო“, მისი ხმის სითბო კლდეს სანთელივით დაადნობდა და მხეცთა და ფრინველთ ადამიანის ენაზე აასაუბრებდა. მეფეს ძალიან უყვარდა იგი.

ხელმწიფეს საზრუნავი არ ანაღვლებდა, გარდა იმისა, რომ შვილი არ ჰყავდა:

ერთ დღეს მეფემ გახსნა სალარო და გასცა ურიცხვი საბოძვარი, — ღმერთს შესთხოვდა მბრძანებელი, რომ მისთვის ძე მიეცა.

მეფეს კარზე ჰყავდა ერთგული კაცი — სეფეთუხუცესი (კარისკ-

¹ შინაარსის შედგენისას ჩვენ გავითვალისწინეთ პროფ. რ. ბარამიძის მოსაზრება, რომ „სიბრძნე სიცრუისას“ ძირითადი სიუჟეტი — ფაბულური ქარგა არაკების გამოკლებით წარმოადგენს ერთ მთლიან დამოუკიდებელ, დასრულებულ ნაწარმოებს... იხ. რ. ბარამიძე „დაკვირვებები „სიბრძნე-სიცრუისას“ ფაბულურ-სიუჟეტურ ჩარჩოზე“, წიგნში: „ქართული მწერლობის შესწავლისათვის“, თბ., 1986, გვ. 75-98.

აცთა შორის უფროსი), „ფიცხელი და გულჩქარი“ რუქა. მას არ მოეწონა მეფის საქციელი და თქვა: „რომელ მეფეს გადაუყრია ამდენი სიმდიდრე?“ – საუბარში სედრაქიც ჩაერთო და თქვა არაკი „მეფე ხორასანისა“ – „კაცი ისეთს ვერაფერს გასცემს, რომ სხვასაც არ გაეცეს, კარგ საქმეს კი ღმერთი არ დაუპარგავსო“.

გავიდა ხანი, შეიწყალა ღმერთმა მეფე და ისეთი ვაჟი მისცა, რომ მისი სილამაზე მზეს ჩრდილავდა, თხუთმეტი დღის ყრმისაგან სავსე მთვარე ნათელს ითხოვდა. გაზიდული წარბები შავი მერცხლის ფრთებს უგავდა, „მელნის გუბენი გიშრის ლერწმით შემოესარა, ვარდი და ზამბახი ერთმანეთში აეყვავებინა“ – ვაჟს სახელად ჯუმბერი უწოდეს.

როდესაც მემკვიდრე წამოიზარდა, გამოიყვანა მეფემ და კარისკაცებს აჩვენა. ერთგულმა სედრაქმა აიყვანა ხელში მეფის ძე და ასე დალოცა:

– მეფეო, ღმერთმა გიცოცხლოს და გიბედნიეროს შენი ძე, კურთხეულ იყოს იგი უკუნისამდე და მიეცეს ამას გულისხმიერობა ვირისა, ერთგულება ძაღლისა და ძალი ჯინჯველისა.

ეს რომ საჭურისმა რუქამ მოისმინა, აღშფოთდა და უთხრა ვეზირს: – რატომ დასწყევლე ტახტის მემკვიდრეო? ვეზირი გონიერი, წყნარი და მოსწრებული სიტყვის პატრონი უნდა იყოს, მეფესთან ახლოს მყოფს ხუთი რამ მართებს: ერთი – სიტყვა ტკბილი უნდა ჰქონდეს, მეორე – გამწყრალი დააწყნაროს, არა მხიარული გააწყროს. მესამე – პირიდან ავი სიტყვა არ წაიცთუნოს, მეოთხე – სიტყვის თქმის დრო იცოდეს. მეხუთე – რასაც იტყვის, ყოველ კაცს უნდა მოაწონოს. შეხედა მას სედრაქმა და ასე უპასუხა: – შენ ყველაფერს მართალს ამბობ, მაგრამ მეც მომისმინე: საჭურისს სამი რამ მართებს – პირველი: მხევალივით მორცხვობა, მეორე – ბოროტ ენათა შენახვა, მესამე – პატრონის საიდუმლოს დაკრძალვა, თორემ მე მეფის ძე არ დამიწყევლიაო თუ

გინდა შევამოწმოთ: ვირი ერთ ტალახიან გზაზე გაატარე, ისე, რომ ჩაეფლას, მერე გზა გაახმე, შენ მეორედ, ვირს იმ გზაზე ვერ გაატარებ, და თუ გაივლის უგუნური იქნება.

ღარიბი კაცის ძალღი მდიდარს მიჰგვარე, მჭლესა და საცოდავს, მდიდარი გაასუქებს, მაგრამ როდესაც მას ორივე დაუძახებს, იგი კვლავ პირველ პატრონთან მივა, თუ ასე არ მოიქცა, ძალღი ორგული არისო.

ჭიანჭველა შეიპყარი და ერთი ჭიქის ქვეშ თხუთმეტ დღეს დაამწყვდიე, აშიშმილე და მერე გამოუშვი, თუ თავისზე ოთხი წილით მეტი ტვირთი არ წაიღოს, უსუსური იქნება და მე კი სიტყვამცდარი.

მოიყვანეს სამივე, შეამოწმეს სედრაქის ნათქვამი და ყოველივე მართალი გამოდგა. მეფეს ახარებდა სედრაქის კეთილი დამოკიდებულება ჯუშერიხადმი.

ერთ ღამეს ფინეზ მეფეს ესიზმრა მშვენიერი ჭაბუკი, — მხნე და ახოვანი, — ლომის მსგავსი, „პირმწყაზარი, ტანსარო“, წვერულვაში ახლადამოსვლოდა — სასიამოვნო სანახავი იყო, მან მეფეს უთხრა:

— მეფეო, ღმერთმა გიდღეგრძელოს შენი ძე და თუ მე არ მომაბარებ, ვერავინ გაწერთნის, თუ მომძებნი, მიპოვი, თუ არა, ინანებ. — მან ეტრატზე დახატული პორტრეტი ხელში მისცა მეფეს, დაუბარა „მეძებეო“, და წავიდა.

გამოელვიდა ფინეზს. ნახა ხელში ეტრატი ეჭირა, მასზე ჭაბუკის პორტრეტი იყო გამოსახული. მისი მსგავსი ჯერ არსად ენახა. მიიხედ-მოიხედა ვერავინ დაინახა, ისე დაღონდა, თითქოს შეიღი მოჰკვდომოდა.

მასთან შევიდა სედრაქი, ნახა ლოგინში მწოლიარე, დაღონებული ფინეზი და მიზეზი ჰკითხა:

— მეფეო, ღიდი ხანია გემსახურებით, მაგრამ ასეთი დაღონებული არ მინახიხართ, ავადმყოფობა ღმერთმა გაშროთ.

მეფემ მიუგო:

— არა, ავად არა ვარ, უცნაური სიზმარი მეზმანა და იმან დამალონა.

სედრაქმა არაფერი ჰკითხა, არაკი უამბო და გაამხნევა:

— იყო ერთი ღარიბი კაცი, რომელსაც არაფერი გააჩნდა. ეს-იზმრა, რომ სამოცი ცხვარი ჰყავდა. მოვიდა ერთი კაცი, რომელიც მას თითოეულში ათ-ათ შაურს აძლევდა. ცხვრის პატრონი კი თორმეტ-თორმეტ შაურს სთხოვდა. ასეთ შეუთანხმებლობაში კაცს გაელვიდა, მან დახუჭა თვალები და ხელი გაუწოდა ვაჭარს, — რვა-რვა შაურად მოგცემო, მაგრამ ვინლა მისცემდა ვერცხლს, ან ვის მიჰყიდდა? („ხარბი გლახაკი“). ესეთი არის ყველა ზმანება, მეფეო, რატომ ღონდები ეშმაკური საქმის გამო?

— არა, ჩემი სიზმარი სინამდვილეს შეესატყვისება. — თქვა მეფემ და ეტრათი აჩვენა.

ვეზირს ძლიერ მოეწონა ნახატი და უთხრა მეფეს:

— თუ ეს კაცი თვითონ არ მოვიდა, საჭიროა მისი პოვნა, მაგრამ რომ არ ვიცით სად ცხოვრობს და რა ჰქვია? როგორ უნდა ვიპოვოთ? ქარს ხელით ვერავინ დაიჭერს და თვალს ზარმაცი ვერ მიეწევა. რაც ბედი აქვს კაცს ღვთისგან, ის დაემართება ძუნწ ვაჭარს („ძუნწი ვაჭარი“).

რუქამ თქვა:

— წვიმა არ არის და თოვლი, ჩვენს კარებზე რომ მოვიდეს, არც ჩვენ ვიცით მისი ადგილი და მას როგორღა ეცოდინებოდ, კაცი გაგვზანგოთ, პოვნა ვეცადოთ, რუქამ დაიმოწმა არაკი „უგუნური მცურავი“, რომლის შინაარსიც ასეთია: „ერთი მცურავი წყალს მიჰქონდა, იგი ღმერთს ევედრებოდა „მიშველეო“, მეორე ამხანაგმა უთხრა: „ხელი გააქნე, გახვალ და ნაშველი იქნებიო“ — მოვნახოთ და ვიპოვოთ.

სედრაქს ღვთის იმედი ჰქონდა და მეფეს ანუგეშებდა არაკე-ბის თქმით. მან თქვა არაკი „უბედური ღიდვაჭარი“.

ვაჭარს ღვთის იმედი არა ჰქონდა, ამიტომ მისი ყოველი ცდა გამდიდრებისთვის, ამოა გამოდგა: „თუ ღმერთი კაცს არ მისცემს, თავისი ცდით ვერაფერს გახდება და ამოა ჯაფა შერჩებაო, კაცმა ღმერთს უნდა სთხოვოს.“

მეფემ მოუსმინა და შემდეგ უთხრა ვეზირს:

— თქვენ ორივე ბრძნულ ამბებს გვიამბობთ და სიტყვა არ გამოგელევათ, ახლა კი მხედრებს უბრძანეთ ამხედრება. მეც მომგვარეთ ცხენი, წავიდეთ კარგ სანადირო ადგილზე და იქ ერთი კვირა დავეყოთ.

მეფეს უამრავი მხლებელი გაჰყვა, — ჭაბუკიც და მოხუციც — „გველირსა მეფის ხლებაო“. რვა დღის განმავლობაში ინადირეს, უამრავი ნადირი ამოწვევითეს, უკან რომ შემობრუნდნენ, ნახეს, კვიპაროსის ხის ქვეშ წყარო ჩამოდიოდა. მწვანე, ხავერდოვან მღელვარე ყვავილები თავს მორცხეად ხრიდნენ. ხის ჩრდილში ჭაბუკს ეძინა. იქვე შეკაზმული ცხენი ება. დაუძახეს, შემდეგ მეფე თვითონ მივიდა. შეხედა თუ არა, დაიფიცა, ეს კაცი ეტრატზე გამოხატულს ჰგავსო. ყველა გაკვირვებული შესცქეროდა ჭაბუკს.

იგი წამოდგა, მეფე დალოცა, ქება შეასხა, ხელზე აკოცა. მეფემ ცხენზე შესვა და თან წაიყვანა. ჰკითხა სადაურობა, ვინაობა და სად მიმავლობა.

მან მოახსენა:

— მე რა ვიცი, სადაური ვარ, მეფობისა წინაშე რა ვიკადრო? ეს ვიცი: „მე ლეონი მქვიან. მამაჩემი, დედის ჩემისა — ჩემზე ორსულობის დროს, მომკედარა. დედაჩემი მშობიარობას გადაჰყოლია. მე აქეთ-იქით სიარულით გავზრდილვარ.

რუქამ შეხედა ლეონს, თავიდანვე შურით აღივსო და უთხრა:

— მეფის მზეს ვფიცავ, დიდად ბედუკეთური ვინმე ხარ!

ლეონმა შეხედა, საჭურისობა შეატყო და ასე უპასუხა:

— მართალს ამბობ, მე რომ კეთილი ბედის ეყოფილიყავი,

დღეს შენ არ გნახადი, შენი ბედი კი ნამდვილად არ არის შესაშური, თუ ღედაკაცი ხარ, სად არის შენი ნაწნავი, თუ ჭაბუკი ხარ, სად არის მაჯათა სიძლიერე შენი.

მაშინ ლეონმა თქვა არაკი „საჭურისი ალაბილამ“, სადაც საჭურისის ბოროტებაზეა საუბარი.

– ეს არაკი იმიტომ მოგახსენეთ, ყველა შენი მსგავსი უარესს იზამს იმიტომ, რომ არ ეშინია ღვთისა და არც კაცისა სცხენია!

მაშინ სედრაქმა ლეონს უთხრა:

– ძალიან მიხარია შენი სიტყვატკბილობა და ზრდილობიანი საქციელი, წამოდი, მეფეს ემსახურე, იყავი ვეზირთა უფროსი და მეფეც ძმურად პატივს გცემსო.

ლეონმა მიუგო სედრაქს.

– როგორც მამა საყვარელ შვილს, ისე მარიგებთ და მეც ისე მოვიქცევი. ახლა მე მომისმინეთ.

ლეონმა მეფეს უამბო არაკი: „ინდოთ მეფე და ვეზირნი“. მასში აღწერილი ადამიანთა შური და მუხანათობა, მან ქვეყნის დამლუპველად მიიჩნია.

რუქა არ ცხრებოდა, სურდა ლეონის დამარცხება და მეფეს უთხრა:

– ეგ ისეთ რამეებს გვიაშობს, რისი შესრულებაც არ შეიძლება და სურს შენი მეფობა მიიღოსო.

ლეონმა კვლავ არაკით იმართლა თავი „ყრმა და ბერი“, – ყრმა და ბერიკაცი ერთმანეთს უჩიოდნენ: „ვინ მეტი საჭმელი შეჭამაო“. მათ თვითონ კარგად იცოდნენ ვინც იყო მართალი, მაგრამ ერთმანეთს ადანაშაულებდნენ. ახლა ყველამ იცის, ჩვენ შორის ვინც არის ავი და კარგი, და მეფეც, ღვთის შეწევნით ყველაფერს მიხედება.

მეფემ ჰკითხა ლეონს:

– რატომ გიმძიმს ჩემთან ყოფნაო.

ლეონმა მიუგო:

— მეფესთან ახლოს მჯდომი კაცი და ზამთარში ღიდ ცეცხლთან მჯდომი, ერთნაირ მდგომარეობაშია. თუ ახლოს ზის, სიცხე დასწავს, თუ კი შორს წავა, ყინვა დასძრავს. მეფის ახლოს მყოფ კაცს ხუთი საქმე მართებს: ცალი თვალით ასი თვალის უმეტესს უნდა ხედავდეს, ხოლო მეორე თვალით კი ბრმაზე უბრმესი იყოს.

მეორე — ცალი ყურით ესმოდეს, ერთი დაიყრუოს.

მესამე — გული სასტუმროზე უფრო ფართო უნდა ჰქონდეს, რაც ყურიდან შეუვა დაიგროვოს.

მეოთხე — რომელიც არ ვარგა გაგონილიდან, არა თქვას, რომელიც კარგი და ჭკუათ საფერი იყოს, ის თქვას.

მეხუთე — ისეთი ენა ჰქონდეს, თაფლი და სამსალა ორივე სდიოდეს. ამის შემდეგ ლეონმა უთხრა მეფეს არაკი „უტკბესი და უმწარესი“.

— შენს თავს ვფიცავარ, არც ენის უტკბესი იქნება და არც ენის უმწარესი დედამიწაზეო.

მეფეო, ხელმწიფესთან ახლოს მდგომი კაცი სანთელია. თავის თავს დასწავს და სხვას გაუნათებს: მეფის საყვარელსა კაცსა სხვები სძულობენ და ხრიკებით მასაც შეაძულებენ.

მეფემ უთხრა ლეონს:

— რაც არ უნდა მელაპარაკო, ღმერთს შენი თავი ჩემთვის მოუცია, აჰა, ნიშანი შენი, რომელი შენვე მომეცი მძინარეს.

ნახა ლეონმა თავისი სურათი, თაყვანი სცა მეფეს და დამორჩილდა, წამოჰყვა, წამოვიდნენ, მოვიდნენ მეფის ქალაქში, ინადიმეს, მოისვენეს.

„ოდეს გათენდა და შავთა უფსკრულთა ფარდაგი ცეცხლისა აღისა მსგავსისა მზის შუქითა დაიხივა, მისნი ელვარე მოციქულნი-ხმელეთსა გამოუგზავნა“, წავიდა მეფესთან ლეონ. მეფემ საყვარელი ვაჟი, ჯუმბერი, წარუდგინა ლეონს და უთხრა:

— მე ორივე ღვთისათვის და ეგ შენთვის შემომივედრებიაო! მაშინ ლეონმა მოახსენა:

— დღეს ენახე ნიშანი წახდენისა ჩემისა, მე შენი მონა ვარ და დაგემონე! ხშირად მეფენი ავის ქვეშევრდომთ მიზეზს უპოვნიან და სიკვდილით სჯიან. ეს იცის ლეონმა, ამიტომ მეფეს უამბობს არაკს „მეფე და მხატვარი“ და სთხოვს ფიცის წიგნს (ხელწერილს).

— სხვათა სიტყვით არ დამსაჯო, ვიდრე ჩემს არ მოისმენო. მეფემაც მისცა ხელწერილი ლეონს. ლეონმა მოჭედა იგი ოქროთი და თმებში დაიმაგრა. ცალკე ააგებინა მეფეს სამეფო სახლი. იქ დაიდო ბინა და დაუწყო ჯუმბერს წვრთნა და ასწავლიდა დღე და ღამე, მეფესთან იშვიათად დაჰყავდა.

დაჯდა ლეონი მოსალხენად, სამი დღე და ღამე გადაბმით სვა, ჯუმბერი მერიქიფეთ დაიყენა. არც დასვა და არც აჭამა. მას ფეხზე დგომით და შიმშილით ისე გამოეღია ძალა, რომ იქვე დაეცა და გული შეუწუხდა. ამის შემდეგ უბრძანა ლეონმა დაჯდომა და პურის ჭამა. რუქა მტრად ჰყავდა ლეონს გადაკიდებული და მან შეიტყო ეს ამბავი. მეფეს უთხრა არაკი „ქურდი მკერვალი“.

— ასე მეფის ძის აღზრდა ვის უნახავს, ან ვის სმენიაო? შიმშილით დასუსტებულია და ფეხზე დგომისაგან ტერფები დახეთქიაო, — საუბარში რუქამ არაკი დაიმოწმა „მოძღვარი მელი“, — და ლეონის საქციელი მაწანწალა მელას შეადარა: „ეს კაცი ის მელა არის, ბევრგან ნავალი, ისეთ საქმეებს იზამს, შენვე თავს შემოიკრა და აღარაფერი გიმშველის რა“.

ლეონი ნადირობდა და ღვინობდა, არას ზრუნავდა. ერთ დღეს წავიდა სანადიროდ. თვითონ თოხარიკ ცხენზე შეჯდა, ჯუმბერს ხელზე ქორი შეუსვა, უცხენოდ წინ წაიმძღვანა, საღამომდის არბენინა, ქორსა და ქორის ნაბულს ადევნინა. ფეხსაცმელი გასცვივდა და ფეხები დაუსკდა. სისხლმა დენა დაუწყო.

მესამე დღეს წინ შიკრიკად გაიმძღვანა, ძალიან დაიღალა ჯუშბერი. ხშირად ეცემოდა დელამიწაზე. იქამდე არბენინა რომ სადგომში მიიყვანა. ეს ყველაფერი რუქამ შეიტყო და მეფეს მოახსენა არაკი „ოთხი ყრუ“.

– ახლა ჩვენ, დიდნი და პატარანი, ყველანი დავცრუებულვართ, თორემ, რატომ არ გვესმის, ლამის იგი ყრმა მოკლასო?! რუქას სედრაქი უშლიდა: „ნურაფერს იტყვიო“ – და თავის ნათქვამს არაკით „მთიული და კაკლის ხე“ – ამტკიცებდა:

– იქნებ, როგორც ის კაცი იქცევა, ისე სჯობდეს და შენ კი მეფის წინ სულ მის ცუდს ამბობო.

რუქა თავის პოზიციაზე იდგა. მან თქვა არაკი „სოფლის მაშენებელნი“ და სედრაქს შეაგონა, – ასეთი აღზრდით, შეიძლება უფლისწული მომკვდარიყო.

– შენ და მას პირი შეგიკრავთ, მე წაუხდენელს, ვიცი, არ გამიშვებთ, თუ მეფის ძე კარგად გაზარდოთ, მაგასაც ვნახავთო.

მეფე ყურს უგდებდა მათ კამათს და იცინოდა. იცოდა, რომ სედრაქი და რუქა ვერ შეთანხმდებოდნენ, რადგანაც კეზირი, ლეონს უჭერდა მხარს.

ერთ დღეს ლეონი გაწყრა, უდანაშაულო ჯუშბერი შეიპყრო და 50 ჯოხი დაჰკრა. რუქამ შეიტყო ყოველი, მოვიდა განრისხებული და პირდაპირ უთხრა მეფეს:

– ღმერთს მრავალი ღონისძიებით – ძე სთხოვე, მან წყალობა მოგივლინა, შენ კი მიეცი ერთი ღვთის წყრომით აღვსებულ კაცს, შეუპყრია, ორმოცდაათი ჯოხი დაუკრავს, რა დანაშაული უძღვოდა? ისე ავად არის, ღამემდე სულის ვერ მიატანს და ლეონი შენს ძედ დაისვი და ჩვენს პატრონად.

მრავალი ასეთი სიტყვა უთხრა, როგორც მტრებს სჩვევიათ, რომელიც როცა დროს იპოვის, მაშინ შეეცდება მტრობასა!

ამ ამბავმა მეფე აღაშფოთა. იგი მეტი სიბრაზისგან კანკალებ-

და. მისი ბაგეებიდან თითქოს ცეცხლი იფრქვეოდა. რუქა კი უმატებდა და უმატებდა ცეცხლის გზნებას. მეფემ ლეონი მოათრევინა და მოკვლა დაუპირა. ლეონმა ჰკადრა:

— ვერ მომკლავ, მეფეო, ვერა! აჰა, საფიცარი შენი, ამ ღლისათვის გამოგართვი, ამას კელოდი, მე ეს წინ მეღვა. ვერ მომკლავ უსამართლოდ!

ლეონმა მოახსენა:

— ჯერ დაწყნარდით, დამშვიდდით, შემდეგ ვიკამათოთ. მეფე დამშვიდდა, ლეონმა ბულბულივით ტკბილი ენა აამეტყველა, კაცს ეგონებოდა მისი ენით იაღონი გალობდა, ან მერცხალი ჭიკჭიკებდა, თუ რამ იცოდა რა, სხვა ღლისთვის გადასდებდა? მოახსენა:

— მეფეო, ღიდად გმადლობთ შენი სულგრძელობისათვის, რომ არ მომკალით: ეხლა მიბრძანეთ, თქვენი შვილი სამეფოდ გინდა თუ მწყემსად? „მრავალნი მწყემსნი უმჯობეს არიან უგვანთა მეფეთა, მწყემსი თავისი ფარისათვის თავს უნდა იწუხებდეს, კარგ საბალახო ადგილზე უნდა დაჰყავდეს, დაკოდილს უნდა შეუხვიოს, ქერდს მოარიდოს, თუ ასე არ მოიქცევა, სამწყსო შეუმცირდება. კარგი მეფე ასეთია: გლახაკთა, მონათა, გლეხთა, მსახურთა, აზნაურთა, თავადთა, დიდებულთა, მეფეთა და ხელმწიფეთა წესი, რიგი, შრომა, ჭირი, მუშაკობა, საქმე, ვაჭრობა, სმა-ჭამა და მიცემა იცოდეს, თუ ამდენ ზანს ფეხზე არ მდგარიყო, რა ეცოდინებოდა — მონათა, მსახურთა და სხვათა გაჭირვება, თუ რა უჭირთ ფეხზე მდგომთ. იმიტომ, რომ თვით მეფე ზის, თუ უნდა ადგება და თუ არა, ზის, როგორ შეიტყობს რა გაჭირვებაში არიან მისთვის? მთელი ღლე რომ ფეხზე დგანან და ითმენენ. თუ შიმშილით არ მომკვდარიყო, რა ეცოდინებოდა, რომ გლახახებსა და გაჭირვებულებს შიათ, ან სხვა ვინმეს საჭმელი აკლია? თვით მეფე საუკეთესოს მიირთმევს არაკად თქმულა: „მაძლარი კაცი მშიერს პურს წვრილად უფშენეტდა და თან აყვედრიდა: „რა ღორულად სჭამო, თუ უცხენოდ სიარული არ გამოეცადა, მათ როგორ

შეიბრალებდა, მას ზომ შეუძლია თოხარიკი ცხენით და მერნით სიარული, თუ უნდა ეტლითაც ისეირნებს. ჯოხის სიმწარე რომ არ ენახა, როდესაც მონებს გაუწყებოდა ორმოცდაათი ჯოხის ნაცვლად ორას ჯოხს მიუსჯიდა და ისიც მცირე სატანჯველი ეგონებოდა. ახლა ყველა გლახაკთა, გაჭირვებულთა ჭირი ვასწაულე და ამის შემდგომ თქვენ განსაჯეთ.

მეფემ მოისმინა ლეონის საქმიანი საუბარი, ძალიან მოეწონა და შერცხვა თავისი საქციელის გამო. მოეხვია მას და უთხრა:

— რა ექნა, შვილო, მიმძიმს, ავი ადამიანების ენამ და შვილის გაჭირვებამ აღმაშფოთა.

ლეონმა უპასუხა მეფეს:

— ვიდრე ეგ თქვენი საჭურისი ცოცხალია, მე ბევრი ამისთანა დღე გარდამხდებო.

ბრძანა მეფემ:

— საჭურისისა და დიაცის გული უსუსურია და ნუ დაიმახსოვრებ. ამის შემდეგ ლეონსა, მეფეს, რუქასა და ვეზირ სედრაქს შორის კვლავ გაგრძელდება პაექრობა, თვითოეული მათგანი თავის აზრს გამოხატავს. ვეზირი სედრაქი ლეონს უჭერდა მხარს. რუქას არა სწამდა საკეთისა: „სიკეთე სიკეთით ვის გადაუხდიაო?“:

მოახსენა ლეონმა მეფეს:

— მეფეთაგანს სამს დაიმაღლებს უფალი: სამართალსა უქრთამოსა, მოწყალებასა და დიდსა სიყვარულსა.

მეფეთაგან სამს ინატრიან ქვეყანანი: რისხვასა მართებულსა, სამართალსა უზაკველსა და სიუხვესა მოუკლებელსა. მეფეთაგან სამს ივედრებიან დიდებულნი: სიტკბოსა წესიერსა, ნადიმსა ამოსა, ჭირში ჭირსა, ღვინში ღვინსა.

მეფეთაგანს სამს ნდომობენ მხედარნი: ცხენსა ძალსა, საჭურველსა მაგარსა და დანახვასა სამსახურისასა. მეფეთაგან სამს იღწვიან გლახაკნი: კარსა ღიასა, თხოვისა ბოძებასა დ სიხარულით წარვლენასა.

მეფეთაგან სამს ითხოვენ მონანი: საესესა ტაბლასა, ჯამაგირთა მოუკლებლობასა და მალე შეუბეზლებლობასა (მაბეზღარის შესმენის დაუჯერებლობა. — ი.ქ.).

მეფეთაგან სამს ინებებენ მოჩივარი — თვალთა და ლალთა ცნობასა, ღირებულის მიცემასა და უფასურად ვაჭრობასა.

მეფეთაგან სამს ევედრებიან მოგზაურნი: მეკობრეებთაგან დაცვას, ბაჟის წესიერად აღებას, უშფოთველ სასტუმროში დაყენებას.

მეფეთაგან სამს იხვეწებიან შესმენილნი: მობეზღარისა წაყენებასა (დამბეზღებელთან დაპირისპირება — ი.ქ.), „ურისხველად ბრძანებასა და მართლებასა თავისასა“.

მეფეთაგან სამს ითხოვენ პატიმარნი: შეცოდებისა შენდობასა, რისხვის წყალობად შეცვლასა და ხილვასა პირისა მისისასა.

ესე არს წესი მეფეთა, ესე არს საბოძვარი თემთა, ესე არს გოდოლი სპათა, ესე არს ზღუდე ქალაქთა! რომელმან ჰყოს იგი, და ქვეყანა მისი დაემყაროს.

რუქამ, როდესაც მოისმინა ლეონის შეგონება, ასე უთხრა ლეონს:

— თუკი ამდენი სიკეთე იცი და სამეფო ქცევათა სწავლებაც შეგიძლია, გვემასა და შიმშილზე უკეთესი არ იყო ეს გესწავლებინა ჯუშბერისთვისო.

მეფე მათ გაერთიანებისკენ მოუწოდებდა. მის მიერ წარმოთქმული არაკებიდან გამოირჩევა „ძალა ერთობისა“. — „ახლა თქვენი საქმე იმას ჰგავს, თქვენი სიტყვა თუ ერთმანეთს ემთხვეოდეს, მაშინ შეიძლება მოგენდოთ, მაგრამ რაკი მტრები ხართ, ვიცი წაუხდენელს არ გაუშვებთ ერთმანეთს. ვეზირთა წესია ერთი საერთო პირი ჰქონდეთ. ერთის ჭკუა და რჩევა უამხანაგოდ არ ივარგებს, როგორიც ბრძენი იყოს. ერთის გამო შეიძლება დიდი საქმე წახდეს. ამიტომ ორისა და სამი კაცის რჩევა სჯობს“.

— ვეზირები ერთმანეთის მოყვარენი უნდა იყვნენ. ვეზირობა

საქიშპით და მტრობით არ ივარგებს. თუ ვეზირი ბატონის ერთგულია, მტერი უნდა დაიმოყვროს, თავისი ცუდიც აპატიოს. გული გაიერთონ, დაამტკიცონ მეფობა მათი პატრონისა.

— ვეზირი საიდუმლოს შემნახავი უნდა იყოს. თუ ერთმანეთში შუღლი მოხდა, საიდუმლო გამჟღავნდება, მათგან ერთმანეთის მტერობით გაიცემა, სიტყვასა და ბრალდებას დაუწყებენ: „მან თქვა, არა მას უთქვამსო“.

— ვეზირი პატრონისა და ქვეყნის უკეთესობისათვის უნდა იბრძოდეს, რა მეფე ერთს წყალობდეს, მეორე მისი მოწინააღმდეგე გაორგულდეს. ვეზირი ღვთის მავედრებელი და ჭკუისა და სიბრძნის მჩხრეკელი უნდა იყოს, რა კაცმა თავისი მტერი დაინახოს, გული აუღულდეს და ჭკუა და მცნება დაეფანტოს.

— ვეზირთ სიტყვა უნდა შეამოწმონ და რომელი ამჯობინონ ის იწამონ. მტერნი ხომ სიტყვას არ შეამოწმებენ და თუ შეამოწმებენ აუცილებლად დამოყვრდებიან.

მეფეს და ვეზირებს ქვეყნის აშენებაც შეუძლიათ და წახდენაც. ლეონმა მეფეს დაუდასტურა:

— მართალს მიბრძანებს მეფობა თქვენი.

საუბარში რუქამაც მიიღო მონაწილეობა, მათ შორის იგავებით, კვლავ გაგრძელდა პაექრობა.

შემდეგ მეფემ უთხრა ლეონს:

— ვიცი, სიტყვა გრძელი და ლაპარაკტკბილი ხართ და შეექცევიტ სიამესა, ესოდენი ხანია, ბე ჩემი არ ვიცი როგორი სწავლის პატრონია, მაჩვენეო.

მოახსენა ლეონმა:

— მეფეო, კაცი გაუგზავნე, მოიყვანე და ყველაფერი მისგან შეიტყეო.

მეფემ გაგზავნა ხელარგოსანი და მიიწვია ჯუმბერი, მაგრამ იგი არ მივიდა. გაუგზავნა ვეზირი და არც მაშინ მოვიდა.

შემდეგ მოლარე გაგზავნა, დაჯდა ჯუმბერი სპილოზე და მივიდა. ჩამოვიდა სპილოდან, სარტყელი შემოიხსნა, სპილოს ზედ დააგდო, ცალი ხელით მიწა აიღო, ცალი ხელით ქვა და მამას მიართვა, შემდეგ თაყვანი სცა და ხელზე აკოცა.

უბრძანა მეფემ შვილსა:

— სიცოცხლეო ჩემი გულის და ნათელო ჩემი თვალებისა, ხელარგოსანს რატომ არ გამოჰყეო.

ჯუმბერმა მოახსენა:

— შეცოდება არა მქონდა:

თქვა მეფემ:

— დარბაზთუხუცესი მოვგზავნე, რად არ მოხვედიო?

ჯუმბერმა მიუგო:

— მას ჩემზე ხელი არა აქვს, მე მონათაგანი არა ვარ.

— მესტუმრეთუხუცესს რატომ არ გამოჰყევი? — ჩემი უდიდესი თავადი არის.

ჯუმბერმა მოახსენა:

— მასპინძელი ვინღა იყო, თუ მე მესტუმრეს შევდგომოდი?

თქვა მეფემ:

— ჩემს ვეზირს რატომ არ გამოჰყევი?

ჯუმბერმა მოახსენა:

— მე თუ მეფობას ვცდილობდე, ღმერთმა ნუ ქნას, ვეზირი მეფესთან უნდა იყოს.

თქვა მეფემ:

— მოლარეს რაღად მოჰყევ, უგვან მოხელეს და ცუდ ჭაბუკსა.

ჯუმბერმა მოახსენა:

— ეგ სხვებისთვის არი უგვანი, თორემ მე ვარ შენი საუნჯე, შენი განძი, შენი ლარი!

მეფეს მოეწონა მისი სიტყვები.

ვეზირმა ჰკითხა ჯუმბერს:

– რად შესჯექ სპილოზე და ასე მოხვედი?

– ღიღებისათვის, მეუფის გვარი და ღიღი კაცი, ღიღს რამეზე უნდა იჯდეს.

– სარტყელი რად შემოიხსენი და სპილოს ზედ მიაგდე?
ჯუმბერმა თქვა:

– რაკი მეფე, ან ღიღი ვინმე თავისი საჯდომიდან სწრაფად აღება, საჭიროა იცოდეს, რომ თავისივე ძლიერება თავის საჯდომზე დატოვოს. იგი არის მისი სამეფო ხატი, თორემ უმისოდ ყველაფერი შემოედარცვება. არაკად თქმულა: „ლოდი მაშინ არის მძიმე, რა ადგილზე დევს, როცა ადგილიდან დაიძვრის, გასუბუქდება“.

მამამ ჰკითხა ჯუმბერს:

– ქვა და მიწა რად მომიძღვენო?

მოახსენა ბებ:

– მიწა ეს არის, რა გინდ ღიღებული და მძლავრი მეფე იყო, სცან ესე: მიწა ხარ და მიწად მიიქცევი, ღვთის სათნოება გერჩივნოს კაცთა სათნოებასა. ქვა კი ეს არის: რაც საღარო გაქვს, თუ არ იხმარებ, ქვა და ოქრო სწორია კაცთათვისო.

თავისი ნათქვამი ჯუმბერმა დაადასტურა არაკით. „ძუნწი და ოქრო“, – როდესაც მდიდარმა კაცმა ოქრო მიწაში დაფლა და დაკარგა, მის ნაცვლად ღიღი ლოდი იპოვა დამარხული. ჯუმბერის აზრით, გამოუყენებელი სიმდიდრე და ლოდი ყველა ერთია.

– მეფეო, საღაროცა ეგრეა, რაც უნდა იდოს, თუ კი არ იხმარებ კეთილად, ანუ არ დახარჯავო!

მამამ ჰკითხა:

– მაშ, შენ როგორც ამბობ, ქონების შენახვა სრულიად არ ვარგა?

ჯუმბერმა მოახსენა:

– არ ქონება არ ვარგა და ავად ქონება უარესია.

ჯუმბერმა სიბრძნე და განსწავლულობა კიდევ მრავალ არაკში გამოხატა.

მეფემ ჰკითხა:

— მომწონს ეგ შენი სიკეთე, რომ იცი ესოდენი ყმაწვილმა.

ჯუმბერმა მოახსენა:

— ყველაფერი ღვთისგან არის და მეც სამი სიკეთე მჭირს: კარგის ნერგის ხილი ვარ, მეორე: ხელოვანი მებაღის შეწვრთნილი, მესამე: ფრთხილის შემნახავის ბარებული.

მეფემ ჰკითხა:

— ეგენი ვინ არიან?

შვილმა მოახსენა:

— ნერგი თქვენა ხართ, რომელმაც მშვით; მებაღე — სედრაქ ვეზირი, რომელმაც აღმზარდა და შემნახავი ლეონი, რომელიც მასწავლის.

წამოდგა რუქა და უთხრა ჯუმბერს:

— ორი ეგე მართალი სიტყვი და მესამე იმტყუენე.

ჰკითხა ჯუმბერმა:

რომელი?

— ნერგი და მებაღე — მართალია და კარგი. მბარებელი ავი და ტყუილი.

ჯუმბერმა უპასუხა:

— თუ მე სამში ერთი ტყუილი ვთქვი, შენ სამში ორი მართალი გჭირს: მამაცობაში — დიაცურობა და დიაცობაში ვერც მართლა დიაცურობა.

— ეგ შენთვის ლეონს უსწავლებია. — უპასუხა რუქამ.

ჯუმბერი იგავ-არაკებით ლეონის მიერ ნასწავლებ სიბრძნეს ამჟღავნებდა, რუქა ლეონის აღზრდის სისტემას იწუნებდა:

— ძეო მეფისაო, შენი ლეონი აწვე გაიპაროს, იგი უჯობს, თორემ მალე ყველა მაგის სისუსტეს შეიტყობსო. ჯუმბერი კვლავ თავის მასწავლებელს იცავდა:

— ეს ლეონი ცრუ არის თუ არა, მისი სიტყვა მეფეს იამება, შენ რად უშლი? არაკად თქმულა: პატრონსა შენსა უყვარდეს გველი, შენგან უბეს ჩასმას ველი.

მეფესთან მყოფმა სამი რამ უნდა იცოდეს. პირველი: ვინც უყვარს, იმაზე არაფერი უთხრას, — მაინც არ დაგიჯერებს და შენ დაზიანდებიო. მეორე: ვისი სიტყვაც ესაიძოვნება, შენც შეუქე, თორემ თუ უბაგო, არ შეიძულებს და შენ გაცრუვდები. მესამე: ამას ეცადე, ვინც მისი ერთგულია, მას დაუახლოვდი, თორემ დღე დაგაკლდება“.

— შენ მარტვილი ხარ, — შეაგონებდა რუქა ჯუმბერს, უგუნური, ლეონის მაცდურ სიტყვას აჰყოლიხარ და ფათერაკს გადაეყრებიო.

ნათქვამის დასადასტურებლად რუქამ დაიმოწმა არაკი: „ვირი, ვეფხვი, მელია და მგელი“.

— ძეო, მეფისაო! — ეს არაკი იმიტომ მოგახსენეთ, რომ ვეფხვივით მრჩეველებს ნუ დაახრჩობთ, უგვანს ნუ ენდობი, გაუსინჯავად საქმეს ნუ იზამ, თორემ ბოლოს დაინანებ.

სედრაქს კი მოსწონდა ჯუმბერის აღზრდილობა: „არც ჯუმბერი ულეონოდ და არც ლეონი უჯუმბეროდ“ — ასე ფიქრობდა იგი.

მეფე კვლავ ჩაერთო კამათში და თქვა არაკი: „კუ და მორიელი“, სადაც დედააზრი ის არის, რომ არიან ისეთი ადამიანები, რომლებიც სიკეთის წილ მტერსა და მოყვარეს ყველას გესლავენ და კბენენ.

— რუქავ, — მიმართა მეფემ, შენი მსგავსნი ყოველნი მტრისა და მოყვრის მკბენარნი არიან, მაგრამ შენ ეს მაშინაც დამიჯერე. ასეთს საკბენს უკბინე, ან კბილი მოჰკიდო და ან წყალში არ დაიხრჩო. მელა პირუტყვია და ამდენი ჭკუა აქვს: რწყილები რომ დაესხმევა, იცის შემაწუხებენო, პირში ჯღანს დაიჭერს და კუდს წყალში ჩაჰყოფს. რა ტანიდანაც თავში ამოვა და ჯღანზე გამოსხდება, თავსაც წყალში ჩაჰყოფს და ჯღანს რწყილებიანათ წყალს მისცემს. თუ ბევრი რწყ-

ილი სულიერ შეაწუხებს, ბევრის კაცის მტრობა, ნახე, კაცს რას უზამს, ამდენ ხალხში კაცს ერთი მოყვარე არა ჰყავდეს, დიდი სიავეა.

რუქამ მოახსენა:

— კართა შენთა ავს კაცს ნუ დაადგენ და მე არ გავუმტერდები.

უბრძანა მეფემ:

— თუ ავი კაცი არ დავაყენო, პირველი შენ უნდა გაგაძეო, ეს იცოდე, მეფენი საჭურისთა სხვათაცა საქმესა სცნონ და მეფეთა საქმესა ვერავინ სცნობსო. თუ კაცი გამეფდა, მისი საჯდომი მაღალია და დაბლიდან არა ჩანს.

შემდეგ მეფე ფინეზმა შეიღს უამბო არაკი „ბრძენი და მდიდარი“, — სადაც სიკეთის შესახებ არის საუბარი და შეიღს ასე მიმართა:

— შევილო ჩემო, შენთვის ღმერთსაც მოუნდომებია და მეც მომიცია ადგილი და სამეფო ჩემი და ღლეის შემდეგ უფლებდე ყოველივესა ზედა და ვერავინ გაბედოს შენი ურჩობა.

რუქა კვლავ ლეონს ებრძოდა. არაკში „მეპატრონე და მემარნე“ მან ის აზრი გამოჰკვეთა, რომ მეფისთვის ეგრძნობინებინა: შენი სამეფო თუ აქამდე ერთისთვის გინდოდა, ახლა ორს უნდა გაუყოვო:

— აჰა, მეფეო! შენს შეიღს კარგი სამეფო მიეც და ერთი მაგდენი ლეონსაც უშოვეო, თორემ ერთი რას ეყოფათო.

ჯუბერს ძლიერ ეწყინა რუქას საქციელი და იგავით „მკალავი და ვირი“ — თავისი გულისწყრომა გამოხატა („ერთმა მკალავმა ვირით საუქვავი წაიღო, როდესაც დაფქვა, ვირს აჰკიდა, მაგრამ იგი გზაში დაუდგა. მაშინ ნიშადური ამოსცხო მას და რაკი ვეღარ დაეწია, თვითონაც ნიშადური ამოიცხო. იგი ისეთი სიძლიერით გაიქცა, რომ სახლს ჩაუქროლა და ცოლს მიაძახა „ვირს მიხედო“).

— რუქავ, შენც ნიშადური ამოგისვამს, იგი გაჩქარებს, თორემ მეფის წინაშე შენგან თუ სხვათაგან ასეთ საუბარს როგორ იკადრებდიო?

ჯუმბერმა მადლიერების ნიშნად მამის წინაშე თავი მოიხარა, მიწას აკოცა და უთხრა:

– დამბადებელიმცა შენი დიდებული არის, დღეგრძელი იყავი, შენი სიმაღლის მიუხედავად თავმდაბალი ხარ, თორემ მე შენს პირისჭვრეტის ღირსიც არა ვარ, არა თუ ეგეთსა წყალობისა. თქვენი ბრძანება ჩემთვის უდიდესი მოწყალებააო. მე რაც სიკეთე მაქვს შენგან არის, თორემ ვის უნახვს ქვრივმა დათესოს და ებრენიკი მოიმკოს ანუ ეკალი დარგოს და მასზედ ხურმა მოკრიფოს. კეთილი ხე კეთილს მოიბაძს, თორემ თავით თვისით ვერ გამოიბაძს კეთილ ნაყოფსა. არაკად თქმულა: „ქორი ქორსა სჩეკს და ძერა ბურუკასაო. ჩემს სიკეთეს მე ნუ მაკვებ და ნურც მე მადებ. კალატოზმა, რომელმაც ნატიფად სახლი ააშენა, სახლის სიკეთეა თუ მშენებლისა?

მხედარმა რომ კვიცი სასახლედ გაწერთნას, კვიცის საქებელია, თუ მხედრისა?

– შენი ზორცი ვარ და ლეონის გაზრდილი. ჩემი სიკეთე ჩემგან არ არის: აგებულობის საქმე შენგან და წვრთილობა ლეონისაგან. ლეონი შენგან პატივისცემის ღირსია, მაგრამ არაფერს ითხოვს. ბევრი მტერი ჰყავს და არ დაუჯეროთ მათ.

ასე იცავდა ჯუმბერი ლეონს, ლეონი კი ჯუმბერს ჩააგონებდა, რომ რუქასთან კამათს აზრი არ ჰქონდა.

– თუ სიბრძნეს ეძებ, მაგასთან ენას ნუ აშრობ, თუ სწავლა გინდა, აჰა, სედრაქი შენი მამის ვეზირი, რომლის მსგავსიც არ არის დედამიწაზე. თუ მეფეთა წესებს სწავლობ, მიჰბაძე შენს მშობელს, რომლის მსგავსი არ შობილა.

რუქა არ მაღავდა, რომ ლეონის მტერი იყო.

– არას კაცს კარგის მოქმედებისათვის კარგი არ უქმნია და მის მაგიერ ავი მიუგია, თორემ ლეონი რად მემტერებაო?

თავისი მოსაზრება რუქამ დაადასტურა არაკებით „კაცი და გველი“, „გლახა და მდიდარი“ და სხვა.

ლეონი კვლავ სიკეთის ხაზს ატარებს. ასეთია მის მიერ წარმოთქმული იგავ-არაკები: მაგ: „დიდვაჭარი და მეფუნდუკე“, – სადაც კეთილი კაცისათვის ღვთის წყალობაზეა საუბარი. ვეზირი სედრაქი რუქას მოუწოდებდა შერიგებისა და დაზავებისაკენ:

– რუქავ, მე რაც დიდებული მეფის კარზე ვარ, კარგად შემიწავლიხარ. და-ძმასა და შვილს, ორივეს მირჩევნიხარ და არც შენზე უკეთესი მეგობარი მყოლია. ამას გეტყვი და დაიმახსოვრე: როდესაც კაცი კაცს მტრად მოეკიდება, მტრობის სურვილი დააბრმავებს და გელარაფერს დაანახებს, კაცს სიკეთით უნდა დაამახსოვრო თავი, თორემ ბოროტება კაცს აჭკნობს და აძაბუნებს.

სედრაქი არაკით „თათვალი“, რუქას შეახსენებს, რომ გონიერი ფრინველიც არის და ადამიანს ხომ მეტი მოეთხოვება:

– თუმცა ფრინველს ეგოდენი გონი აქვს, წინასწარ გამოიკითხავს საქმესა, შენ ხომ კაცი ხარ და მეფის წინ აღზრდილი, რად იქმ უგვანსა, რად არ დაადუმებ ცუდის საუბრისგან ენასა.

– კარგი ამხანაგი აღვიღად არ იშოვების, გზაზედ ცუდად არ იპოვების, იაფად ვერავენ იყიდის.

– ამხანაგი ციხე-წყლიანია, ზღუდე მაღალია, სიმაგრე დაურღვეველია.

ამხანაგი ღზინი ფრიადია, სიხარულთა გამამდიდრებელია, სუფრათა შემამკობელია.

ამხანაგი გულთა ნათელია, თვალთა ჩინია, მკლავთა ძალია და ზურგთა მომბმელია.

ამხანაგი მტერთათვის მაზიანებელია, მოყვარესათვის საიმედოვნება, უცხოთა თანა გამოსაჩენია და მეცნიერსა თანა მოსამსახურება.

– ამხანაგი მარტოსათვის ხმის გამცემია, ჯართათვის მარგებელია და ცოტას კაცთა შემაქცეველია.

– ამხანაგი ჭირში მომხრეა, სნეულებაში მკურნალია, სიკვდილში თავის წამებია.

— ამხანაგის უკეთესსა შენ რას იშოვნი? რად გძულან, რად ეშუღვლი, რად ეკამათები? მე მრავალი კარგი კაცი მინახავს, მაშვილობასა და ძმობას გაპყროდეს და ამხანაგს შესწყობოდეს.

ამხანაგში თუ არ სიყვარული, საქიშპარი არა არის რა. იგი იმოწმებს იგავ-არაკს „ძაღვები და მგელი“.

პაექრობაში კვლავ ფინეზი ჩაერთება. იგი მოპირისპირე მხარეებს მოუწოდებს დაზავებისა და გაერთიანებისაკენ:

— აჰა, თქვენც ან ღლე იცოდეთ, ან ღამე. ან მტრისა გაიგეთ, ან ჩემი რამ ისურვეთ და შემდეგ რამდენიც გინდა, იმდენი იკამათეთ.

ბოლოს შეთანხმდნენ, რომ საკმარისი იყო აზრთა გაცვლა-გამოცვლა, რომელიც ლეონის აღზრდის პრინციპების სიკეთემ გამოიწვია.*

* იხ. სულხან-საბა ორბელიანი, სიბრძნე სიცრუისა, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., 1986 წ. შინაარსი გადმოცემულია დოკ. ი. ქაფიაშვილის მიერ.

თავი მეშვიდე „დავითიანი“

1. გამოცემები

XVIII საუკუნის საქართველოს სისხლიანმა მატრიანებ, — მტერთა შემოსევებმა, მუდმივმა აწიოებამ, ტყვეთა გატაცება-გაყიდვამ, ბევრ ქართველს დააკარგვინა სამშობლო, მაგრამ მწერალი იმ ბედნიერ გამონაკლისთა რიცხვს ეკუთვნის, რომლებმაც ქრისტიან ხალხთა შორის კპოვა თავშესაფარი. დიპლომატიურ სარბიელზე ხელმოცარული ვახანგ VI-ის მოულოდნელმა სიკვდილმა განაპირობა მის ამაღაში მყოფ ქართველთა ტრაგიკული ბედი. დ. გურამიშვილმა სამუდამო სამყოფელი უკრაინის მიწაზე პოვა. სამშობლოზე მეოცნებე, უძეოდ გარდასული პოეტის ნატვრა იყო ქართველი ხალხი გასცნობოდა მის სევდიან ოდისეას, „დავითიანს“.

იმ დროს ბევრი საზოგადო მოღვაწე იმყოფებოდა რუსეთში სხვადასხვა მიზეზთა გამო, მათ შორის მირიან ბატონიშვილი. მოღწეული დოკუმენტები გვამცნობს, რომ ერეკლე მეფეს 1783 წელს თავად გარსევან ჭავჭავაძისათვის (რომელიც მან ელჩად გაგზავნა რუსეთში, — ი.ქ.), თავისი ორი ვაჟიც გაუყოლებია — ანტონი, — მთავარდიაკვანი და მირიან. მირიანს ხანგრძლივად მოუხდა რუსეთში ყოფნა და მოღვაწეობა. ვარაუდობენ, რომ მას გარშემო შემოუკრებია ემიგრანტი ქართველები და სათავეში ჩასდგომია მათ ლიტერატურულ საქმიანობას. მირგოროდში მყოფ დ. გურამიშვილს თავისი კრებული წარუდგენია მირიან ბატონიშვილისათვის „საცა ალაგი იყოს იმან გამოაცხადოსო“, მირიანმაც პირნათლად შეასრულა დიდებული მგოსნის ანდერძი. მირიანი საქართველოში დაბრუნებულა 1788 წელს. სწორედ ამ დროს გასცნობია ქართველი მკითხველი „დავითიანს“.

დ. გურამიშვილის თხზულებას ჯეროვანი ყურადღება ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნის მწერლობამ და მკითხველმა საზოგადოებამ მიაქცია.¹

გიორგი წერეთელი 1870 წელს „დავითიანის“ წინასიტყვაობაში გულისტკივილით შენიშნავდა, რომ მისი დროის ახალგაზრდობას არ ჰქონდა საფუძვლიანი ცოდნა ძველი ქართული მწიგნობრობისა. ამის ერთ-ერთ მიზეზად წიგნთა დაუბეჭდველობას ასახელებდა: „საუკეთესო წიგნი ცეცხლსა და წყალს მისცემია“, როგორც ჩანს, ახალი თაობა ჯეროვნად არ აფასებდა წარსულ ლიტერატურულ მემკვიდრეობას: „ჩვენი ახალი თაობა დარწმუნებულია, რომ საქართველოს ძველი ლიტერატურა იმის ღირსი არ არის, რომ კაცმა თავისი სიცოცხლე იმათ გაცნობას და განხილვას მოანდომოსო. ამას ამბობენ ისინი, რომელთაც იქნება ორი სტრიქონიც არ წაეკითხოს იმ ძველი მწერლობისა“. „ახალი თაობის აღმზრდელ მამებსაც ვერ შეუგნიათ თავისი ვალი, რადგანაც „თუ ხეირიანი წიგნები რამ ჰქონიათ, დალოცვილებს, მაგრად ზანდუკებში დაუკუტიათ, თავგებისთვის და სინოტიისათვის წაუხდენიათ“ (სტილი დაცულია – ი.ქ.), რედაქტორი ასეთ „ვაი-ქართველებზე“ შენიშნავს: „ის კი ავიწყდებათ, რომ ვისაც ძველი თესლი ხელში არ უჭირავს, ის ახალ ნამუშევარს ვერ მოიმკის, ხეს რომ ფესვები გამოვაცალოთ, ნაყოფს როგორღა გამოიღებს“. გ. წერეთლის აზრით, სამშობლოს სიყვარულის გრძნობა ადამიანში მაშინ გაღვივდება, როდესაც მამა-პაპათა ღვაწლს გაეცნობა, ძველი წიგნების ბეჭდური სახით გამომზეურება თუ სულ არ გაგვინათებს გონების თვალის წინ ჩვენ ძველ აზრიან ცხოვრებას, შექს მაინც მიაყენებს ზედ და ესეც კარგია“ – შენიშნავდა რედაქტორი.²

ტექსტზე დართული წინასიტყვაობიდან საჭიროდ მიგვაჩნია გამოვყოთ რამდენიმე საკითხი:

1. ქართული ლიტერატურის ისტორიის დახასიათება დასაბამიდან XVIII საუკუნის გასულამდე, სადაც გ. წერეთლის მართებული შენიშვნით, XII ს-დან მოხდა გარდატეხა ქართული ლიტერატურის თემატიკასა, ჟანრებსა და მოტივებში, მაგ., „მოთას თხზულებაში“ – შენიშნავს იგი, უზარმაზარ ვეშაბთა და მგელთა სურათებს ვერ იპოვით, აქ არის აღწერილი კაცის ნამდვილი გულისთქმა“ – ადამიანი თავისი გრძნობებით, განცდებით და მისწრაფებებით. რედაქტორი აკრიტიკებს იმ ლიტერატურულ ნიმუშებს, რომლებიც სპარსული პოეზიის გავლენით დაიწერა: „დაწინაურდა სპარსული პოეზია და გამაჰმადიანებულ მეფეთა მოწონების საგნად იქცა. თეჯლიში, გაფი, ბაიათი, მუხამბაზი და სხვა სალხინო ლექსები მათი განწყობილების გამოხატულებად იქცა“.
2. გ. წერეთელი საგანგებოდ აღნიშნავს იმ ქართველ მწერალთა ღვაწლს (არჩილი, იოსებ თბილელი, ვახტანგ VI), რომლებიც დაუპირისპირდნენ სპარსული პოეზიის მიმდევრებს და შექმნეს ნაციონალური მიმართულების ლიტერატურული სკოლა, მათ კვალში იდგა დ. გურამიშვილი.
3. რედაქტორი განიხილავს მწერლის შემოქმედებას, მსჯელობს მის მსოფლმხედველობასა და „დავითიანის“ წყაროებზე, მაგ., დავითს (ი.ქ.), კარგად სცოდნია ნაციონალური ებრაული ლიტერატურა, რადგან მისი პოეზია თავისი ხასიათით მონათესავეა ებრაული პოეზიისა, ამის დასტურად მოიხმობს სათანადო მაგალითებს: „ხილული ქვეყანა, ანუ, როგორც დ. გურამიშვილი უწოდებს, – წუთისოფელი, არის ბოროტების ბუდე, სადაც მართალი კაცი ყოველთვის ტანჯვაშია და სამართალი დაჩაგრულია. ამისი აზრით, ქვეყანა არის წყვედიადი, სადაც ნათელი ვერ მისწვდება, ხოლო იესო ქრისტე, ვახტანგ მეფე, ქართველი ერი სულ სოფლის უსამართლობისაგან ჰხდებიან წამებულნი, მაგრამ პოეტი მათი უბედურების მახლობელ მიზეზად მაინც ერთმანეთზე გულის გაგრილე-

- ბას და ზნეობრივი კავშირის გაწყვეტას ხდის“.
4. გ. წერეთელი „დავითიანის“ პროლოგს უწოდებს პოემის იმ ნაწილს, სადაც ჩანს დ. გურამიშვილის შეხედულებანი სწავლასა და შრომაზე – „ბედნიერება ადამიანისათვის ნაყოფიერი შრომა არისო“ – დასძენს იგი.
 5. გ. წერეთელი პოემას განიხილავს მხატვრულობის თვალსაზრისითაც და ასახელებს როგორც სუსტ, ისე გამორჩეულ ადგილებს. მაგ., ხელოვნების ნიმუშად მიიჩნევს ტექსტის იმ ნაწილს, რომელიც დასათაურებულია: „მოთქმით ტირილი იესუ ჯვარცმულისა“.
 6. დასკვნით ნაწილში გ. წერეთელი დ. გურამიშვილს მიეკუთვნებს რეალისტური ნაკადის მწერალთა რიცხვს და მის „დავითიანს“ ნაციონალური პოეზიის გვირგვინს უწოდებს.

* * *

საყურადღებოა პ. უმიკაშვილის რედაქტორობით, 1881 წელს გამოცემული „დავითიანი“ (თაფურცელზე დართული აქვს დ. გურამიშვილის პორტრეტი). რედაქტორს მიზნად დაუსახავს წინაპართა მემკვიდრეობის გათვალისწინებით შეფასდეს დ. გურამიშვილის ღვაწლი – „მწერლობა და მწერლები ისეთივე რამ არის, როგორც მცენარე, რომელსაც აღმოაცენებს თესლი და წინა მშობელი“.

ტექსტს დართული აქვს ვრცელი გამოკვლევა, რომელიც შეიძლება შემდეგ ძირითად საკითხებად დაგყოს:

1. დ. გურამიშვილის ეპოქის დახასიათება; 2. მწერლის თავგადასავალი; 3. ქვეყნის დაცემის მიზეზები: ა) ერთობის დარღვევა; ბ) ხალხის ზნეობრივი გადაგვარება: „შეიქმნა დიდი მტერობა, თქმა ერთმანეთის ძვირისა“; 4. დ. გურამიშვილის რელიგიურ-სარწმუნოებრივი მრწამსი და მისი ანარეკლი „დავითიანში“ – „მთელს ამ გოდებას ღრმა სარწმუნოებრივი გრძნობით მოთქვამს დ. გურამიშვილი

„როგორც ქრისტეს მოსავი ქართველი კაცი“, რომლის მოთქმაც ქრისტეს ქადაგების ტოლფასად მიაჩნია წიგნის რედაქტორს, 5. პ. უმიკაშვილი³ ყურადღებას ამახვილებს მწერლის ენაზე — დ. გურამიშვილის ენას სახალხო-სასაუბრო ენას უწოდებს, იხილავს პოემის ლექსთაწყობის საკითხებს და სხვ.

2. „დავითიანი“ მე-19 საუკუნის ქართული მეთოდოლოგიური

აზროვნების ისტორიაში —

პირველი სახელმძღვანელო ქრესტომათიები

„დავითიანის“ რამდენიმე ნაწყვეტი „ქართველთა და კახთაგან თავიანთ უფალთან შეორგულება“ (გვ. 42), „ვახტანგ VI მეფის ცხოვრებისაგან“ (46-47), „ქართლის წართმევა და კახთ-ბატონის მიცემა“ (46-47) დ. ჩუბინაშვილმა შეიტანა თავის მიერ შედგენილ ქრესტომათიაში — („გამოწერილნი სტატიები სხვათა და სხვათა ჩინებულ მწერალთაგან“ (ნაწ. II, 1963)⁴

საყურადღებოა მიხეილ ნასიძის მიერ შედგენილი და გამოცემული სახელმძღვანელოები, მათ შორის დ. გურამიშვილი (წინასიტყვაობა, ბიოგრაფია, რჩეული ლექსები, ძნელის სიტყვების განმარტებითა და ისტორიული შენიშვნებით)⁵

გამოცემის წინასიტყვაობაში მ. ნასიძე განიხილავს იმ ნაკლოვან მხარეებს, რომლის გამოც ქართული ენის შესწავლა არ იდგა სათანადო დონეზე: „ქართული ენის შესწავლა არ არის ჩვენში დიდ წარმატებაში. თავი და თავი მიზეზი ამ მოვლენისა გახლავთ სახელმძღვანელო წიგნების უქონლობა. რაკი გასცდებით, ბატონებო, „დედაენას“ და „ბუნების კარს“, ჰვარდებით სასოწარკვეთილს მდგომარეობაში, არ იციან, რას მოჰკიდონ ხელი სასწავლებლად. ერთადერთი მართალი და ცხოველი წყარო, ენის შესწავლისათვის, საუკეთესო მწერალთა ნაწერები დახშულია ჩვენთანა ყრმათათვის.

აი, მთავარი მიზეზი მისი, რომ დღეს ასე ნაკლებად ვიცით ქართული ენა, იქნება ჰერმანოზი: რა უშლით, რატომ ჩვენის მწერლების თხზულებებს არ შეასწავლიანო? მიზეზი ორგვარია, პირველი, რომ ყველა ჩვენი მწერლების ნაწერები არ არის შეკრებილი და დაბეჭდილი,⁶ მეორე, რომ შეუძლებელია მწერლის სრული თხზულების მიცემა ხელში მოწაფეთათვის, რადგან მწერალს მარტო პატარებისათვის არ უწერია თავისი წიგნი და შიგ ჰპოვებთ ისეთ ნაწარმოებთ, რომელიც არ წაეკითხებიან ყრმათ. ასეთნი არიან მაგალითებრ შემდეგი ლექსნი: „გახსოვს, ტურფავ, ჩვენს დიდს ბაღში“, „არავისთვის მე დღეს არა მცალიან“, „ქაცვია მწეში“ და ა.შ.⁷

„ყოველი ძნელი სიტყვა, რომელიც კი ამ ლექსებში მოიძებნება, ავხსენით, განვმარტეთ სქოლიოში, ისტორიულს ლექსებს მივეცით საჭირო ისტორიული შენიშვნები და წიგნს წავემძვარეთ დ. გურამიშვილის ბიოგრაფია“.⁸

გარდა ზემოაღნიშნულისა, მ. ნასიძე განიხილავს „დავითიანს“ შემდეგი საკითხების მიხედვით: (დასტაბბა დ. გურამიშვილის 100-მდე ლექსი და „გურამიანი“ შეურჩია სათაურად).

1. ეპოქის დახასიათება (რედაქტორს ქართველთა შიდააშლილობის მიზეზად მათი ზნეობრივი გადაგვარება მიაჩნია).
2. წინა პლანზე წამოსწია საქართველოს სოციალური ყოფის დადებითი და უარყოფითი შედეგები. მაგ. „იმისთანა ბატონს ვაქებ, მან ერთი ყმა განახუთოს“.
3. დ. გურამიშვილის რეალისტური პრინციპები: „მართალს ვიტყვი შევიქმნები ტყუილისა მოამბე რად“.
4. დიდაქტიკურ-აღმზრდელობითი მოტივები „თუ კაცსა ცოდნა არა აქვს, გასტანჯავს წუთისოფელი“.

ტექსტს დართული აქვს ლექსიკური კომენტარი, რომელსაც მოსწავლეთა მიერ ენის „ღრმად შესწავლის“ თვალსაზრისით მ. ნასიძე განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს.

აღსანიშნავია სერგი გორგაძის (1876-1929) ღვაწლი ქართული მეთოდური აზროვნების ისტორიაში⁹ და კონკრეტულად კი რა შეფასებას აძლევდა იგი ჩვენი დიდი წინაპრის შემოქმედებას. მან დიდი ამაგი დასდო სკოლაში ქართული ლიტერატურის სწავლების საკითხებს და ბევრი მისი მოსაზრება დღესაც საყურადღებოა და გასაზიარებელი. მან არსებითად ჩამოაყალიბა ძირითადი დებულებანი არა მხოლოდ ძველი ქართული ლიტერატურის მნიშვნელობაზე, არამედ მოგვცა მისი სწავლების გზები და მეთოდებიც. გავეყვით თანმიმდევრობით:

ს. გორგაძე დ. გურამიშვილის ბიოგრაფიას უკავშირებს XVII-XVIII საუკუნეების საქართველოს პოლიტიკურ ვითარებას, უწოდებს ნაციონალური მიმართულების მწერალს, „საუკეთესო მგოსანს“, რომლის დიდაქტიკასაც „განსაკუთრებულ ელფერს აძლევს ღრმა სარწმუნოებრივი გრძნობა“.

ს. გორგაძე ლექსთა კრებულის სათაურად „გურამიანს“ არჩევს, ზოლო შინაარსის მიხედვით ტექსტს შემდეგ ნაწილებად ჰყოფს:

ა) ისტორიული ლექსები; ბ) ბიოგრაფიული ლექსები; გ) დიდაქტიკური ლექსები; დ) სასულიერო ოდები. თითოეულ მონაკვეთს დართული აქვს ლექსიკური კომენტარი, ზოგ შემთხვევაში გვაძლევს ტექსტების განმარტება-გაშინაარსებასაც.

მომდევნო წლებში ს. გორგაძემ სახელმძღვანელო შეავსო და მისი დანიშნულებაც განსაზღვრა („წიგნი განკუთვნილია შრომის სკოლის VIII კლასისა, ტექნიკუმებისა და მუშათა ფაკულტეტებისათვის“). იგი შედგება ორი განყოფილებისაგან. I ნაწილში შეტანილია ზეპირსიტყვიერების ნიმუშები სათანადო პარალელებით ახალი მწერლობიდან, II ნაწილში განხილულია ძველი ტექსტები. თუ როგორ იმუშაოს მასწავლებელმა ლიტერატურულ ტექსტებზე, ს. გორგაძე გვთავაზობს სათანადო მეთოდურ შეხედულებებს:

1. ტექსტის გაცნობა მხოლოდ სხვისი გადმოცემით დაუშვებელია. იგი თვით მოწაფემ უნდა გაიცნოს. მეთოდისტი გამოჰყოფს ტექსტზე მუშაობის რამდენიმე ეტაპს: „შინ კითხვა“, „კლასში კითხვა“, გვეგმიანი მუშაობა, ყურადღების გამახვილება ტექსტის ანალიზის ძირითად საკითხებზე: ავტორი, ეპოქა, მხატვრული ადგილები და მათი დანიშნულება, ლექსთა წყობის საკითხები, ნაწარმოების ენა, სტილი და ა.შ.

2. ს. გორგაძე საშინაო დავალებების შესრულებისას უპირატესობას აძლევს მოსწავლეთა აქტივაციას, მასწავლებლებმა უნდა „ამოძრავონ მოწაფეთა თვითშემოქმედება, მუშაობა გააღრმავონ, სახლისო და საინტერესო გახადონ“. მაგ. „გადახედეთ ერთხელ კიდევ არჩილისა და დ. გურამიშვილის სათანადო ადგილებს და დაამზადეთ მოკლე რეფერატი სალიტერატურო წრისათვის, ან მოამზადეთ „საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური სახე XVII-XVIII საუკუნეებში არჩილ II-ისა და გურამიშვილის ლექსების მიხედვით“ და ა.შ.¹¹

ზემოთ აღნიშნულის მიხედვით შეიძლება დასკვნა გამოვიტანოთ იმის შესახებ, რომ რევოლუციამდელ სკოლებში უკვე მეტი პასუხისმგებლობით ეკიდებოდნენ ძველი მწერლობის ნიმუშების შესწავლას, რომელსაც იწყებდნენ უძველესი მონაკვეთით: „მამასადაჲ შეცვლილია წინანდელი აზრი და შეხედულება ალებულ საკითხზე და სკოლა და პედაგოგიური საზოგადოებრიობა პრაქტიკული გამოცდილებით მოკლე ვადაში მისულა ამ დასკვნამდე“.¹⁰

3. დავით გურამიშვილი XX საუკუნის კრიტიკულ ნააზრევში

XX საუკუნეში დ. გურამიშვილის ცხოვრებისა და შემოქმედების კვლევის ისტორიამ ფართო ხასიათი მიიღო. მწერლის მსოფ-

ლმხედველობასა და „დავითიანის“ წყაროებზე საყურადღებო მოსაზრებები გამოაქვეყნეს აკად. კ. კეკელიძემ, აკად. ალ. ბარამიძემ, პროფ. ე. ზინთიბიძემ, პროფ. ს. ცაიშვილმა და სხვა.¹²

დ. გურამიშვილს მიეძღვნა შრომები წყაროთმცოდნეობის (ტრ. რუხაძე, გ. ნატროშვილი), ფოლკლორისტული (პროფ. მ. ჩიქოვანი), ლექსიკოლოგიური და სხვადასხვა გამოცემათა დანართის სახით (ივ. გიგინეიშვილი, ს. იორდანიშვილი და სხვა). ვ. დონდუას გამოკვლევა ითვალისწინებს თუ რა წვლილი შეიტანა დ. გურამიშვილმა თავისი დროის ისტორიულ მოვლენათა კრიტიკული შეცნობისა და დოკუმენტების საქმეში, მან „ქართლის ჭირი“ განიხილა ისტორიოგრაფიული ინტერესების თვალსაზრისით. დ. გურამიშვილის შემოქმედებას მაღალი შეფასება მისცეს პროფესორებმა რ. ბარამიძემ, რ. სირაძემ, ტ. მოსიამ და სხვა. დავიმოწმებთ რამდენიმეს:

პროფ. რ. ბარამიძის აზრით, აღორძინების ხანის მწერლები – არჩილი, სულხან-საბა და დავით გურამიშვილი საქართველოში სათავეს უდებდნენ განმანათლებლობას, – „მაგრამ ამავე დროს მათ შემოქმედებაში დომინირებდა არა მარტო რელიგიური მოტივები და თემატიკა. ისინი ღრმადმორწმუნე ქრისტიანი მოაზროვნეები იყვნენ და მათ სტრიქონებში ღრმად იყო ჩაქსოვილი ქრისტიანულ-თეოლოგიური კონცეფციები“.

პროფ. რ. სირაძემ შეისწავლა ძველი ქართული თეორიული ლიტერატურული აზროვნების საკითხები. დავიმოწმებთ ზოგიერთ დასკვნას:

„სინამდვილის კონკრეტულ-ისტორიული მოვლენების ასახვის პრინციპი ჩამოყალიბდა უძველეს ქართულ მწერლობაში და ახლებური გააზრება ჰპოვა აღორძინების ხანაში ე.წ. „მართლის თქმის“ პრინციპის სახით.¹³

დ. გურამიშვილის შემოქმედების სხვადასხვა საპრობლემო საკითხებზე საყურადღებო გამოკვლევები გამოაქვეყნეს: ა. გვახარია, მ.

გუგუშვილმა, ლ. გრიგოლაშვილმა, რ. თვარაძემ, გ. ლეონიძემ, ე. მაღრაძემ, ლ. მენაბდემ, გ. მიქაძემ, ნ. ნათაძემ, ა. სპარსიაშვილმა, ნ. ტატიშვილმა, მ. ჩიქოვანმა, ს. ჩიქოვანმა, შ. ძიძიგურმა, დ. ჭუმბურიძემ, რ. ზვედელიძემ, გ. კობალაძემ და სხვ.

ბევრი დაიწერა, მაგრამ დიდი მასწავლებლის შემოქმედებისადმი ინტერესი კვლავაც არ განელეხულა.

4. „დავითიანი“ სკოლაში

ვეფიქრობთ, ზედმეტია იმის მტკიცება, თუ რა დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ზნეობრივ-დიდაქტიკური და ეროვნული თვალსაზრისით „სახარებასთან“ ერთად დ. გურამიშვილის შემოქმედების გაცნობასაც, მაგრამ დღესაც კვლავ საკამათოა რომელი ასაკიდან, რა მოცულობითა და როგორი სასწავლო მეთოდებით მივაწოდოთ იგი მოზარდებს.¹⁴

IX კლასის ქართული ლიტერატურის ქრესტომათიაში „დავითიანის“ რამდენიმე ნაწყვეტია შეტანილი¹⁵ და სასკოლო პროგრამით 8 საათი ეთმობა. ქართული ლიტერატურის სწავლების ახალმა მოთხოვნებმა განაპირობა სასკოლო ქრესტომათია-სახელმძღვანელოების გადამუშავებაც, სადაც ზოგიერთ სხვა ზარვეზთან ერთად იგრძნობა „დავითიანის“ ტექსტის უკმარისობაც. ამ ფაქტმა გააჟონა ე.წ. გარჩევის სახელმძღვანელოშიც და მწერლის შემოქმედების კრიტიკული ანალიზისას, ავტორებს სრული ტექსტიდან მოუხდათ მოსწავლეთათვის უცნობი ადგილების დამოწმება. მაგ.:

*„მკალია დასცის ყანებსა, ქარი უქროლებს ოდისა;
მიუვის დიდი სიყმილი, შეშუსრის ძილი პურისა;
აღარეინ იყვის ღვინითა აღმავსებელი ჭურისა,
შემციირდის ზარით ნახნავი, მოსწყდის ნაწველი ფურისა“.*

ან:

„ვინემ რუსნი გვიშველიან, მანამ ჩვენი გარდაგვხვდება...
...სამს დიდ ხელმწიფეს პირს აძლევს
სამგან იკეთებს ყმობასა...
ყვენი სპასლარია, თავს ირჭმევს მის რაყმობასა...
ბევრნი ბევრ რასმე იტყოდნენ, მაგრამ ვინ მოისმინებდა,
მეფე იყო და ბრძანებდა, იქმოდა რასაც ინებდა“.
ან: „ბევრი მიუთხარ მაძაჩემს, ეგ საქმე რად იკადრეო?
არ დაიჯერა ავად ქნა აქ ღვომა მან მეტადრეო“ და სხვ.

* * *

მწერლის ბიოგრაფიის სწავლებასთან დაკავშირებით მეთოდისტთა შორის აზრთა სხვადასხვაობაა. მათი მართებული დასკვნით, მწერლის ბიოგრაფია უნდა ვასწავლოთ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ის უშუალო კავშირშია მათ მიერ შექმნილ მხატვრულ სახეებთან.¹⁶

დ. გურამიშვილი „ქართლის ჭირში“ თვითონ გვიამბობს თავის თავგადასავალს და ტექსტის ეს მონაკვეთი მრავალმხრივ არის საინტერესო, ამიტომ, ვფიქრობთ, რომ შესავალ საუბარში მოსწავლეებს შევახსენოთ წინა კლასებში შესწავლილი ბიოგრაფიული ცნობები და დამატებით, „დავითიანის“ ტექსტზე დაყრდნობით, მივაწოდოთ მწერლის პიროვნული ღირსების წარმომჩენი ადგილები („ცოდვილად, მწირად, მგოსანთა შორის „ყვაყადა და ბუკიოტად“ მოხსენიება). აღსანიშნავია ის ფაქტიც, როგორ აფასებდა მწერალი შოთა რუსთაველს (აღორძინების ხანის მწერალთაგან ზოგიერთი ეჯიბრებოდა, და კიდევაც თავს ამეტებდა უკვდავ მგოსანს):

„მე რუსთველსა ლექს არ უდრი, ვით მარგალიტს ჩაღის ძირსა“.

ყურადღებას გავამახვილებთ პოეტის ტრაგედიის მიზეზებზე – ქვეყნის უბედურება, საკუთარი „ბერწოვანება“ და უშვილობიროდ გაღაგება:

*„მე საწუთრომ ბერწოვანება მომახვედრა თავში კომბლად,
ძე არ მომცა, არც ასული, შემქნა სახლ-კარ დასამხოვლად,
ამ ლექსს თავი მოუყარე, საცა მეთქვა თვითო ობლად“.*

შევახსენებთ XVII-XVIII სს. საქართველოს მძიმე საგარეო და საშინაო ვითარების სამწუხარო შედეგებს, რომელმაც კვალი დატოვა როგორც მწერალთა პირად ცხოვრებაზე, ისე მათ ლიტერატურულ მემკვიდრეობაზე, — თუ რატომ გასდევს მოთქმა-ჩივილის სევდიანი კილო თეიმურაზ I-ის, ვახტანგ VI-ის თუ თვით დ. გურამიშვილის ლირიკულ ლექსთა კრებულებს. შემდეგ გავაცნობთ „დავითიანის“ თემატურ-სტრუქტურულ აგებულებას, დაწერის თარიღს და მირიან ბატონიშვილის დამსახურებას, რომელმაც მოხუცებულ მგოსანს სურვილი შეუსრულა და „დავითიანი“ საქართველოში ჩამოიტანა.

5. „დავითიანის“ სასკოლო ტექსტის ბიბლიური პასაჟების განმარტებისათვის

ცნობილია, რომ დ. გურამიშვილის ლიტერატურული შემოქმედება და საერთოდ ცხოვრების გზა გამსჭვალულია ადამიანის უპირველესი და უდიდესი მოვალეობის შესრულებისაკენ — ღვთის ზატადა და მსგავსად შექმნილი უცოდველი არსების პირველმდგომარეობამდე განწმენდისა და ამაღლებისა, ამიტომაც ბიბლიური თქმულებები დ. გურამიშვილის მსოფლმხედველობრივ ინტერესებს ექვემდებარება. ამის ნათელსაყოფად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება როგორც ლექსიკურ კომენტარს, ისე ცალკეული ადგილების განმარტებას ბიბლიური ეპიზოდების დახმარებით. მაგ.:

*„ორთა მათ ჩემთა უფალთა ერთად უხსენე გეარია,
თუმცა ძირთავან შორს იყვნენ, შტოდ ახლოს მონაგვარია:
ერთი დავითის ძედ თქმული, რომელმან იენო ჯგვარია“...*

„ღვთისმშობელმან პრეტა: „იწამეთ, ვინ ცით გვიწვიმა მანანა,
ქვეყნად უმაძოდ ქალწულსა ძე მარწებინა, მანანა,
პაპად, ბებიად ითნია იოკიმე და მან ანა,

შესანდობელად ყოველთა მით ცოდვა თქვენი მანანა“...

ერთ შემთხვევაში თუ პოეტი მხოლოდ ასახელებს ბიბლიურ პერსონაჟებს, სხვაგან ცდილობს ბიბლიური ეპიზოდების პოეტური გარდათქმით (კაენისა და აბელის ღვთისათვის მსხვერპლის შეწირვა, კაენის მიერ ძმის მუხანათურად განგმირვის ამბავი და სხვა) – „ძამ ძმის სისხლი გამოიცხო“, ან „ძამ მოუღო ძმასა ყისტი“. ქვეყნისა და რჯულის მოღალატეებს შეაგნებინოს, რომ მათ თითქოს პირველცოდვის ტოლფასი სიძიმე აწევთ. დამოწმებული მაგალითებით შეიძლება განზოგადებულად წარმოვადგინოთ ქართლ-კახეთის, როგორც ორი გადაგვარებული ძმის სახე, – ქვეყნის ხსნა კი დ. გურამიშვილს ესახებოდა ძმათა შორის ურთიერთგაგებისა და თანადგომის აუცილებლობაში. ამავე თვალსაზრისით შეიძლება განვმარტოთ ქართველთა შორის შეუთანხმებლობის გადმოძცემა ეპიზოდები უკრაინის მიწაზე დასახლების ჟამს:

„შურმან დაჩაგრა და მოკლა ყაფლანისშვილი ტეტია,
შურმან ციციშვილს ადამას დაარტყა თავში კეტია“.

პარალელების გავლებისა და ცალკეული ადგილების განმარტების დროს მასწავლებლის თხრობა უნდა იყოს გასაგები, თეოლოგიურ-ფილოსოფიური ტერმინებისაგან განტვირთული, რადგან თვითონ დ. გურამიშვილი შესანიშნავად ასაბუთებს რა და როგორ მივაწოდოთ პატარებს: „რაც არა ჰხამდეს ჩიორას, ნუ უყრი ასაკენკლად“.

5. „ქართლის ჭირის“ ტექსტზე მუშაობისათვის

ცნობილია, რომ ძველ ქართველ მწერალთა შემოქმედების ნიმუშები ძირითადად კლასში უნდა იქნას წაკითხული და განმარტე-

ბული. „ქართლი ჭირი“ ამ თვალსაზრისით პირობითად შეიძლება შემდეგ ნაწილებად დავყოთ:

- I გაკვეთილი – შესავალი საუბარი: ა) მოკლე ბიოგრაფიული ცნობები მწერალზე; ბ) „დავითიანის“ თემატურ-სტრუქტურული აგებულებისათვის;
- II – „ქართველთა და კახთაგან თავიანთ უფალთად შეორგულება“ და „საწყაულის მოწყვა ღვთისაგან“;
- III – „ოსმალოსაგან ქართლის დაჭერა და ქართველის ბატონის რუსეთს წაბრძანება“;
- IV – „დავით გურამიშვილის ლექთაგან დატყვევება და მეფის ვახტანგის ამიერ სოფლით მიცვლა“ და „ქართველ თავადთა და აზნაურთ რუსთ ხელმწიფის სამსახურში განწესება“;
- V – „საწუთროს სოფლის სამდურავი“ და „ქართლის ჭირის“ ტექსტზე შემაჯამებელი მუშაობა.

„ქართველთა და კახთაგან თავიანთ უფალთად
შეორგულება“

(ლექსიკური კომენტარი)

1. მონაგვარია – შტოდ მონაგვარი (მოინაგრება) – გარჯით შეძენა.
2. „ერთი დავითის პედ თქმული, რომელმან იგნო ჯვარია – იესუ. ბიბლიური მეფის დავითის ჩამომავალი – (ასეა მიღებული – ი.ქ.).
3. „მორე ვახტანგ მეხუთე, ქართველთა მეფედ მჯდარია“ – მოსწავლეებს შევახსენებთ: რომ ეს არის ვახტანგ VI (1675 – 1737 ასტრახანი), ქართლის გამგებელი (ჯანიშინი) 1703-14, მეფე – 1716-24,¹⁷ გიორგი XI-ის ძმის ლევანის ძე, 1703 წ. ირანის შაჰმა ქართლის მეფობა გიორგი XI-ეს დაუბრუნა, მაგრამ იგი ირანში დატოვა, ხოლო ქართლში ჯანიშინად (მოადგილედ), ვახტანგ VI დანიშნა. იგი იბრძოდა ქვეყანაში წესრიგის აღდგენისა და ცენტრალური ხელისუფლების გაძლიერებისათვის, ვახტანგ VI-ის თაოსნობით შექმნილი კანონთა კრებული იყო ე.წ. „ბატონყმური რიგის“ მოწესრიგების მნიშვნელოვანი ღონისძიება. მის სახელთანაა დაკავშირებული პროგრესულ-განმანათლებლურ მეცნიერთა დასის – სწავლულ კაცთა კომისიის დიდი კულტურული საქმიანობა, ნაყოფიერი საკანონმდებლო მოღვაწეობისათვის ვახტანგ VI-ს „სჯულმდებელი“ უწოდეს.

ვახტანგ VI-ის ნაყოფიერი მოღვაწეობა რამდენიმე წლით შეწყდა 1712 წ. ჯერ გიორგი XI-ისა და მერე ირანში მისი შემცველის – ქაიხოსროს ტრაგიკული დაღუპვის შემდეგ, როცა ვახტანგ VI-ის ჯანიშინობა დასრულდა, იგი ირანის შაჰმა ქართლის ტახტზე დასამტკიცებლად ისპაანში დაიბარა და მაჰმადიანობის მიღება მოსთხოვა, მაგრამ ქრისტიანმა მეფემ შაჰს უარი უთხრა, რისთვისაც ვახტანგ VI ქირმანში გადასახლეს. იქ მან 1719 წლამდე დაჰყო,

მოღვაწეობის მეორე პერიოდში ფორმალურად გამაჰმადიანებული ვახტანგ VI, ქართლის მეფედ დაამტკიცეს და საშობლოში დააბრუნეს (1719-24 წწ.), ვახტანგ VI ცდილობდა გაეგრძელებინა ძველი საქმიანობა, მაგრამ პოლიტიკური ვითარების შეცვლის გამო იგი 1724 წ. თავისი ამალით (1200 კაცი) რუსეთს გაემგზავრა. ვახტანგ VI გარდაიცვალა ასტრახანში. დასაფლავებულია მიძინების ტაძარში.

ვახტანგ VI-ის სტამბაში დაიბეჭდა პირველად „ვეფხისტყაოსანი“ (1712), საფუძვლიანი კრიტიკულ-მეცნიერული გამოკვლევითურთ.

ვახტანგ VI-ეს წვლილი მიუძღვის ქართული დიდაქტიკური მწერლობის განვითარებაშიც. მან თარგმნა და გადმოაკეთა მსოფლიო დიდაქტიკური თვალსაჩინო ნიმუშები: გალექსა რუსული თხზულების „აპოვთევმატას“ ე. თურქისტანიშვილისეული მოკლე რედაქცია („სიბრძნე მაღალობელი“), თარგმნა „ქილილა და დამანა“, „ამირნასარიანი“ და სხვა.

ვახტანგ VI-ის შემოქმედებაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ლირიკას.¹⁸

4. მეფსალმუნე – ფსალმუნი, ძველი აღთქმის ერთ-ერთი წიგნი, „დავითნი“, ამ წიგნში შეტანილი ცალკეული საგალობელი. შევახსენებთ „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებას“ – გრიგოლმა შეისწავლა „დავითნი“ და სხვა.
5. შტო ძირისაებრ თვისისა ნაყოფის გამომცემელი – (შტო) – ხის ან ბუჩქის გამონახარდი, ტოტი, რტო, – „მამა ღმერთი ძირად არის მიჩნეული, რტო-შტო ძედ“.
6. „მწყემსი, ცხოვართა დამხსნელი“ – კარგი მეფის სიმბოლო – შევახსენებთ მოსწავლეებს კარგი მეფის საბასეულ განსაზღვრას: „მრავალნი მწყემსნი უმჯობეს არიან უგანთა მეფეთა“...
7. „ვით წესი იყო მონისა“ – მონა მონათმფლობელურ საზოგადოე-

ბაში ყოველგვარ უფლებასა და საწარმოო საშუალებას მოკლებული პირი, რომელიც მონათმფლობელის სრულ საკუთრებას წარმოადგენდა.

8. „რაც ცოდვის ბურმან მონისა“ – burī – სიცხის დროს ჰაერში დამდგარი მტვერი, რაც ჰაერს გამჭვირვალობას უკარგავს.
9. „გულმანკიერად შეიქმნენ“ – მანკიერი – ნაკლოვანი, ცუდი.
10. ეშმაკის მანქანებანი – ეშმაკი – ბოროტი, ავი სული, სატანა, მაცდური, გავახსენებთ მოსწავლეებს გ. მერჩულეს „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებიდან“ („ხოლო აცთუნა მტერმან ხელმწიფე იგი და მოიყვანა მან დედაკაცი სიძვისად ციხესა მას შინა პირველ არა აქუნდა ეგევითარი ჩვეულებად, არამედ ძლეულ იქნა ბოროტითა მით ცოდვით“).

ეშმაკი – მტერი ადამიანისა.

11. „ფსალმუნთ ებანი“ – სიმებიანი საკრავი.
12. ზაკვა – მზაკვრობა.
13. გადმოთარგმნილი კეფისა – ეტრატის ერთი ფურცელი (ქალაღლი).
14. აღმსრულებელი სეფისა – 1. სეფე (ძველი საუფლო, სამეფო) დარბაზი, 2. მეფე, უფალი, ბატონი.
15. ღვთის მშობელი – ქრისტიანულ რელიგიაში იესუ ქრისტეს დედის, მარიამის ეპითეტი.
16. „ვინ ცით გვიწვიმა მანანა“ – „ბიბლიის“ მიხედვით ტკბილი და ნოყიერი საჭმელი, რომელიც უცვიოდა ზეციდან ისრაელებს, მათი უდაბნოში მოგზაურობისას.
17. „ძე მარწებინა, მანანა“ – ნანა მათქმევინა.
18. იოკიმე და ანა – ბიბლიური პერსონაჟები – მარიამის მშობლები. აქვე შეიძლება დავიმოწმოთ ნაწყვეტი ახალი აღთქმიდან.
19. „გასასტერები“ – საკვირველი.
20. „დაჯაბღნენ გულად მამცინი“ – შეშინდნენ, დაგლახდნენ.

21. „მკვიდრსა“ დაუწყეს მტრობაო“ – ნათესავს.
 22. „არვინ ინება რჩოლანი“ – არვინ გაუწია წინააღმდეგობა.
 23. „გვირგვინის ცოლი გაუშვეს“ – კანონიერი მეუღლე.
 24. „ზარჭასთან შექმნეს რბოლანი“ – ზარჭა – საყვარელი, პირი, რომელიც ვინმესთან ქორწინების გარეშე ფარულ კავშირში იმყოფება.
 25. „იქმნეს მამადის ქოლანი“ – აქ დაიხურეს ქუდი, მაჰმადიანთა რჯულზე გადავიდნენ.
- მოცემული თავი უნდა გაგაშინაარსოთ შემდეგი საკითხების მიხედვით:
- 1) ყურადღების გამახვილება მწერლის რელიგიურ მსოფლმხედველობრივ საკითხებზე: – ღმერთთან შეორგულება, ბიბლიური ეპიზოდები და მათი მნიშვნელობა.
 - 2) ძმათა შორის შუღლი და საერთოდ ქვეყნის წახდენის მიზეზები.

**„ქართველთა და კახთაგან თავიანთ უფალთად
შეორგულება“
(შინაარსი)**

დავით გურამიშვილმა, როგორც ჭეშმარიტმა მამულიშვილმა კარგად იცის, რომ ქვეყნის წახდენის მიზეზი ერთიანი ქვეყნის დაშლა-დაქუცმაცებასა და უფლისადმი შეორგულებაშია საძიებელი. „ორთავე უფალთ“ ქართველნი მორჩილებდნენ, ვით წესი იყო, მაგრამ ხალხი შეცდა, დაივიწყეს ღვთის ურიცხვი მოწყალება, სული მიჰყიდეს ეშმაკს, უარყვეს მამა-პაპის რჯული, ამიტომაც ჩაცვივდნენ ცოდვის მორევში. საქმეში ჩაერივნენ მეფის „რჩეულნი“, რომლებიც იცავდნენ ქრისტიესა და მეფის ინტერესებს, – ისინი ხალხს შთააგონებდნენ:

იცავდნენ ქრისტესა და მეფის ინტერესებს, – ისინი ხალხს შთააგონებდნენ:

„იქმნით ხარკის მიმცემნი, აღმსრულებელნი სეფისა“ – მაგრამ ამოღ.

მათ დაივიწყეს ღვთისმშობლის შეგონება „იწამეთ ის, ვინც ცით გვიწვიმა მანანა“ და გაორგულებული ხალხი სიტყვით ერთს ამბობდა და საქმით სხვას აკეთებდა. მათ გულებში ზაკვამა და გესლმა დაიბუდა – „ისმინეს ეშმაკთ თქმა“. ხალხს არც ზუცეს-ბერები ჩამორჩნენ, მათაც დაივიწყეს ჭეშმარიტი რჯული და „მამადის ქოლანის“ მსახურნი შეიქმნენ: „საქმე ქნეს გასაშტერები“,

მორალურად დაცემული სამშობლოს მოღალატენი „წუთის გაცნობილთ დამოყვრდნენ“, ნათესავებს მტრობა დაუწყეს, მაჰმადიანთაგან ისწავლეს „მეძაგ-მრუშობა“: „გვირგვინის ცოლი გაუშვეს, ხარჭასთან შექმნეს რბოლანი“.

და აი, იმდროინდელი საქართველოს ჭეშმარიტად რეალური სურათიც:

*„შეიქმნა დიდი მტერობა, თქმა ერთმანეთის ძვირისა,
ამპარტავნობა და შური, ურცხვად გატეხა პირისა.
ავაზაკობა, ქურდობა, გზებზე დასხდომა მზირისა,
ტყვეობა, მოკვლა, ტაცება, ქვრივთა, ობოლთა, მწირისა“.*

უფალმა გადაგვარების წილ სამაგიეროს გადახდა გადაწყვიტა: „თქვენცა იხილეთ ამიერ მოსპოლვა საფუძველისა!“

II გაკვეთილი — „საწყაულის მოწყვა ღვთისაგან“ —
ლექსიკური კომენტარი:

- 1) იფქლი — ღვარძლი.
- 2) საფარსაგო — ფარსაგი — რიგიანი, ხეირიანი, გამოსადეგი.
- 3) ფაზარ-ხუთო — ქვა, რომელიც ვითომდა კურნავდა შხამით მოწამ-
ლულს.
- 4) ერქვანი — გუთანი, გუთნის სახელური (საქართველოს ზოგ
კუთხეში).
- 5) კაბდო — ხელნებიანი ფიცარი, რომელზედაც ფარცხი გამოებმება.
ყურადღებას გავამახვილებთ პოეტური სახეებით აზროვნების
ნიმუშებზე. მაგ. შედარება, აფორისტული თქმები და სხვა. დავავალეთ
დაისწავლონ ისინი ზეპირად:
1. „ვით მამალი სხვის მამალსა დაჰმტერდეს და წაეკიდოს, მას
სცემოს და თვით იცემოს, დაქოჩროს და დაეკიდოს“ (ქართლ-
კახეთის მდგომარეობის ასახვა, — ძმათა შორის შუღლი).
2. „რა ორნივე დაღალული ძღლმან ნახოს, პირი ჰკიდოს, ეგრეთ
ქართლი და კახეთი დარჩა თურქთა, ლეკა, დიდოს“ (შუღლის
შედეგები).
3. „ვაზის მრგველთან ის არ ვაქო, ვინც მის ნაცვლად ძეძვი
დარგო“ (უკუღმართი საქმიანობისადმი მწერლის დამოკიდე-
ბულება).
4. „ძრახვავე სჯობს საძრახვთა, ძრახვას კაცი მოუფრთხვების“
(სჯობს ავის მქმნელთა საჯაროდ გაკიცხვა, სხვა გაფრთხილ-
დება).
5. „კაცმან უნდა თავითვანვე საქმე კარგი მაიხდინოს, თორემ ბო-
ლოს ვით იქნების, ავზედ ძრახვა დაიციდინოს“.
6. „ვინც რომ ძრახვას თაკილობდეს, ნურასა იქს საძრახვას“.
7. „ჭეშმარიტად ცოდვა უძღვის კაცსა კაცის გამკითხავსა,
მავრამ ავზედ ავი ითქმის, კარგს არავინ გაჰკიცხავს“.
და სხვა.

ძირითადი საკითხები:

1. ქართველთაღმბ უფლისაგან საწყაულის მოწყვა.
2. ხალხის უბედურების თეოლოგიური ახსნა.
3. მართლის თქმის პრინციპი და მწერლისეული თვალსაზრისი შეუფერავი რეალიზმისაღმბ.
4. სოციალურ ფენათა კრიტიკა განურჩეულად.
5. ქართლ-კახეთის თავზე დატრიალებული „ქარბორბალას“ შედეგები.

შინაარსი

რაკი ქართველებმა ჭეშმარიტი ღმერთი დაივიწყეს და სცოდეს, ღმერთმაც ცოდვის წილ პასუხი მიაგო, ცა რისხვით გაიპო და ღმერთმა დასაჯა ურჩი, განდგომილნი შვილნი: წამოვიდა ლოდის ნახეთქის ოდენა სეტყვა, ქარიშხალმა წარეგვა ვენახები და ბაღები, რაც შემორჩა, ისიც განადგურდა, ყანებს მკალია შეესია, გახშირდა ღეთის რისხვის გამოვლინება — მეხთა დაცემა, გვალვამ გადაწვა ყველაფერი, სოფლებს შეესია მხეცნი ადამიანის ხორცთა მჭამელნი, სენი და სახადიც მოუვლინა ღმერთმა ურჩ ადამიანებს. დადგა ღრო ცოდვათა უწყალო განკითხვისა.

ამასაც არ დასჯერდა ღმერთი და ახლა გარეშე უბედურებაც არ დაახანა:

„აღმოსავლით მტერი აღძრა, მოუწოდა კვლავ სამხრეთსა, ღმერთმან მტერსა მოუვლინოს, რაც ქართლს უყვეს ან კახეთსა“.

აღმოსავლით აღძრული მტერი საქართველოს ძველისძველი მტერ-მოყვარე ირანია, სამხრეთით კი თურქთა მომძლავრება იგულისხმება. ამას თან ერთვოდა მცირე ტომთა თარეში საქართველოს მიწაწყ-ალზე:

„თურქი, სპარსი, ლეკი, ოსი, ჩერქეზ, ღლიღვი, დიდო, ქისტნი,

სრულად ქართლის მტერნი იყვნენ, ყველამ წაჰრა თვითო ქიშტი“...

შინააშლილობამ, ძმათამკვლელმა ომებმა ქვეყანა გაანადგურა:

„მერმე შინათ აიშალნენ, ძმამ მოუღვა ძმას ყისტი,

თავის თავსა ხმალი იცეს, გულთა მოხივედრეს ხიშტი!“

მწერლის რელიგიური განსჯით ქართველთათვის ცით თავს დატეხილი ღვთის რისხვა მათი უგვანო საქციელის შედეგი იყო. „მისი გულწრფელი წადილი და წმინდა განზრახვა ჰგავს სულიერ მამათა საწადელს – დაეჯერებინათ მორწმუნენი, რომ ისინი სამართლიანად ისჯებოდნენ ადამიანთა პირველცოდვის გამო, რამეთუ, მათი აზრით, პირველცოდვის გამო დაიკარგა კავშირი „ზესთა საუფლოსთან – ზესთა სოფელთან, დამბადებელთან“.¹⁹

მაგრამ ამ ზოგად თეოლოგიურ ახსნას თან ერთვის პოეტის რეალისტური ჭკრეტა არსებული სინამდვილისა. დ. გურამიშვილმა იცის, რომ ძმათა ნაკლის მხილებით მტერს გაახარებს და მოყვარეთაგან კი გინებას ვერ ასცდება:

„ბევრი ავი გამოჩნდების ჩვენი, მსზღდ მერცხვინება...

მტერს შეესმის, იამების, მოყვარეს კი ეწყინება,

რასაც ახლა ვამბობ, ვგონებ, ამა ზედაც მხელეს გინება“.

პოეტის აზრით:

„მძრახველს ძრახვა თვით კი აეად მოუხდების,

მაგრამ ფარვა სიავისა ქვეყანას არ მოუხდების“.

თავგანწირულ პოეტს მიზნად დაუსახავს საზოგადოების ყველა ფენა გამოაშკარაოს, მეფე, ბერი, ერი, ოღონდ შეწყდეს ძმათა სისხლისმღვრელი ომები, ამიტომაც გაუწირავს თავი:

„მართალს ვიტყვი, შევიქნები ტყუილისა მოამბე რად?

ვერას უქებ საძაგელთა, უფერულთა პირ-საფერად,

მე თუ გინდა თავიკ მომჭრან, ტანი გახდეს გასაბერად,

ვინც არა ჰგავს კახაბერსა, მე ვერ ვიტყვი კახაბერად“.

პოეტს სჯერა, რომ „მართალია მძრახველს ძრახვა თვით კი აჟად მოუხდების, მაგრამ ფარვა სიავისა ქვეყანას არ მოუხდების“.

ქვეყნის უბედურების ძირითად მიზეზად პოეტს მძათა შორის შური და მტრობა მიაჩნდა. დ. გურამიშვილი მათ მდგომარეობას ხატოვნად აღარებს უკუღმართად მხვნელისა და მფარცხველთა მოქმედებას:

„ერთი კაცი უკუღმართად ენახე, ერქვანთ ასხამს ფრთებსა,
კვლავ მეორე მისებრ მრუდსა მისთვის კაბდოს აკეთებსა.
მხვნელსა ეკითხე: „რად ეგრე იქ?“ – თქვა – „ძალა ხნავს
აღმართებსა!“

მფარცხველმა თქვა: „დაღმა ვფარცხავ, აღმა ხნულსა ეს
მართებსა“.

ასეთმა შეუთანხმებლობამ და უკუღმართად ხვნამ და ფარცხვამ გაანადგურა და მტერს საჯიჯგნად ჩაუგდო ხელში ქართლ-კახეთი, პოეტი გულისტკივილით შენიშნავს:

„მოგვითხარა ქართლ-კახეთი, ძირ-ფესვიან ამოიღო“.

საშინაო დავალება

მოსწავლეებს დავალებათ დაწერონ მოცემული თავების შინაარსი. გაიმეორონ საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოში თავი „ვახტანგ VI-ის ურთიერთობა რუსეთთან“.

III გაკვეთილი — „ოსმალთაგან ქართლის დაჭერა და ქართველის ბატონის რუსეთს წაბრძანება“

გაკვეთილს ჩავატარებთ საუბრის მეთოდით. საგანთშორისი კავშირის გამოყენებით მოსწავლეებს შევახსენებთ საქართველოს ისტორიის დოკუმენტურ ფაქტებს ირან-ოსმალეთისა და ქართლ-კახეთის ბრძოლებთან დაკავშირებით. ქართველ მეფეთა სწრაფვას რუსეთის სახელმწიფოსთან მეგობრული დახმარების სათხოვნელად. ვახტანგ VI-ის ურთიერთობას რუსეთთან, შემდეგ მოვუთხრობთ რუსეთის იმპერატორ პეტრე პირველზე და მის როლზე საქართველოს პოლიტიკურსა და კულტურულ ცხოვრებაში, მით უფრო, რომ „დავითიანში“ ყურადღებას იქცევს პეტრე პირველის მხატვრული სახე.

პეტრე პირველი ფეოდალური რუსეთის ისტორიაში უდიდესი პოლიტიკური, სამხედრო მოღვაწე, მეფე (1682 წლიდან) და პირველი იმპერატორი (1721 წლიდან), მეფე ალექსი რომანოვის ძე მეორე ქორწინებიდან (დედა ნატალია ნარიშკინა).

მის მიერ განხორციელებულმა პროგრესულმა რეფორმებმა დამატრალურად შეცვალა ჩამორჩენილი რუსეთის პოლიტიკა, ეკონომიკა, კულტურა, ყოფა, რის შედეგადაც შეიქმნა იმპერია, უძლიერესი საზღვაო სახელმწიფო, ჩამოყალიბდა სახელმწიფოებრივი მმართველობის ახალი ფორმა რუსეთის ისტორიაში — აბსოლუტიზმი ანუ შეუზღუდველი მონარქია.

პეტრე დიდის მოღვაწეობის პერიოდში საქართველო-რუსეთის ურთიერთობამ ინტენსიური ხასიათი მიიღო. კერძოდ, საფუძველი ჩაუყარა მოსკოვის ქართულ კოლონიას, რომლის ფუძემდებელი იყო ქართლის მეფის, ვახტანგ VI-ის ვაჟი, იმერეთის ყოფილი მეფე არჩილი (ცნობილი პოეტი). 1691 წელს პეტრე პირველმა არჩილის ოჯახს მოსკოვში სასახლე აჩუქა. მალე რუსეთის ხელმწიფის განკარგულებით მათვე საკუთრებაში მიიღეს მოსკოვის მიდამოებში

მდებარე სოფელი ვსესვიატსკოე და ყმა-მამულები ნიჟნი-ნოვგოროდის მაზრაში. რუსეთში მყოფ ქართველთაგან იმ დროს განსაკუთრებით დაწინაურდა არჩილის ძე ალექსანდრე, პეტრე პირველის უახლოესი მეგობარი. ალექსანდრე ბაგრატიონი, რუსთა ხელმწიფესთან ერთად, ე.წ. დიდი ელჩობის შემადგენლობაში ევროპას გაემგზავრა (კენიგსბერგი, ჰააგა, ამსტერდამი, ლონდონი) და იქ სამხედრო განათლება მიიღო. შემდგომში მან ევროპაში მიღებული ცოდნა რუსეთში არტილერიის შექმნას მოახმარა. ამ საქმეში დიდი დამსახურებისათვის პეტრე I-მა 26 წლის ალექსანდრე ბაგრატიონს რუსეთის ისტორიაში პირველს, უბოძა არტილერიის უმაღლესი ჩინის სამხედრო წოდება – გენერალ-ფელდცეხმეისტრისა და იგი დანიშნა რუსეთის არტილერიის მთავარსარდლად. არჩილისა და ალექსანდრეს ცდა, რომ რუსეთის დახმარებით ირან-ოსმალეთის გავლენისაგან ეხსნათ საქართველო, უშედეგოდ დასრულდა. ალექსანდრე გარდაიცვალა 1711 წ., მამამისი არჩილი კი 1713 წ.

XVIII საუკუნის 20-იან წლებში, პეტრე I-მა საქართველოს რუსეთთან სამხედრო-პოლიტიკური კავშირის ძიების გზით, კვლავ სცადა მაჰმადიანთაგან განთავისუფლება. ქართველი ხალხის განმათავისუფლებელი ბრძოლის ხელმძღვანელად გამოვიდა ქართლის სახელმწიფო, რომელიც იმ პერიოდში მნიშვნელოვნად უსწრებდა სხვა ქართულ სამეფო-სახელმწიფოებს.

რუსეთის მიერ დაგეგმილ ღონისძიებათა შორის დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა ენიჭებოდა საქართველოსა და სომხეთთან სამხედრო-პოლიტიკური კავშირის დამყარებას. პეტრე პირველი ითვალისწინებდა იმ მნიშვნელოვან როლს, რომელიც შეეძლოთ შეესრულებინათ ქართველებსა და სომხებს რუსეთ-ირანისა და რუსეთ-თურქეთის მოსალოდნელ ომებში. რუსეთის იმდროინდელი ელჩი ირანში იყო არტემ ვოლონსკი, რომელიც დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ქართველთა სამხედრო-საბრძოლო თვისებებს, პეტრე პირველი-

სადმი წარდგენილ მოხსენებაში წერდა: „მთელ ირანში საუკეთესო სამხედრო ძალად ქართველთა ჯარი მიმაჩნია. ირანში, როგორც წესი, სპასალარებად ქართველი ბატონიშვილები ინიშნებიან. ჯერ კიდევ დიდი შაჰ-აბასის დროს და აგრეთვე ახლანდელი შაჰის სხვა წინაპრების დროსაც, ირანელებს თურქებთან, ინდოელებთან და სხვა ხალხებთან ომებში ყველა გამარჯვება ძირითადად ქართველთა მემკვიდრეობით აქვთ მოპოვებული“...

ქართლის მეფე ვახტანგ VI-მ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის გააქტიურება კავკასიაში შეაფასა, როგორც ხელსაყრელი დრო ყველაზე დიდი მიზნის განსახორციელებლად – გათავისუფლებულიყო საქართველო ირანის ბატონობისაგან და დაებრუნებინათ თურქოსმალების მიერ მიტაცებული სამხრეთ საქართველოს ტერიტორიები. აქედან გამომდინარე, XVIII საუკუნის 20-იან წლებში პეტრე I-ელსა და ვახტანგ VI-ს შორის დიადო ხელშეკრულება ირანის წინააღმდეგ საომარი მოქმედების შესახებ. მაგრამ ეს შეთანხმება იურიდიულად არ გაფორმებულა, რადგან პეტრე I-ლი თავს არიდებდა ოფიციალური დოკუმენტის გაცემას, რათა ირანის ხელისუფლებას არაფერი გაეგო და საწინააღმდეგო ზომები არ განეხორციელებინა. შეთანხმების მიხედვით, ქართველთა და სომეხთა შეიარაღებული ძალები, ვახტანგ VI-ის სარდლობით, აზერბაიჯანში უნდა შეერთებოდა რუსეთის ჯარებს და დაეწყოთ ერთობლივი ლაშქრობა ირანის წინააღმდეგ. 1722 წელს პეტრე I-მა დაიწყო ლაშქრობა კავკასიის მიმართულებით და ხელთ იგდო კასპიის ზღვის დაღესტნის სანაპირო, აიღო დარუბანდი. დაახლოებით იმავე ხანებში არზრუმის ფაშამ სულთანის სახელით ვახტანგ მეფეს შეატყობინა, რომ თურქეთი ირანზე გალაშქრებას აპირებდა და მასთან კავშირი სასურველი იყო. სანაცვლოდ, სულთანი ვახტანგს მთელ საქართველოს მეფობას კპირდებოდა, მაგრამ ვახტანგმა უარყო ეს წინადადება და ყოველივე პეტრეს შეატყობინა. ამასობაში კი რუსეთის ჯარში გაჩნდა ეპი-

დემია, შეფერხდა მათი სურსათით მომარაგება და პეტრე პირველმა ლაშქრობა შეწყვიტა. ვახტანგ VI სამი თვის განმავლობაში ამაოდ ელოდა პეტრე პირველს განჯასთან 40000-იანი მხედრობით.

თურქეთმა ისარგებლა რეალური მდგომარეობით, რაც კავკასიაში შეიქმნა და დაიკავა ქართლი; ამას მოჰყვა სპარსეთის შაჰის მიერ ქართლის სამეფოს კახთა გამაჰმადიანებული მეფის კონსტანტინესათვის გადაცემა. თურქეთმა ამავე დროს პეტრე პირველს მოსთხოვა კასპიისპირეთიდან ჯარების გაყვანა. რუსეთის მეფემ გაითვალისწინა ვითარების სირთულე, მაგრამ საქმე თურქეთთან ომამდე არ მისულა და კონფლიქტი დიპლომატიური გზით მოგვარდა. 1724 წელს კონსტანტინოპოლში რუსეთ-თურქეთის შეთანხმება დაიდო, რომლის მიხედვითაც თურქეთმა ცნო კასპიისპირეთის დაპყრობა რუსეთის მიერ. ამავე დროს პეტრე პირველმა აღიარა თურქეთის მიერ აღმოსავლეთ საქართველოს, აღმოსავლეთ სომხეთისა და ირანის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილის დაპყრობა. უიმედო მდგომარეობაში მყოფი ვახტანგ VI 1724 წელსვე 1200 კაციანი ამალით რუსეთს გაემგზავრა, რათა მიეღო მას სამხედრო დახმარება, მაგრამ მას სამშობლოში დაბრუნება აღარ ეწერა. მის გვერდით იმყოფებოდნენ: სულხან-საბა ორბელიანი, ვახუშტი ბატონიშვილი, ბაქარ ბატონიშვილი, მოგვიანებით მათ შეუერთდათ ტყვეობიდან გაქცეული დავით გურამიშვილი. ეს იყო ფაქტობრივად იმდროინდელი ქართველი ერის მთელი ინტელექტუალური ძალა. იმპერატორი პეტრე I 1725 წელს ციებ-ცხელებით გარდაიცვალა, 53 წლის ასაკში.²⁰

რუსეთის სახელმწიფოს იმპერატორიცა ანამ, რამდენიმე წლით გადააავადა საქართველოსთან დიპლომატიური ურთიერთობის საკითხი, ვახტანგ VI 1737 წელს ასტრახანში გარდაიცვალა. ასე დარჩნენ რუსეთის მიწა-წყალზე ემიგრანტი ქართველები, მათ შორის ჩვენი სასახელო პოეტიც.

გავაცნობთ მოსწავლეებს როგორ გადმოგვეცემს
„დავითიანის“ ავტორი ისტორიულ ფაქტებს შემდეგი თავების
მიხედვით

1. „რუსთ ხელმწიფისაგან ქართველი მეფის ვახტანგის
თავისთან მიპატიჟება“ – „ჩხუბის ჩამოგდება ქართველს ბა-
ტონისა კახს ბატონთან“.

ვახტანგ VI-ეს რუსეთისაკენ გადაღებული ნაბიჯი არ აპატიეს
მტრებმა და შაჰთან დაასმინეს. შაჰმა ვახტანგს ქართლის მეფობა
ჩამოართვა და მისი ტახტი კახთა მეფეს კონსტანტინეს უბოძა
(არც ეს კონსტანტინე და არც ვახტანგის ძმა იასე არ მიაჩნია
დავით გურამიშვილს ჭეშმარიტ ქართველებად და შემთხვევას არ
უშვებს მათი უარყოფითი შტრიხებით დასახასიათებლად („კონ-
სტანტინეს თათრის ენით ერქო მამად-ყული ხანი..., ავის კაცის
თავსავარცხლად აქენდის კარგი მოსაუხანი“).

კონსტანტინემ შაჰის წყალობა თითქოს ჯერ შორს დაიჭირა:

„შეეფიცე, ვით-ღა ვიტვირთო ეს საქმე ფიცთა გმობისა?
(220)

– იმას ისრევ ქართლი ქონდეს, მე ჩემს კახეთს დავსჯერდები“...

ვახტანგ VI-ს წერილი გაუგზავნა, მასაც მოეწონა ქართლ-კახე-
თის დამეგობრების იდეა და კონსტანტინე ქართლში შემოიპატიჟა.
ვახტანგ VI-ის ძმა ამ ამბავმა შურიტ აღაღესო:

„იესემ თქვა გულსა შინა: „ჩემი ძმა არს ჩემი მტერი!

პატიმრობით დამაბერა, გამითეთრა თმა და წვერი;

აგრე როგორ დავბრმავდები, შევიქნები გიჟი-სტერი

მე იგ ორნი შევათავსო მე კი დავრჩე, ვით ოხერი“ (252)

„ჩხუბის ჩამოგდება ქართველის ბატონისა კახს ბატონთან“

იასემ ეპიფანე ბერის ხელით კახეთის ბატონს კონსტანტინეს წერილი გაუგზავნა „ქართველებს შენი შემოტყუება და მოკვლა აქვთ განზრახული“. კონსტანტინემ დაიჯერა, ამას თან დაერთო მისი ამაღლის გაძარცვა. ახლა კი გაწყრა კახეთის მეფე „მე ძმობა შევთავაზე, მან არ დამინდო“ და ოფიციალურად მოსთხოვა ქართლი, მოციქულებად კი ბერები მიავლინა. ვახტანგის პასუხი ასეთი იყო:

„ჩვენი ბრძანებით არავის გაუძარცვიხართ და „რაც თქვენში მგელმან დაჭამოს, ჩვენ ვითარ გიზღოთ ღორები?!“

მან გამოგზავნილი მოციქულები დააპატიმრა:

„აწ ხელი ჰკიდეთ ციფებსა, მაგ მატყუარა ფლოიდებსა“ (299).
ბერები ხაროში ჩაჰყარეს.

ეს კეთილად დაწყებული საქმე აიშალა და ძმათა მკვლელი ომი გაჩაღდა.

კლასში გავაშინაარსებთ მომდევნო საპროგრამო თავს და დავაკავშირებთ საქართველოს ისტორიის შესატყვის ფაქტებთან.

„ოსმალოსაგან ქართლის დაჭერა და ქართველის ბატონის რუსეთს წაბრძანება“

ვახტანგ VI-ის ბრძანებით ჯარი შეჰყარეს და კახეთის აოხრება გადაწყვიტეს...

პირველ ცხარე შეტაკებაში ქართლებმა მაჰმად-ყული-ხანი დაამარცხეს, კახთა მეფემ თავი ჯერ მუხრანს და მერე ჭარს შეაფარა. ჭარელები შეიპირა „ქართველებმა გამაწბილეს და მათი ჯავრი არ მაჭამოთ“, წამოვიდა ლეკების ჯარით და ისევ თბილისს შემოადგა.

მაშინ კი „გაუთენდათ სომეხებსა დღე შაბათი საზარელნი, ზოგი მოკლეს, ზოგი დაჭრეს, ზოგს წაგვარეს საყვარელნი“.

დაწყვიტა ორმა მხარემ ერთმანეთი. ისინი ისე დარჩნენ, როგორც გარიალზე მოშულლარი ორი ქორი. გამოელევიდა არწივსა „გარიელს კლანჭი მან უკრა, სხდნენ ორნიც ცარიალზედა“. პოეტი მათ საქციელს განსჯის, „განა არ ჯობდა, მორიგებულიყვნენ, თავიანთი წილი ეწიწნათ, მტრისათვის არ მიეცათ ლუკმაო?“

ქართლი და კახეთი მტერმა დაიპყრა, ვახტანგს კი „ძირმწარე უმწარე ეტკბილა ვითა შაქარი“, მძინარე ზონთქარი გააღვიძა, ძმა იესე და შვილი ბაქარი მიგზავნა, ცუდმა ხურომოძღვრებმა, „ძველთაგან მკვიდრად ნაშენი“, ქართლი სულ დააქციეს და მამული მტერს მისცეს, „თვით დარჩნენ უმსახურონი“, და ისევ პოეტია მეფეთა მსაჯული:

„მეტად უზომოდ გაგჳერდნენ, ვერ გასძლეს გულის ჯავრნია, აჩქარდნენ, ველარ გაშინჯეს, მათ საქმე სასინჯარია.

მტერთ ნებით კარნი განულეს მავროენად დანაჯარნია,

კახთ იხმეს ლეკნი საშველად, ქართველთ – ოსმალოს ჯარნია!“

სარასკარის ჯარი, როგორც ფიჭას ფუტკრის ბრბო, ისე მოადგა საქართველოს. კახთ-ბატონი წინა მიეგება, ციხის კლიტე მიაართავა, „ოსმალო თიფლისს შევიდა, კარები დახვდა ღია რა, იესე მეფე მათ შერჩა, მათს მოძღვარს, მან აღიარა“. ამრიგად, თურქთა ეს ძალღივით მონა, მძისა და სამშობლოს მოღალატე იესე, ოსმალოს კალთას ამოეფარა, სულთანის მოძღვარი აღიარა, ისევე, როგორც კონსტანტინემ სპარსეთის შაჰისა.

რა დაემართა ვახტანგ VI-ს? დ. გურამიშვილი მოკლედ მოჭრის: „ვახტანგი რუსეთს წაბრძანდა, რაჭაზედ გაღაიარა“. ეს წასვლა სამშობლო ქვეყნიდან ფარულად მოხდა.

არც კახელებს დაადგათ უკეთესი დღე „რაც აქვნდათ თვისი საუნჯე, სულ პურ-ღვინოზე ჰყიდესა“.

შეწუხდა ქართლი და კახეთი. კახთა ბატონი გორის ციხეს მიაღგა, კვლავ ძმათა სისხლის მღვრელი ბრძოლა გაიმართა. იესე-

მეფემ ოსმალთა შეპყარა:

„მოხვდნენ ერთმანეთს, დაიქცა რაც მაშინ სისხლის ღვარები,
აღაბრუნებდა ბევრს წისქვილს, თუმცა სდებოდა ღარები!“

დავითი ოხვრით მოგვითხრობს მისი დროის საქართველოს
დაქცევის საზარელ ამბავს:

„ვაიმე, ამის სათქმელად პირი გამიხდა მწკალტევით,

არ იმართოდა ლაშქარი ზედაველაზე¹ დატევით!“

ერთბანს ქართველებმა მტერს მდგრად შეუტეეს, მაგრამ

„ბოლოს კი დამარცხდა შინათვე ნაღალატევით!“

გული სტკივა პოეტს და ამ ტკივილს ცოცხალი სურათებით
ანსახიერებს მკითხველის თვალწინ:

„ვაი, იმ დღეს ომსალონი ბევრს უბრალო სისხლსა ღვრიდენ,

საცა შეხვდისთ ჭუშა-კაცი, გლაზა, მწირსა თავსა სჭრიდენ;

გოდორს თავი აკლიაო, ცხრის ურმისა ზარში ჰყრიდენ,

ტანთ მარხვილი არა ყვანდა, მელა-ტურა გამოხვრიდენ!“

ვახტანგს რა შეეძლო? მას გურამიშვილის შემოქმედებაში ერთ-
ერთი ცენტრალური ადგილი უჭირავს. კეთილ მამად, სტრატეგად,
პატრიოტად გვიხატავს პოეტი, სითბოთი და სიყვარულით იხსენებს,
თუმცა საჭიროების ჟამს კრიტიკის ქარცეცხლშიც ახვევს მის
საგარეო პოლიტიკის ხელმოცარულობას:

„რაზედაც მიდგა არ დარჩა ის საქმე წაუხდომარე!“

IV გაკვეთილი. „დავით გურამიშვილის ლეკთაგან

დატყვევება, მეფის ვახტანგის ამიერ სოფლით მიცვლა და

ქართველთა თავადთა და აზნაურთა რუსთა ხელმწიფის

სამსახურში განწესება“

დავით გურამიშვილი ერთხელ კიდევ უბრუნდება იმ საგალალო
შედეგებს, რომელიც ძმათა შორის შულმა გამოიწვია:

*„მოისრა ხშირი ქვეყანა, გახდა ვერანად ტრამლადა,
სულ წარიტაცეს, თუ ეინმე შამში მოურჩა წამლადა.
დადღღლებულნი შიშთაგან აღარ ვარგოდნენ მამლადა,
აღარვინ დარჩა ფარსავი, პატრონად, ქვეყნის მამლადა“.*

კონსტანტინე, როგორც აღვნიშნეთ, კვლავ თავის ნაცად გზას დაადგა, ახლა სპარსეთის მეფის „ხალათი ღათმო“ და თურქთა მეფის „ყურმოჭრილი ყმა შეიქმნა“. აი, რა შედეგები მოჰყვა ძმათა შორის შეუთანხმებლობას: „ქართლი ოსმალომ დაიპყრა, კახეთი ლეკთა მოლამა“...

თავისი ქვეყნის უბედურებას პოეტი უკავშირებს პირად ტრაგედიას.

ძირითადი საკითხები:

1. დავით გურამიშვილის თავგადასავალი.
2. უმეფოდ დარჩენილი ქართველების ბედი რუსეთის მიწა-წყალზე.
3. ვახტანგ VI-ის გარდაცვალება და პოეტის მიერ თავისი სათაყვანებელი მეფის დატირება:

„უაი, რა ბოძი წაიქცა, სახლ-კარი თავს დაგვექცაო!

ლხინი, შვება და სიამე სულ ჭირად გარდაგვექცაო!

ჩვენ ყრმანი დავრჩით, პატრონი წავიდა, შორს გაგვექცაო“...

გურამიშვილის ბიოგრაფია მოსწავლეთა დახმარებით შეიძლება შევადგინოთ შემდეგი გეგმის მიხედვით:

1. 1720-40-იანი წლების პერიოდი:
 - ა) დაბადების დრო, ადგილი, სოციალური წრე.
 - ბ) გარეშე მტრების შემოსევები სამშობლოს ასაოხრებლად.
 - გ) მონაწილეობა ოსმალების წინააღმდეგ ბრძოლაში გორის ციხესთან (1724).
 - დ) ლამისყანიდან გატაცება ლეკების მიერ.

- ე) ტყეობაში გატარებული მტანჯველი დღეების მოგონება.
- ვ) ორგზის გაქცევა ტყეობიდან.
- ზ) რუსეთისაკენ მიმავალ გზაზე (პირველი დაძმობილება რუსეთ-ან).

თ) დავით გურამიშვილი მოსკოვში (1729 წ.).

2. დავით გურამიშვილის ცხოვრების მეორე პერიოდი:

- ა) სამსახური ვახტანგის კარზე.
- ბ) პოეტური შეჯიბრებები ვახტანგის ამაღლაში, დ. გურამიშვილის ნიჭის გამოჩენა.
- გ) ვახტანგის გარდაცვალება და დავითის მიერ რუსეთის ქვეშევრდომობის მიღება (1738 წ.).
- დ) პოეტის სიცოცხლის ბოლო წლები.²²

დასახელებულ თავებს კვითხულობთ კლასში, მიემართავთ ლექსიკურ კომენტარს, გამოვკვეთთ პოეტის ცხოვრების ძირითად მომენტებს. ვესაუბრებით შურზე საერთოდ და „ქართლის ჭირში“ ასახულ ქართული შურის უარყოფით შედეგებზე. ვახსენებთ ბრძენი საბას განმარტებას, რომ „შური არის მწუხარება სხვასა კეთილსა ზედა“. შური ადამიანს აბოროტებს და ასეთი ადამიანი ვერასოდეს ვერ კპოვებს სულის სიმშვიდეს. ბოროტება დანაშაულის წინაპირობაა. სიკეთის მკეთებელი ადამიანი ხალხს უყვარს, კეთილი საქმე არ კვდება. დიდმა შოთამ გვასწავლა: „*ბოროტსა სძლია კეთილმან, არსება მისი გრძელია*“.

დავით გურამიშვილის ლექთა მიერ ხაროში ჩაგდებისა და დაპატიმრების შესახებ საჭიროა მოსწავლეებს მივცეთ განმარტება, რომ ადამიანზე ნადირობა, მისი შეპყრობა, ტყვედ გაყიდვა და ამით სახელისა და ფულის შოვნა, კავკასიის მთიელთა ზოგიერთ ტომში სასახელო საქმედ ითვლებოდა. ასეთი საქმეების ცენტრში შეიქმნა ლექთა სოფელი უნცუქული — ოსოქოლო.

საპატიმროდ ლეკები მიწის სიღრმეში ორნახევარმეტრამდე და უფრო ღრმადაც თხრიდნენ. ასეთი ხარო რამდენიმე კაცის ერთად საჯდომად იყო ნაგარაუდები. მიწის სინესტისა, ხაროში მჯდომთა ოფლის, შმორისა და უწმინდურებისაგან იქაურობა ყარდა, ხაროში ჯდომა იყო ნამდვილი ჯოჯოხეთური სატანჯველი, იქ მოხვედრილმა ბევრმა ადამიანმა დაკარგა თვალიწინი. ტყვეებს ხელებზე ბორკილები ედოთ. ხაროებს ზემოდან ადგა საყარაულო ფარდულები, საჭმელს ზემოდან პირუტყვივით უყრიდნენ პატიმრებს, წყალს კი თიხის ჭურჭლით ყმაწვილები უზიდავდნენ მათ და ხბორებივით ასმევდნენ. ხაროს თავზე წისქვილის უზარმაზარი დოლაბი ეხურა. ტყვის პატრონს ხაროსთავზე წამოდგმულ საყარაულო ფარდულში ოწინარი ჰქონდა მოწყობილი და საჭიროების შემთხვევაში დოლაბს მალლა იმ ოწინარის საშუალებით ეწეოდა.²³

ბიოგრაფიის დაწერილებითი შეჯამების შემდეგ მოსწავლეებს განუმარტავთ, რომ „ქართლის ჭირის“ ლირიკული გმირი არის თვით პოეტი დ. გურამიშვილი და ამ საკითხს რომ სინათლე მოუფინოთ, იქვე ჩავაწერინებთ განმარტებას ლირიკული გმირის შესახებ:

ლირიკული გმირი – ადამიანური მისწრაფების, აზრის, იდეების, იდეალების, გრძნობების, განცდებისა და განწყობილების გამომხატველი პოეტური ნაწარმოები. როცა ყოველივე ზემოაღნიშნულის გამომხატველი თვით ავტორია, არა მარტო ლირიკაში, არამედ სხვა ჟანრშიც, ლირიკულ გმირად ავტორი გვევლინება:

„პოეტიკა ცნობს თეზას, რომ პოეზიაში უპირველესად ლირიკული გმირი არის თვით ავტორი.²⁴ მართლაც, როცა ვეცნობით დიდი პოეტის მხატვრულ სახეებს, მკაფიოდ წარმოგვიდგება სურათი ლირიკული გმირისა“, საილუსტრაციოდ შეგვიძლია დაუვსახელოთ ადგილები „ქართლის ჭირიდან“.

ლირიკული ნაწარმოები უსიუჟეტო ან მრავალსიუჟეტო ან თხზულებაა. მას არ ჰყავს მოქმედი გმირი ჩვეულებრივი გაგებით.

მაგრამ არის შემთხვევები, როცა სურვილების, აზრების და განცდა-განწყობილების გამომხატველია ის, ვისზედაც არის ლაპარაკი, ან ვისადმიც მიძღვნილია ნაწარმოები. მაშინ ლირიკულ გმირად პოეტის მიერ წარმოდგენილი სუბიექტი გვესახება და ა.შ.

გაკვეთილი V. „საწუთრო სოფლის სამდურავი“

ტექსტს წავუკითხავთ, მივმართავთ ლექსიკურ კომენტარს და მოსწავლეთა ყურადღებას გავამახვილებთ იმ ფაქტზე, რომ მთელს „დავითიანს“ გარკვეულ იდეურსა და სტილურ ელფერს აძლევს ამქვეყნიურ ცხოვრებაზე გულგატეხილი, მრავალ ჭირსა და ტანჯვაში გამოვლილი და გამობრძმედილი ავტორის კილო. ეს კილო ზოგჯერ მძაფრი კაემნის ხასიათს ღებულობს: პოეტი საყვედურსა და სამდურავს ეუბნება წუთისოფელს, მწარედ გოდებს და წყევლის თავის გაჩენის დღეს: „უპირო“ წუთისოფელმა რაც „თავიდან მიუბოძა“ პოეტს ბოლოს კვლავ ისევ წაართვა „სად წაიყვანა სად მყოფი“ და კვლავ რას უპირებდა არ იცოდა ბედკრულმა დავით გურამიშვილმა. „წუთისოფელმა სულ მატირა ჩემი დღენი, არასოდეს არ მამდურა“ – მოთქვამს პოეტი, როდის რას მოგივლენს სატანჯველად მუხთალი წუთისოფელი განა გაიგებ?

„ისარს გესვრის, მშვილდს კი მაღაეს“.

პოეტის უიმედობას აძლიერებს მისი უშვილობა:

„არც ძე მომცა, არც ასული, არვინ მიძახის მამასო“.

დ. გურამიშვილს მთელი სითბო და სიყვარული ლექსთა კრებულისათვის ჩაუქსოვია და „დავითიანი“ უშვილობია:

„ვინც გამოთქა, ის იშვილა, მტერი იმით მოიგერა“ და ა.შ.

დავით გურამიშვილის პატრიოტული სულისკვეთება, მისი მეზნე-ბარე, მებრძოლი, შემოქმედებითი სული გამოხატულია უწინარეს

ყოელისა პოემაში „ქართლის ჭირი“. მთელი ეს ქმნილება გამსჭვალულია სამშობლოს სიყვარულის შთამაგონებელი, ამაღლებული, კეთილშობილური იდეით. ამიტომაც მან კარგა ხანია დაიმკვიდრა ადგილი ქართული ლიტერატურის სასკოლო პროგრამებში, როგორც მოსწავლეთა ზნეობრივი აღზრდის მძლავრმა საშუალებამ.

7. მწერლის ენაზე დაკვირვება

ტექსტზე მუშაობის ცალკეული მომენტების დროს მაგ., ლექსიკური მუშაობა, გამომეტყველებითი კითხვა და სხვ. გზადაგზა ყურადღება უნდა გავამახვილოთ მწერლის ენაზე, – ენობრივ ფაქტორებზე. „მხატვრული ნაწარმოების ენა საერთო-ეროვნული ენის განუყოფელი ნაწილია, მაგრამ მისი ემოციურ-გამომსახველობითი ძალა გაცილებით მაღლა დგას სახალხო ენაზე“, – ვკითხულობთ ამაჟამად მოქმედი ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდის სახელმძღვანელოში.²⁵ რა ანიჭებს ამ ძალას, სეამს კითხას მხცოვანი პროფესორი აკ. თოფურია და იქვე იმოწმებს დიდი ილიას გამონათქვამს „სიტყვა უაზროდ და აზრი უსიტყვოდ ვერ დაიბადებიან“. ამიტომაც „ლიტერატურულ ტექსტებზე მუშაობის მთელ მანძილზე მოსწავლეები უნდა გრძნობდნენ მხატვრულ-პოეტური სიტყვის სწორედ ამ აზრიანობას და დიდ გამომსახველობით ძალას, ფრაზების შერჩევისა და კონტექსტში მათი ზუსტად ჩასმის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას. ეს არის უმთავრესი სკოლაში მხატვრული ნაწარმოების ენის შესწავლის კონკრეტულ-პრაქტიკულ ამოცანთა შორის. მასწავლებელმა უნდა გაარკვიოს არა მხოლოდ ის, თუ რა ხერხს იყენებს პოეტი ამა თუ იმ ნაწარმოებში, არამედ, რატომ, რა ფუნქცია აკისრია მოცემულ კონტექსტში ეპითეტს, შედარებას, მეტაფორას და სხვა“.²⁶

მაგ. დ. გურამიშვილის შემოქმედებაში შედარებას აკისრია („ერთ მამალი სხვის მამალსა“) ძმათა შორის შუღლის გამოხატვა.

ლექსთაწყობის საკითხებთან ზმირია მაჯამის შემთხვევა:

„გვიწვიმ ძანანა,

ძე მარწყბინა, ძანანა.“ და ა.შ.

აკადემიკოსი შ. ძიძიგური სპეციალურ გამოკვლევაში იხსენიებს მე-17-18 საუკუნეების ქართული სალიტერატურო ენის ძირითად განმსაზღვრელ ნიშნებს და იქვე შენიშნავს, რომ „ამ საუკუნეების სალიტერატურო ენისათვის დამახასიათებელია ხალხურობა, რომელიც გამოიწვია სალიტერატურო ენის ხალხურ მეტყველებასთან დაახლოვებამ, გრამატიკულ ფორმათა ნაირ-ნაირობა, სიჭრელე ლექსიკაში. ამ პერიოდის ენაში შესანიშნავია ჭიდილი ძველი მწიგნობრული ფორმებისა საერთო-სახალხო ენის სტრუქტურიდან მომდინარე ენობრივ მასალასთან“.²⁷ თანდათან ამ პერიოდის სამწერლო ენა ადგება დემოკრატიზმის გზას, თუმცა კვლავ შეიმჩნევა არქაული მწიგნობრული ენის ელემენტები. მეცნიერის აზრით, „გურამიშვილის უბრწყინვალესი ნაწარმოები „დავითიანი“ დაფუძნებულია საერთო-სახალხო ენის ძირითად სტრუქტურულ თავისებურებებზე, იგი არსებითად ახალი სალიტერატურო ენის ადრინდელი პერიოდის ყველაზე დასრულებულ და სრულყოფილ სახეობას წარმოგვიდგენს და გვევლინება როგორც ენის რეფორმატორი“.²⁸

გამოკვლეულია, რომ დ. გურამიშვილის შემოქმედებაში შეიმჩნევა დიალექტიზმები (არაგვის ხეობის მარცხენა მხარეს მდებარე სოფლების მეტყველება – საგურამო, ბიწმენდი, არაშენდა, წინამძღვარი-ანთკარი), მთის კილოების გავლენა.

მეცნიერის დასკვნით, ზოგადი სურათი ასეთია: პოეტი ზოგჯერ არ არის თანმიმდევრული ორთოგრაფიული ნიშნების გამოყენებაში, მაგ. სახელთა ბრუნებისას შეინიშნება არქაული ფორმები (თუმცა ამას შეიძლება იგი მიმართავდეს კეთილზმოვანების გამო), ზმირად

მოქმედებითი ბრუნვის ფორმას მიმართულების აღსანიშნავად იყენებს: სოფლით, ქალაქით; ა ნაწილაკი, რომელიც არსებით სახელებს ერთვის, კინობითობას არ გამოხატავს: ეკალა, ბარგა, დარაჯა და ა.შ. მწერალს უყვარს სახელებისგან ზმნების წარმოება და ა.შ.

აკად. შ. ძიძიგურის აზრით, დიდი პოეტი ქართული ენის ღრმა მცოდნეა, მდიდარია მისი ლექსიკონი, რომელიც მთელი სიგრძე-სიგანით არის გადაშლილი „დავითიანში“. გურამიშვილი არ ღალატობს ქართული საერთო-სახალხო ენის კანონზომიერებას, მის მიერ გამოყენებული ენობრივი ინვენტარი დაფუძნებულია საერთო ეროვნული ენის სტრუქტურაზე“.²⁹

IX კლასში ძველ ქართულ ენაში შესწავლილი თეორიული საკითხები შეიძლება განვამტკიცოთ „ქართლის ჭირში“ მოძიებული მაგალითებით:

1. ბრუნვები და მათი ნიშნები ძველ ქართულში. „ებ“ და „ნართანიანი“ ბოლოსართიანი მრავლობითის ფორმები ძველ ქართულში.
2. განსხვავება საზოგადო და ადამიანის საკუთარ სახელთა ბრუნებას შორის.
3. მოქმედებითი ბრუნვის ხმარების შემთხვევები და ა.შ.

როდესაც „ქართლის ჭირის“ ტექსტზე მუშაობას დავამთავრებთ, მოსწავლეებს მივცემთ დავალებას გაიმეორონ თეორიული მასალა ზემოთ დასახელებული საკითხების მიხედვით, ზოლო შემდგომ კლასში სანიმუშოდ დავამუშავებთ ერთ-ერთ თავს, მაგ. „ქართველთა და კახთაგან თავიანთ უფალთად შეორგულება“.

ტექსტში დავძებნით მოთხრობითი ბრუნვის ფორმებს. მაგ. რომელმან, ბერმან, შშობელმან, ღმერთმან, ერთმან, მტერმან, ძაღლმან — ეს არის ძველი ქართული ენისათვის დამახასიათებელი ნორმები, თუმცა შეიძლება იგივე სიტყვების მოთხრობითის ფორმა თანამედროვე გამარტივებული სახითაც შეგვხვდეს: ბრძენმა, ძმამ და ა.შ.

ასევე შეგვხვდება მრავლობითის წარმოების შემთხვევები (ნართა-

ნიანი, — ი.ქ.), მაგ. ორთა, ქართველთა, გლახაკთა, ცხოვართა, რჩეულნი, ბრძმანი, დამაძლეველნი, წარმართმეველნი, მტერთა, გულთა, აენი და ა.შ.

დ. გურამიშვილის ენისათვის დამახასიათებელია მოქმედებითი ბრუნვის ფორმის გამოყენება მიმართულების გადმოსაცემად. მაგ., ცით, აღმოსავლით, ბაგით, შინათ და ა.შ.

მოსწავლეებს ვაძლევთ საშინაო დავალებას:

1. დაუკვირდით, როგორ აწარმოებს დ. გურამიშვილი მოთხრობითი ბრუნვის ფორმას?
2. ამოწერეთ ძველი ქართული ენისათვის დამახასიათებელი ორ-თოგრაფიის შემცველი სიტყვები.
3. დაუკვირდით, როგორ იყენებს მწერალი ზმნისწინებს, თანდებულებს, ძველი თუ ახალი ფორმით?
4. თქვენ თვითონ კიდევ რას შენიშნავთ, დაუკვირდით ტექსტს და ამოწერეთ მაგალითები.

8. დავით გურამიშვილის ლექსი

შესწავლილია დ. გურამიშვილის ლექსიც. ლიტერატურულ-ისტორიულ საკითხებზე შემაჯამებელი მუშაობისას სასურველია შევხვით „დავითიანის“ ლექსთა წყობის საკითხებს,³⁰ კერძოდ:

მწერლის პოეზიისათვის დამახასიათებელია მელოდიურობა, ამიტომაც დ. გურამიშვილის ლექსები სასიმღეროდაა განკუთვნილი — გამოირჩევა ირონიით, იუმორით, ზოგჯერ სარკაზმით.³¹ პოეტის ლექსი მრავალფეროვანია, იგი დაწერილია 8, 9, 10, 11 და ა.შ. მარცვლოვანი ლექსით. მან კი დაამკვიდრა 14 მარცვლიანი ლექსი.

ლიტერატურის თეორიის საკითხების რითმა და რიტმის განმეორებისას თვალსაჩინოებისათვის შეიძლება მოსწავლეებს შევადარებინოთ „ქართლის ჭირისა“ და „სწავლა მოსწავლეთას“ სტროფები.

მაგ.:

*„ქართლის ჭირ-სა ვერ-ვინ მოს-თვლის, თუ არ ბრძენი ენა-მჭევრი,
იფ-ქლი ღვარ-ძლად გარ-და-იქ-ცა, ზედ მო-ბრუნ-და ცე-ცხლის კ ე ვ -
რი,*

*ერ-თმან მტერ-მან ათს მათ-სა სცის, ორ-მან წა-რიქ-ცი-ვის ბევ-რი,
მცი-რედ დარ-ჩა ცოდ-ვი-სა-გან კა-ცი ღვთის-გან შე-ნა-წევ-რი“.*

და ა

*„ის-ში-ნე სწავ-ლის მძე-ბნე-ლო, მოჰ-ყევ და-ვი-თის მცნე-ბა-სა,
ჯერ მწა-რე ჭა-მე, კლავ ტკბი-ლი, თუ ე-ძებ გე-მოვ-ნე-ბა-სა,
თავს სი-ნა-ნუ-ლი სჯო-ბი-ა, ბო-ლო-ყამ და-ნა-ნე-ბა-სა,
ჭირს მყო-ფი ლხინ-ში შე-სუ-ლი, შეე-ბად მი-ით-ვლი ენე-ბა-სა“*

და ა.შ.³²

1. „დავითიანს“ ქართველი მკითხველი (ვარაუდობენ, – ი.ქ.) გასცნობია 1787-1788 წწ.
2. დავით გურამიშვილის თხზულებას ყურადღება ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნის მწერლობამ და მკითხველმა საზოგადოებამ მიაქცია. გაჩნდა პირველი ბეჭდური პუბლიკაციები (ივ. კერესელიძე, გ. წერეთელი, პ. უმიკაშვილი).
3. დავით გურამიშვილის „დავითიანი“ მე-19 საუკუნის მეთოდოლოგიური აზროვნების ისტორიას შეუმჩნეველი არ დარჩენია (სახელმძღვანელო ქრესტომათიებში სათანადო ადგილი მიუჩინეს დ. ჩუბინაშვილმა (1814-1891 წწ), მ. ნასიძემ (1859-1935 წწ), სერგი გორგაძემ (1876-1929 წწ), ი. გომელაურმა (1867-1951 წწ).
4. დავით გურამიშვილის შემოქმედების კვლევის ისტორია წარმატებით გაგრძელდა XX საუკუნეშიც.
5. დავით გურამიშვილის „დავითიანმა“ კარგა ხანია მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა სასკოლო პროგრამებში, მაგრამ დღესაც კვლავ საკმაოდ დარჩა რომელი ასაკიდან, რა მოცულობით და როგორი სასწავლო მეთოდებით მივაწოდოთ იგი მოზარდებს.
6. VII, VIII კლასებში (ე.წ. „ლიტერატურული კითხვის“ ეტაპზე), „დავითიანის“ ნაწყვეტების შეტანა უდაოდ ხელს შეუწყობს (ე.წ. ალტერნატიული პროგრამები – რედაქტორი ვ. როდონაია), IX კლასში „ქართლის ჭირის“ სწავლებას.
7. სწორად წარმართული ლექსიკური კომენტარი ხელს შეუწყობს აგრეთვე ენის შესწავლას და ნაწყვეტების გაშინაარსებას, მით უფრო, რომ ზოგ შემთხვევაში, ამჟამად მოქმედ ქრესტომათიაში სიტყვათა განმარტებანი დაზუსტებას მოითხოვს.
8. IX-XI კლასებში მწერლის გაცნობას ბიოგრაფიის შესწავლით ვიწყებთ. ჩვენი აზრით, აქ განსაკუთრებულ შემთხვევასთან გვაქვს

საქმე, — დ. გურამიშვილის ბიოგრაფია ჩაქსოვილია „დავითიან-ში“ და „ქართლის ჭირის“ ერთ-ერთ მონაკვეთს შეადგენს. ამიტომაც შესავალ საუბარში ჯერ ყურადღებას გავამახვილებთ მწერლის სხვა ღირსებებზე (თავმდაბლობა, რუსთაველის გაღმერთება თუ სხვა), ვისაუბრებთ „დავითიანის“ თემატურ-სტრუქტურული აგებულების შესახებ — რომ იგი თხზულებათა კრებული კი არ არის, არამედ ერთ ქარგაზე. ერთი პრინციპით გამართული მხატვრული ნააზრევია და შემდეგ სათანადო ადგილზე ვასწავლით მწერლის ბიოგრაფიას ტექსტის მიხედვით.

9. XVIII საუკუნის ქართულ მწერლობაში ეროვნულმა ნაკადმა მძლავრად იჩინა თავი (უკან დარჩა უცხოური სიუჟეტები, „სპარსულთ თქმული, მონაჭორი“). დავით გურამიშვილი ეროვნულ-ნაციონალური სკოლის წარმომადგენელია, მაგრამ მწერლის ეროვნული ნაკადი სხვა განზომილებებით შემოვიდა ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიაში. „დავითიანის“ მხატვრული აზროვნების სისტემა უმთავრესად ბიბლიურ სახეებზეა დაფუძნებული. მასწავლებელმა ყურადღება უნდა მიაქციოს სასკოლო ტექსტში ბიბლიური პასაჟებისა და სახე-სიმბოლოების განმარტებას, მოსწავლეთა ასაკის შესაბამისად, მაგ. დ. გურამიშვილს XVIII ს. ქართლის (საქართველოს) უმთავრეს ჭირად კაცობრიობის პირველ მემკვიდრეთა ცოდვის განმეორება მიაჩნია. „ქართლის ჭირი“ დაფუძნებულია ქართულ სინამდვილეზე, სადაც დამკვიდრდა კაენის სული, სადაც ყველაფერი წაულეკავს შურს, სიხარბეს და ურთიერთმტრობას. ეს ადამიანთა ზნეობრივი დაცემა ჯერ არ ნახული მასშტაბითა და ფორმით გამოვლინდა პოეტის ქვეყანაში, სადაც „ძმამ ძმას სახრე გარღუჭირა“, „ძმამ მოუღო ძმასა ყისტი“ და სხვა.

10. როგორ განემარტოთ ბიბლიური ეპიზოდები? ამის საყურადღებო მაგალითს გვაწვდის „დავითიანის“ ტექსტის 1881 წელს

- გამომცემელი პ. უმიკაშვილი. იქ, სადაც მოცემულია დ. გურამიშვილის მიერ აღწერილი წარღვნის ამბავი „ნოეს კიდობნად შესვლა“, „ნოეს კიდობნით გამოსვლა“, სქოლიოში მიუთითებს ასე „ეს თავი დაბადებიდან გამოწერილ არს“. სასურველია ასეთი განმარტებების ჩართვა მომავალ სასკოლო ქრესტომათიებში.
11. IX კლასში „ქართლის ჭირის“ შესწავლას ხელს შეუწყობს „საგანთაშორისი კავშირი“. მაგ. საქართველოს ისტორია და ქართული ლიტერატურა; ძველი ქართული ლიტერატურა და ძველი ქართული ენა და ა.შ. განმეორებისა და წინა მასალის განმტკიცების მიზნით, შეიძლება შევადაროთ აგიოგრაფ მწერალთა „ჭეშმარიტად თხრობილისა“ და დავით გურამიშვილის „ქართლის თქმის“ პრინციპს შორის მსგავსება-განსხვავება (შენიშნული აქვს პროფ. რ. სირაძეს).
 12. „ქართლის ჭირი“ საყურადღებო მასალას გვაწვდის ნაწარმოების მხატვრული ენის ანალიზისათვის. კერძოდ, რა ფუნქცია აკისრია შედარებას, ეპითეტს, მეტაფორას.
 13. ტექსტზე მუშაობისას მოსწავლეთა ყურადღებას გაავამხვილებთ მე-18 საუკუნის ქართული სალიტერატურო ენის ძირითად განმსაზღვრელ ნიშნებზე.
 14. მასწავლებელი ყოველთვის უნდა ითვალისწინებდეს მოსწავლეთა ასაკს, გონებრივ და ფსიქოლოგიურ მონაცემებს.
 15. დავით გურამიშვილის „ქართლის ჭირი“ ზნეობრივი აღზრდის ბრწყინვალე მაგალითებს გვთავაზობს და დღევანდელ სინამდვილესაც ეხმაურება.

¹ საყურადღებოა პ. უმიკაშვილის მიერ 1881 წელს გამოცემული „დავითიანის“ წინასიტყვაობაზე დართული შენიშვნა: „ეს გამოცემა იბეჭდება ნამდვილს გურამიშვილის ხელთ ნაწერი წიგნიდან, რომელიც მას მიურთმევია მეფის ერეკლეს II-ის ძის მირიანისათვის 1787 წელსო (იხ. „დავითიანი“, პეტრე უმიკაშვილის რედაქტორობით (ექვთიმე ხელაძის სტამბა, ატამანის ქუჩაზე), ტფილისი, 1881.

იხ. აგრეთვე ნ. ბეპიევა, მირიან ბაგრატიონი და დ. გურამიშვილის „დავითიანი“ – „ლიტერატურათმცოდნეობა“, თბილისის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის უნივერსიტეტის შრომები (237), თბ., 1983, გვ. 25-27.

² იხ. დავით გურამიშვილი და იმის წინა დროები, – პირველი გამოცემის წინასიტყვაობა, 1871, დაბეჭდილია 43 თავი „დავითიანის“, წიგნს ახლავს შენიშვნა: „ამჟამად დაბეჭდილი იქნა მხოლოდ პირველი წიგნი (ორმოცდა სამი თავი მთელის თხზულებისა, რომელსაც ჩვენში „გურამიანს“ უწოდებენ და დავით გურამიშვილი კი უწოდებს „დავითიანს“. გამომცემელნი: ნ. ბერძენოვი, პ. უმიკაშვილი, გ. წერეთელი).

³ პ. უმიკაშვილი იყო ცნობილი პირი, ქართველი კათოლიკე, მოღვაწე, მწერალი თეატრის პიესების, საგაზეთო წერილების, შემკრები სახალხო ლექსების, ზღაპრების, რედაქტორი „სასოფლო გაზეთისა“, გამომცემელი ძველი ქართული წიგნებისა.

⁴ ეს საკითხი ვრცლად განიხილა პროფ. აკ. თოფურიაძე. იხ. ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდთა, თბ., 1991, გვ. 18.

⁵ მ. ნასიძე, „ქართველი მწერლები“, მეორე ნაკვეთი – დავით გურამიშვილი, 1887 („დავითიანიდან“ დაბეჭდილია 14 ნიშნული).

⁶ ანალოგიური მოსაზრებაა გამოთქმული, იხ. გ. წერეთლის მიერ გამოცემული „დავითიანის“ წინასიტყვაობა.

⁷ წინასიტყვაობა მოგვაქვს თითქმის სრულად, რადგანაც ეს

ძველი სახელმძღვანელო-ქრესტომათიები ნაკლებად ხელმისაწვდომია მკითხველისათვის.

⁸ პროფ. აკ. თოფურია, მ. ნასიძეს მიაკუთვნებს საქართველოში „განმარტებითი კითხვის“ მიმღევართ. იხ. მისი ქართული მეთოდური აზროვნების ისტორია, გვ. 114-115.

⁹ იხ. ს. გორგაძე, „ჩვენი ძველი მწერლობა და ხალხური პოეზია“, ქუთაისი, 1915, მისივე, ჩვენი ძველი მწერლობა (ქრესტომათია), 1927.

¹⁰ აკ. თოფურია, ქართული მეთოდური აზროვნების ისტორიიდან, გვ. 202.

¹¹ I ნაწილი – 1906, II – 1911, III – 1919, IV – 1927, განკუთვნილი იყო საშუალო და უფროსი კლასებისათვის, მან დამამთავრებელი კლასისათვის განკუთვნილ სახელმძღვანელოში შეიტანა ძველი ქართული მწერლობის ნიმუშები, მათ შორის 3 ნაწყვეტი „დავითიანიდან“. ამ საკითხთან დაკავშირებით არსებობს სხვადასხვა მოსაზრება, რომელიც ცალკე მსჯელობის საგანია.

¹² კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, თბ., 1980, გვ. 428; „დავითიანი“, ალ. ბარამიძისა და ს. იორდანიშვილის რედაქციით, თბ., 1931, გვ. 1; ელ. ხინთიბიძე, დ. გურამიშვილი და რუსთაველი, ლიტმცოდნეობა, თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები (237), 1983, გვ. 5-10; ს. ცაიშვილი, შოთა რუსთაველი – დავით გურამიშვილი, თბ., 1974, გვ. 208.

¹³ რ. სირაძე, ძველი ქართული თეორიულ-ლიტერატურული აზროვნების საკითხები, თბ., 1975, გვ. 2.

¹⁴ მხედველობაში გვაქვს კრებულები, ცალკეული გამოკვლევები, სახელმძღვანელოები, მაგ. აკ. თოფურია, ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდოლოგია, თბ., 1991; შ. ქურდაძე, ძველი ქართული ლიტერატურის გაკვეთილების დაგეგმვისა და სწავლების საკითხები VIII კლასში, თბ., 1984; გ. მურდულა, გ. ალიბეგაშვილი, ვ. მაღლაფერიძე, საუბრები ქართულ ლიტერატურაზე, თბ., 1992, კრე-

ბული „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, 1979, №3, გვ. 13-17 და სხვ.

¹⁵ ცნობილია, რომ ქართული ლიტერატურის დიდმა მკვლევარმა კ. კეკელიძემ, დ. გურამიშვილის მიერ აღწერილ ისტორიულ მოვლენებს XVII-XVIII საუკუნეებში პირობითად უწოდა „ქართლის ჭირი“ – სათაური აღებულია დ. გურამიშვილის ლექსის 163-ე სტროფის პირველი სტრიქონის მიხედვით: „ქართლის ჭირსა ვერვინ მოსთვლის...“ (მასწავლებელს მუშაობას უადვილებს V-VIII კლასების პროგრამებში დამატებითი ნაწყვეტების შეტანა, ე.წ. ალტერნატიული პროგრამები (რედაქტორი ვ. როდონაია).

¹⁶ ჰოპოვი, მიხ. ზანდუკელი, გრ. ბარამიძე, ვ. გოლუბკოვი და სხვა.

¹⁷ სასკოლო სახელმძღვანელოში საგარეუდო სიტყვათა განმარტებანი დავაზუსტეთ, რაც განმარტებული იყო, რაც არა, დავამატეთ. ვიხელმძღვანელოთ იხ. სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, I, თბ., 1966; აგრეთვე იხ. ილია აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973, რომელი თავის ქვეშაც საკმარისად და ზუსტად მივიჩნიეთ ასეთი ხასიათის განმარტებანი, მათ არ ვეხებით.

¹⁸ იხ. თხზულებათა კრებული, აღ. ბარამიძის რედაქტ. თბ., 1947; ლექსები და პოემები, აღ. ბარამიძის რედ., თბ., 1975 წ., დონდუა ვ., ვახტანგ VI-ის დროინდელი საქართველოს პოლიტიკური ისტორიიდან (1712-1745), „მომოშვილველი“, 1953, (ი. 3), კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია (ტ. 2), თბ., 1958, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 4, 1979, გვ. 336-337.

¹⁹ იხ. ე. მაღრაძე, გოდება, თბ., 1974, გვ. 46-48.

²⁰ იხ. „პეტრე I“ წიგნში ი. ქაფიშვილი „ძველი ქართული ლიტერატურა“ (საკითხავი წიგნი აბიტურიენტთათვის), თბ., 1993, გვ. 180-183. აგრეთვე „ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია“, 1984, გვ. 44-45.

²² აკ. თოფურია, ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდოლოგია, გვ. 286-287.

²³ ელ. მაღრაძე, გოდება, გვ. 103-104.

²⁴ იხ. ანდრო ჭილაია, ლიტერატურის მცოდნეობის ძირითადი ცნებები, თბ., 1971, გვ. 219.

²⁵ იხ. აკ. თოფურია, ქართული ლიტერატურის სწავლების მე-თოდიკა, გვ. 225.

²⁶ იქვე.

²⁷ შ. ძიძიგური, გურამიშვილის ენა, თბ., 1971, გვ. 49.

²⁸ იქვე.

²⁹ შ. ძიძიგური, გურამიშვილის ენა, გვ. 49-69.

³⁰ ლექსთა წყობის საკითხებს სასკოლო პროგრამით გარკვეული ადგილი ეთმობა ჯერ კიდევ „ლიტერატურული კითხვის“ ეტაპზე (რას ეწოდება რითმა, რითმის სახეები და ა.შ.). IX-XI კლასებში საჭიროა ამ საკითხების გაღრმავება.

³¹ იხ. კ. კეკელიძე, ა. ბარამიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, თბ., 1969, გვ. 420.

³² მასალა დახმარებას გაუწევს ფილოლოგიისა და აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტის სტუდენტებს, კოლეგებს ვთავაზობთ გამოცდილების ურთიერთგაზიარების მიზნით.

სარეკომენდაციო ლიტერატურა:

1. ბარამიძე რ., დ. გურამიშვილის ლირიკის ზოგიერთი ასპექტის გამო, ცისკარი, №2, 1986, გვ. 147; მისივე, „დავითიანში“ განფენილი ზოგიერთი პრობლემა, თბ., 2005.
2. გაწერელია აკ., ნარკვევები, თბ., 1938, გვ. 83.
3. ღონდუა ვ., დ. გურამიშვილი და საქართველოს ისტორია, თბ., 1959, გვ. 20.

4. თოფურია აკ., ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდика, თბ., 1991.
5. მისივე, ქართული მეთოდური აზროვნების ისტორია, თბ., 1969.
6. კეკელიძე კ., ბარამიძე აღ., ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, თბ., 1969, გვ. 420.
7. კეკელიძე კ., ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, თბ., 1980, გვ. 428.
8. კოსარიკი დმ., დ. გურამიშვილი უკრაინაში, თბ., 1949.
9. მაღრაძე ელ., გოდება, თბ., 1974, გვ. 4.
10. მოსია ტ., დავით გურამიშვილი და ქართული სიტყვიერი კულტურა, თბ., 1986.
11. მურღულია გ., ალიბეგაშვილი გ., მაღლაფერიძე ვ., საუბრები ქართულ ლიტერატურაზე, თბ., 1992.
12. ქაფიაშვილი იზ., ძველი ქართული ლიტერატურა (ქრესტომათია მეთოდური ნაწილის დართვით აბიტურიენტთა დასახმარებლად), თბ., 1993.
13. ქურდაძე შ., ძველი ქართული ლიტერატურის გაკვეთილების აგეგმვისა და სწავლების საკითხები VIII კლასში, თბ., 1984.
14. ჭილაია ანდრო, ლიტერატურის მცოდნეობის ძირითადი ცნებები, თბ., 1971.
15. ყუბანეიშვილი სოლ., დავით გურამიშვილი ქართველ ჰუსართა პოლკში, თბ., 1955.
16. ძიძიგური შ., დ. გურამიშვილის ენა, თბ., 1971.
17. ცაიშვილი სარგის, შოთა რუსთაველი – დავით გურამიშვილი, თბ., 1974.
18. ხინთიბიძე ელ., დ. გურამიშვილი და რუსთაველი, ლიტმცოდნეობა, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის უნივერსიტეტის შრომები (237), თბ., 1983.

წყაროები

1. „დავითიანი“, თბ., 1870 (გ. წერეთლის რედაქციით).
2. „დავითიანი“, თბ., 1881 (პ. უმიკაშვილის რედაქციით).
3. დ. ჩუბინაშვილი, გამოწერილნი სტატიები სხვადასხვათა ჩინებულ მწერალთაგან, ნაწ. II, 1863.
4. მ. ნასიძე, „ქართველი მწერლები“, მეორე მონაკვეთი – დავით გურამიშვილი, თბ., 1887.
5. ს. გორგაძე, „ჩვენი ძველი მწერლობა და ხალხური პოეზია“, ქუთაისი, 1915; მისივე, ჩვენი ძველი მწერლობა (ქრესტომათია), თბ., 1927.
6. „დავითიანი“, აღ. ბარამიძის და ს. იორდანაშვილის რედაქციით, თბ., 1931.
7. დავით გურამიშვილი, „დავითიანი“, თბ., 1992.
8. საქართველოს ისტორია, VIII-IX კლასების სახელმძღვანელო, თბ., 1988.
9. ბერძენიშვილი ნ., ჯავახიშვილი ივ., ჯანაშია ს., საქართველოს ისტორია, ნაწ. I, თბ., 1946.

ლექსიკონები:

- სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, I, თბ., 1965.
ი. აბულაძე, ძველი ქართული ლექსიკონი, 1973.

ენციკლოპედია:

ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 4, 1979.

კრებული:

„ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, 1979, №3, გვ. 13-17.

თავი მეორე კლასგარეშე საკითხავი მწერლები

1. თეიმურაზ I

XX საუკუნის ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლების, IX კლასის ქართული ლიტერატურის პროგრამებში თეიმურაზ I-ის შემოქმედებამ სათანადო ადგილი პოვა. პროგრამებში მონაცვლეობით შეჰქონდათ მწერლის ესა თუ ის ნაწარმოები. დაიბეჭდა მეთოდიკური თვალსაზრისით საყურადღებო რეკომენდაციებიც (იხ. შ. ქურდაძე, ძველი ქართული ლიტერატურის გაკვეთილების დაგეგმვისა და სწავლების საკითხები სკოლაში, 151-154).

ჩემი პედაგოგიური პრაქტიკიდან მინდა გავიხსენო, როგორ ჩაატარა გაკვეთილი ფილოლოგიის ფაკულტეტის V კურსის სტუდენტმა, თბილისის 51-ე საშუალო სკოლის IX კლასში (მარხვაშვილი ქეთევან, ახლა ის ერთ-ერთი სკოლის ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებელია).

სტუდენტ-პრაქტიკანტმა, კლასის პედაგოგთან შეთანხმებით (კლ. ჩხაიძე), შეარჩია ორი წარჩინებული მოსწავლე. I-ლმა კლასს გააცნო (შეახსენა), XVII საუკუნეში ქართლისა და კახეთის, – ძმათა შორის სისხლისმღვრელი ბრძოლების შესახებ, კახეთის მეფის ალექსანდრე II-ის ტრაგიკული თავდასასვალი, II-ემ, თეიმურაზ I-ის ბიოგრაფია. მან ასე დაიწყო:

„რად, სოფელო, სხვა არ დასწვი ჩემებრ,

მე მქენ დასადაგე?

გლაზ, ლაზვარი სასიკვდინე ყველა მე მკარ დასად აგე!

დამიკარგე ძე, ასული, ძმა, არ ვიცი, და სად აგე?

სხვა ნაყოფი მათებრ ტურფა რა აშენე და სად აგე?“

მოსწავლემ განსაკუთრებული ყურადღება გაამახვილა თეიმუ-

რაზის დედის – ქეთევანის გამბედაობაზე, გამძლეობასა და პატრიოტიზმზე.

ირანის შაჰმა (შაჰ-აბასმა), 1613 წელს ოსმალეთთან ზავი დადო და მობილიზებული ძალებით კახეთისაკენ წამოვიდა, თეიმურაზ I-მა სცადა ეს უბედურება ქვეყნისათვის თავიდან აეცილებინა. მან გაწირა დედა და ორი ვაჟი, – ალექსანდრე და ლევანი, რომლებიც ირანის შაჰთან მძევლებად გაგზავნა. ქეთევანმა შეავედრა სამეფო ღიღ მბრძანებელს, მოსწავლემ შთამბეჭდავად გამოიყენა სათანადო ლიტერატურა. კერძოდ, მან კლასს წაუკითხა როგორ ცდილობდა დედოფალი თავისი სამეფოს გადარჩენას: „შაჰმა დედოფალს ჰკითხა: „რად არ მეახლა თვით თეიმურაზი, თქვენი ბრწყინვალეების ძეო?“ – ქეთევანმა მიუგო: „არა იმიტომ, რომ თქვენი აღმატებულობის რისხვას მოერიდა, არამედ თქვენი მეფური პიროვნების პატივისცემის ნიშნად თქვენს უდიდებულესობას გამოუგზავნა ის, რაც ყველაფერზე ძვირად უღირს – საკუთარი დედა და ორი უძვირფასესი ნიშანი ერთგულებისა“ და ქეთევანმა შაჰს ორი შვილიშვილი წარუდგინა, თან მთელი სამეფოსათვის შეწყნარება და ღმობიერება სთხოვა. მან ნება დართო დედოფალს უკან დაბრუნებულიყო გრემის ციხე-ქალაქში, მაგრამ მას გზაში დაეწივნენ სპარსელები, ახსნა-განმარტების გარეშე დააპატიმრეს და შაჰის ბრძანებით შირაზში გააგზავნეს. (იხ. რ. გულბენკიანი, ნამდვილი ცნობები საქართველოს დედოფლის ქეთევანის მოწამებრივი სიკვდილის შესახებ, „მეცნიერება“, თბ., 1989, გვ. 29).

კერაგი შაჰი მძევლებით არ დაკმაყოფილდა, 1614 წელს შემოიჭრა ჩვენს ქვეყანაში, მოახრია კახეთი, მოსახლეობის ღიღი ნაწილი გაუღიჭა, ათიათასობით მცხოვრები აჰყარა და სპარსეთში გადაასახლა (იმათი შთამომავალია ფერეიდნის ქართველობა).

შემდეგ მოსწავლემ კლასს უამბო ქეთევანის ტრაგიკული სიცოცხლის დასასრულის შესახებ – შაჰმა როგორ აწამა თეიმურაზის

ვაჟები და შემდეგ დედოფალი, – რომელიც საშინელი სიკვდილით მოკლეს 1624 წლის 12 სექტემბერს, ზოლო თვით თეიმურაზი, ყოველმხრივ პატივაცირილი, როგორც შაჰის ტყვე, გარდაიცვალა სამშობლოსაგან მოშორებული 1663 წელს, ქალაქ ასტარაბადში.

ასე დასრულდა ეს გაკვეთილი, არ ყოფილა ახლადახსნილი მასალის კითხვებით შემოწმება და სხვა.

შთაბეჭდილების ძალა იმდენად დიდი იყო, რომ მეც თითქოს პირველად მოვისმინე ეს ამბავი.

მომდევნო გაკვეთილზე პრაქტიკანტმა კლასს მიაწოდა ზოგადი ცნობები თეიმურაზ I-ზე, როგორც შემოქმედზე და „კლასში კითხვის“ ხერხით ახსნა „ქეთევანიანის“ ბოლო ხუთი სტროფი IX კლასის იმ დროს მოქმედი ქრესტომათიიდან, კერძოდ:

„რა შაჰ-აბაზ შეუთვალა შირაზისა ხალარ-ხანსა:

შენ ქეთევან დედოფალსა ნუ აცოცხლებ დიდსა ხანსა...

...ვა მე! იმ დღისა ხსენესა დამვიწყდა დღენი წინანი“...

პრაქტიკანტი ოსტატურად იმარჯვებდა ლექსიკურ კომენტარს, ფრაზეოლოგიურ განმარტებებს, სტროფობრივ გაშინაარსებას. ასე, ძველი ქართული ლიტერატურის შესწავლას, სწორედ ნიჭიერმა, შემოქმედმა პედაგოგმა უნდა უხელმძღვანელოს, რათა მან მიზან-მიმართული ხასიათი მიიღოს.

ვფიქრობ, პრაქტიკანტმა მიზანს მიაღწია. გაკვეთილის ბოლოს მან კლასს დაავალა, სურვილის მიხედვით, მოეძებნათ და ზეპირად დაესწავლათ გ. ლეონიძის ლექსი „ქეთევანის წიგნი“.

1. ა. ბარამიძე, გ. ჯაკობია, თეიმურაზ I, თხზ. სრული კრებული, თბ., 1934.
2. ა. ბარამიძე, თეიმურაზ I (ბიოგრაფია), წგ. (ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. 2 (XII-XVIII სს.), თბ., 1966, გვ. 310-314.
3. გრ. ბარამიძე — ძველი მწერლობის სწავლების ზოგიერთი სიახლე და მათი დაძლევის საშუალებანი, ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების საკითხები სკოლაში, კრებული 5, 1953, გვ. 95-119.
4. მ. გუგუშვილი, თეიმურაზ პირველის ცხოვრების გზა, თბ., 1979, გვ. 385.
5. კ. კეკელიძე, თეიმურაზ I, ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, ტ. 2. მე-3 გადამუშავებული და შევსებული გამოცემა, თბ., 1952, გვ. 441-443.
6. ელ. მახარაძე, პოემის სწავლების საკითხები საშუალო სკოლაში, თბ., 1958, გვ. 40.
7. რ. გულბენკიანი, ნამდვილი ცნობები საქართველოს დედოფლის ქეთევანის მოწამებრივი სიკვდილის შესახებ, თბ., 1987, გვ. 29.
8. შ. ქურდაძე, ძველი ქართული ლიტერატურის გაკვეთილების დაგეგმვისა და სწავლების საკითხები VIII კლასში, თბ., 1984, გვ. 152-553.

2. არჩილ ბაგრატიონი

არჩილ ბაგრატიონის შემოქმედებას ჯერ კიდევ XIX საუკუნის ქართული მეთოდოკური აზროვნების ისტორიაში მიუჩინეს სათანადო ადგილი ძველ ქართველ მწერალთა შორის (1853 წ. იოსელიანმა, 1888 წ. ლ. მაჩიტაძემ, 1987 წ. ს. გორგაძემ და სხვ.), ხოლო შემდგომ, ჩვენს ეპოქაში, „არჩილიანი“ შეტანილი იყო IX კლასის ქართული ლიტერატურის პროგრამებში შემდეგი სახით: „რუსთაველისა და თეიმურაზის გაბასების“ მოზრდილი ნაწილი, „საქართველოს ზნეობანის“ (21 სტროფი), ლირიკული ლექსები (იხ. გ. ბარამიძე, გრ. ჯაკობია, ძველი ქართული ლიტერატურა, ქრესტომათია).

უკანასკნელ წლებში თეიმურაზ I-ისა და არჩილ ბაგრატიონის შემოქმედება IX კლასის ქართული ლიტერატურის სასკოლო პროგრამებში გათვალისწინებულია კლასგარეშე საკითხავ მასალად, იგი არ იქნა შეტანილი 1999 წელს ამჟამად მოქმედ ქართული ლიტერატურის ქრესტომათიაშიც.

ჩვენ ეს ფაქტი საკმაოდ მიგვაჩნია, თუ გაითვალისწინებთ დღევანდელ სკოლებში კლასგარეშე სავალდებულო ლიტერატურის რეალურ ეფექტს, გასაგებია, რომ ამ ორი პოეტის ლიტერატურული მემკვიდრეობა მოსწავლეთათვის უცნობი რჩება. ჩვენი აზრით, სკოლაში ლიტერატურის სწავლება უნდა წარიმართოს როგორც მწერლობის განვითარების უწყვეტი პროცესის ჩვენება, მით უფრო, რომ არჩილის შემოქმედება ორგანულ კავშირშია სულხან-საბა ორბელიანისა და დავით გურამიშვილის ლიტერატურულ მემკვიდრეობასთან.

განსაკუთრებული სიფაქიზით უნდა მოვეკიდოთ ამ ორი მწერლის (თეიმურაზ I-ის, არჩილ ბაგრატიონის) ტრაგიკული ბიოგრაფიების გაცნობას.

არჩილი იყო მეფე, მწერალი და საზოგადო მოღვაწე. ვაჟი ქართლის მეფის ვახტანგ VI-ისა (1652-1675), მამამ 14 წლისა გაამეფა

დასავლეთ საქართველოში, დამატული პოლიტიკური ვითარების გამო (ვერაგი შაჰი კვლავ აგრძელებდა თავის ბარბაროსულ მოქმედებას საქართველოს მიმართ), მას არ გაუმართლდა არც კახეთისა და არც იმერეთის ტახტზე.

არჩილმა იმედის თვალი დიდ რუსეთს მიაპყრო და დადგა რუსეთის პოლიტიკური ორიენტაციის გზაზე. იგი რუსეთში დამკვიდრდა, სადაც რუსეთის იმპერატორი, პეტრე I-ლი, მას და მის ოჯახს დიდი პატივით ეპყრობოდა. მის ტრაგიკულ ბიოგრაფიას ემატება შვილის სიკვდილი. არჩილმა გამოავლინა სულიერი მხნეობა და პიროვნული სიძლიერე. მან შეება ლიტერატურულ მოღვაწეობაში ჰპოვა. მოსკოვში მოაწყო სტამბა, სადაც 1705 წელს დაბეჭდა „დავითნი“, გამოსაცემად მოამზადა „ბიბლია“ და თავისი ნაწერების კრებული „არჩილიანი“. გარდაიცვალა 1713 წლის 6 აპრილს, იგი თავისი ოჯახის წევრებთან ერთად დაკრძალულია დონის მონასტერში.

მწერლის შემოქმედების სირთულე დაფიქრებას მოითხოვს, თუ მასწავლებელი ბევრს მოისურვებს, იგი უდაოდ დაიკარგება ძველი ქართული მწერლობის რთულ ლაბირინთებში. ამიტომაც ჩვენი აზრით, 14-15 წლის მოსწავლეებთან ჯობს აღმზრდელობითი თვალსაზრისით საჭირო ადგილებზე გავამახვილოთ ყურადღება და კლასში „საქართველოს ზნეობანის“ შერჩეული ადგილები განვიხილოთ.

მეცნიერთა აზრით, მეფე-პოეტი ითვალისწინებდა არისტოკრატიული წრის ზნე-ნაკლულოვნებას და აღზრდის თავისებურ პრინციპებს უქადაგებდა, თუმცა პოეტის მიერ მოცემული ძირითადი დებულებები შეიძლება ყველა სოციალური ფენისათვის განზოგადდეს. მაგ.:

*„კარგ კაცობაა შენახვა ყოვლისა ზოშიადისა,
ცრუს სიტყვას ყურსა ნუ ასმენ, ნურცა ენასა გასდისა,
ჩხუბი და მეენაობა ვინც კაცმან დაიქადისა...“*

ან *„მუშაობაც კარგი ზნეა, ზედ-მღვომობა და სარქრობა,
ბარვა, წიღნვა, ხვნა და თესვა, მკის და სთვლისა მის მის დროსა“.*

- ან „მსწავლელი მოსწავლეებსა სასწავლოს არ გაუძნელებს,
მცირედ მცირედის სწავლებით ძნელს საცოდნს გაუადვილებს,
ცოტა რომ კარგად ისწავლოს, გაუშვებს, მალე ასადილებს,
უწინ პატ-პატა სწავლებით ამ დიდრონს დააქადილებს“.
- ან „სიბრძნეს ვერ სწორავს ვერა-რა, არც ისე მოსახმარია,
მისი ნაყოფი ბევრია, ძირი აქვს არ გამხმარია
სად წაზვალთ, თან წამოგყვებით, საგზადაც მგონ სახმარია...“
(ციტატი დამოწმებულია: იხ. გ. ბარამიძე, გრ. ჯაკობია, ძველი
ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია).
„ცოდნა თან დასდევს მცოდნელსა, რაზომსაც დაეტარების,
აქვს უხელავი საუნჯე, ხელი არ შეეკარების,
არც ცხადით, ძალით წაერთმის, არც მალევით მოიპარების“.
...იტყვის შემდეგ დ. გურამიშვილი.

3. დასკვნები:

1. არჩილ ბაგრატიონის შემოქმედების შესწავლა მოსწავლეს გაუადვილებს აღორძინების ხანის მწერალთა გაცნობას.
2. არჩილის ბიოგრაფია ამსახველია საქართველოს ტრაგიკული წარსულისა, იგი დასტურია საქართველო-რუსეთის მეგობრული ურთიერთობის ღრმა ფესვებისა.
3. არჩილ ბაგრატიონმა სათავე დაუდო რეალისტურ ნაკადს ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიაში.
4. „საქართველოს ზნეობანი“ საყურადღებოა მოსწავლეთა იდეურ-აღმზრდელობითი თვალსაზრისით.
5. არჩილ ბაგრატიონის შემოქმედება ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილია ჩვენი სასიქადულო ძველი ქართული მწერლობისა. IX კლასში მოსწავლეთა ასაკისა და ფსიქოლოგიური მონაცემების შესატყვისად

უნდა მივაწოდოთ მათთვის სასარგებლო ცნობები მწერლის ლიტერატურული შემკვიდრობიდან, რათა საშუალება გვქონდეს შემდგომი პერიოდის მწერლების, სულხან-საბა, დავით გურამიშვილის დიდაქტიკურ მოტივებთან განზოგადებისა.

სარეკომენდაციო ლიტერატურა და წყაროები:

1. არჩილიანი, აღ. ბარამიძისა და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, ტ. I, 1936, II, 1937.
2. გრ. ბარამიძე – ძველი მწერლობის სწავლების ზოგიერთი სიძნელე და მათი დაძლევის საშუალებანი, ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების საკითხები სკოლაში, კრ. 5, 1953, გვ. 85-119.
3. კ. კეკელიძე, ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, II, 1952.
4. შ. ქურდაძე, ძველი ქართული ლიტერატურის გაკვეთილების აგეგმვისა და სწავლების საკითხები, გვ. 145.
5. საქართველოს ისტორია (VIII-IX კლასების სახელმძღვანელო), ნ. ასათიანი. ვ. გუჩუა, გ. ლორთქიფანიძე, შ. მესხია, გვ. 248-249.
6. გ. ბარამიძე, გრ. ჯაკობია, ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია; აგრეთვე, ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია (IX კლ.), შეადგინეს და კომენტარები დაურთეს მანანა გიგინეიშვილმა, ლაურა გრიგოლაშვილმა, ვახტანგ როდონაიამ, თბ., 1999.

1. „ტრეინინგები“ და მათი მნიშვნელობა

„მასწავლებელთა საუნივერსიტეტო მომზადების პროგრამა“ „ღია საზოგადოება – საქართველოს“ ეგიდით (მეგაპროექტის ღირებულორი შალვა ღუნდუ), 2000 და 2001 წლებში (ნოემბერი, დეკემბერი, თებერვალი, ივნისი, სასტუმრო „იბერია ინნი“ – ბახტრიონის ქ. №10), ჩატარდა ტრეინინგები, რომელშიც მსოფლიოს თითქმის ყველა ქვეყნის წამყვანი პროფესორები მონაწილეობდნენ, ესენი იყვნენ: დრაგან პოპადიჩი – იუგოსლავია, ალექსანდრე კრიზანი – რუმინეთი, ჰანს გუთბროდი, კოკი ბრეიკი; ავსტრიის შედარებითი განათლების ინსტიტუტის ღირებულორი, პროფესორი ფრიდრიხ ბუხბერგერი და სხვა. ტრეინინგებს ესწრებოდნენ და სემინარებზე მონაწილეობდნენ თბილისის და საქართველოს თითქმის ყველა კუთის უნივერსიტეტების პროფესორ-მასწავლებლები. მათ შორის იყო ამ სტრიქონების ავტორი. უაღრესად საინტერესო მოხსენებები წარმოადგინეს პროფ. დენიელ კალოსმა, პროფ. დევიდ ჰემილტონმა (უშვოს – შევცია, უნივერსიტეტი), ჰანეს ეულმა (განათლების პოლიტიკის ინსტიტუტი) საკითხზე: „მასწავლებელთა განათლებასა და სწავლებაში არსებული კვლევის მოდელები, ინტერნაციონალური პერსპექტივები“; „მასწავლებელთა აღმზრდელები და თავად მასწავლებლები, როგორც მკვლევრები“, ასევე საინტერესოდ წარმოადგინეს საკითხები, რომელიც ეხებოდა „როგორ შეიძლება კვლევის გამოყენება მასწავლებელთა განათლებასა და სწავლებაში“, – თანამშრომლობითი კვლევა, პრაქტიკული კვლევის მოდელები, მასწავლებელი როგორც მკვლევარი და სხვა. დისკუსიებზე განხილული იყო ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხები, როგორიცაა: დღეს განათლების სისტემა მსოფლიო მასშტაბით, განათლების მოდელების შედარება, როგორ გავატაროთ რეფორმა საქართველოში, როგორ და-

ვუახლოვოთ ჩვენი განათლების სისტემა ევროპულს. იყო საუბარი სახელმძღვანელოების სტრუქტურასა და სახეებზე, პედაგოგიური პრაქტიკის მნიშვნელობასა და ხანგრძლიობაზე. კრიტიკული აზროვნების, დამოუკიდებელი სწავლისა და თანამშრომლობითი საქმიანობის უნარ-ჩვევების დანერგვაზე სტუდენტებს შორის, პროფესორ-მასწავლებელთა სამეცნიერო საქმიანობასა და პედაგოგიურ დატვირთვაზე და სხვ.

პროფესორმა ფრიდრიხ ბუხბერგერმა დაიმოწმა პ. ზეელის (1979), აგრეთვე ჰიპერბერის (1982), ნაშრომები და განაცხადა: „ძღეს მასწავლებლები სწავლების მეთოდების შესაბამისად ფართო და მრავლისმომცველ რეპერტუარს უნდა ფლობდნენ, უნდა დაინერგოს გაკვეთილებზე ტრადიციული ფორმების საწინააღმდეგოდ მოსწავლეთა აქტივიზაცია. პ. ზეელი, გაკვეთილს სწავლის იმპულსად და დამხმარე საშუალებად განიხილავს. ეს დასკვნა ძალაშია ასევე ლექციებისა და სემინარებისათვის, როგორც უმაღლესი სკოლის გაკვეთილის სპეციფიური ფორმებისათვის. მათ სტუდენტებს სწავლისაკენ უნდა უბიძგონ და სწავლაში დაეხმარონ. აუცილებელია შეიქმნას სტუდენტებისათვის ან სტუდენტებთან ერთად, ხელშემწყობი სასწავლო სიტუაციები. ამის გამო გაკვეთილის შესატყვისი მოდელეზად განსაკუთრებით სემინარები გვევლინება, სადაც სტუდენტებს შეუძლიათ სწავლებისა და სწავლის პრინციპები თვალსაჩინოდ და საკუთარი ქმედების პროცესში გამოსცადონ“ (შდრ. ჰიპერბერი). *(ფრიდრიხ ბუხბერგერი, მასალა მომზადებულია ფონდი „ღია საზოგადოება – საქართველოს“ „მასწავლებელთა საუნივერსიტეტო მომზადების პროგრამის“ მიერ).*

სემინარებზე განხილული იყო სწავლებისა და სწავლის სამსაფეხურიანი საგაკვეთილო მოდელი:

I – სიღრმისეულ ნიშანთა სისტემა, – ჩაძიება, ჩადრმავეება, ყველა ტექსტთან მუშაობაში;

II – მაპროვოცირების ინფორმაციის საფეხური;

III – გააზრება – შეაგროვეთ → რა ვიცოდით, რა ვისწავლეთ → ნაყოფი.

(შესავალი საუბარი, შემდეგ პროვოცირება – მცირე დრო ლექციის გადაცემისას, – რა იცოდა, რა იცის ამ საკითხზე, მიიღებ მათგან ინფორმაციას და შემდეგ დაშენებ საკუთარს. – ი.ქ.) – იხ. ვიბიცკის ნაშრომი, გონება და პრაქტიკა, 1979 წ.

ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი ფრიდრიხ ბუხბერგერი თავისი სურვილით გვეწვია ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების მეთოდოლოგიის კათედრაზე (გამგე, პროფ. ა. გომართელი). იგი გაეცნო არსებულ სახელმძღვანელოებს, პროგრამებს და შემდეგ პირად საუბარში განაცხადა: „დღეს მასწავლებელმა აუცილებლად უნდა იფიქროს სწავლების მეთოდებზე და მის შეცვლაზე. ეს არის სწორედ რეფორმის ერთ-ერთი ნაწილი. მოსაწყენი გაკეთილი არ არსებობს, თუკი მივაწვდით მოტივირებულ ინფორმაციას. მასწავლებლის მიზანი, რა მინდა, რომ სტუდენტმა შეისწავლოს, მასწავლებლის პასუხისმგებლობა, – ნათლად გადავეცი მე მას ეს ინფორმაცია, განუმარტე მე მას ის დილემები, რომელსაც შეხვდება საკლასო ოთახში. კლასის წინაშე დგომა ეს არის დილემა...“

დღეს საჭიროა კრიტიკული მიდგომა საკუთარი პედაგოგიური პრაქტიკისადმი, როგორ შეიცვალოს პროგრამები – კვლევა საუნივერსიტეტო განათლებისა. კითხვაზე – როგორ? პროფ. ფრ. ბუხბერგერმა მიპასუხა: „თქვენ, როგორც მასწავლებელი-განმანათლებლები უნდა შეეცადოთ აღწეროთ თქვენი საკუთარი გამოცდილება, ეს შეიძლება საინტერესო იყოს, აღწერეთ იგი დღიურების საშუალებით, ასევე სთხოვეთ სხვა მასწავლებლებს დაგესწრონ, ისინიც დაგესწრებიან (უთუოდ დაგესწრებიან!), გამართეთ დისკუსიები ამ საკითხებზე, დღეს ეს საინტერესოა.“

მე, სტუდენტებს ვთხოვე აეწერათ როგორც მასწავლებლებს, რა

გამოცდილება ჰქონდათ, 2/3-ს უკვე ჰქონდა გამოცდილება, რომელიც მათ მე წარმომიდგინეს. ამის შემდეგ მე მათი გამოცდილება ჩემს გამოცდილებასთან დავაკავშირე“.

ასევე პროფესორმა საინტერესოდ შეადარა ძველი და თანამედროვე მეთოდები. მან აღნიშნა: „ტრადიციული ურთიერთობა სტუდენტსა და მასწავლებელს შორის იყო, — აკეთე ისე, როგორც მე, — ახლა — „იფიქრე, როგორ გააკეთო“. პედაგოგი ადრე, — „მე გაკონტროლებთ“, პედაგოგი დღეს, — „ახლა მე თქვენთან ერთად ვარ“, ძველი სტილი, ავტორიტატული, უნდა შეიცვალოს — დემოკრატიულად, ხოლო ურთიერთობის ფორმა მონოლოგი, დიალოგით.

ფრიდრიხ ბუხბერგერმა დააზუსტა სწავლების აქტიური და პასიური მეთოდების მნიშვნელობა. „პასიური უფრო გავრცელებულია, რატომ? იმიტომ, რომ მარტივია, — მოამზადებ ლექციას და გადასცემ. იგი მარტივია სტუდენტისთვისაც, — შეხვალ, დაჯდები და მოუსმენ. პასიური სწავლება დამოკიდებულია, აქტიური არის სწრაფვა დამოუკიდებლობისაკენ. როდესაც ლექციას კითხულობ და არა გაქვს უკუკავშირი, არ იცი რა აითვისეს, იმიტომ, რომ აქტიური გპასუხობს, არა აქტიური არ გპასუხობს (სტილი დაცულია — ი.ქ.). აქტიური სწავლება გულისხმობს ამ ნორმების დარღვევას. ინტერაქტიური სწავლება გულისხმობს ღრმა ცოდნას და ლექტორი უნდა ელოდებოდეს მოულოდნელობას. ამ მეთოდის დროს ბევრ მასალას ვერ გაივლით, ვიდრე პასიური სწავლების დროს, მაგრამ ხარისხით უკეთესი იქნება. უნდა გამოვუმუშაოთ სტუდენტს კრიტიკული აზროვნების უნარი, რომელიც შემდეგ გადადის ჩვევაში. ინტერაქტიული სწავლება ხორციელდება დიალოგის ფორმით და სხვა“.

2. მასალები სტუდენტთა კრიტიკული აზროვნებისათვის

სასწავლო-საგანმანათლებლო რეფორმამ სტუდენტს მისცა არჩევანის უფლება, რა სურს, მომავალ სპეციალობად, 2004 წელს ფილოლოგიის ფაკულტეტის 300 სტუდენტიდან, 280-მა გამოთქვა მასწავლებლობის სურვილი. თუ მასწავლებელთა პროფესიული მომზადების ისტორიას გავაანალიზებთ, ცხადი გახდება, რომ ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს ამჟამად არსებული ტენდენციების მოგვარების ტრადიციული გამოცდილება გააჩნია.

რეფორმით მათ დაემატათ არჩევითი საგნები, მათ შორის: „სასკოლო კურსის სწავლების მეცნიერული საფუძვლები“.

ლექციები 2004 წელს, II და III კურსის სტუდენტებთან წარმართეთ დიალოგის ფორმით, რამაც სტუდენტები ძლიერ დააინტერესა. საპროგრამო საკითხებიდან ერთ-ერთი იყო სასკოლო სახელმძღვანელოების ანალიზი, მე მათ მიეცემა IX კლასის მოქმედი სახელმძღვანელო „ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია“, რადგანაც 2004 წლის პერიოდულ პრესაში ძველი ქართული ლიტერატურის სწავლების საკითხები აქტუალურ თემად იქცა. დავალება ასეთი იყო:

1. ვასწავლოთ თუ არა აგიოგრაფიული ძეგლები სკოლაში და როგორ ვასწავლოთ.
2. „ვეფხისტყაოსანი“ – სკოლაში.
3. თქვენი აზრი კლასგარეშე საკითხავ ლიტერატურაზე (თეიმურაზ I, არჩილი).
4. როგორ ვასწავლოთ სულხან-საბა ორბელიანი და დავით გურამიშვილი.

დაისვა პრობლემა, რომელიც განხილული იყო კრიტიკული აზროვნების ფონზე. სტუდენტებმა გამოიყენეს საკუთარი ექსპერიმენტები, პრაქტიკული დაკვირვების შედეგები, რომლებიც გამოხატეს

წერილობით, კოლოქიუმების სახით: 28.04-04; 24.05-04; 15.05-04; 21.05-04, (ნაშრომები ინახება თსუ ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების მეთოდოლოგიათა კათედრაზე).

ჩვენი აზრით, ზოგიერთი მათგანი უდაოდ ანგარიშგასაწევია.

ჭაბუა შამუგიას (სარედაქციო-საგამომცემლო საქმის სტუდენტი), აზრით, ისწავლებოდეს თუ არა აგიოგრაფიული ტექსტები სკოლაში, ორიგინალის, თუ ადაპტირებული სახით, თავისი საფუძვლები აქვს. ეს დღეისათვის მეტად აქტუალური საკითხია. შემოწმების შედეგად გამოვლენილმა მოსწავლეთა ცოდნის დაბალმა დონემ განაპირობა ზემდგომი ორგანოების მიერ საკითხის გადასინჯვა, ჭაბუა შამუგია გამოსავალს ხედავს პროგრამებისა და სახელმძღვანელოების გადამუშავებაში.

ვასწავლოთ თუ არა სკოლაში, აგიოგრაფიული მწერლობა 100-ზე მეტმა სტუდენტმა გასცა დადებითი პასუხი. მათ მნიშვნელობას სტუდენტთა ერთი ნაწილი ასე ასახუთებს: „აგიოგრაფიული ნაწარმოებები ჩვენი დიდი მწერლობის მნიშვნელოვანი ნაწილია (*ელენე კოშაძე*); „ისინი ჩვენი ეროვნული თვითშეგნებისა და ეროვნული ინტერესების შენარჩუნების საფუძველს ქმნიან“ (*სოფო ლარცულაიანი*); „ქართული ორიგინალური ჰაგიოგრაფიული ძეგლები უძვირფასესი საისტორიო წყაროა, მათში ასახული ისტორიული ფაქტები, მეტწილად ფიქსირებულია თვითმხილველი ავტორების მიერ. აგიოგრაფიული ნაწარმოებები უშრეტ მასალას იძლევა საქართველოს იმდროინდელ ცხოვრებაზე, ჰაგიოგრაფია არის სათავე შემდგომი ქართული მწერლობისა“ (ნატალია თუთარაშვილი – აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტი). ანალოგიურ აზრს ავითარებენ: თეა მაისურაძე, ზინაიდა კიკვაძე, მაკა სიბაშვილი, თამარ კენჭაძე, ნინო კვირიკაშვილი, შორენა გოლე-თიანი, ნინო აბესაძე; ჰაგიოგრაფიული მწერლობა „ახალგაზრდობას სულიერად გაამდიდრებს, პიროვნულად სრულყოფს, მოქალაქეობრივ პასუხისმგებლობას განუმტკიცებს – აცხადებს ეკა კასრაძე, ქრის-

ტიანულ რწმენას განუმტკიცებს, – მარიამ დემეტრაშვილი, გიორგი ზვიადაძე და სხვა.

ნათია ჩარეჩიშვილი სამართლიანად შენიშნავს, რომ „სახელმძღვანელოში შეტანილი ვრცელი ტექსტები, ფილოლოგიის ფაკულტეტის სტუდენტების კვლევის საგანია და არა მოსწავლეების“. ანალოგიურ აზრს ავითარებენ ქეთევან ხმაღაძე, მარიამ ჯეჯელავა, თამარ ჯანგირაშვილი.

ისტორიულ-ქრონოლოგიურ პრინციპს არღვევს რამდენიმე სტუდენტის მოსაზრება, რომლებიც ფიქრობენ, რომ ძველი ქართული მწერლობა ვასწავლოთ XI კლასში. ასეთებია: ეკა კელენჯერიძე, ლია გაგნიძე, მარიტა დამენია და ა.შ.

ამჟამად მოქმედი IX კლასის ქართული ლიტერატურის პროგრამების შემცირებაზე საუბრობს ზაალ ჩხეიძე, მისი აზრით, „პროგრამა მოსწავლეთა შესაძლებლობებს უნდა ითვალისწინებდეს და არა მასწავლებელთა“.

სტუდენტი ნინო მინდიაშვილი მართებულად სვამს კითხვას, რა უნდა იცოდეს მასწავლებელმა, რომ წარმატებით ასწავლოს ძველი ქართული ლიტერატურა, ჩარეჩიშვილი ნათია პრობლემის გადაჭრას მასწავლებელს აკისრებს: „პედაგოგზეა დამოკიდებული როგორ შეასწავლოს და არა იმაზე, მოსწავლე აითვისებს თუ არა, „დაუძლეველი არაფერია“.

თათია ბუმლაძე ფიქრობს, რომ V-VI კლასებში „ვეფხისტყაოსანი“ არ უნდა ისწავლებოდეს იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ მასალა რთულია. ნათია ჟვანიას მიაჩნია, რომ უნდა ვასწავლოთ არა იმ ფორმით, როგორც ეს დღეს ხდება. მისი აზრით, თანამედროვე სკოლებში ხდება ამ პოემის არა შესწავლა, ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, არამედ შეძულება და ცინიკური დამოკიდებულების ჩამოყალიბება. ვერაფრით გაუგია მოსწავლეს, რატომ ტირის ამდენს მამაცი, უშიშარი რაინდი ტარიელი, ან რატომ არის ერთდროულად როს-

როსტევეან მეფე „მაღალიც და მდაბალიც“, რომელი დაიჯეროს? ეს ხელთუქმნელი ძეგლი უნდა მაღალ კლასებში ისწავლებოდეს. ამხანაგების აზრს იზიარებს მაკა გვიმრაძე, ლელა ლიპარტელიანი.

გვანცა ძაგანიას აზრით, „ძალიან ხშირ შემთხვევაში ბავშვებს ისეთი პრობლემების გადაწყვეტას სთხოვენ, რაზეც გონება არ მიუწვდებათ“. ამავე აზრს ავითარებს ნატო ნარიმანიშვილი. ელისო თოდუა თავისებურ გეგმას გვთავაზობს, როგორ ვასწავლოთ ძველი ქართული მწერლობა, „მისი აზრით, შეუძლებელია ჰაგიოგრაფიის 5 ნიმუშის, „ვეფხისტყაოსნის“, ს-ს ორბელიანის (ამ მასშტაბით), და დ. გურამიშვილის ერთ კლასში შესწავლა.

III კურსის სტუდენტ ეკ. ვერულაშვილის აზრით, „ვეფხისტყაოსნის“ შესწავლა უნდა მოხდეს თანდათანობით შერევევითი პრინციპით. სტუდენტი მარეხ ლომიძე საერთოდ წინააღმდეგია ძველი ქართული ნიმუშების სკოლაში სწავლებისა – მისი აზრით, ეს ფილოლოგიის ფაკულტეტის სტუდენტის საქმეა.

სახელმძღვანელო-ქრესტომათიის სწავლების თანამედროვე სტანდარტებს თავისი მოსაზრებით ეხმაურება III კურსის სტუდენტი ირინა კუპატაძე, საინტერესოა როგორი სკოლა სურს მას, როგორც მომავალ მასწავლებელს: „არიან ბავშვები, რომლებსაც ჰუმანიტარული საგნები უფრო აინტერესებთ, ვიდრე ტექნიკური და პირიქით. ჩემი აზრით, უმჯობესია ყველა სკოლაში იყოს ჰუმანიტარული და ტექნიკური ჯგუფები, რომლებიც თავის მხრივ გაიყოფა ძლიერ და სუსტ ჯგუფებად. პროგრამებში სათანადოდ უნდა იყოს ასახული მათი შესაძლებლობები“, – წერს იგი.

„ვეფხისტყაოსნის“ სწავლებასთან დაკავშირებით საინტერესო მოსაზრებებს გვთავაზობს IV კურსის სტუდენტი ზაქარია ქიტიაშვილი, იგი აღნიშნავს: „ერთ-ერთი სატელევიზიო გამოსვლისას აკად. დ. ლიხაჩოვმა გაიხსენა, რომ მეფისდროინდელ გიმნაზიებში „იგორის ლაშქრობას“, თურმე ორ წელიწადს ასწავლიდნენ.

ეს ფაქტი დღესაც გასათვალისწინებელია.

რაც შეეხება არჩილ ბაგრატიონისა და თეიმურაზ I-ის შემოქმედებას, მოფრთხილება სჭირდება, თითოეული მათგანის ბიოგრაფია საქართველოს ბედკრული წარსულის გახსენებაა, არჩილ ბაგრატიონის მიერ ემიგრანტობის წლები დასტურია იმისა, თუ რუსი ხალხი, თვით იმპერატორი პეტრე I, — რაოდენ დიდ პატივს მიაგებდა ქართველ ხალხს. შევდებით მოპოვებული გამარჯვება, არჩილ მეფის სასახლეში აღნიშნა რუსეთის იმპერატორმა. დასახელებულ მწერალთა შემოქმედება საჭირო საფუძველს უქმნის მასწავლებელს ინტერაქტიური მეთოდის გამოყენებისათვის, და გაკვეთილის დიალოგის ფორმით წარმართვისათვის.

ეკა კვირკველია, 1999 წელს გამოცემულ IX კლასის სახელმძღვანელოში, ყურადღებას ამახვილებს „სიბრძნე-სიცრუისას“ ტექსტზე. მისი აზრით, ტექსტიდან უამრავი რამ, მნიშვნელოვანი და აუცილებელი, ამოღებულია, ზოგიერთი განმარტებაც არაზუსტია. „იგაგები ხშირ შემთხვევაში ისე ებმის ერთმანეთს, რომ გაურკვეველია, რომელი პერსონაჟი ამბობს მას: რუქა, ლეონი, სედრაქი, ჯუმბერი თუ მეფე ფინეზი“.

უფრო შორს მიდის III კურსელი სოფო ძნელაძე. მისი აზრით, ამჟამად მოქმედი ქრესტომათია არ შეესაბამება 14-15 წლის მოსწავლის გონებრივ შესაძლებლობებს. „ჯერ კიდევ სკოლის წლებში, როდესაც მასწავლებელმა გვაჩვენა ეს წიგნი, გადაფურცვლისთანავე გამოჩნდა პროტესტის გრძნობა, როგორც წიგნის, ისე მისი ავტორების მიმართ. განა შეიძლება ამდენი მასალის შეტანა ერთ წიგნში? აქ ყოვლად გაუაზრებლად არის ჩაყრილი ზღვა მასალა, რომლის დამახსოვრებას ბავშვი ვერ შეძლებს. ჩემი აზრით, სრულიად საკმარისი იყო ის სახელმძღვანელო, 40-იან წლებში შედგენილი ბრძენი პედაგოგების მიერ, რომელზედაც ჩვენი მშობლები აღიზარდნენ“.

ანალოგიურ აზრს ავითარებენ აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულ-

ტეტიის ებრაული ენისა და ლიტერატურის II კურსის სტუდენტები ია ენუქიძე, თამარ კენჭაძე, თამარ გოცაძე, თურქული ჯგუფის სტუდენტი მარიეტა კაშიშვილი, ფილოლოგიის ფაკულტეტის სტუდენტი ქეთევან ხმალაძე და სხვა.

სახელმძღვანელოში ლექსიკურ კომენტართან დაკავშირებით თავის მოსაზრებას გამოთქვამს მარიამ ნოდია, იგი დაეჭვებული სეამს შემდეგ კითხვას: „შემღებენ კი IX კლასის მოსწავლეები იმ მასალის ათვისებას, რომელიც წარმოდგენილია ქრესტომათიაში. სახელმძღვანელოს ვერ დაუეკარგავთ მთავარ ღირსებას: „მოსწავლეთათვის გაუგებარი თითქმის ყველა სიტყვა არის განმარტებული“, მაგრამ აქაცაა გაუთვალისწინებელი ერთი რამ, — ყველა სიტყვის განმარტება საბას „სიტყვის კონიდან“ არის ამოღებული, — აქედან გამომდინარე, იქნება ცოტა იუმორისტული მდგომარეობა, — ზოგი სიტყვა უფრო გასაგებია, ვიდრე მისი განმარტება. მაგ. „გულის ფიცარზე გამოეწერა“ — განმარტებულია, როგორც „გულის ფიცარზე აღბეჭდა — გულისხმაეყო“. „ტინის“ განსამარტებლად მოტანილია „კლდე მაღალი და აღმა ამართული“; ან „სიახლესა მეფისასა სლვა, — მეფის სიახლოვეს სვლა“. არ ჯობდა, რომ „სვლა“ — „სიარულით“ შეეცვალათ. ასევე „ამ სოფლით გარდაიცვალა“ — შეცვლილია — „ამა სოფლით მიიცვალა“, და სხვა ამისთანა ბევრი“.

სახელმძღვანელოში „დავითიანიდან“ მოცემულ ნაწყვეტებს მოსწავლეთათვის რთულად გასაგებად მიიჩნევს ნინო ნოზაძე. „დავითიანის“ ყოველი სტროფი სიმბოლური ქვეტექსტია, რომელთა სიღრმისეულ წვდომას დიდი ქრისტიანული განათლება ესაჭიროება, აღნიშნავს იგი. „დავითიანისა“ და ბიბლიის ურთიერთმიმართების საკითხი ზღვა მასალას მოიცავს. ამიტომ არის რთული გასაგები მოსწავლეებისათვის და სასკოლო სახელმძღვანელოში იგი დიდი სიფრთხილით უნდა იქნას შეტანილი“.

„დავითიანის“ ტექსტის სირთულეს მაკა დათოშვილი ბიბლიურ

პასაჟებს უკავშირებს. სტუდენტთა ერთი ნაწილი – ანა ჟორჟოლიანი, ეკა ღვინერია, ნათია ასლანიშვილი, ნათია ცქიტიშვილი, ანჟელა საღუნაშვილი თვლის, რომ IX კლასის სახელმძღვანელოს მიხედვით „დავითიანის“ ტექსტიდან „ამოგლეჯილი“ ადგილებით, მასწავლებელი საწადელს ვერ მიაღწევს.

სკოლაში მასწავლებლის როლზე საუბრობენ: ეთერ ირწყირველი, მადონა აბულაძე, ირინე მაჩურიშვილი, შორენა გოლეითიანი, მათი აზრით, ძველი ქართული მწერლობის ნიმუშების შესწავლისას უნდა ამალვდეს სკოლის მასწავლებლის ცოდნის დონე და პასუხისმგებლობა.

ცალკე ყურადღების საგანია სტუდენტთა აზრები და შეხედულებანი კლასგარეშე საკითხავ მწერლებზე (თეიმურაზ I, არჩილი, ბესიკი). სტუდენტთა ერთი ნაწილი ფიქრობს, რომ მათი შემოქმედება ფილოლოგიის ფაკულტეტზე უნდა ისწავლებოდეს (ნინო კოშაძე, თეა მაისურაძე, ნათია ჩარექიშვილი), საინტერესოა თურქი გოგონას სონმეზ შერიფეს მოსაზრება ამ საკითხთან დაკავშირებით: (მან საქართველოში ბრწყინვალედ შეისწავლა ქართული ენა და ლიტერატურა): „მე ქართველი არა ვარ, მაგრამ ხალისით შევისწავლე ძველი ქართული მწერლობის ძეგლები, მე კარგად დავინახე, თუ რა დიდი წარსული აქვს ქართველ ხალხს, ნებისმიერი ერი იამაყებდა ამით“. მისი აზრით, საკმარისი იქნება სკოლაში შეასწავლონ ამ მწერლების ბიოგრაფია და შერჩეული ადგილები მათი შემოქმედებიდან. მაგალითად, როგორც დავით გურამიშვილის „სწავლა მოსწავლეთა“.

ტექსტუალური შესწავლის გარეშე, მხოლოდ ზოგადმიმოხილვითი ლექციებით, ამ ორი მწერლის შემოქმედების შესწავლა შეუძლებლად მიაჩნიათ ეკატერინე ვერულაშვილს, თამარ ყაბჯავაშვილს, თამარ ლეკიაშვილს, ელენე ცალანს, ნანა ალფაიძეს და ა.შ.

სასკოლო პროგრამებთან დაკავშირებით მართებულ დისკუსებს

აკეთებს ნათია ფუტყარაძე, იგი შენიშნავს: „დგება საკითხი საერთოდ IX კლასის პროგრამის შეცვლისა, ალბათ, ყველა დამეთანხმება, რომ მართლაც დიდი უფესკრულია, დიდი ნახტომია, VIII კლასის ქართული ლიტერატურის პროგრამიდან IX კლასის პროგრამამდე. მთლიანად გადასასინჯი და დასახვეწია ეს პროგრამები და მეტისმეტად გადატვირთულია“.

და ბოლოს, ვფიქრობ, დასმულ საპრობლემო საკითხს – რატომ აქვთ ასეთი დაბალი ცოდნის დონე ჩვენს მოსწავლეებს, მომავალმა მასწავლებლებმა გასცეს დამაჯერებელი პასუხი, მათგან ერთ მათგანს კიდევ გამოვარჩევდი. სოფო ცუცქერიძე ამ საკითხს ასე ასახულებს: „IX კლასის ქართული ლიტერატურის სახელმძღვანელოში თხუთმეტზე მეტი მწერალი და პოეტია შეტანილი, ფილოლოგიის ფაკულტეტის I და II კურსის ძველი ქართული ლიტერატურის პროგრამებშიც ზუსტად იმდენივე, აქვე დავძენთ, რომ ზრდასრულები ორ წელიწადში რომ გადიან ამ პროგრამას, მოზარდები ერთ წელიწადში როგორ გაივლიან?“ „ამასთან ისიც აღსანიშნავია, რომ IX კლასში შესასწავლ მწერალთა შემოქმედებიდან უმრავლესობა ურთულესია, წასაკითხადაც კი გაუგებარი. ზუთი აგიოგრაფიული ტექსტი, შემდეგ „ვეფხისტყაოსანი“, სულხან-საბა ორბელიანის „სიბრძნე-სიცრუისა“, სიუჟეტში ჩართული 50-ზე მეტი იგავ-არაკით. დავით გურამიშვილის „დავითიანი“ ბიბლიური პასაჟებით, რომელთა გაგება „ბიბლიის“ ცოდნასაც მოითხოვს, კამათს არ უნდა იწვევდეს, რომ 14 წლის ბავშვის მიერ ძნელად აღსაქმელია და შესასწავლია“.

გურამიშვილი ქრისტეფორე გიორგის ძე

უფროსი ძმა დავით გურამიშვილისა. იგი იყო სტამბის საქმეების დიდი მცოდნე და მესვეური. ქრისტეფორე გურამიშვილი მოღვაწეობდა ოსეთსა და ჩრდილო კავკასიაში. იყო რუსულ-ქართული ანბანის ქართული ნაწილის ავტორი. ქრისტეფორე გურამიშვილი იოსებ სამეხელმა მიაღწინა პეტერბურგში ქართული შრიფტის ჩამოსახსმელად. ქ. გურამიშვილი გასცნობია მაშინდელი სამეცნიერო აკადემიის წევრებს და მათთან ერთად შეუდგენია ხსენებული ანბანი (სამეცნიერო აკადემიის გამოცემა, 1737, 475).

გაიოზ რექტორი

(1746-1821)

დაიბადა სოფელ მაღაროში (სიღნაღის რაიონი), იგი იყო პედაგოგი, მთარგმნელი და დიპლომატი. მკვლევართა აზრით, გაიოზ რექტორი, გვარად ბარათაშვილი, ბარათაშვილი-თაყაიშვილი, ან ვაგო-გაშვილი იყო. 1765 წ. დაამთავრა თბილისის სემინარია, 1778 წ. კი მოსკოვის სლავურ-ბერძნულ-ლათინური აკადემია. იმავე წელს ბრუნდება საქართველოში და ხელმძღვანელობს თბილისის სასულიერო სემინარიას. იგი სამასზე მეტი ნათარგმნი და ორიგინალური ნაშრომის ავტორია. მან საფუძველი ჩაუყარა ოსური ანბანის შექმნას. მისი ავტორობით დაბეჭდილია შემდეგი სახელმძღვანელოები:

გაიოზი — ანბანი ლოცვებითურთ. მოზდოკი, 1794

გაიოზი — ანბანი ლოცვებითურთ. მოზდოკი, 1796-1800. 143 გვ. გაიოზ რექტორის ღრამატიკა (დაიწერა 1789 წ) წარმოადგენს ქართული ენის გრამატიკის პირველ ნაბეჭდ სახელმძღვანელოს

ქართულ ენაზე. იგი ძირითადად ანტონ I-ის „ქართულ ღრამატიკას“ მისდევს, მაგრამ მისგან განსხვავდება ნათელი სტილითა და ორიგინალური დაკვირვებებით.

იოსელიანი პლატონ ეგნატეს ძე
(1809-1875)

დაიბადა თბილისში, 1829 წ. დაამთავრა თბილისის სასულიერო სემინარია, ზოლო პეტერბურღის სასულიერო აკადემია დაამთავრა 1835 წ. იმავე წელს ინიშნება ფიზიკისა და ფილოსოფიის მასწავლებლად თბილისის სასულიერო სემინარიაში... იგი იყო დიდი პედაგოგი და ისტორიკოსი, მრავალი საგულისხმო შრომებისა და გამოცემების ავტორი და რედაქტორი. მის კალამს ეკუთვნის „თბილისის სიძველენი“, „საქართველოს ძველი და ახალი ქალაქები“, „დიდი მოურავის ცხოვრება“, „მოგზაურობა დაღესტანში“, „შოთა რუსთაველი“ და სხვა შრომები. იგი იცავდა ქართული კულტურის მნიშვნელოვან ძეგლებსა და ისტორიულ წყაროებს (გრამატიკის სახელმძღვანელოები).

ჩუბინაშვილი დავით იესეს ძე
(1814-1891)

დაიბადა თბილისში, 1839 წ. დაამთავრა პეტერბურგის უნივერსიტეტი და მიიღო დოცენტის წოდება (1844), პროფესორის წოდება (1870), მიენიჭა დამსახურებული პროფესორის წოდება. ჯერ კიდევ 23 წლის ჭაბუკმა დასტამბა ქართულ-რუსულ-ფრანგული ლექსიკონი; ამას მოჰყვა რუსულ-ქართული ლექსიკონი, რომელიც შემდეგ მრავალჯერ დაიბეჭდა 1855 წ.

მის მიერ შედგენილი სახელმძღვანელოები:

1. ჩუბინაშვილი დ., ქართული ქრესტომატია, ანუ გამოკრებულნი ქართველთა მწერალთაგან დ. ჩუბინოვის მიერ. ნაკვ. I, პროზა

სპბ., სამეცნიერო აკად. სტ., 1846. VII, გვ. 242, ქართულ და რუსულ ენაზე.

2. ჩუბინაშვილი დ., ქართული ქრესტომათია ან გამოწერილნი სტატიები სხვათა და სხვათა ჩინებულთა მწერალთაგან. ნაწ. I, ქართული პროზა. ახლად დაბეჭდილი დავით ჩუბინოვისაგან, სპბ., სამეცნ. აკად. სტ., 1863, 236.
3. ჩუბინაშვილი დ., ქართული ქრესტომათია, ანუ გამოკრებილნი ადგილებიდან ქართველთა წერილთაგან დ. ჩუბინოვის მიერ. ნაწ. II, ქართული ლექსები. სპბ, სამეცნ. აკად. სტ. 1846, ქქ. VII, გვ. 242. თავფურცელი ქართულ და რუსულ ენებზე.
4. ჩუბინაშვილი დ., ქართული ქრესტომათია, ან გამოწერილნი სტატიები სხვათა და სხვათა ჩინებულთა მწერალთაგან; სამეცნ. აკად. სტ. 1863, გვ. 180.

კელენჯერიძე მელიტონ სპირიდონის ძე (1864-1942)

დაიბადა სოფელ ტაბაკონში (შორაპნის მაზრა), იგი მიაბარეს ვ. პეტრიაშვილის სკოლაში, ქუთაისში. შემდეგ 1884 წ. სწავლა განაგრძო სასულიერო სემინარიაში, რომელიც 1890 წ. დაამთავრა და შევიდა კიევის სასულიერო აკადემიაში. 1903 წ. დაინიშნა ქუთაისის წმინდა ნინოს სახ. სასწავლებელში მასწავლებლად. 1917 წ. მასწავლებლობს ფოთის ვაჟთა გიმნაზიაში. 1917-1922 წწ. ქუთაისის რეალურ სასწავლებელში მოღვაწეობს. სხვადასხვა დროს იგი მუშაობდა ჰუმანიტარულ ტექნიკუმში, მეორე შვიდწლეულში, რკინიგზის ათწლეულში, მე-12 შვიდწლეულში, რკინიგზის ტექნიკუმში და სამშენებლო სასწავლებელში – 1932 წ. 1932 წელს საცხოვრებლად გადმოდის თბილისში.

1. კელენჯერიძე მ., თეორია სიტყვიერებისა. ქართული სალიტერ-

- ატურო სამაგალითო ნიმუშების გარჩევით. ოჯახში და სკოლაში სახმარებელი წიგნი. საშუალო სასწავლებლების პროგრამაზე შედგენილი მ. კელენჯერიძის მიერ. ნაწ. I. საზოგადო თეორია სიტყვიერებისა, ქუთაისი, ოლლა კელენჯერიძის გამოცემა. ი. კალაძისა და თ. ხელაძის სტ. 1899, VI – 152 გვ.
2. კელენჯერიძე მ., თეორია სიტყვიერებისა. საუკეთესო ნიმუშების გარჩევით. შედგენილი მღ. მ. კელენჯერიძის მიერ, გამოცემა მეორე. შესწორებული და დასრულებული, ქუთაისი, ფერაძისა და კარნაუხოვის სტ. 1907, 130 გვ.
 3. სიტყვიერების თეორია. შედგენილი მ. კელენჯერიძის მიერ. მე-3 შესწორებული გამოცემა. თბ., სტ. „ძმობა“, 1919, 112 გვ.
 4. კელენჯერიძე მ., ქართული ქრესტომატია ანუ კრებული ქართული სიტყვიერების საუკეთესო ნიმუშებისა. ტ. I, წიგნი I, ქუთაისი, 1907, 330, XVI გვ.
 5. კელენჯერიძე მ., ქართული ლიტერატურის ისტორია (ქრესტომატია). შედგენილი ქუთაისის რეალური სასწავლებლის მასწავლებელ მელ. კელენჯერიძის მიერ. ნაწ. I, ხალხური სიტყვიერება. მწერლობა სამზადისის ხანის (XI-მდე). ქუთაისი, „მომავლის“ გამოცემა. სამაზრო სტ., 1920, 152 გვ.
 6. კელენჯერიძე მ., ქართული პრაქტიული გრამატიკა, შედგენილი მელიტონ კელენჯერიძის მიერ. ქუთაისი, „განათლების“ ამხანაგობის გამოცემა, ქ.შ.წ.კ.გ.საზ-ბის ქუთაისის განყოფილების სტ., 1920, 106 გვ.
 7. კელენჯერიძე მ., ქართული პრაქტიკული გრამატიკა (თვითგანვითარების და ქართული ენის მოხალისეთათვის (გამოცემა მე-2, შევსებული და გადაკეთებული. ქუთაისი, ადგილობრივი მეურნეობის სტ., 1925, IV.

ზუნდაძე სილოვან თომას ძე
გრამატიკების სახელმძღვანელოების ავტორი

1. ზუნდაძე ს., ქართული ლიტერატურის სახელმძღვანელო, ნიკოლოზ ბარათაშვილი, ქუთაისი, ქ.შ.წ.კ.გ.ს. სტამბის გამოცემა, კერესელიძის სტამბა, 1914.
2. ზუნდაძე ს., ქართული ლიტერატურის სახელმძღვანელო, III. ვახტანგ ორბელიანი, ქუთაისი, განათლების ამხანაგობის გამოცემა, ქ.შ.წ.კ.გ.ს. ქუთაისის განყოფილების სტ., 1918, 46 გვ.
3. ზუნდაძე ს., ქართული ლიტერატურის სახელმძღვანელო, IV, რაფიელ ერისთავი. ქუთაისი, „განათლების“ ამხანაგობის გამოცემა, ქ.შ.წ.კ.გ.ს. ქუთაისის განყ. სტ., 1918, 64 გვ.
4. ზუნდაძე ს., ქართული ლიტერატურის სახელმძღვანელო, VI, ილია ჭავჭავაძე, ქუთაისი, გა-ბა „მერანი“, ქ.შ.წ.კ.გ.ს. ქუთაისის განყ., სტ., 1919, 79 გვ.
5. ზუნდაძე ს., ქართული ლიტერატურის სახელმძღვანელო, რაფიელ ერისთავი, ქუთაისი, გამ-ბა „მერანი“, ქ.შ.წ.კ.გ.ს. ქუთაისის განყ. სტ. 1920, 50 გვ.
6. ზუნდაძე ს., ნიკოლოზ ბარათაშვილი, საკითხავი წიგნი ქართული ლიტერატურის შესასწავლად, გამოცემა მე-2, შევსებული, ქუთაისი, ადგილობრივი მეურნეობის სტ., 1925, 88 გვ.

გორგაძე სერგო რომანის ძე
(1876-1929)

დაიბადა სოფელ ილემში, ზემო იმერეთში, 1890 წ. დაამთავრა ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელი, ხოლო 1897 წ. თბილისის სასულიერო სემინარია. სწავლა განაგრძო ყაზანის სასულიერო

აკადემიაში ისტორიის ფაკულტეტზე. მიენიჭა კანდიდატის ხარისხი შრომისათვის „ეკლესია და სახელმწიფო ძველ საქართველოში“, 1901-03 წწ. მუშაობდა ახალ სენაკში, ხოლო 1903 წლიდან იგი თბილისშია და ქართულ გიმნაზიაში ასწავლის ქართული ენისა და ლიტერატურის ისტორიას. ბოლო წლებში კი უმაღლეს სასწავლებლებში კითხულობს ლექციებს ქართულ ენასა და ლიტერატურის ისტორიაში. იგი ავტორია და თანაავტორი შემდეგი სახელმძღვანელოებისა:

1. გორგაძე ს., ჩვენი მწერლობა I, მგოსნები, ბიოგრაფიებით და ლექსიკონით. შედგენილ-გამოცემული ს. გორგაძის მიერ, თბ. სტ. „მზობა“, 1907, VIII, 262 გვ.
2. გორგაძე ს., ჩვენი მწერლობა, კაზმულ სიტყვიერების ქრესტომატია. შედგენილი ს.რ. გორგაძის მიერ. წიგნი მე-4, ქუთაისი, თა. მთავრიშვილის და ამხ. გამოცემა. ნ. ფერაძის და ამხ. სტ. 1919.
3. გორგაძე ს., ჩვენი ძველი მწერლობა და ხალხური პოეზია, შედგენილი ს.რ. გორგაძის მიერ. ქუთაისი, თ. მთავრიშვილის და ამხ. წიგნის მაღაზიის გამოცემა, ქ.შ.წ.კ.გ.ს. ქუთაისის განყ. სტ. 1915.
4. გორგაძე ს., ჩვენი ძველი მწერლობა კაზმულსიტყვიერებითი ქრესტომათია სახელმძღვანელო ტექნიკუმებისათვის. ქუთაისი, გამოცემა მთავრიშვილისა და ამხ. ნ. ფერაძის სტ., 1922, 244 გვ.
5. გორგაძე ს., ჩვენი ძველი მწერლობა და ხალხური პოეზია პარალელებით ახალი მწერლობიდან. ქრესტომათია შრომის სკოლის მეორე საფეხურისათვის, გამოცემა მე-5. თბ., სახელგამი, 1927, 336 გვ. — ბიბლიოგრაფია: ლიტერატურა და ზოგიერთი გამოცემანი ძველი ქართული მწერლობისა.
6. გორგაძე ს., ჩვენი ახალი მწერლობა შედგენილი ს.რ. გორგაძის მიერ. წიგნი I, ქუთაისი, თ. მთავრიშვილის და ამხ. წიგნის მაღაზიის გამოცემა, ქ.შ.წ.კ.გ.ს.აზ. ქუთაისის განყ. სტ., 1917, 592.
7. გორგაძე ს., ჩვენი ახალი მწერლობა. შედგენილი ს.რ. გორგაძის

- მიერ. წიგნი, კაზმულ სიტყვიერებითის ქრესტომათია შედგენილი ს.რ. გორგაძის მიერ. წიგნი 2, ქუთაისი, თ. მთავრიშვილის და ამხ. გამოცემა, ნ. ფერაძის და ამხ. სტ. 1919, 478 გვ.
8. გორგაძე ს., ჩვენი ხალხური პოეზია, პარალელებით ახალი ქართული მწერლობიდან. შედგენილი ს.რ. გორგაძის მიერ. საშუალო სკოლის პირველი წლის კურსი. ქუთაისი, გამოცემა მთავრიშვილის და ამხ. ნ. ფერაძის სტ. 1920, 308 გვ.
9. გორგაძე ს. და თაბუკაშვილი შ., წითელი კანდელი, მე-ნ ჯგუფისათვის, თბ., სახელგამი, 1929, 445 გვ.
10. გორგაძე ს. და თაბუკაშვილი შ. წითელი კანდელი სამეცნიერო საბჭოს პედაგოგიური სექციის მიერ ნებადართულია, როგორც სახელმძღვანელო მე-ნ ჯგუფისათვის, ტფ., სახელგამი, 1926, 479 გვ.
11. გორგაძე ს. და თაბუკაშვილი შ. ზომლი. სალიტერატურო ქრესტომათია, წიგნი I-ლი. სამეცნიერო საბჭოს პედაგოგიური სექციის მიერ ნებადართულია შრომის სკოლის მე-7 ჯგუფის სახელმძღვანელოდ. ტფ., სახელგამი, 1925, 280 გვ.
12. გორგაძე ს., თაბუკაშვილი შ. ზომლი, სალიტერატურო ქრესტომატია. წიგნი მე-2. სამეცნიერო საბჭოს პედაგოგიური სექციის მიერ ნებადართულია შრომის სკოლის მე-7 ჯგუფის სახელმძღვანელოდ, ტფ., სახელგამი, 1926, 336 გვ.
13. გორგაძე ს., გომელაური ი., თაბუკაშვილი შ. და ხუროძე ვ., ტაღლები, ქრესტომათია, მე-7 ჯგუფის სახელმძღვანელო, თბ., სახელგამი, 1927, 633 გვ.
14. გორგაძე ს. და თაბუკაშვილი შ., ახალი მნათობი, ქრესტომათია მე-ნ ჯგუფისათვის, ტფ., სახელგამი, 1927, 580 გვ.

ოცხელი იოსებ ივანეს ძე
(1865-1919)

დაიბადა ქუთაისში. დაწყებითი განათლება მიიღო ქუთაისის კათოლიკურ სასწავლებელში, ხოლო საშუალო განათლება ქუთაისის ეკუთა გიმნაზიაში, რომელიც დაამთავრა 1885 წელს და სწავლა განაგრძო ოდესის უნივერსიტეტში ფიზიკა-მათემატიკის ფაკულტეტზე. 20 წელი ედგა სათავეში ქუთაისის ქართულ გიმნაზიას. მან დიდი წვლილი შეიტანა სახელმძღვანელოების შედგენაში.

გომელაური ივანე მიხეილის ძე
(1867-1951)

დაიბადა სოფ. მირზაანში (ყოფ. სიღნაღის მაზრა), 1890 წელს დაამთავრა თბილისის სამასწავლებლო ინსტიტუტი და მუშაობა დაიწყო მასწავლებლად: ზუგდიდის საქალაქო სკოლაში, თბილისის ქართულ გიმნაზიაში, სოფ. წინამძღვარიანთქარის სასოფლო-სამეურნეო სკოლაში, ბაქოს საზღვაო სკოლაში. კარგი მუშაობისათვის 1935 წელს მიენიჭა საქართველოს სსრ შრომის გმირის წოდება, ხოლო 1944 წელს დ/მასწავლებლის საპატიო წოდება, მის კალამს ეკუთვნის: „საჩუქარი“, „ჩვენი სახალხო სკოლა“, „ახალი სასწავლებელი თბილისში“, სკოლებში შესასწავლი ქართველი მწერლები I, II, III და IV წიგნები.

დაიბადა სოფ. ვარიანში (სიღნაღის რ-ნი), დაამთავრა თბილისის სასულიერო სემინარია და სწავლა განაგრძო იურევის (ახლანდელი ტარტუს) უნივერსიტეტის ისტორიისა და ფილოლოგიის ფაკულტეტზე, რომელიც 1916 წ. დაამთავრა. მასწავლებლობდა სხვადასხვა სკოლებში და ინსტიტუტებში. 1956 წლიდან სიკვდილამდე მუშაობდა თბილისის ა.ს. პუშკინის სახელობის პედაგოგიურ ინსტიტუტში რუსული და ქართული ლიტერატურის კათედრაზე, იგი ავტორია მრავალი მეთოდური წერილისა და სახელმძღვანელოსი.

მაგ. ქართული სიტყვიერების ისტორია, სახალხო სიტყვიერება, ნაწ. I. სახელმძღვანელო სკოლებისათვის და თვითგანვითარებისათვის, ნაწ. II, ნაწ. III.

1. თაბუკაშვილი შ. და შარაბიძე ო. ლიტერატურის სახელმძღვანელო (ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია საშუალო სკოლის V კლასისათვის. მე-6 გადამუშავებული გამოცემა, თბ., 1938, 304 გვ.; მე-7 გამოც. 1939, მე-8 გამოც. 1940; მე-9 გამოც. 1941-1943 წწ.
2. თაბუკაშვილი შ., რამიშვილი ვ., ბარამიძე გრ., კეკელიძე პრ., სიხარულიძე ი., ყიფშიძე დ., მშობლიური ლიტერატურა. V კლასის სახელმძღვანელო, თბ., 1946, 447 გვ.; მე-2 გამოც. 1947, III გამოც. 1948, IV გამოც. 1949, მე-5 გამოც. 1950;
1. შანიძე ა., ბარამიძე ალ. და აბულაძე ი. ძველი ქართული ენა და ლიტერატურა, ენისა და ლიტერატურის მიმოხილვა. ქრესტომათია, ლექსიკონი, ძველი ქართული წერის ნიმუშები. პროფ. ა. შანიძის რედაქციით, ტფ., სახელგამი, 1934, 306 გვ.; მე-2 გამოც. 1935, მე-3 გამოც. 1936; მე-4 გამოც. 1937; მე-5 გამოც. 1938; მე-6 გამოც. 1939; მე-7 გამოც. 1940; მე-8 გამოც. 1941.

2. შანიძე ა., ბარამიძე აღ. და აბულაძე ილ., ძველი ქართული ენა და ლიტერატურის ქრესტომათია, საშუალო სკოლის VIII კლასისათვის, მე-17 გამოც. თბ., „ცოდნა“, 1958; მე-18 გამოც. თბ., „ცოდნა“, 1961, 262 გვ. მე-19 გამოც. 1963 და ა.შ.

**ძველი ქართული ლიტერატურა
VIII კლ. სახელმძღვანელო**

1. შანიძე ა., ბარამიძეა ლ. და აბულაძე ილ., ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია. VIII კლ. სახელმძღვ. გამოცემულია 1972, 1973, 1974 და ა.შ. წლებში.

**გაგუა კონსტანტინე რომანის ძე
(1885-1947)**

დაიბადა სოფ. ტალერში (სენაკის მაზრა), 1899 წელს დაამთავრა ახალსენაკის სასულიერო სასწავლებელი. 1904 წ. ჯერ ქუთაისის, შემდეგ კი თბილისის სასულიერო სემინარიაში სწავლობდა, რომელიც დაამთავრა 1906 წ. ამავე წელს ჩაირიცხა ყაზანის უნივერსიტეტში ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტზე, რომელიც დაამთავრა 1911 წ. ამავე წლიდან დაიწყო პედაგოგიური მოღვაწეობა. სურამში გახსნა კერძო პროგიმნაზია, შეთავსებით მუშაობდა ხაშურის გიმნაზიაში. სხვადასხვა დროს მუშაობდა ბათუმის, ქუთაისის გიმნაზიაში. 1919 წელს გადაყვანილი იქნა თბილისის რეალურ სასწავლებელში ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებლად. 1928-34 წწ. მუშაობდა დახელოვნების ინსტიტუტში. იგი ავტორი და თანაავტორია სახელმძღვანელოების.

1. გაგუა კ. და შუშანია ო., ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია საშუალო სკოლის მე-10 კლასის სახელმძღვანელო. ტფ., სახელგაბი, 1934, 170 გვ.

სახელმძღვანელოები არაქართველთათვის

1. ქორქაშვილი ლ., ყიფიანი დ., მუშკუდიანი ვ. და თევდორაძე მ., ქართული ენა არა ქართველთათვის. სახელმძღვანელო დაწყებითი სკოლის III ჯგუფისათვის, ტფ., სახელგაბი, 1934, 132 გვ. IV და V ჯგუფებისათვის, 1934.

გამოჩენილი მეთოდისტი მასწავლებლები:
ბაქრაძე-ბოცვაძე ნინო იოსების ასული
(1883-1971)

დაიბადა თბილისში. თბილისის ქალთა I-ლი გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ 1906 წელს სწავლის გასაგრძელებლად გაემგზავრა შვეიცარიაში, ციურიხის უნივერსიტეტის ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტზე. ოჯახური პირობების გამო ვერ დაამთავრა ციურიხის უნივერსიტეტი და თბილისში დაბრუნდა. უმაღლესი განათლება თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში მიიღო. მუშაობდა თბილისის რეალურ სასწავლებელში 1917-1919 წწ, მე-14 საშუალო სკოლაში – 1919-43 წწ, ხოლო 1943-46 წწ. თავის სოფელ ბიწმენდაში დაინიშნა სკოლის დირექტორად და ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებლად. 1946-59 წწ. მუშაობდა თბილისის 57-ე საშუალო სკოლაში.

ბაქრაძე-ბურჯანაძე ეკატერინე იოსების ასული
(1885-1972)

დაიბადა თბილისში. დაამთავრა ქალთა II გიმნაზია, 1905 წლიდან 57 წლის მანძილზე განუწყვეტლივ ეწეოდა პედაგოგიურ მოღვაწეობას, ასწავლიდა საკვირაო სკოლაში, მეორე სამოქალაქო სკოლაში, მე-18 საშუალო სკოლაში, რომელსაც ჯერ მე-7, ხოლო შემდეგ 53-ე საშუალო სკოლა ეწოდა. ამ სკოლაში მან 40 წელი იმუშავა. ნინო ბოცვაძესთან ერთად დიდ ენერგიას ახმარდა ორიგინალური სახელმძღვანელოს შედგენას, რომელიც 1927 წლიდან იბეჭდება.

1927 წლიდან იბეჭდება ბოცვაძე ნ., ბურჯანაძე ეკ. და ჩიხლაძე რ., ახალი წიგნი, შემდეგ ეწოდა „დედაენა“, გოგებაშვილის „დედაენის“ მიხედვით.

მჭედლიძე ანდრო გერმანეს ძე
(1905-1976)

დაიბადა სოფელ ჯალაურთაში (საჩხერის რაიონი), დაამთავრა ქუთაისის ვაჟთა მე-9 გიმნაზია. 1922 წ. დაამთავრა ჭიათურის ჰუმანიტარული ტექნიკუმი, შემდეგ სწავლა განაგრძო თბილისის ორწლიან პედაგოგიურ ინსტიტუტში. მუშაობა დაიწყო თბილისის საცდელ-საჩვენებელ სკოლა-საკრებულოში, ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებლად. 1927 წ. კი ამავე სკოლის სასწავლო ნაწილის გამგედ გადაიყვანეს, 1929 წლიდან განათლების კომისარიატში ინსპექტორის თანამდებობაზე მუშაობს. სხვადასხვა დროს მუშაობდა თბილისის მე-2 საცდელ სკოლაში სასწავლო ნაწილის გამგედ, შემდეგ კი ღირექტორად, კიროვის რაიონის განათლების განყოფილების გამგედ, 1953 წლიდან პენსიაზე გასვლამდე მუშაობდა 53-ე საშუალო სკოლის ღირექტორად.

იგი ავტორია მრავალი საყურადღებო ნაშრომისა სწავლა-აღზრდის შესახებ.

მკვდილიძე ა., სიხარულიძე ი., – ლიტერატურის სახელმძღვანელო, მე-6 ჯგუფის საშუალო წიგნი, მე-2 შესწორებული და შევსებული გამოცემა.

ნატროშვილი გიორგი კონსტანტინეს ძე

დაიბადა ზემო მაჩხაანში 1910 წელს (წითელწყაროს რაიონი), 1929 წ. დაამთავრა სიღნაღის პედაგოგიური ტექნიკუმი, 1932 წ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტი, დაიწყო მუშაობა გაზეთ „ახალგაზრდა კომუნისტის“ რედაქციაში. სხვადასხვა დროს მუშაობდა: „ლიტერატურულ გაზეთში“, ჟურნალ „დროშაში“, „დიად საქართველოში“ და სხვ.

1. ნატროშვილი გ., სულავა ა., ლიტერატურის სახელმძღვანელო 90-იანი წლებიდან დღემდე, ათწლეულებისა და ტექნიკუმებისათვის, ტფ., 1933.

კეკელიძე პროკლე ლევარსის ძე (1905)

დაიბადა სოფელ იანეულში (ჩოხატაურის რაიონი), ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი.

1. კეკელიძე პრ. ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია (XIX საუკ.), საშუალო სკოლის IX-X კლ., 1936, 1938.
2. კეკელიძე პრ. და რადიანი შ., ქართული ლიტ. ქრესტომათია, XX საუკ. საშ. სკ. X კლ. 1940, 1942, 1958.
3. კეკელიძე პრ. და ჩაჩიბაია ა., X კლ. სახელმძღვანელო.

ჯაკობია გიორგი პავლეს ძე
(1895-1944)

ქართული ლიტერატურა, საშუალო სკოლის VIII კლასის სახელმძღვანელო, 1944.

ჩოლოყაშვილი ნიკიფორე (ირბაქი)
(დაახლოებით 1585-1659)

ერისკაცობაში ნიკოლოზი, განათლება მიიღო რომში ბერძნულ სკოლაში (1596-1608) შეისწავლა ფრანგული, იტალიური, ესპანური, არაბული და თურქული ენები, 1608 წელს საქართველოში დაბრუნდა 1629 წ. ნიკიფორე ჩოლოყაშვილის ხელშეწყობით რომში დაარსდა ქართული სტამბა. აქ გამოიცა ქართულ-იტალიური ლექსიკონი და ქართული ანბანი ლოცვებითურთ. მხედრული შრიფტით, რომი, 1629, 32 გვ. შრიფტ. მხედრული.¹

¹ მასალები შვავროვეთ თბილისის განათლების
მუზეუმში (1993-1994 წწ), დაგეგმარა მეცნიერ-
თანამშრომელი ანა სამადაშვილი

თავი მეთერთმეტე საერთო დასკვნები

1. ძველ ქართველ მწერალთა შემოქმედების შესწავლას განსაკუთრებული ადგილი ეთმობოდა მე-19 საუკუნის ქართული მეთოდოლოგიური აზროვნების ისტორიაში.
 - ა) კრესტომატიების შედგენისას ავტორები ითვალისწინებდნენ მოსწავლეთა ასაკსა და ფსიქოლოგიურ მონაცემებს.
 - ბ) მხატვრულ ტექსტებს დართული ჰქონდა ცალკეული მეთოდური მითითებები, რომელთა შორის აღსანიშნავია შემოქმედებითი ხასიათის დავალებები, მწერალთა ბიოგრაფიების შესწავლა და ტექსტის კრიტიკული ანალიზი (მ. ნასიძე, ს. გორგაძე, ი. გომელაური).
 - გ) პირველ სახელმძღვანელოებში განსაკუთრებული ადგილი მიუჩინეს ე.წ. ნაციონალური სკოლის წარმომადგენლებს, არჩილს, სულხან-საბა ორბელიანს, დავით გურამიშვილს.
2. მე-20 საუკუნის დასაწყისში დამკვიდრდა შრომის სკოლები, რომელთა სასწავლო პროგრამებში ჯერ კიდევ არ იყო განსაზღვრული მხატვრული ლიტერატურის აღმზრდელობითი როლი და ფუნქცია.
3. 1940 წლიდან მომზადდა ნიადაგი „ლიტერატურული კითხვის“, როგორც ქართული ლიტერატურის სწავლების პროპედევტიკული საფეხურისა. პირველი პროგრამების შედგენისათვის და მშობლიური ლიტერატურის სწავლების ეტაპს გამოეყო ლიტერატურის ისტორიის ეტაპი, რომელიც ქრონოლოგიურ პრინციპს ემყარებოდა.
4. განუსაზღვრელია მიხეილ ზანდუკელის ღვაწლი, როგორც პედაგოგის, მეცნიერის, პირველი მეთოდოლოგიური სახელმძღვანელოს ავტორისა.

5. ძველი ქართული მეთოდოკური აზროვნების კვლევის ისტორიაში დიდი წვლილი შეიტანა პროფ. გრ. ბარამიძემ, როგორც ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდის მეცნიერული კურსის ავტორმა, პირველი სახელმძღვანელო-ქრესტომათიების შემდგენელმა და მუხლჩაუხრელმა მკვლევარმა.
6. პროფ. აკ. თოფურიას იყო მეცნიერი, უმაღლესი სკოლების ფილოლოგიის ფაკულტეტის სტუდენტებისათვის განკუთვნილი, დღესაც მოქმედი, „ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდის სახელმძღვანელოს“ ავტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, ქართული ენისა და ლიტერატურის მეთოდოლოგიათა კათედრის დამაარსებელი და ამ მიმართულებით მრავალი ღონისძიების გამტარებელი.
7. პროფ. შ. ქურდაძემ, როგორც პედაგოგმა და მეცნიერმა, მთელი თავისი შეგნებული ცხოვრება მოახმარა ძველი ქართული მწერლობის სწავლებისა და კვლევის ისტორიას, მისი ბევრი წიგნი მასწავლებელთა სამაგიდო წიგნად იქცა.
8. ცალკე უნდა განვიხილოთ პროფ. რ. ბარამიძის, პროფ. გ. ალიბეგაშვილის, დოც. ლ. გრიგოლაშვილის, გ. მურღულიას, ვ. მაღლაფერიძის, მ. სოსელიას და სხვათა ნაშრომები, რომლებმაც ქრისტიანულ მორალზე დაყრდნობით, სკოლაში შესასწავლ ძველ ქართულ მწერალთა შემოქმედებას ახლებური საინტერესო მიმართულება მისცეს.
9. წიგნის ავტორი გვიზიარებს თავის პედაგოგიურ გამოცდილებას და დასკვნების სახით შემდეგ დებულებებს აყალიბებს:
 - ა) სასკოლო პროგრამით გათვალისწინებული აგიოგრაფიული ძეგლები ძირითადად კლასში უნდა დამუშავდეს;
 - ბ) „ცხოვრების“ ჟანრის ძეგლებში ჩართულ საერო პირთა დახასიათებისათვის საინტერესო იქნება მათი ფსიქოლოგიური სამყაროს ამსახველ პასაჟებზე ყურადღების გამახვილება.

- გ) „ვეფხისტყაოსანი“ სკოლაში უნდა ისწავლებოდეს თანდათან, მოსწავლეთა ასაკობრივი მონაცემების გათვალისწინებით. მეთოდური თვალსაზრისით გამოტანილი ფრაზეოლოგიური დამოწმებები ხელს შეუწყობს პოემის ტექსტის დასწავლას.
- დ) ამჟამად მოქმედი ქართული ლიტერატურის პროგრამების საყურადღებო სიახლედ წიგნის ავტორს მიაჩნია, სულხან-საბა ორბელიანის იგავ-არაკების სწავლება მშობლიური ლიტერატურის ეტაპზე (V, VI, VII, VIII). IX კლასის სახელმძღვანელოში წარმოდგენილი მასალიდან სასურველია დავტოვოთ იდეურ-ესთეტიკური თვალსაზრისით უფრო საინტერესო იგავ-არაკები.
- ე) მოქმედ სახელმძღვანელოში შეტანილ ნაწყვეტებს, დავით გურამიშვილის „დავითიანიდან“ ავტორი მოსწავლეთათვის ძნელად-ასაძლეევად მიიჩნევს, იგი გადახედვას მოითხოვს.
- ვ) კლასგარეშე საკითხავი მწერლები თეიმურაზ I, არჩილი, ბესიკი, უნდა ვასწავლოთ საგანთაშორისი კავშირის გამოყენებით (საქართველოს ისტორია, ძველი ქართული ენა, გეოგრაფია და სხვა), – საკმარისად მიგვაჩნია მათი შემოქმედებიდან ბიოგრაფიები და ზნეობრივი თვალსაზრისით საყურადღებო მონაკვეთების გაცნობა.
10. წიგნის ავტორს მასწავლებელთა კვალიფიკაციისათვის მიმდინარე ღონისძიებები, ე.წ. ტრეინინგები, მიაჩნია დადებით ფაქტად.
11. წიგნში ჩართული მასალები სტუდენტთა კრიტიკული აზროვნებისათვის, მოიცავს საყურადღებო დასკვნებს, მათგან ზოგიერთი ანგარიშგასაწევია.
12. ცნობები ქართული ენისა და ლიტერატურის ქრესტომათიების ისტორიიდან, ავტორის აზრით, ხელს შეუწყობს დასმული პრობლემის გადაწყვეტას.

1. აბაშიძე ირ., „პალესტინის დღიური“, თბ., 1960.
2. ბარამიძე გრ., ძველი მწერლობის სწავლების ზოგიერთი სიძნელე და მათი დაძლევის საშუალებანი „ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების საკითხები სკოლაში“, კრ., 5, 1953, გვ. 85-119.
3. ბარამიძე გრ., ი. ჭავჭავაძის შესწავლა V კლასში, თბ., 1939.
4. ბარამიძე გრ., მხატვრული კითხვა საშუალო სკოლაში, 1941, გვ. 56.
5. ბარამიძე გრ., ჯაკობია გ., ქართული ლიტერატურის სახელმძღვანელო VIII კლასისათვის, თბ., 1945, II გამოცემა.
6. ბარამიძე გრ., ძველი ქართული ლიტერატურის სწავლების საფუძვლები, 1945, №3 (10 აგვისტო).
7. ბარამიძე გრ. ლიტერატურული კითხვა და ლიტერატურის ისტორიის სასკოლო კურსი – ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, 1950, №4, გვ. 26-32, 39-40.
8. ბარამიძე გრ., როგორ ვიმუშაოთ IX კლასში ლიტერატურის ისტორიის სახელმძღვანელოთი და ქრესტომათიით. ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, 1950, №3.
9. ბარამიძე გრ. გამომეტყველებითი კითხვა, თბ., 1950.
10. ბარამიძე გრ., ყიფშიძე დ., მშობლიური ლიტერატურა, III კლასის სახელმძღვანელო, თბ., 1954.
11. ბარამიძე გრ., იაკობ ცურტაველის „მარტვილობა შუშანიკისა“, „კომუნისტური აღზრდისათვის“, 1953, №6, გვ. 46-51.
12. ბარამიძე გრ., მხატვრული ნაწარმოების ანალიზის ძირითადი პრინციპები და ელემენტები, „კომუნისტური აღზრდისათვის“, 1959, №4, გვ. 61-68.
13. ბარამიძე გრ., ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდის საკითხები, თბ., 1960.
14. ბარამიძე გრ., ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდი-

- კა, მე-2 გამოცემა, „განათლება“, 1965, გვ. 70, 173-174, 354-355.
15. ბარამიძე გრ., მოსწავლე-ახალგაზრდობის აღზრდა „ვეფხისტყაოსნის“ პროგრესულ იდეალებზე, „სკოლა და ცხოვრება“, 1966, №9, გვ. 25-31.
 16. ბარამიძე გრ., ხალხთა მეგობრობის იდეა ადრეულ ქართულ მწერლობაში და „ვეფხისტყაოსანი“, „სკოლა და ცხოვრება“, 1966, №9, გვ. 45-50.
 17. ბარამიძე გრ., სიხარულიძე ი., მშობლიური ლიტერატურა, VI კლასის სახელმძღვანელო (24-ე გამოცემა), თბ., განათლება, 1971.
 18. ბარამიძე გრ., დევდარიანი კლ., მშობლიური ლიტერატურა, VII კლასის სახელმძღვანელო (მე-13 გამოცემა), თბ., 1973.
 19. ბარამიძე გრ., ქართული ლიტერატურა, XIX საუკუნე, მე-9 კლასის სახელმძღვანელო, თბ., 1987 (30-ე გამოცემა).
 20. ბარამიძე ალ., შოთა რუსთაველი, თბ., 1975.
 21. ბარამიძე ალ., ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ., II (XII-XVIII სს.), თბ., 1966.
 22. ბარამიძე ალ., სულხან-საბა ორბელიანი, ცხოვრება და ლიტერატურული მოღვაწეობა, თბ., 1959.
 23. ბარამიძე ალ., წამება შუშანიკისი, „ლიტერატურული საქართველო“, 1978, №38 (2141).
 24. ბარამიძე რ., დეტალების ხელოვნება, „ლიტერატურული საქართველო“, 1978, №43(2146).
 25. ბარამიძე რ., დაკვირვებები „სიბრძნე-სიცრუისას“ ფაბულურ-სიუჟეტურ ჩარჩოზე, წიგნში: ქართული მწერლობის შესწავლისათვის, თბ., 1986, გვ. 75-98.
 26. ბარამიძე რ., „დავითიანში“ განფენილი ზოგიერთი პრობლემა“, თბ., 2005.
 27. ბარამიძე რ., გიორგი მერჩულე ქართული პროზის დიდოსტატი და მშენებელი, თბ., 2001.
 28. Ф.И. Буслаев, О преподавании отечественного языка, 1941, გვ. 80.
 29. ბუხბერგერი ფრ., მასწავლებელთა მომზადების დიდაქტიკის

- ნარკვევები, 1997, ინსბრუკი (მასალა მომზადებულია ფონდი „ღია საზოგადოება – საქართველოს“ მასწავლებელთა საუნივერსიტეტო მომზადების პროგრამის მიერ).
30. გორგაძე ს., ჩვენი ძველი მწერლობა და ხალხური პოეზია, პარალელებით ახალი მწერლობიდან (სახელმძღვანელო შრომის სკოლის II საფეხურისათვის, თბ., 1925, გვ. 270-271.
 31. გორგაძე ს., ჩვენი ძველი მწერლობა (ქრესტომათია), 1927.
 32. В. Голубков, Методика преподавания литературы, 1962, გვ. 83.
 33. ვიბოცკი, ნაშრომი, გონება, პრაქტიკა, 1979.
 34. ზანდუკელი მ., ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდთა, 1933, I-ლი გამოცემა.
 35. ზანდუკელი მ., ქართული ლიტერატურის მეთოდთა, თბ., 1939.
 36. თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა საქართველოში, 1902 (ზოტბა ლუი IV-ს, თარგმნილი ფრანგულიდან ჩართულია 325 გვ.).
 37. თოფურია აკ., კრიტიკული წერილები, 1956.
 38. თოფურია აკ., წერილები ლიტერატურულ საკითხებზე, 1960.
 39. თოფურია აკ., ლიტერატურულ-კრიტიკული წერილები, 1969.
 40. თოფურია აკ., ლიტერატურული წერილები, 1972.
 41. თოფურია აკ., ლეო ქიაჩელის ცხოვრება და შემოქმედება, 1977.
 42. თოფურია აკ., ეტიუდები კრიტიკული ნააზრევებიდან, 1980.
 43. თოფურია აკ., ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდთა, 1991.
 44. თოფურია აკ., ქართული მეთოდური აზროვნების ისტორია, თბ., 1969.
 45. იმედაშვილი გ., „ვეფხისტყაოსნის“ პარალელები მეათე საუკუნის ქართულ ჰიმნოგრაფიაში, ლიტერატურული ძიებანი, II, 1944, გვ. 199.
 46. იმედაშვილი გ., „ვეფხისტყაოსანი“ და ქართული კულტურა, თბ., 1968, გვ. 368.
 47. კინწურაშვილი კ., დავით ჩუბინაშვილი, თბ., 1970.

48. კეკელიძე კ., ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, ტ. VIII, თბ., 1962.
49. კეკელიძე კ., ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, 1960, გვ. 116.
50. კეკელიძე კ., ბარამიძე ა., ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, თბ., 1969.
51. კოსარიკი დმ., დ. გურამიშვილი უკრაინაში, თბ., 1949.
52. ლეონიძე გ., სულხან-საბა ორბელიანი, თხზ. 4 ტომად, თბ., 1959.
53. მენაბდე ლ., სულხან-საბა ორბელიანი, თბ., 1980.
54. მენაბდე ლ., დიდი მასწავლებელი, იხ. წგ. დ. გურამიშვილი, ისმინე სწავლის მძებნელო, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., 1980, გვ. 18-35.
55. მოსია ტ., დავით გურამიშვილი და ქართული სიტყვიერი კულტურა, თბ., 1986.
56. მაღრაძე ელ., გოდება, თბ., 1974.
57. ბურდულია გ., ალიბეგაშვილი გ., მაღლაფერიძე ვ., საუბრები ქართულ ლიტერატურაზე, თბ., 1992.
58. ნასიძე მ., სულხან-საბა ორბელიანი, თბ., 1886.
59. ნასიძე მ., „ქართული ენის სწავლების შესახებ“, „ივერია“, 1885, №3, გვ. 67.
60. В.Я. Острогорский, Выразительное чтение, С.-П., 1885. გვ. 17.
61. ონიანი შ., იაკობ ხუცესის „შუმანიკის წამება“, „მაცნე“ – ენისა და ლიტ. სერია, 1978, №3, გვ. 5-18.
62. რუხაძე ნ., „კეფხისტყაოსნის“ ძირითადი საკითხების სწავლება, თბ., 1983, გვ. 323-324.
63. იქვე, გვ. 326-328.
64. სირაძე რ., იაკობ ხუცესის სახისმეტყველება, „ლიტერატურული საქართველო“, 1978, №38(2141).
65. სირაძე რ., ძველი ქართული თეორიულ-ლიტერატურული აზროვნების საკითხები, თბ., 1975, გვ. 2.
66. სოსელია მ., ლიტერატურის სწავლებისას მოსწავლეთა შეშუც-

- ნებითი აქტივობის განვითარება, თბ., 2002.
67. В. Я. Стоюнин, Избранные педагогические сочинения, М., 1954, გვ. 1323-1324.
 68. ფარულავა გრ., „მღვიმარე სული იაკობ ხუცესისა“, ლიტერატურული საქართველო, №49(2152).
 69. ქურდაძე შ., ძველი ქართული ლიტერატურის გაკვეთილების აგეგმვისა და სწავლების საკითხები, VII კლ., თბ., 1984.
 70. ქურდაძე შ., ძველი ქართული მეთოდოლოგიური ცოდნა, თბ., 1973.
 71. ქურდაძე შ., „ვეფხისტყაოსანი“ სკოლაში, თბ., 1995.
 72. ქაფიაშვილი ი., „ორიოდე შენიშვნა „ვეფხისტყაოსნის“ პროლოგის სწავლებასთან დაკავშირებით, თსუ შრომები, XVI, 1988.
 73. ქაფიაშვილი ი., ძველი ქართული ლიტერატურა, ქრესტომათია, მეთოდოლოგიური ნაწილის დართვით (საკითხავი წიგნი აბიტურიენტებისთვის), თბ., 1993.
 74. ქაფიაშვილი ი., „ვეფხისტყაოსნის“ სწავლებისათვის სკოლაში, თსუ გამომც., თბ., 1997.
 75. ქაფიაშვილი ი., იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამების“ სწავლების ზოგიერთი საკითხისათვის, თსუ ახალგაზრდა მეცნიერთა შრომები, XIV, თბ., 1987, 87-06.
 76. ქაჯაია ვ., ქართველი პედაგოგები, თბ., 1955.
 77. ქურდოვანიძე თ., „სიბრძნე-სიცრუისაში“ ჩართული ზღაპრები და მათი ფუნქცია, იხ. თსუ ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების მეთოდოლოგიის კათედრის კრებული, „სულხან-საბა ორბელიანი სკოლაში, 2001, გვ. 35-46.
 78. ყუბანეიშვილი ს., დავით გურამიშვილი ქართველ ჰუმანთა პოლკში, თბ., 1955.
 79. ყუბანეიშვილი ს., ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, თბ., 1946.
 80. ჩიქოვანი მ., შოთა რუსთაველი და ქართული ფოლკლორი, თბ., მეცნიერება, 1966.
 81. ცაიშვილი სარ., შოთა რუსთაველი – დავით გურამიშვილი, თბ., 1955.

82. ძიძიგური შ., დავით გურამიშვილის ენა, თბ., 1971.
83. ჭილაია ა., ლიტერატურის მცოდნეობის ძირითადი ცნებები, თბ., 1971.
84. ხინთიბიძე ელ., „ვეფხისტყაოსნის“ სწავლებისათვის“, ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, 1979, №2.
85. ხინთიბიძე ელ., დ. გურამიშვილი და რუსთაველი, ლიტმცოდნეობა, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის უნივერსიტეტის შრომები (237), თბ., 1983.
86. ხინთიბიძე ელ., „შუმანიკის წამება“ და ბიზანტიური აგიოგრაფია, „ლიტერატურული საქართველო“, 1978, №47.
87. ხუროძე ვ., „ვეფხისტყაოსნის“ სწავლებისათვის სკოლაში, თბ., 1937.
88. ჯავახიშვილი ი., ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლა, წიგნი I, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, თბ., 1945, გვ. 48.
89. ჯანაშვილი, მახე, ჟურნ. ცისკარი, 1865, №11.
90. ჯიბლაძე გ., პედაგოგიკა და მეთოდოლოგია, თბ., 1974, გვ. 67-76.

წყაროები

1. დავითიანი, თბ., 1870 (გ. წერეთლის რედაქციით).
2. „დავითიანი“, თბ., 1881 (პ. უმიკაშვილის რედაქციით).
3. ჩუბინაშვილი დ., გამოწერილი სტატიები სხვათა და სხვათა ჩინებულ მწერალთაგან, ნაწ. II, 1863.
4. ნასიძე მ., „ქართველი მწერლები“, ნაკვ. II, დავით გურამიშვილი, თბ., 1887.
5. ნასიძე მ., ქრესტომათია უმცროს კლასელებისათვის, ტფ., 1885.
6. ნასიძე მ., ჩვენი ძველი მწერლობა, ქრესტომათია, 1927.
7. „დავითიანი“, ალ. ბარამიძის და ს. იორდანიშვილის რედაქციით, თბ., 1931.

8. დავით გურამიშვილი, „დავითიანი“, თბ., 1992.
9. საქართველოს ისტორია, VIII-IX კლასების სახელმძღვანელო, თბ., 1988.
10. ბერძენიშვილი ნ., ჯავახიშვილი ივ., ჯანაშია ს., საქართველოს ისტორია, ნაწ. I, თბ., 1946.
11. ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია – მ. გიგინეიშვილი, ლ. გრიგოლაშვილი, ვ. როდონაია, თბ., 1999.
12. რას მოგვითხრობს „ვეფხისტყაოსანი“, მ. ებრაღიძე, თბ., 1998.
13. „ვეფხისტყაოსანი“ – ნაამბობი მოზრდილ ყმაწვილებისათვის გ. იოსელიანის მიერ, 1893.
14. მშობლიური ლიტერატურა, V კლასის სახელმძღვანელო, დაამტკიცა საქართველოს განთლებების სამინისტრომ, ავტორთა კოლექტივი, ხელმძღვანელი ვახტანგ როდონაია, თბ., 2002.

ლექსიკონები:

15. სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, I, თბ., 1965.
16. ი. აბულაძე, ძველი ქართული ლექსიკონი, 1973.

ენციკლოპედია:

17. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 4, 1979.
18. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 6, 1984.

From the History of Teaching Old Georgian Literary Sources

Summary

One of the most important sections of Georgian literature, Old Georgian literature expresses historical path of Georgian people, its political or economic state, social structure, state building, church organization.

Foreign researchers, such as M. Brose – French researcher, Hugo Schuhardt, Friedrich Muller – Austrians; A. Hrnak, German Professors from Berlin University, American philologist, Professor of Harvard University – Robert Blake, David Lang and many others showed interest to the study of Old Georgian literature.

Today, the education reform is successfully realized in our country. New conceptions, goals, tasks have appeared and generalization of national methodological conceptions with the world methodological and pedagogical achievements is taking place. “The University Training Program” is realized under the aegis of Open Society Georgia, which is financed by the well-known philanthropist George Soros. The well-known professors of the world are delivering lectures on those training courses, including Friedrich Buchberger, director of the Institute of Comparative Education of Austria, David Hamilton, Professor of Swiss University, Hanes Wool, Professor of the Institute of Education Policy and many others. They are consulting Georgian teachers on the issues of new methods of teaching, which include development of critical thinking of students.

Implementation of education reform at schools provides many issues, including revision of programs in Georgian literature and manuals. With

this in view history of study of Old Georgian literature has many historical prerequisites, namely: The well-known methodologists of XIX century (M.Nasidze, S.Gorgadze, Iv.Gomelauri) considered that it was necessary to study literary phenomena, monuments, according to historical succession. That is why they developed education-school course in Old Georgian literature, with its major periods, general reviews of epochs, biographical data of writers, texts and dictionaries of old linguistic forms.

In XX century, manuals of certain definite authors in teaching methodologies of Georgian literature greatly contributed to the study of Old Georgian literature (Prof. M. Zandukeli, Prof. Gr. Baramidze, Prof. Ak Topuria).

In the 90-ies of XX century, on the base of Christian doctrine, creative activity of Old Georgian writers was given a new interesting direction by professors R.Baramidze, R.Siradze, G.Parulava, T.Misia, V.Rodonaia, G.Alibegashvili, G.Murgulia, docent D.Grigolashvili and others, which should be considered in future. Some opinions expressed about teaching of Old Georgian monuments should be taken into consideration, and namely that of Shota Rustaveli about starting teaching of pupils from the early age by the method of "selection". In IX-X-XI forms the acquired knowledge is to be made stable.

In school programs in Georgian literature used today teaching of fables of Sulkhan-Saba Orbeliani in V-VI-VII-VIII forms is a very interesting novelty. We think that for pupils more simple sections should be selected from D.Guramishvili's "Davitiani". At the school (IX form) we are delivering works of Teimuraz 1st and Archil Bagrationi, since teaching of literature must be performed as the non-stop process of development of literature, more so as creative activity of Archil Bagrationi is organically fused with literary heritage of Sulkhan-Saba Orbeliani and David Guramishvili.

სარჩევი

წინათქმა -----	3
შესავალი -----	5

თავი პირველი

ქართული მეთოდოკური აზროვნების ისტორიიდან -----	8
I. ძველი ქართული მეთოდოკური აზროვნების მკვლევრები XIX საუკუნეში -----	8
II. ქართული მეთოდოკური აზროვნების მკვლევარნი XX საუკუნეში -----	17
1. შიხეილ ზანდუკელი -----	18
2. გარლამ ხუროძე -----	38
3. გრიგოლ ბარამიძე -----	44
4. აკაკი თოფურიძა -----	73

თავი მეორე

1. რამდენიმე შენიშვნა ზოგადსაგანმანათლებლო საშუალო სკოლის ქართული ლიტერატურის ამჟამად მოქმედი პროგრამების შესახებ -----	88
---	----

თავი მესამე

პაგიოგრაფიულ ძეგლთა სწავლების ზოგიერთი საკითხისათვის -----	91
1. იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამება“ -----	91
2. გიორგი მერჩულეს „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ სწავლების ზოგიერთი საკითხისათვის -----	107

თავი მეოთხე

1. „ვეფხისტყაოსნის“ სწავლების ისტორიიდან -----	116
--	-----

2. „ვეფხისტყაოსნის“ თანდათანობითი და უწყვეტი სწავლებისათვის -----	125
3. ორიოდე შენიშვნა „ვეფხისტყაოსნის“ პროლოგის სწავლე- ბასთან დაკავშირებით -----	131

თავი მეხუთე

შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“ -----	136
1. მეთოდური მითითებანი პოემის ტექსტის დამუშავებისათვის -----	136
2. მეთოდური მითითებანი პოემის ლიტერატურულ-ისტო- რიული საკითხების შესწავლისათვის -----	148
3. მოკლე ცნობები „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტთან დაკავში- რებით -----	161
4. დასკვნები -----	164
5. მასალები პრაქტიკანტ-სტუდენტთა დასახმარებლად — საცდელი გაკვეთილის გარჩევა -----	165
6. გაკვეთილის გეგმა-კონსპექტის ქართულ ლიტერატუ- რაში (IXკლ.) -----	167

თავი მეექვსე

სულხან-საბა ორბელიანი -----	174
1. სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედება ძველ ქართველ მეთოდისტთა ნააზრევში -----	175
2. მწერლის ბიოგრაფია -----	179
3. „სიბრძნე-სიცრუისას“ ტექსტი -----	179
4. „სიბრძნე-სიცრუისას“ კრიტიკული ანალიზი -----	180
5. დასკვნები -----	181
6. სულხან-საბა ორბელიანი კრიტიკული აზროვნების ისტორიაში -----	183

7. სულხან-საბა ორბელიანის „სიბრძნე-სიცრუისა“ ზოგადსა- განმანათლებლო საშუალო სკოლის ქართული ლიტერატურის პროგრამებში -----	184
8. „სიბრძნე სიცრუისა“ — შინაარსი -----	189

თავი მეშვიდე

„დავითიანი“ -----	210
1. გამოცემები -----	210
2. „დავითიანი“ XIX საუკუნის ქართული მეთოდური აზროვნების ისტორიაში — პირველი სახელმძღვა- ნელო ქრესტომათიები -----	214
3. დავით გურამიშვილი XX საუკუნის კრიტიკულ ნააზრევში -----	217
4. „დავითიანი“ სკოლაში -----	219
5. „დავითიანის“ სასკოლო ტექსტის ბიბლიური პასაჟების განმარტებისათვის -----	221
6. „ქართლის ჭირის“ ტექსტზე მუშაობისათვის -----	222
7. მწერლის ენაზე დაკვირვება -----	245
8. დავით გურამიშვილის ლექსი -----	249
9. დასკვნები -----	250

თავი მერვე

კლასგარეშე საკითხავი მწერლები -----	259
1. თეიმურაზ I -----	259
2. არჩილ ბაგრატიონი -----	263
3. დასკვნები -----	265